

BOGDAN-VIOREL GABOR

INTERNETUL ȘI REȚELELE DE SOCIALIZARE ONLINE CA PROVOCĂRI ACTUALE PENTRU MORALA CREȘTINĂ

Presa Universitară Clujeană

Bogdan-Viorel Gabor

•

**INTERNETUL ȘI REȚELELE DE SOCIALIZARE ONLINE
CA PROVOCĂRI ACTUALE PENTRU MORALA CREȘTINĂ**

Bogdan-Viorel Gabor

**INTERNETUL
ȘI REȚELELE DE SOCIALIZARE ONLINE
CA PROVOCĂRI ACTUALE
PENTRU MORALA CREȘTINĂ**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2023

Referenți științifici:

Pr. prof. univ. dr. Ștefan Iloaie

Conf. univ. dr. Nicolae Turcan

ISBN 978-606-37-1790-1

**© 2023 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice
mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedep-
sește conform legii.**

**Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>**

*Soției mele, Ancuța,
cu multă prețuire,
dragoste și recunoștință.*

Cuprins

INTRODUCERE	11
Metodologia cercetării și structura lucrării	14
Stadiul actual al cercetării	17
Obiectivele cercetării	20
Limitele lucrării	22
 CAPITOLUL 1. COMUNICAREA ÎN RELAȚIILE INTERUMANE ȘI FACTORUL DIGITAL.....	23
1.1. Structura generală a comunicării.....	23
1.2. Comuniune prin comunicare	30
1.3. Analiza comunicării contextuale	36
1.4. Influența internetului și a mijloacelor media asupra comunicării	44
1.4.1. Restructurarea comunicării	47
1.4.2. Mijlocul de comunicare ia locul mesajului.....	53
1.4.3. Devenim singuri într-o lume a socializării.....	55
1.4.4. Comunicarea publicitară	59
1.5. Rețelele virtuale devin noi simboluri ale comunicării.....	61
1.6. Comunicarea directă versus comunicarea virtuală	69
Concluzii	78
 CAPITOLUL 2. IMPLICAȚIILE UTILIZĂRII INTERNETULUI ȘI INFLUENȚA LUI ASUPRA COMPORTAMENTULUI UMAN	81
2.1. Internetul azi. Utilizare și utilitate	81
2.1.1. Internetul și viața religioasă	85

2.1.2. Internetul în viața cotidiană	94
2.2. Informare versus dezinformare	101
2.2.1. Puterea și efectele informației asupra omului	108
2.3. Internetul ca mediu invizibil.....	113
2.3.1. Regula transparenței totale.....	116
2.3.2. O lume iluzorie.....	120
2.4. Internetul și procesul educativ	123
2.4.1. Cultura noilor media	132
2.4.2. Dezintegrarea culturii	137
2.4.3. Restructurarea lecturii.....	142
2.4.4. Scrisul digital și pericolul plagierii.....	151
2.5. Internetul și valorificarea timpului	154
2.5.1. Noua cultură a rapidității	156
2.5.2. Iluzia economisirii timpului.....	158
2.6. Rețelele de socializare - mediu de mobilizare socială	159
2.6.1. Rețelele virtuale – unelte în folosul Bisericii	166
2.7. Dependența de internet și de rețelele de socializare	168
2.7.1. Stimularea constantă a simțurilor.....	175
2.7.2. Cauze, efecte și posibile rezolvări	178
2.8. Izolarea în rețea.....	184
2.9. Violența verbală	187
2.10. Divertismentul virtual - refugiu față de stresul cotidian	190
2.11. Pornografia– boala secolului.....	194
2.12. Etica în internet și rețelele de socializare	201
2.12.1. Ciber-etica	206
2.12.2. Neticheta sau codul bunelor maniere pe internet	210
Concluzii	217

CAPITOLUL 3. ATITUDINEA CREȘTINULUI FAȚĂ DE INTERNET ȘI FAȚĂ DE REȚELELE VIRTUALE 221

3.1. Noile forme de religiozitate online	221
3.2. Poziția creștinismului cu privire la rețelele virtuale și internet	230
3.2.1. Biserica Ortodoxă și spațiul digital	235

3.2.1.1. Raportul Bisericii Ortodoxe Române cu mijloacele mass-media și internet	239
3.2.1.2. Biserica Ortodoxă a Greciei și poziția Sinodului Panortodox din Creta cu privire la mass-media și spațiul digital	246
3.2.1.3. Poziția Sinodului Bisericii Ortodoxe a Rusiei.....	251
3.2.1.4. Documentul Bisericii Ortodoxe din America	254
3.2.2. Biserica Romano-Catolică.....	257
3.3. Utilizarea corectă a internetului. Circumstanțele utilizării internetului	265
3.4. Frecvența utilizării internetului și a comunicării virtuale	274
3.5. Nativi și imigranți digital	279
3.6. Cultivarea discernământului și a conștiinței morale	289
3.7. Responsabilitatea pentru utilizarea corectă a internetului	296
3.8. Principii de morală creștină în spațiul digital	303
Concluzii	310
CONCLUZII FINALE	313
Deschiderea temei pentru cercetări ulterioare	326
BIBLIOGRAFIE	329

INTRODUCERE

Internetul și rețelele de socializare joacă un rol deosebit de important în viața și activitatea noastră cotidiană, mai cu seamă atunci când obișnuim să exploatăm la capacitate maximă toate resursele și toate funcțiile acestui mijloc tehnic. Folosit, în principiu, pentru informare, comunicare și pentru divertisment, internetul sau spațiul digital, așa cum este frecvent denumit, reușește să capteze, să stârneasce și să antreneze atenția și curiozitatea omului, direcționându-le uneori spre scopuri negative, ceea ce din punct de vedere moral, reprezintă un dezavantaj sau chiar un pericol pentru viața duhovnicească. Problemele devin și mai accentuate atunci când internetul, ca mijloc tehnic de socializare și informare, preia din activitățile noastre și le înlocuiește, dând naștere unor obiceiuri ce ne afectează pe termen îndelungat. Deseori, în spațiul digital oamenii sunt puși în fața unor provocări importante, care presupun un răspuns imediat, iar puterea de decizie le aparține în cea mai mare măsură. De fapt, încărcătura morală a actelor este determinată de atitudinea bună sau rea, morală sau imorală, pe care o adoptăm. Navigarea pe internet sau alte activități săvârșite în acest spațiu sunt fapte care capătă valoare morală pozitivă dacă vor fi conforme cu legea morală creștină. Conștiința morală sănătoasă a fiecăruia, libertatea de alegere și scopul pentru care utilizăm rețeaua globală sunt elementele care păstrează controlul și sunt cele care delimitează aspectele pozitive și negative. Pentru a administra tot ceea ce se petrece în spațiul digital avem nevoie de criterii solide, norme și metode de discernere, adică de tot instrumentarul pe care morala creștină îl pune la dispoziția noastră.

Când ne gândim la spațiul digital, implicit ne gândim la: informație, comunicare, educare, socializare, distracție, jocuri virtuale, imagini, videoclipuri, filme, muzică, documente, cărți electronice, poștă electronică, cumpărături, muncă sau oricare alt aspect al vieții noastre. Recent, după cum

subliniază anumiți autori, există chiar și o tendință de digitalizare a sentimentului religios adică o manifestare a sa online. Fiecare dintre aspectele enumerate presupune un anumit grad de atenție din partea utilizatorilor, deoarece utilizate în exces, fără discernământ și luciditate, funcțiile internetului pot avea efecte negative asupra dezvoltării noastre. De pildă, în spațiul digital regăsim: violență verbală, manipulare, furt digital, hărțuire, pornografie, înșelăciune, criminalitate, infraționalitate, ură, invidie etc. Internetul este ca o enciclopedie încă deschisă și nefinalizată a lumii contemporane, cu tot ceea ce cuprinde ea.

Între morala creștină și spațiul digital, ca domenii diferite, nu pare să existe nici un fel de raport, însă morala vizează comportamentul omului în diferite ipostaze ale vieții sale. Ori dacă mediul digital oferă posibilitatea omului să se comporte în diferite feluri, atunci el are nevoie de anumite reglementări morale și puncte clare de reper, nu pentru a-i limita libertatea de acțiune, ci pentru a-l conduce spre un sens pozitiv. Această tematică este strâns legată de relația pe care omul a clădit-o cu tehnologia, în timp, în special în decursul ultimului secol. Mai exact, tema de față reprezintă o provocare a noastră de a contura un nou mod de raportare, din punct de vedere creștin, la evoluția tehnicii și a rolului ei în societate.

După cum observăm, omul contemporan devine dependent, într-o oarecare măsură, de mijloacele tehnice pe care tot el le-a creat cu scopul de a-și simplifica existența. Realitatea ce ne înconjoară ne confirmă faptul că omul actual devine rob al tehnologiei, nicidecum stăpânul absolut care se dorește a fi. Omul și-a creat singur un mediu (mediul digital) de care să fie dependent, mediu care îi poate deveni ostil dacă este folosit în mod necorespunzător. Nu tehnologia este problema în acest context, deoarece din punct de vedere moral, ea este neutră, ci modalitatea în care omul se raportează față de tehnologie, asumându-și toate implicațiile utilizării ei. Tehnologia îmbracă azi numeroase forme ce delimitează raportarea noastră la lumea materială, de la comunicare, scriere, citire și informare până la implicarea în lumea economică, politică, socială, culturală, religioasă etc. Suntem înconjurați de tehnică din toate părțile și se pare că este dificil, aproape imposibil, să ne detașăm de ea. Într-adevăr, se pare că omul contemporan suferă de această boală a tehnicizării și automatizării, ceea ce

va duce treptat la depersonalizarea și golirea lui de sens, dar și la adevărate crize de identitate.

Societatea actuală marcată de globalizare și secularizare, se confruntă cu numeroase probleme, iar cele mai severe sunt problemele legate de societatea de consum, adică noul model de societate ideală, pe care fenomenul globalist și secularist îl promovează. Omul contemporan este, și trebuie să fie, un bun consumator al bunurilor materiale care se găsesc pe piața de consum, piață care tinde să migreze spre mediul online. Omul este și un bun consumator al informațiilor care circulă prin internet, chiar dacă informația, de cele mai multe ori, nu este utilă sau corectă. El trebuie să fie la curent, actualizat, cu tot ceea ce se petrece pe glob, el trebuie să comunice și să se distreze cât mai mult. Concret, acestea sunt standardele de consum, în limitele cărora omul contemporan trebuie să se înscrie.

La nivelul relațional, procesul globalizării presupune comprimarea distanțelor dintre oameni prin susținerea noilor tehnologii de comunicare din cadrul internetului adică rețelele virtuale de socializare, Facebook, Twitter, Instagram, TikTok, Pinterest etc. Acestea devin probleme sau provocări reale pentru credincioși, dar în special pentru morala creștină, atunci când aduc o schimbare negativă în viața și comportamentul lor. Deci, ne vom îndrepta atenția spre aceste provocări, pentru că orice modificare a comportamentului sau a modului raportării noastre la aceste mijloace de globalizare, poate avea efect asupra conștiinței noastre morale și asupra echilibrului nostru spiritual. Astfel, internetul este, prin excelență, unealta tehnică a globalizării și a secularizării, concretizarea vizibilă a acestor fenomene, un mediu ce reușește să distorsioneze întreaga percepție a omului legată de lume și de valorile tradiționale creștine.

Pornind de la aceste premise, dar și de la ipoteza că internetul nu este întotdeauna rău sau bun, argumentăm necesitatea abordării subiectului precum și importanța acestei teme cu care societatea actuală se confruntă, nefiind deplin conștientă de implicațiile morale și riscurile la care se supune prin utilizarea necontrolată a internetului și a rețelelor de comunicare online. Este nevoie, mai mult ca oricând, de o trezire a lumii la realitate și intervenția conștientă asupra mijloacelor care pot schimba demersul normal al omului și care pot influența dezvoltarea firească a lui, ca ființă personală și religios-

morală. Se va putea vorbi despre o viață morală în lumea internetului sau fiecare va face ceea ce consideră că este bine în ochii lui? Această nelămurire care o poate avea creștinul ortodox, aflat în fața mijloacelor moderne de informare, impune nevoia abordării temei din diferite perspective. Este necesară, așadar, definirea și analizarea noii tehnologii de comunicare și informare, precum și indicarea unui raport corect și sănătos, din perspectiva principiilor moralei creștine, cu mediul digital.

Metodologia cercetării și structura lucrării

Pentru elaborarea acestei teme, pentru dezvoltarea conținutului ei și pentru o mai bună înțelegere, ne vom folosi în principiu de metoda analitică, axându-ne pe studiul bibliografic de specialitate, corelat cu această tematică. Vom descrie, pe baza observațiilor și a analizelor, particularitățile, funcțiile și caracteristicile internetului și a rețelelor virtuale.

De asemenea, o altă metodă importantă de lucru este sintetizarea ideilor și a opiniilor de specialitate, legate de acest subiect, în vederea conturării unei imagini de ansamblu cât mai reală și obiectivă. Evidențierea și semnalarea impactului pe care internetul îl are asupra omului contemporan, ne va permite să elaborăm și să aplicăm, pe întreg parcursul lucrării, câteva principii și soluții morale concrete, prin care să evităm situațiile nefavorabile.

Acest proiect de cercetare nu își propune să ofere o critică internetului sau rețelelor virtuale, chiar dacă unele aspecte legate de internet își atrag asupra lor această atitudine critică¹, ci să prezinte, să descrie și să analizeze problemele care pot surveni, în urma utilizării fără discernământ a mediului virtual, dar și să traseze câteva răspunsuri și rezolvări, din punct de vedere creștin, acestor provocări actuale cu care ne confruntăm. O astfel de abordare ne ajută să evităm, pe cât este posibil, anumite pericole care se

¹ Există suficiente neajunsuri și aspecte negative ale internetului care pot fi criticate, dintre care enumerăm: dependența de internet, de rețelele virtuale și jocurile video, industria pornografică, care se bucură de un mare succes în spațiul virtual, furturi din conturi bancare și spionaj, viruși sau programe care distrug servere și sisteme software, producând daune materiale etc., aspecte care încă mai pot fi îmbunătățite, dar de care nu ne putem feri în totalitate.

ascund în spatele internetului, aspecte pe care nu punem atât de mult accentul sau mai corect spus, probleme cărora nu le acordăm o importanță atât de mare. Ne propunem, ca prin această amplă dezbatere, să analizăm fiecare funcție a spațiului virtual și să încercăm să descoperim care sunt valențele pozitive, dar și cele negative, probleme care pot afecta generația tinerilor de azi și de mâine, din punct de vedere spiritual.

Pentru aprofundarea și pentru a înțelege complexitatea subiectului, ne vom axa pe o metodă de abordare transdisciplinară, această tematică fiind conectată cu multe alte domenii, dintre care amintim: științele comunicării, științele educației, psihologie, sociologie etc. Nu vom insista pe aspecte de ordin tehnic, însă descrierea și prezentarea unor concepte generale ce țin de tehnologia informației și a comunicării este necesară. Acestor domenii vom încerca să alăturăm o abordare moral-teologică, ceea ce oferă temei o notă practică, dar și o perspectivă actuală. Tot ca metode de lucru necesare sunt analiza de conținut și analiza comparativă, în special în ultima parte a lucrării, prin care vom pune în balanță diferite aspecte ale spațiului digital pentru a putea observa principalele opinii și atitudini legate de acest mediu.

Prima problemă pe care o vom aborda este comunicarea privită prin prisma internetului, respectiv a rețelelor de socializare, ca principală funcție pe care internetul o propune. Comunicarea actuală este facilitată prin aceste mijloace aflate într-un proces de continuă dezvoltare și perfecționare. De ce am ales să dezbatem această funcționalitate a spațiului digital? Deoarece comunicarea verbală, directă, îndeplinește o sumedenie de funcții, iar comunicarea digitală afectează, direct sau indirect, aceste funcții de bază ale comunicării. Există posibilități actuale fără precedent, iar cele mai potrivite exemple în acest sens, sunt site-urile de comunicare și socializare prin internet. Un lucru este clar vizibil. Ne referim la atenția excesivă pe care omul o acordă mijloacelor de comunicare și socializare prin intermediul internetului, rețelelor de socializare, bloguri de diferite tipuri, site-uri etc. Ceea ce trebuie să ne îngrijoreze, este atenția din ce în ce mai scăzută pe care omul o oferă legăturilor directe cu semenii și legăturii cu Dumnezeu prin rugăciune sau alte forme cultice. Paradoxal, există diverse metode sau mijloace de comunicare, dar în același timp există o sărăcire a formelor de dialog, o lipsă a formelor de comuniune. Probabil considerăm că tehnicile

moderne de comunicare oferă posibilitatea comunicării depline, dar se pare că în același timp ele produc un efect de răcire a relațiilor interumane. Tehnicizarea actuală a atins cote maxime și utilizarea tehnicii devine din ce în ce mai ușoară pentru toți. Internetul sau spațiul virtual, unde există informație din belșug, deseori informație haotică, este spațiul unde se vorbește fără rețineri, uneori maniacal, critic, deconstructiv și necontrolat. Acest aspect trebuie să fie un semnal în atenția membrilor Bisericii, utilizatori și ei a internetului, deoarece internetul este un spațiu unde toată lumea intră în contact cu ceea ce spune celălalt, cu părerile lui, un spațiu unde argumentele nu contează, iar impresiile personale sunt mult mai puternice decât ideile.

A doua parte consistentă a tezei va trata subiectul din diferite perspective, în funcție de scopul pentru care internetul este utilizat. În principiu, în analiza și dezvoltarea temei ne ghidăm după funcțiile de bază ale spațiului digital, iar Capitolul al II-lea se va axa pe funcția informativă și educativă a internetului, fără să ometem pericolele dependenței, izolării în rețea, pornografia, violența verbală etc. Tot aici vom încerca să conturăm câteva principii etice, un cod etic ce ține de utilizarea spațiului digital. Este important, de asemenea, să facem o scurtă analiză asupra formelor de divertisment pe care spațiul digital îl propune pentru utilizatori.

Ultima parte a lucrării este dedicată atitudinii corecte a creștinului în interacțiunea sa cu spațiul digital. Este important să analizăm cum este prezentă religia în acest spațiu, dar mai ales care este poziția Creștinismului asupra mijloacelor media de informare și comunicare. Vom sintetiza cele mai importante idei în legătură cu poziția Bisericii Ortodoxe și Romano-Catolice vizavi de spațiul internautic și rolul pe care Biserica îl are în acest sens. În cele din urmă, vom trasa câteva principii morale de care să ținem cont, atunci când utilizăm mijloacele de informare și comunicare actuale. Cum trebuie să utilizăm spațiul digital și cum trebuie să ne raportăm față de el? Cât timp este potrivit să alocăm zilnic utilizării internetului? Care sunt pericolele de care trebuie să ne ferim în acest spațiu? Care sunt efectele nedorite ale spațiului digital? Cu certitudine există o seamă de întrebări fundamentale de la care pornim în elaborarea studiului, întrebări ce necesită un răspuns

coerent, pentru ca utilizatorii internetului să fie deplin conștienți de întreg ansamblul implicațiilor utilizării spațiului digital.

Stadiul actual al cercetării

Până în prezent, cel puțin la nivel național, relația dintre tehnologia noilor mijloace de informare și comunicare cu religia și Ortodoxia, din punct de vedere moral-teologic, nu este suficient dezbătută, fapt pentru care motivăm necesitatea elaborării acestei teme. Există totuși, ca punct de pornire în dezvoltarea subiectului, câteva titluri de specialitate atât în literatura românească, traduse din alte limbi, cât și în literatura străină, ce tratează teme asemănătoare sau direct legate cu tema de față. Unele lucrări doresc să scoată în evidență aspectele pozitive și beneficiile pe care internetul le poate aduce nu numai societății actuale, dar și Bisericii în misiunea Ei către întreaga lume, ce se deschide prin aceste mijloace tehnice actuale. Amintim aici: Liviu Vidican Manci, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020. Aceeași atitudine deschisă cu privire la acest subiect, o sesizăm și în cazul Bisericii Romano Catolice, în documentele oficiale ale Consiliului Pontifical, unde întâlnim ideea centrală a noilor mijloace de comunicare ca oportunități reale de misiune creștină:

1. Consiliul Pontifical pentru Comunicații Sociale, *Etica în comunicațiile sociale*, Editura Presa Bună, Iași, 2000.
2. Consiliul Pontifical pentru Comunicațiile Sociale, *Etica în Internet; Biserica și Internetul*, Editura Presa Bună, Iași, 2002.

Pe de altă parte, anumite direcții de cercetare apărute în ultimii ani, în legătură cu impactul internetului asupra omului, adoptă o atitudine mai reticentă, uneori critică, sau tratează anumite teme ce pot fi corelate cu tema internetului și a rețelelor de socializare, iar aici menționăm:

1. Jean-Claude Larchet, *Captivi în internet*, Ed. Sophia, București, 2018.
2. Manfred Spitzer, *Demența digitală. Cum ne tulbură mintea noile tehnologii*, trad. Dana Verescu, Ed. Humanitas, București, 2020.

3. Konstantin V. Zorin, *Dependența de computer, de jocuri, de nicotină*, Trad. Adrian Tănăsescu, Ed. Sophia, București, 2011.

4. Teodor Baconschi, *Facebook. Fabrica de narcisism*, Ed. Humanitas, București, 2015.

5. Brăduț-Ulmanu, Alexandru, *Cartea fețelor. Revoluția facebook în spațiul social*, Ed. Humanitas, București, 2011.

6. Alex Mucchielli, *Arta de a influența. Analiza tehnicilor de manipulare*, trad. Mihaela Calcan, Ed. Polirom, Iași, 2002.

7. Clara Shih, *The Facebook Era*, Prentice Hall, USA, 2009.

8. Dominique Wolton, *Internetul. O teorie critică a noilor media*, Ed. Comunicare.ro, București, 2012.

9. David Kirkpatrick, *Efectul Facebook*, Ed. Philobia, București, 2011.

10. Vasile Sebastian Dâncu, *Comunicarea simbolică*, (ed.2), Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2009.

Unii autori propun câteva strategii de remediere și diminuare a efectelor negative ale spațiului digital asupra omului, iar aici amintim:

1. Cal Newport, *Minimalism digital*, Ed. Publica, București, 2019.

2. Nicolae Dascălu, *Comunicare pentru comuniune. O perspectivă ortodoxă asupra mass-media*, Ed. Trinitas, Iași, 2000.

Desigur, la aceste titluri enumerate anterior se vor alătura și alte volume, articole și studii de specialitate importante, majoritatea aducând în prim plan diferite pericole ale mediului virtual. Așa cum este firesc, multe dintre studiile recente sau mai puțin recente, demonstrează și subliniază efectele dăunătoare ale spațiului digital. Internetul poate constitui un pericol pentru: comunicare, cultură, educație, religie, sănătate, muncă, sau pentru oricare alt aspect al vieții noastre. Mediul digital ne poate pune în pericol sănătatea trupească, ne poate afecta din punct de vedere emoțional, psihologic, așa cum atenționează unii dintre autori, poate distorsiona comportamentul și raportarea omului față de timp, față de persoana apropiată, față de lumea înconjurătoare, față de noi înșine, față de Dumnezeu etc. Așadar, mulți dintre autorii care s-au preocupat de această temă semnalează aspectele negative ale spațiului digital, dar în același timp oferă și soluții viabile pentru ca pericolele să fie evitate și pentru ca spațiul

digital să devină nu un obstacol, ci un sprijin real al omului contemporan, în viața și activitatea sa zilnică.

Există, de asemenea, numeroase articole și studii valoroase legate de această temă sau teme înrudite, elaborate în contextul societății românești după anii '90, în special după avântul mass-mediei și contactul Bisericii ortodoxe cu aceste noi mijloace de informare, dintre care enumerăm:

1. Radu Antim, „Biserica și Mass-Media între comunicare și manipulare”, *Renașterea*, nr. 6, 2000.
2. „Biserica în Mass-media sau Mass-media în Biserică”, *Altarul Banatului*, an XIV, nr.7-9, iulie-septembrie, 2003.
3. Virgil Ciomoș, „Parabola antenei”, *Renașterea*, nr. 7-8, 2001.
4. John Foley, „Internetul și etica”, *Renașterea*, an. XIV, nr. 9, 2003.
5. Ioan I. Ică jr., „Evanghelie și mass-media”, *Renașterea*, nr. 6, 1999.
6. Radu Preda, „Comunicare versus comuniune”, *Tabor*, nr. 10, 2012.
7. Radu Preda, „Recuperarea comunicării”, *Renașterea*, nr. 7-8, 2001.
8. Nicolae Dascălu, „Religia în Cyberspațiu”, *Teologie și viață*, nr. 1-6, 2008.

Toate aceste titluri denotă interesul crescut pentru această temă actuală, dar marchează și nevoia ca Biserica să fie prezentă, implicată și activă, chiar și în acest spațiu, însă potrivit unor reglementări și norme foarte clare de conduită. Mai mult ca oricând, este nevoie de linii clare de conduită pentru ca spațiul digital să fie în favoarea noastră, iar în acest context, Biserica poate aduce un aport consistent. Aceeași manieră de abordare o propun și mulți dintre autorii străini care semnalează noi mișcări religioase problematice în spațiul digital, iar aici amintim:

1. Heidi Campbell, „Challenges created by online religious networks”, *Journal of media and Religion*, nr. 3(2), 2004.
2. Heidi Campbell, „Religion and the Internet”, *Communication Research Trends*, vol. 25, nr.1, 2006.
3. Heidi Campbell, „Understanding the relationship between Religion online and offline in a Networked Society”, *Journal of the American Academy of Religion*, Martie, 2012.

4. Justine John Dyikuk, „Christianity and the digital age: sustaining the online Church”, *International Journal of Journalism and Mass Communication*, vol. 3, nr. 1, 2017.

5. Jeffrey H. Mahan, „Religion and Media”, *Religion Compass*, vol. 6, 2012.

6. Jean-François Mayer, „Les nouveaux mouvements religieux à l'heure d'internet”, *Cahiers de Littérature Orale*, nr. 47, 2000.

7. Peter Phillips, Bex Lewis, Kate Bruce, „Digital Communication, the Church and Mission”, în *Church Growth. Resourcing Mission Bulletin*, Junie, 2013.

Există, așadar, un spectru foarte larg în ceea ce privește tema de față, nuanțe și clarificări diferite fiind menționate în diverse cercetări de specialitate. Fiecare idee sau aspect al temei reprezintă o piesă dintr-un *mozaic* complex, ce urmează să fie așezată la locul potrivit, pentru a contribui la imaginea de ansamblu. Teologia ortodoxă și morala creștină pot aduce o contribuție esențială valorică acestei teme actuale, oferind posibilitatea ca, cel puțin la nivel personal, pericolele să fie depășite.

Obiectivele cercetării

Pornind de la ipoteza că internetul și tot ceea ce cuprinde el, este un spațiu neutru din punct de vedere moral, având atât un potențial spre bine, cât și un potențial spre rău, vom trasa câteva obiective pe care le vom urmări în decursul tratării subiectului. Astfel, identificarea modalităților în care internetul sau spațiul digital ne influențează dezvoltarea comportamentului nostru moral, în viața de zi cu zi, constituie principalul obiectiv al lucrării de față. Este important să atragem atenția și să semnalăm pericolele la care ne supunem în contactul cu tehnologia actuală a informării și comunicării, dar este la fel de important, tot ca obiectiv principal, să trasăm câteva soluții și modalități de a ne proteja de efectele sale negative, identificând, în același timp, câteva răspunsuri și atitudini corespunzătoare acestor provocări.

Internetul și rețelele de socializare online influențează viața creștinilor introducând un nou stil de viață și noi seturi de valori, specifice

societății secularizate, care se opun în multe dintre cazuri, valorilor tradiționale creștine. De aceea, principiile moralei creștine sunt o reorientare a omului, iar lucrarea de față își propune să răspundă nevoilor actuale legate de diversele probleme cu care creștinii se confruntă atunci când utilizează internetul pentru diferite scopuri.

În ceea ce privește obiectivele secundare, menționăm faptul că prin acest studiu ne propunem să oferim o nouă perspectivă actuală a temei internetului, privită prin prisma creștinismului, în special a ortodoxiei. Este necesar să tratăm mai amănunțit acest subiect care poate avea efecte negative asupra creștinilor, dar și asupra utilizatorilor, în general. Actualizarea temei este necesară deoarece spațiul digital se află într-o continuă dezvoltare și schimbare, fapt care atrage noi implicații asupra utilizatorilor, dar și noi reglementări în ceea ce privește conduita generală în acest spațiu.

Un alt obiectiv este clarificarea unor aspecte ce țin de raportarea noastră la aceste mijloace tehnice. Desigur, scopul acestui proiect de cercetare este de a aduce o nouă abordare și o îmbogățire a temei internetului și a rețelelor de socializare, în teologia românească, pentru a face cunoscut impactul lor asupra creștinilor, aducând, în același timp, o îmbogățire și o contribuție la literatura românească teologică. Vom încerca să trasăm câteva principii morale în ceea ce privește interacțiunea noastră cu spațiul digital, prin reafirmarea unor valori creștine morale aplicabile în orice context al vieții creștinului. Dacă internetul tinde să devină parte consistentă a vieții și a activității noastre cotidiene, adică să devină un alt mod de viață, atunci este nevoie de o abordare și din punct de vedere moral. Nu suntem singuri în acest spațiu, ci interacționăm în fiecare clipă unii cu ceilalți. În acest mediu digital se schimbă constant raportarea noastră față de ceilalți, față de noi înșine, față de lumea globalizată ce ne înconjoară, față de dimensiunea religioasă și transcendentă etc. Aceste modificări atrag, în mod firesc, necesitatea unor reglementări ce țin de propria conștiință, de etică și de moralitate. Morala creștină poate să ofere soluții unor probleme, atitudini și comportamente eronate, întâlnite în rândul utilizatorilor spațiului digital, dar poate, în același timp, să stabilească repere solide pentru a evita astfel de comportamente.

Limitele lucrării

Această tematică nu poate fi cuprinsă integral într-o lucrare de cercetare, deoarece ea prezintă un dinamism și o evoluție continuă în societate, în special în epoca tehnologizată în care trăim. Internetul este un domeniu vast, aflat într-o expansiune continuă, ce poate avea numeroase implicații asupra omului și asupra societății contemporane. În plus, utilizarea spațiului digital presupune și un grad de subiectivitate, atât pentru utilizatori, cât și pentru cercetători, ceea ce îngreunează procesul de elaborare a unei cercetări obiective. Anumite aspecte din cercetare pot să fie considerate subiective, deoarece fiecare utilizator are o viziune distinctă asupra internetului și asupra necesității funcțiilor sale.

Chiar dacă vom preciza în linii mari, nu vom putea să surprindem în totalitate și cu lux de amănunte aspectele de ordin economic, tehnic sau istoric ce stau la baza internetului și a tehnologiei digitale, datorită volumului imens de informație necesar pentru o astfel de abordare.

Una dintre limitele lucrării este și imposibilitatea de a analiza fiecare site religios, oficial și neoficial, fiecare mijloc mass-media, fiecare rețea de socializare în parte, fiecare blog de discuții, datorită numărului lor și datorită specificului fiecărui site.

CAPITOLUL 1.

Comunicarea în relațiile interumane și factorul digital

1.1. Structura generală a comunicării

Pentru început, este important să analizăm una dintre principalele funcții ale internetului. Este vorba despre amplul proces al comunicării și tot ceea ce înseamnă acesta, dar și analiza modului în care factorul virtual se interpune în acest demers. De ce este important, în acest context, să analizăm structura generală sau de bază a comunicării? Tocmai pentru a arăta integritatea funcțiilor și a scopurilor acestui proces, în comparație cu formele de comunicare pe care internetul le propune. În multe dintre cazuri, comunicarea prin internet nu respectă această structură generală a comunicării, așa cum o cunoaștem și așa cum a fost elaborată până în prezent. Desigur, comunicarea a fost definită și dezbătută în nenumărate rânduri de specialiști ai comunicării și în funcție de contextul istoric și de evoluția comunicării sau, mai precis, evoluția tehnologiei comunicării. Deci, este important să subliniem cadrul sub care se desfășoară acest proces, în special atunci când este privit din perspectiva noilor media.

Comunicarea este definită ca „proces de transmitere a informațiilor, ideilor și opiniilor de la un individ la altul, de la un grup social la altul”¹. În general, interacțiunea dintre oameni se bazează pe comunicare, un demers natural și firesc, adică o interacțiune comunicațională. În toate procesele

¹ Ioan DRĂGAN, *Comunicarea, paradigme și teorii*, vol. 1, Ed. Rao, București 2007, p. 11. Această definiție ne face cunoscut faptul că în toate procesele sociale comunicarea este necesară și omniprezentă. Autorul arată că informația este acea structură sau acel conținut care trebuie transmis de la un emițător la un receptor. Oarecum, în procesul comunicării este important acest act al transmiterii informației de la un emițător spre unul sau mai mulți receptori.

sociale comunicarea este prezentă, iar actorii comunicării sunt indivizii, grupurile sau organizațiile. Desigur, există numeroase limbaje și coduri comune, deopotrivă culturale și comunicaționale². Comunicarea definește raportul nostru cu lumea, cu semenii, dar și raportul nostru cu noi înșine deoarece este important atât mesajul ce urmează să fie transmis, dar sunt importante și mijloacele prin care mesajul se transmite celorlalți. Vizează faptele noastre atât în raport cu noi înșine, cu persoanele cu care intrăm în contact, dar și relația noastră cu Dumnezeu³. Este funcția limbajului sau „un aspect al funcționalității limbajului”⁴, probabil cea mai importantă și mai evidentă manifestare a limbajului⁵. Comunicarea verbală, directă, prin limbaj, este cea mai întâlnită formă de comunicare interpersonală și are anumite funcții. Funcțiile acestei comunicări au fost enumerate și descrise de către specialiști în domeniul comunicării, precum Roman Jakobson care

² Ioan DRĂGAN, *Comunicarea, paradigme...*, p. 12. Autorul aprofundează această temă și arată că atunci când vorbim despre comunicare, deci, vorbim despre un proces complex ce implică și o perspectivă sociologică a comunicării deoarece comunicarea este un proces și o componentă a vieții sociale. „Este utilizată adeseori noțiunea de comunicare socială pentru a exprima conexiunea dintre comunicare și societate, dintre sociologie, antropologie și științele comunicării”. Ioan DRĂGAN, *Comunicarea, paradigme...*, p. 13; Irina STĂNCIUGELU, Raluca TUDOR, Adriana TRAN, Vasile TRAN, *Teoria comunicării*, Ed. Tritonic, București, 2014, pp. 13-189.

³ Există un principiu general care ne guvernează viața: comunicarea. Lucien Sfez arată că toate tehnologiile create și îmbunătățite de om au acest principiu general: comunicarea. Datorită comunicării dintre om și natură au luat naștere biotehnologiile, între oameni și societate – tehnologiile comunicării sociale, între om și dublul său – inteligența artificială iar lista poate continua. Lucien SFEZ, *O critică a comunicării*, Ed. Comunicare.ro, București, 2002, p. 21. Tehnica a reușit să deschidă orizonturile legăturii noastre cu semenul prin internet, dar până unde va putea tehnica să se interpună în relația dintre om și Dumnezeu? Este o întrebare care rămâne deschisă deoarece în raport cu Dumnezeu, omul are la dispoziție doar o singură metodă de comunicare: Rugăciunea.

⁴ Solomon MARCUS, *Provocarea Științei*, Ed. Politică, București, 1988, p. 330.

⁵ Într-o comunicare este important limbajul, dar un „rol important revine stilurilor de comunicare. Nu există două persoane care să acționeze în aceeași manieră, după cum o persoană nu acționează tot timpul în același fel”. Teodor VIDAM, *Dimensiuni ale eticii comunicării și mass-media*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007, pp. 186-187. Vezi și Virginia SATIR, *Peplemaking*, Minneapolis, 1976, apud. Teodor VIDAM, *Dimensiuni ale eticii...*, p. 187. Unii autori enumeră cinci stiluri de comunicare: stilul critic sau agresiv; stilul liniștitor sau non afirmativ; stilul calculat sau intelectual; stilul indirect sau manipulator și stilul ponderat sau afirmativ.

vorbește despre funcția emotivă, conativă, poetică, referențială, metalingvistică și fatică⁶, toate corespondente ale celor șase elemente generale ale comunicării: emițător, receptor, mesaj, cod, canal de comunicare, context sau scop. Aparent comunicarea este un proces simplu, dar dacă analizăm toate funcțiile și toate elementele acesteia constatăm că este un proces complex.

Comunicarea este acțiunea de a transmite un mesaj, de a înștiința, de a vesti. Pe lângă aceste sensuri comunicarea reprezintă și legătură, relație sau raport. Conotațiile sau funcțiile comunicării sunt: „înștiințare, informație, știre, relație, legătură”⁷. Comunicarea este un lucru atât de firesc și de necesar persoanei umane, încât nu putem să nu comunicăm. Este un proces de care omul nu se poate detașa sub nici o formă, deoarece primim, interpretăm și emitem mesaje în mod constant. „Datorită exploziei fulminante a tehnicii informaționale în lumea secolului XXI, nici măcar dictaturile nu pot controla complet comunicarea și libertatea de manifestare, dacă acestea sunt dorite cu orice preț”⁸. Omul utilizează în fiecare zi comunicarea pentru a transmite orice lucru, orice stare sau emoție semenilor săi, dar și lui Dumnezeu. Modalitatea în care omul comunică direct cu Dumnezeu este rugăciunea. Deci, comunicarea îi este oferită omului în dar din partea lui Dumnezeu, încă

⁶ Funcția emotivă este centrată pe emițător și desemnează capacitatea acestuia de a se exprima clar, logic. Această funcție este expresivă atunci când dezvăluie stări și date despre personalitatea emițătorului prin tonul vocii, diversitatea vocabularului folosit, ritmul vorbirii, atitudinea etc. Toate elementele ajută la formarea unui profil al emițătorului. Funcția conativă sau persuasivă vizează receptorul mesajului și denotă capacitatea de realizare a unei conexiuni între cei care dialoghează. Funcția referențială sau denotativă vizează contextul în care se realizează comunicarea, locul sau momentul acesteia sau factorii care influențează și modelează situația de comunicare. Funcția metalingvistică vizează codul utilizat în comunicare și se referă la domeniul semantic, codurile lingvistice, culturale și estetice. Funcția poetică sau stilistică este cea care vizează autenticitatea și validitatea mesajului precum și gradul de expresivitate. Funcția fatică este cea care vizează canalul de comunicare și denotă capacitatea de a menține contactul dintre participanții comunicării. Această ultimă funcție este importantă când analizăm comunicarea mediată deoarece este cea care menține legătura dintre partenerii de dialog. Vezi Cristian RADU, *Comunicarea verbală și nonverbală – suport de curs*, Cluj-Napoca, 2013, mss; Miorița GOT, Rodica LUNGU, *Literatura Română*, Ed. Nomina, Pitești, 2013, pp. 5-26.

⁷ Gabriela BODEA, *Comunicarea: Expresie și Deontologie*, Ed. Casa cărții de știință, Cluj-Napoca, 2007, p. 13.

⁸ Gabriela BODEA, *Comunicarea...*, p. 17.

din momentul creației, ca modalitate distinctă de a se apropia de semenii săi, dar și de a se adresa lui Dumnezeu⁹.

Procesul comunicării cuprinde o serie de elemente. Suntem obișnuiți să enumerăm, în principiu, trei elemente ale comunicării: transmițător, canal și receptor¹⁰. Trebuie să existe mai întâi un transmițător și apoi un receptor, care recepționează mesajul trimis de către transmițător. La rândul lui, receptorul poate să fie și el transmițător. De asemenea, există și un canal prin care informația sau mesajul trece de la transmițător la receptor. Canalul are și el diferite forme, dacă ne gândim la comunicarea verbală, scrisă sau mediatică. Fiecare element al comunicării este important deoarece fiecare contribuie la realizarea unei bune comunicări.

Au existat de-a lungul timpului o serie de teorii ale comunicării¹¹, care au încercat să ofere o definiție conceptului de comunicare și să înțeleagă mai deplin sensurile acestora. Comunicarea este una dintre caracteristicile definitorii ale ființei umane și are în vedere un conținut ideatic, logic și de

⁹ Avem suficiente exemple Biblice care arată diverse modalități de comunicare a omului cu Dumnezeu, dar și modalități prin care Dumnezeu comunică și se descoperă creației Sale. Fie că este vorba de adresare directă, fie supranaturală prin vedenii, vise, descoperiri, fapte minunate etc., comunicarea este o caracteristică specifică persoanei, capacitate insuflată persoanei umane prin actul creației.

¹⁰ Unii dintre autori consideră că nu putem reduce întreaga teorie a comunicării doar la aceste elemente. Teoria informației care reduce totul la emițător, receptor, canal, mesaj și cod, nu poate constitui un soclu pertinent pentru a gândi comunicarea în toate formele ei, căci nu totul este material în cadrul comunicării. Cu toate acestea elementele enumerate constituie baza oricărui tip de comunicare, elementele fundamentale ale comunicării. Emmanuel PEDLER, *Sociologia Comunicării*, Ed. Cartea Românească, Trad. Bogdan Ghiu, 2001, p. 7.

¹¹ Menționăm teoriile analitice sau mecaniciste care analizau comunicarea ca o sumă de elemente; teoriile semnelor concentrate pe analiza limbii și a sistemelor-cod, potrivit cărora cuvântul are o funcție creatoare de sens și de comunicare. De asemenea, se vorbește despre teoriile comportamentului, cele legate de semiotică. Sunt importante, în special pentru secolul nostru teoriile funcționaliste (ale difuzării), iar ideile centrale ale acestei teorii urmăreau analiza efectului mass-media asupra publicului precum și filtrarea mesajului media; teoriile sistemice, preocupate de cibernetică, organizare și constructivism; teoriile interacționiste având reper aspecte psihologice și psihoclinice; teoriile antro-po-sociologiei și comunicării care au accentuat abordarea socială a interacțiunii umane și simbolurile comunicării; teoriile pragmatice-lingvistice au avut ca reper de analiză schimburile verbale și relațiile dintre limbaj și acțiune. Toate aceste teorii ale comunicării sunt importante pentru a putea înțelege complet comunicarea și funcțiile acestora precum și evoluția acestora de la rostire, scriere și până în epoca informațională actuală. Vezi Gabriela BODEA, *Comunicarea...*, pp. 17-18.

afectivitate, care se face cunoscut prin vorbire, gestică sau scriere. Este un proces dinamic deoarece presupune adaptarea participanților la comunicare, unul față de celălalt. „Întrucât are un scop inițial bine determinat – adică încearcă să afirme, să influențeze sau să convingă- ea are un parcurs evolutiv, modificabil în raport cu starea creată între emițător și receptor”¹².

Alți autori descriu mult mai pe larg elementele comunicării¹³, în funcție de complexitatea acestora: emițător, transmițător, mesaj, receptor, destinatar, cod, canal, zgomot, sens, referent și observator. La aceste elemente se adaugă și alte funcții ale comunicării, unele dintre acestea enumerate și anterior: expresivă, de codificare, poetică, de decodificare, conativă, metalingvistică, fatică, perturbatoare, de conceptualizare, referențială și terapeutică. Astfel, se pot obține numeroase configurații, în funcție de scop și funcționalitate. Toate aceste elemente duc la o tipologie comunicațională foarte bogată¹⁴.

O altă funcție esențială a comunicării este interacțiunea. Comunicarea este strict legată de interacțiunea și schimbul dintre cei care sunt angajați în procesul comunicării. Atunci când comunică, oamenii se completează unul pe celălalt, deci interacționează într-un fel sau altul, adică fac schimb de informații și implicit realizează o apropiere unul față de celălalt. Atunci când emitem sau receptăm mesaje suntem angajați în construirea sau susținerea unor relații interumane. Comunicarea este esența legăturilor umane și „reprezintă ansamblul proceselor fizice și psihice prin care se efectuează operația de punere în relație cu una sau mai multe persoane în vederea atingerii unor anumite scopuri”¹⁵. Din aceste relații bazate pe comunicare, oamenii ajung să se cunoască unul pe celălalt, iar cunoașterea interlocutorului reprezintă o primă etapă prioritară în demersul de

¹² Gabriela BODEA, *Comunicarea...*, p. 21.

¹³ În multe dintre contexte comunicarea are nevoie de o sursă, un proces de codificare, un mesaj, un canal, un proces de decodificare, un receptor, potențial pentru feedback. Vezi Joseph R. DOMINICK, *Ipostazele comunicării de masă. Media în era digitală*, Ed. Comunicare.ro, București, 2009, p. 4.

¹⁴ Solomon MARCUS, *Provocarea Științei...*, p. 333.

¹⁵ Irena CHIRU, *Comunicarea interpersonală*, Ed. Tritonic, București, 2003, p. 5. Omul este ființă socială în măsura în care comunică cu celălalt, deci comunicarea devine una dintre condițiile indispensabile pentru funcționarea și organizarea societății și a legăturilor interpersonale.

controlare a situației de comunicare, deoarece tipuri diferite de parteneri recomandă atitudini și discursuri diferite”¹⁶. Relația dintre emițător și interlocutor sau receptor precum și caracteristicile acestora sunt elementele care oferă specificul procesului de comunicare.

Cu toate acestea, există și o dimensiune ascunsă a comunicării, dar care nu trebuie omisă. Este vorba despre comunicarea nonverbală. Conform studiilor, aproximativ 55 % dintre mesajele pe care le transmitem sunt nonverbale¹⁷. Chiar și atunci când nu utilizăm cuvinte pentru a transmite un mesaj, utilizăm metodele sau elementele de comunicare nonverbală. În această categorie intră gesturile¹⁸ persoanei, postura și poziția corpului, care oferă informații despre atitudinea și implicarea vorbitorului în proces. Tot în această categorie intră și expresia feței, mimica feței, privirea, zâmbetul și vestimentația. Chiar și mirosul, distanța și atingerea (comunicarea tactilă) reprezintă tipuri fundamentale de comunicare¹⁹. În aceeași măsură tăcerea are și ea un rol deosebit de important în comunicare. Aceasta se integrează

¹⁶ Irena CHIRU, *Comunicarea interpersonală...*, p. 19. Membrilor familiei sau prietenilor ne adresăm diferit de modul în care ne adresăm și ne exprimăm într-un discurs sau dialog academic. Tipurile de interlocutor diferă de la un context al comunicării la altul. Astfel, într-o anumită situație putem stabili dialog cu un interlocutor energic, fără răbdare și direcționat spre acțiune. La polul opus, putem întâlni un interlocutor prudent, concret și răbdător, orientat spre metode, dar și de interlocutori emotivi, sensibili, calzi, imaginativi, creatori și orientați spre idei. În procesul comunicării este important și temperamentul interlocutorului (sangvinic, coleric, flegmatic și melancolic) precum și stilul de comunicare (neutru, familiar, solemn, beletristic, științific, administrativ, publicistic, emotiv, flexibil, reflexiv etc). Vezi Irena CHIRU, *Comunicarea interpersonală...*, pp. 19-30.

¹⁷ Irena CHIRU, *Comunicarea interpersonală...*, p. 31.

¹⁸ În acest context amintim Kinetica – disciplină a științelor comunicării ce are ca obiect de studiu ansamblul semnelor comportamentale emise în mod natural, disciplină care stă la baza noilor tehnologii de divertisment sau tratament medical (Kinect), tehnologie care utilizează un dispozitiv ce scanează gesturile corpului și le proiectează pe un ecran. Acest aparat le permite utilizatorilor experiențe active și implicare fizică în jocurile sau aplicațiile create. De asemenea, anumite softuri create de Kinect pot ajuta pacienții cu dificultăți să-și recapete mobilitatea pierdută în urma unui accident, prin exerciții fizice și jocuri care să ajute pacienții la redobândirea mobilității.

¹⁹ Irena CHIRU, *Comunicarea interpersonală...*, p. 43. Un miros puternic sau plăcut (parfumul), asocierea mirosului cu experiențe trecute, sunt caractere care acordă o anumită semnificație interlocutorului. Chiar și distanța sau apropierea fizică oferă și ele un anumit caracter procesului de comunicare.

comunicării și are rolul de a oferi timp interlocutorilor să atribuie semnificații unor enunțuri sau mesaje²⁰.

Comunicarea în scris este o altă dimensiune a comunicării interpersonale, formă întâlnită preponderent în spațiul digital. Aceasta „implică un control conștient asupra elementelor informale, expresive și formale care formează conținutul mesajului”²¹. Spre deosebire de cea verbală, comunicarea scrisă este mai formală și prezintă un control redus asupra receptării corecte a mesajului. Feedback-ul sau răspunsul interlocutorului poate să fie întârziat sau chiar inexistent. Cu toate acestea, este eficientă pentru menținerea acurateței și pentru exprimarea ideilor complexe, detaliate sau când se dorește să se obțină un răspuns rațional. Comunicarea scrisă nu este condiționată de lipsa sau prezența interlocutorilor din acel moment sau din acel loc²².

Dacă am arătat că scopul principal al comunicării verbale, nonverbale și scrise este transmiterea unor mesaje de la un emițător la un receptor, fie el individual sau colectiv, iar al doilea scop este de a crea o legătură între interlocutori, comunicarea urmărește și alte scopuri. Spre exemplu, comunicarea în masă urmărește, în primul rând, informarea oamenilor cu cele mai actuale știri despre societatea și lumea în care trăim. În al doilea rând, comunicarea în masă urmărește destinderea sau distracția populației. Comunicarea în masă are, uneori, rolul unui companion care întreține viu spiritul și interacțiunea socială. De cele mai multe ori, folosim comunicarea în masă pentru a da o anumită interpretare lucrurilor care se petrec în jurul nostru pentru a înțelege cauzele și efectele acestora²³. Problema actuală a comunicării în masă este faptul că a devenit puternic industrializată, automatizată și golită de rolul ei. Putem vorbi despre adevărate industrii profitabile, din punct de vedere economic, precum: industria cărților,

²⁰ Irena CHIRU, *Comunicarea interpersonală...*, p. 83. Într-o conversație golurile în vorbire pot delimita necunoștința sau dificultatea înțelegerii mesajului sau chiar dezacord. Tăcerea generează, în rândul ascultătorului, suspans și o implicare activă în înțelegerea mesajului, iar din partea emițătorului tăcerea înseamnă punctarea unor idei.

²¹ Irena CHIRU, *Comunicarea interpersonală...*, p. 85.

²² Irena CHIRU, *Comunicarea interpersonală...*, p. 86.

²³ Joseph TUROW, *Media Today. Mass communication in a converging world*, Ed. Routledge, New York, 2014⁵, pp. 14-15. Mass-media ne ajută să ne construim realități individuale pe baza observațiilor personale legate de lumea în care trăim.

industria internetului, a ziarelor, industria radio-televiziunii, industria jocurilor video²⁴ și ce este mai îngrijorător, este dezvoltarea industriei pornografice, puternic răspândită prin internet.

Procesul comunicațional a evoluat în decursul timpului, iar azi ne folosim din ce în ce mai mult de tehnologiile informației: internet și calculator. Acest fapt nu înseamnă că procesul comunicării are de pierdut, ci este efectuat sub o altă formă²⁵. Rămâne de văzut în ce mod comunicarea noului secol își va atinge scopul.

1.2. Comuniune prin comunicare

Comunicarea îndeplinește încă o funcție esențială, pe lângă cele enumerate anterior. Este un proces care duce la comuniune și stabilește raporturi între protagoniștii comunicării, cu toate că într-o epocă post-modernă actuală, comunicarea are de suferit și riscă să își piardă sensul²⁶. Întotdeauna cuvântul vorbit are un rol important în stabilirea comuniunii²⁷. Acest proces este cel care-l caracterizează cel mai bine pe om deoarece, înainte de toate, omul trebuie să comunice, să se exprime prin grai, să ofere și să primească, adică să stabilească comuniune între el și ceilalți, între el și Dumnezeu. Astfel, comunicarea devine un proces general și atotcuprinzător deoarece tot universul creat comunică. Comunicarea este asemenea unui proces vital pentru persoana umană, deoarece îi asigură înțelegerea și integrarea sa în relația cu întreaga lume, cu celelalte persoane, dar în mod special cu Creatorul. Dumnezeu Se comunică pe Sine oamenilor, iar omul, la rândul său, încearcă să stabilească un raport de comuniune prin comunicare,

²⁴ Joseph TUROW, *Media Today...*, pp. 157-397.

²⁵ „Nu e un lucru rău. Dimpotrivă. Cu toate acestea, ne prevalăm tot mai mult de mașini și facem din ce în ce mai puțin apel la curajul opiniei, deși nu ne lipsesc nici talentul, nici concentrarea și nici imaginația.” Gabriela BODEA, *Comunicarea...*, p. 34.

²⁶ Când ne aflăm într-o conversație ne aflăm implicit într-o relație, iar relația este potrivit să o descriem ca relație comunală. Însă, comunicarea ca proces interpersonal de schimb, efectuat printr-o legătură față către față devine din ce în ce mai puțin semnificativă în ziua de azi. Comunicarea își pierde treptat valoarea de comuniune. Philip F. ESLER, *New Testament Theology, Communion and Community*, Ed. Fortress Press, Minneapolis, 2005, p. 18.

²⁷ Philip F. ESLER, *New Testament Theology...*, p. 148.

iar acest tip de raport se stabilește și mai evident prin comuniunea oamenilor unul cu celălalt.

Comunicarea poate să fie și la nivelul unei singure persoane. Putem, astfel, vorbi despre comunicarea cu sinele ca legătură a omului cu propria conștiință, cu eu-l propriu. A face o introspecție înseamnă, de cele mai multe ori, a te întreba pe tine și a încerca să oferi răspuns. Comunicarea poate să fie un mod de a ne cunoaște pe noi înșine. „Comunicarea cu sinele este una de tip intrapersonal (intim) și privește totalitatea gândurilor, crezurilor și sentimentelor unui individ, în legătură cu el însuși (fiindcă personajul respectiv este, simultan, atât emitent, cât și receptor al mesajelor)”²⁸.

Comunicarea cu sinele nu este suficientă omului deoarece el se regăsește sau se identifică mereu în dialog și în comuniune cu Dumnezeu, dar în special cu semenii săi, cu care poate avea contact direct. Omul nu se desăvârșește prin sine, prin forțele proprii, ci are nevoie de ceilalți și de Dumnezeu pentru a se împlini. Comunicarea este modul prin care omul se poate regăsi sau își poate afla sensul personal al relației sale cu Dumnezeu²⁹. Este necesar să existe o relație personală între om și Dumnezeu, iar aceasta se manifestă prin credința noastră în El și prin rugăciune, iar rugăciunea este cuvântarea omului către Dumnezeu. Astfel, comunicarea cu Dumnezeu capătă o profunzime și o semnificație aparte, deoarece El este izvorul comunicării, împărtășit nouă prin Fiul Său, Cuvântul Personal rostit omenirii. Felul în care Dumnezeu comunică cu omul este prin Revelație, descoperire naturală sau supranaturală, dar există și un alt mod prin care Dumnezeu comunică cu fiecare dintre noi, personal. Este vorba despre descoperirea lui Dumnezeu prin împlinirea poruncilor Sale, prin legea Lui cea veșnică, spre exemplu, prin cele zece porunci. Aceste porunci nu sunt numai precepte morale date fiecăruia dintre noi cu scopul de a ne îngădi libertatea, ci ele reprezintă modul prin care Dumnezeu comunică cu omul, reprezintă modalitatea prin care noi Îl descoperim pe Dumnezeu ca izvor de

²⁸ Gabriela BODEA, *Comunicarea...*, p. 80. De multe ori comunicarea cu sinele este o metodă concretă de evaluare a vieții personale spirituale a omului, de evaluare a conștiinței sale morale și a responsabilității sale morale față de sine, față de Dumnezeu și față de semenii. Comunicarea cu sine este o metodă eficientă de autocunoaștere, de conștientizare a capacităților și de recunoaștere a limitelor și neajunsurilor proprii.

²⁹ Anthony M. CONIARIS, *Taina Persoanei*, trad. Diana Potlog, Ed. Sofia, București, 2012², p. 5.

binecuvântare și comuniune. „Dumnezeu ne adresează fiecare poruncă în parte personal”³⁰, dar și comunității de oameni, adică întregii Biserici. Aceasta este esența comunicării dintre om și Dumnezeu, adică ascultarea de cuvintele Lui deoarece sunt cuvintele veșnice. Mai mult, Dumnezeu comunică cu oamenii și prin însăși faptul că L-a dat pe Fiul Său, Cuvântul cel adevărat, Jertfă, din iubire, pentru păcatele noastre ca să restabilească comuniunea pierdută prin păcatul protopărinților Adam și Eva. Părintele Florovski arată că trăirile noastre ortodoxe, creștine, nu sunt altceva decât „o comunicare duhovnicească intimă”³¹ între oameni și Răscumpărător.

Părintele Dumitru Stăniloae arată, în mai multe rânduri, că omul este o ființă dialogală, comunională. Omul este definit prin capacitatea sa comunicațională. El nu este o ființă solitară, ci creată pentru comuniune, iar comuniunea o câștigă în relație cu sine însuși, cu ceilalți și cu Dumnezeu³². Din acest context reiese limpede importanța comunicării, deoarece numai în măsura în care eu comunic cu celălalt sau cu Dumnezeu, reușesc să stabilesc comuniune. Comunicarea trebuie să devină un dialog de rugăciune pentru ca omul să se desăvârșească în comuniunea cu Dumnezeu, iar în dialog cu

³⁰ Anthony M. CONIARIS, *Taina Persoanei...*, p. 7. Dumnezeu comunică cu noi constant, chiar dacă impresia omului este că, uneori, relația cu divinitatea este rece, lipsită de un răspuns din partea lui Dumnezeu. De foarte multe ori, omul nu se află în legătură și în comuniune cu Dumnezeu deoarece pierde harul Său prin neascultarea poruncilor lui Dumnezeu. Poruncile sunt condiții care ne asigură legătura neîntreruptă cu Dumnezeu, condiții ale păstrării harului.

³¹ George FLOROVSKI, *Creare și răscumpărare*, Norland Press, 1976, în Anthony CONIARIS, *Taina Persoanei...*, p. 80.

³² Comuniunea se întregeste, se împlinește, în comuniunea eclezială ca expresie a unității dintre Dumnezeu și Biserica Sa și prin comuniunea membrilor Bisericii unul cu celălalt, în adunarea eclezială. De asemenea, toată lucrarea Bisericii este o expresie a comunicării lui Dumnezeu cu noi, în special prin lucrările Sfințelor Taine. Tainele sunt lucrările prin care Dumnezeu se comunică nouă în Biserică. În acest sens, putem afirma că există și un sens liturgic al comunicării care se manifestă prin cultul divin. Vezi Dumitru STĂNILOAE, „Comunitate prin iubire” în *Ortodoxia*, nr. 1, 1963, pp. 52-70; Dumitru STĂNILOAE, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987; Alexandru MĂLUREANU, „Dimensiunea liturgică a comunicării și comuniunii în gândirea Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae” în *Altarul Banatului*, nr. 10-12, 2015, pp. 83-89; Cristian BOLOȘ, „Libertate versus destin în gândirea părinților și scriitorilor bisericești anteriori primului Sinod Ecumenic” în *Studia Universitatis Septentrionis- Theologia Orthodoxa*, an. IV, nr. 2, iulie-decembrie, Baia Mare, 2012, pp. 165-192.

semenii, comunicarea trebuie să se transfigureze și în faptă pentru desăvârșirea relațiilor cu aproapele și implicit cu Dumnezeu. Există un sens teologic și eclesial al comunicării exprimat în comuniunea sacramentală, deoarece întreaga viață a Bisericii este un act de comunicare. În Biserică se exprimă bogăția deplină a experienței comunicării omului cu Dumnezeu³³, Cel ce este comuniune deplină personală. Dumnezeu se comunică omului prin energia divină a harului Său, iar în mod special prin Fiul Său, care prin Întruparea Sa face posibilă realizarea comuniunii omului cu Dumnezeu. Comunicarea este, deci, relație interpersonală ce mediază comuniunea cu Dumnezeu.

Pentru creștini, instituția divino-umană a Bisericii reprezintă comunitate și comuniune. De asemenea, „Biserica este comunicare pentru comuniune”³⁴, deoarece este mediul în care membrii sunt uniți deplin cu Hristos, iar la baza acestei comuniuni stă comunicarea lui Hristos prin Duhul Sfânt, pentru desăvârșirea membrilor Bisericii. „Elementele fundamentale ale comunicării sunt, pentru cugetarea creștină, Dumnezeu, omul și cosmosul”³⁵. Mai exact, aceștia sunt atât participanții comunicării cât și mediul în care se desfășoară activ comunicarea, ca act de comuniune a Creatorului cu Creația. Tot în Biserică oamenii au sarcina de a întări comuniunea și temelia comuniunii lor cu Dumnezeu prin harul Său. Limbajul prin care Dumnezeu a comunicat și comunică activ cu Biserica este Scriptura și Tradiția. În acest sens este clară afirmația: „Scriptura și Tradiția sunt mereu vii în Biserică, în interiorul căreia mesajul mântuitor devine mărturie comunicată prin acte de credință”³⁶. De aceea, putem să afirmăm și noi că avem la dispoziție o serie de mijloace de comunicare sau că avem un limbaj al credinței. „Cu toate acestea, Biserica trebuie să comunice comoara

³³ Vezi Răzvan IONESCU, „Știința comunicării și sensul demersului teologic”, în *Știință și Teologie. Preliminarii pentru dialog*, XXI: Eonul dogmatic, 2001, pp. 236-237.

³⁴ Nicolae DASCĂLU, *Comunicare pentru comuniune, O perspectivă ortodoxă asupra mass-media*, Ed. Trinitas, Iași, 2000, p. 26.

³⁵ Nicolae DASCĂLU, *Comunicare pentru comuniune...*, p. 9. Întreaga lume creată, întreg universul se află într-un continuu dialog, într-o continuă legătură cu Creatorul. De asemenea, omul ca încununare a creației, se află într-o continuă legătură cu semenii, dar și cu întreaga creație.

³⁶ Nicolae DASCĂLU, *Comunicare pentru comuniune...*, p. 45.

Ei spirituală și trebuie să găsească în orice vreme căile de comunicare cele mai directe către sufletele credincioșilor”³⁷.

„Comunicarea nu rămâne o simplă transmitere de informații, ci, în sens religios, mijlocește împărtășirea Cuvântului, evoluând în comuniune”³⁸. În plus, observăm cât de fragmentată este comunicarea în spațiul digital și cât de mult are de suferit acest proces. De aceea avem nevoie de o abordare creștină, teologică și chiar socială, pentru a accentua nevoia de unitate prin comunicare, nevoia ca procesul comunicării să adune oamenii într-o comuniune, nu să îi fragmenteze. Există posibilitatea, chiar și în contextul comunicării digitale, să creăm comuniune, să ajungem la unitate, să transmitem celorlalți sentimente de deschidere, vorbe de folos, sfaturi bune și gânduri ziditoare.

Comunicarea este, așadar, unul din mijloacele stabilirii comuniunii între semeni, dacă are la bază principiul iubirii și al dialogării cu aproapele, pentru buna lor dezvoltare și îmbogățire reciprocă. Reușim să câștigăm comuniunea cu ceilalți dacă ne situăm într-un raport de comunicare bine fundamentat și structurat. Dacă vedem în aproapele nostru o șansă sau o posibilitate de întâlnire cu Dumnezeu, atunci comunicarea își atinge scopul³⁹. Dacă, în schimb, rețelele virtuale reușesc să denatureze această funcție de unificare, de comuniune dintre oameni, atunci comunicarea virtuală nu este perfectă, ci este doar un simplu mijloc de a transmite un mesaj⁴⁰. Ori „comunicarea nu este un simplu proces de transmitere, ea se

³⁷ Nicolae DASCĂLU, *Comunicare pentru comuniune...*, p. 46. Chiar și mijloacele moderne de comunicare pot fi utilizate pentru a transmite și pentru a împărtăși adevărurile și valorile credinței.

³⁸ Liviu VIDICAN-MANCI, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală. Impactul catehezei și al predicii asupra „generației digitale” prin utilizarea noilor tehnologii ale informației și comunicării*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020, p. 85.

³⁹ Comuniunea bazată pe o legătură de comunicare are o importantă dimensiune teologică ce trebuie descoperită. Deci, oarecum ne simțim obligați să formulăm acest raport cu ceilalți ca și cum Dumnezeu Însuși este inclus în acest raport. Philip F. ESLER, *New Testament Theology, Communion and Community...*, p. 55.

⁴⁰ Odată cu dezvoltarea comunicării în masă și a telecomunicației din secolul al XIX-lea și secolul al XX-lea, această capacitate de comunicare a experienței umane a devenit mult atenuată și această pierdere se datorează nouă. Philip F. ESLER, *New Testament Theology...*, pp. 111-112.

întemeiază pe procese de interacțiune, care sunt sociale și interpretative, reprezentând o tranzacție între locutori”⁴¹.

Specialiștii în comunicare sesizează un amănunt important. Informația care este transmisă printr-un canal spre o masă de receptori nu are întotdeauna sensul sau rolul de a comunica. „Există o deosebire netă între informare și comunicare. Aceasta înseamnă însă, mai exact, că prin definiție informația este duală: comunică sau nu comunică”⁴². Deci informația sau comunicarea trebuie să încline mai mult spre relație decât spre conținut. Cu toate acestea nu există informație fără comunicare și nici comunicare fără informație și conținut.

Evident, comunicarea, dar și mass-media reprezintă o parte consistentă a vieții noastre⁴³. Acest lucru este demonstrat dacă am enumera pur și simplu oportunitățile de comunicare sau diferitele funcții pe care mijloacele de comunicare le îndeplinesc pentru noi. Să ne imaginăm ce ar însemna dacă, brusc, întregul sistem ar înceta să mai existe sau să funcționeze. Cum am mai comunica cu cei de la distanță? Cum am mai ști ce se petrece în societate? Probabil s-ar isca un haos și o panică totală. Trebuie să convenim că fiecare mediu în parte răspunde unor cerințe sau unei necesități specifice a fiecărei persoane, dar și societății în ansamblu.

Pentru ca o societate să funcționeze corect trebuie să existe comunicare și comuniune între membrii ei. „Esența comunicării constă în procesele relaționale și de interacționare. Orice comportament uman are o valoare comunicativă”⁴⁴; în acest context chiar și tăcerea este o formă de comunicare.

Pe măsură ce societatea crește, s-a mărit și nevoia de comunicare precum și numărul mijloacelor de comunicare. Atunci rolul mass-mediei este de a asigura, prin orice mijloc posibil, comunicarea și transmiterea informațiilor sau a mesajelor la masele de oameni. Spre exemplu, mass-media te poate informa în timp real de pericolele care se petrec într-un

⁴¹ Ioan DRĂGAN, *Comunicarea...*, p. 41.

⁴² Ioan DRĂGAN, *Comunicarea...*, pp. 73-74.

⁴³ Joseph R. DOMINICK, *Ipostazele comunicării de masă...*, p. 31.

⁴⁴ Ioan DRĂGAN, *Comunicarea...*, p. 127. Autorul arată că orice formă de comunicare are două elemente: conținutul comunicării și relația, iar cel de-al doilea element îl înglobează pe primul ceea ce duce la apariția metacomunicării.

anumit loc pentru a le evita. Iată deci o funcție pozitivă a mass-mediei, anume aceea de a supraveghea bunul mers al lucrurilor și de a acționa instantaneu.

1.3. Analiza comunicării contextuale

Modul nostru actual de comunicare mai este cel autentic sau este unul greșit, deficitar? Observăm faptul că metodele de comunicare s-au perfecționat, s-au schimbat, s-au diversificat, atunci comunicarea este mai eficientă, sau cel puțin așa ar trebui să fie⁴⁵. Diversificarea și îmbunătățirea metodelor de comunicare nu ar trebui să aducă vreo modificare conținutului comunicării, ci doar formei. Ne aflăm în fața unei epoci comunicaționale și informaționale tocmai datorită evoluției tehnicii și diversificării mijloacelor de comunicare, unde internetul și rețelele de socializare joacă un rol deosebit de important. Dacă mijloacele moderne de socializare și comunicare sunt atât de mult utilizate, acest lucru ne îndreptățește să afirmăm că sunt și cele mai potrivite. Este probabil ca acest lucru să constituie doar o iluzie a postmodernității. De aici reiese nevoia unei ample analize a contextului în care se desfășoară comunicarea actuală pentru a observa modul în care mijloacele tehnice ne modifică treptat procesul comunicării cu semenii noștri.

Datorită îmbunătățirilor aduse tehnicii moderne de comunicare, a devenit mult mai ușor să intrăm în contact cu ceilalți sau să transmitem un mesaj, dar problema se ridică atunci când nu mai știm să comunicăm cu folos, ci doar de dragul de a comunica. Ceea ce noi avem de făcut în momentul în care tehnologia se dezvoltă este să ne adaptăm condițiilor noi, pentru a le folosi inteligent și să profităm la maxim de aceste resurse tehnice, dar cu condiția păstrării unui echilibru. Unii dintre specialiștii comunicării își exprimă îngrijorarea cu privire la modificările ce se pot genera: „Comunicarea dintre oameni e un lucru fragil. La începutul noului secol,

⁴⁵ Am putea afirma că trăim în epoca hypercomunicării, însă acest cadru amenință scopul principal al comunicării, care se referă la stabilirea relațiilor între persoane, prin trecerea procesului exclusiv în planul tehnicizat. Vezi Ioan C. TEȘU, *Creștinul, în lumea digitală*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2020, pp. 23-28.

progresele tehnologice au crescut atât viteza, cât și aria de acoperire a comunicării umane, aceasta s-ar putea să fie mai fragilă ca niciodată”⁴⁶.

După cum sesizăm, tehnologizarea comunicării, a dus de-a lungul timpului, la nașterea comunicării în masă sau a comunicării mediatizate. Tehnologia, în special tehnologia comunicării, apare sau se naște într-un context social care, mai apoi, afectează deplin acest context⁴⁷. Desigur, în tot acest demers, omul devine principalul protagonist și factor care modelează utilizarea și utilitatea tehnologiei în viața sa. Deci, contextul tehnologic dat, în care se manifestă comunicarea actuală, devine marcat de cele mai profunde schimbări ale modului în care relaționăm unii cu ceilalți. Comunicarea, cu toate elementele ei, migrează spre mediul online, spre digitalizare, desfășurându-se într-un context nou, la fel de fragil și sensibil, după cum remarcăm în următorul fragment:

„Trăim o perioadă unică a istoriei umanității, o perioadă intensă de afluență, transformare și ruptură, care nu se va mai repeta poate niciodată. Are loc o schimbare seismică a vieții și a gândirii datorită introducerii penetrante și rapide a noilor tehnologii în viața de zi cu zi, care au modificat modul în care comunicăm, lucrăm, cumpărăm, socializăm și facem aproape orice altceva”⁴⁸.

În viața de zi cu zi se desfășoară simultan diverse tipuri de comunicare. În principiu, identificăm 2 categorii principale: comunicarea directă, interpersonală, care presupune contacte personale cât mai apropiate și comunicarea indirectă, mediată. Contextul actual sprijină sau se axează mai mult pe comunicarea indirectă, bazată pe utilizarea unor dispozitive

⁴⁶Joseph R. DOMINICK, *Ipostazele comunicării de masă. Media în era digitală...*, p. 3. Există suficiente pericole care stau în spatele comunicării în masă. Sub pretextul comunicării se pot ascunde pe internet anumite persoane răuvoitoare sau acțiuni imorale precum: manipulare, violență verbală, abuz, furt etc.

⁴⁷Anita L. CLOETE, *Living in a digital culture: The need for theological reflection*, în „Theological studies”, vol. 71, nr. 2, 2015, p. 2.

⁴⁸Mary AIKEN, *The cyber efect, Psihologia comportamentului uman în mediul online*, Trad. Vasile Bontaș, Ed. Niculescu, București, 2019. p. 16. Acest moment nu este diferit de Iluminism, spre exemplu, sau orice altă perioadă din istoria umanității, ci aduce cu sine tot atât de multe libertăți, emancipare și schimbare de perspectivă în vederea modernizării și a progresului, sprijinit prin tehnologie. Noile libertăți permise online sunt amețitoare, senzaționale și captivante pentru miliarde de oameni.

tehnice pentru transmiterea informațiilor. Această formă de comunicare este împărțită în 5 categorii:

- comunicarea imprimată (presa, revista, cartea, afișul etc.);
- comunicarea înregistrată (film, disc, bandă magnetică etc.);
- comunicarea prin fir (telefon, telegraf, comunicarea prin cablu, fibre optice etc.);
- comunicarea radio-televizuală (radio, tv);
- comunicarea virtuală prin rețelele de comunicare WEB (Internet)⁴⁹.

În decursul istoriei, omenirea a trecut prin câteva etape generale, în ceea ce privește comunicarea, iar în acest proces evolutiv, tehnica a început să se interpună și să acapareze comunicarea. Menționăm doar epoca vorbirii și a limbajului, specifică micilor societăți primitive, a scrisului și a cititului, epoca tiparului, epoca mijloacelor de comunicare în masă și în prezent epoca internetului și a mijloacelor de comunicare asistate de computer, care împreună definesc o nouă epocă cu totul specială a socializării și comunicării. Internetul ca formă de comunicare în masă, este un sistem „complex și labirintic”⁵⁰, deci un loc din care cu greu găsești o ieșire. În cadrul comunicării au apărut, de-a lungul timpului și datorită evoluției mijloacelor tehnice, o serie de schimbări și în ceea ce privește structura comunicării. Chiar dacă emițătorul, mesajul și receptorul sunt considerate elemente imobile din cadrul unei comunicări, totuși, au apărut modificări în ceea ce privește canalul de transmitere a mesajului. „Fluxul informațiilor este atât de dinamic și de abundent încât receptorii sunt în imposibilitatea de a realiza o

⁴⁹ Ioan DRĂGAN, *Comunicarea...*, p. 17. Toate aceste categorii ale comunicării indirecte corespund anumitor secole din istorie, iar fiecare categorie în parte a avut un impact sau o influență pentru societăți, în epoca în care au apărut, în special în epoca contemporană, deoarece toate mijloacele indirecte de comunicare sunt cuprinse într-o formă sau alta, în cea din urmă, adică în internet. Vezi, de asemenea, Teodor VIDAM, *Dimensiuni ale eticii comunicării și mass-media...*, p. 184. În istoria civilizației și a culturii au existat mai multe momente de cotitură în ceea ce privește comunicarea. Trecerea de la vorbire la scris, apoi trecerea de la scris la tipar și apoi la radio, televiziune și mai apoi în epoca modernă, unde au început să apară noi modalități de intensificare și densificare a comunicării, cunoscute sub denumirea de mijloace mass-media. Toate aceste mijloace și căi pot să întrețină o comunicare informativ-formatoare, educațională, dar pot duce și la efecte distorsionate ale procesului comunicării.

⁵⁰ Vezi Mihai COMAN, *Introducere în sistemul mass-media*, Ed. Polirom, Iași, 2007³, pp. 5-10.

tratare exhaustivă a informației”⁵¹. Astfel, se produc modificări și evoluții la nivelul comunicării sociale date fiind diversitatea emițătorilor, receptorilor și a mesajelor.

În societatea de azi se manifestă, într-un mod pregnant, un fenomen de care trebuie să ținem cont. Este vorba despre un „Filoneism tehnic”⁵² sau o tendință de alipire, atracție față de ceea ce apare nou în materie de tehnică. Nu este prima dată în istorie când se petrece acest fenomen. El s-a manifestat și atunci când a apărut presa scrisă, radioul, televiziunea, telefonul mobil etc. Acest curent reprezintă și o urmare a consumismului și globalizării postmoderne, unde achiziționarea noilor produse, care apar pe piața de consum, devine o necesitate a omului postmodern. Conexiunea la rețeaua de internet a devenit la fel de importantă și necesară pentru omul actual precum legătura la apă sau electricitate, cu toate că aceste instrumente de comunicare actuale, apărute pe piața de consum, nu sunt la îndemâna oricui. Conform statisticilor, începând cu anul 2017, există peste 4 miliarde de utilizatori de internet, la nivel mondial, iar cifrele sunt în creștere⁵³.

Un alt aspect al comunicării contextuale este distincția care trebuie făcută între comunicarea în masă și comunicarea interpersonală. Diferențele dintre comunicarea interpersonală asistată tehnologic și comunicarea de masă nu sunt foarte clare⁵⁴. Nu trebuie să confundăm comunicarea în masă cu cea interpersonală, chiar dacă protagoniștii sunt tot persoane reale. Cea interpersonală se folosește de mai multe canale de comunicare, iar cea în masă, se restrânge doar la câteva canale. Comunicarea în masă, în schimb, este un proces mult mai complex, iar codificarea conține mai multe etape⁵⁵.

Am demonstrat anterior faptul că, din punct de vedere social, comunicarea este un liant, o punte de legătură între oameni, dar este și un mijloc prin care se propagă moralitatea persoanei, modalitate prin care se

⁵¹ Ioan DRĂGAN, *Comunicarea...*, p. 30.

⁵² Emmanuel PEDLER, *Sociologia Comunicării*, Ed. Cartea Românească, Trad. Bogdan Ghiu, 2001, p. 51.

⁵³ Vezi <https://ro.vpnmentor.com>, accesat în 05.08.2020.

⁵⁴ Joseph R. Dominick, *Ipostazele comunicării...*, p. 13.

⁵⁵ Joseph R. Dominick, *Ipostazele comunicării...*, p. 14. Toate aceste aspecte ne ajută să înțelegem procesul comunicării așa cum se desfășoară în societate și să facem o distincție între comunicarea interpersonală, a cărui caracter este personal și comunicarea în masă, a cărui caracter este general, adresându-se mai multor persoane sau grupuri.

împărtășesc valori morale. În anumite cazuri, însă, comunicarea promovează și exemple opuse moralității. Pentru a înțelege mai bine fenomenele care se petrec în societate cu privire la mass-media și raportarea noastră la ea, trebuie să identificăm sursa problemei: omul ca ființă morală, deviat de la moralitate, sau societatea care a devenit imorală?⁵⁶ A cui este vina pentru problemele care apar într-o societate? Când vorbim despre imoralitate într-o societate, nu putem să-l excludem pe om deoarece persoana umană face parte din societate, nu poate fi separat de societate, iar imoralitatea societății este imoralitatea omului. Cu siguranță că nu toți oamenii sunt imorali în societate, dar prin mass-media se propagă, tot mai frecvent, „modelele” imorale ale societății. Se pare că este mai interesant ceea ce este imoral, pentru publicul larg, mai mult decât ceea ce este moral și corect. Prin mass-media se transmite violența, agresivitatea, sentimentul fricii, nesiguranța etc., în același timp este accentuată, sub diferite forme, sexualitatea. Acestea sunt doar câteva exemple de fapte imorale pe care omul le consumă zilnic. Oamenii consumă zilnic prin mass media, inclusiv prin internet, mai multă informație decât o fac pe cale verbală, directă. Contactul tinerilor cu mijloacele mass-media a devenit mai frecvent decât contactul cu ceilalți oameni, iar comunicarea mediată devine principala metodă de comunicare. De aici deducem că mijloacele mass-media schimbă întreaga raportare a oamenilor față de societate, semenii, față de întreaga realitate. Școli, universități, companii, departamente publice, organizații și multe alte instituții sunt conectate între ele în rețeaua globală, astfel încât comunicarea are loc instantaneu de la un capăt la celălalt al lumii, iar această abilitate face ca internetul să fie cel mai folosit și cel mai interesant instrument tehnic⁵⁷.

Cu toate acestea, este necesar să existe o etică în comunicarea de orice fel, după cum susțin și unii autori: „Dacă există o etică în mass-media atunci

⁵⁶ Vezi Rose M. KUNDANIS, *Children, Teens, Families and Mass Media, The Millennial Generation*, Ed. Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 2003, pp. 8-9. În cazul tinerilor, există o discrepanță enormă între ceea ce ei primesc prin intermediul canalelor mass-mediei și normele morale pe care familia le oferă. Spre exemplu, în familie tinerii învață să rezolve problemele într-un mod pașnic, iar pe de altă parte mass-media îi învață violența. Comunicarea și socializarea pe care părinții o oferă copiilor diferă față de cea pe care o primesc prin canalele mass-mediei, iar de aici rezultă că și scopul acestora diferă.

⁵⁷ David CLOUGH, *Unweaving the Web. Beginning to think theologically about the internet*, Cambridge Grove Books Limited, 2002, pp. 4-5.

există o etică și în comunicare. Codurile etice ale comunicării și ale mass-mediei pot să ajute la formularea anumitor standarde, la apărarea adevărului, respectarea vieții și îndepărtarea efectivă a greșelilor”⁵⁸.

Fiind un comportament extrem de uzual, comunicarea autentică are de suferit câteva modificări atunci când este efectuată prin internet. Internetul propune câteva modificări asupra comportamentului standard al comunicării și a structurii acesteia, prin posibilitatea de a transmite mesaje scrise, publicate sau chiar înregistrate, oriunde în lume, aproape instantaneu. Cu toții utilizăm rețele de socializare, spre exemplu „Facebook”, aplicații mobile precum „WhatsApp” sau poșta electronică, precum „E-mail”, pentru a transmite mesaje celorlalți. De asemenea, este cunoscută platforma „Skype” pentru a avea, în același timp, contact vizual cu cei cunoscuți. Cu toate acestea, comportamentul nostru este diferit față de cel pe care-l adoptăm atunci când comunicăm direct. Nu de puține ori avem experiența unor persoane care se întâlnesc și stau la o masă, dar sunt conectați la internet prin telefonul mobil. De aici deducem că internetul scindează legăturile, ne schimbă inclusiv modul în care comunicăm și socializăm cu cei de lângă noi. În același timp, ne demonstrează faptul că nu mai știm să comunicăm, în mod firesc, cu cei din apropierea noastră, sau cel puțin ne face să nu realizăm că ne abatem treptat de la sensul comunicării.

În toată această dezbatere legată de comunicare există încă un aspect de care trebuie să ținem seama. Este vorba despre impactul rețelelor de socializare și scopul acestora. Scopul final al socializării este de a-l face pe om să se încadreze, să se integreze și să-și găsească rolul într-o societate, într-o grupare socială, pe când ceea ce se petrece pe rețelele virtuale nu se numește socializare, ci doar o simplă formă de comunicare, de interacțiune între oameni, schimb instantaneu de mesaje, opinii și idei. Mai exact, nu se poate discuta despre o formă deplină de socializare, ci doar o frântură din aceasta, iar exemplele sunt suficiente în acest sens. În general, ne mulțumim

⁵⁸ Teodor VIDAM, *Dimensiuni ale eticii comunicării...*, p. 191. Autorul consideră că rolul mass-mediei asupra moralității este unul negativ. Cultura mass-media ne determină să pierdem din vedere orice sens etic adevărat, orice proiect care vizează înfăptuirea valorilor autentice. De asemenea, el consideră că cele două calități semnificative ale omului: moralitatea și comunicarea sunt luate cu asalt de către cultura mass-media. Nu este atât de gravă o comunicare confuză, pe cât este de grav ritmul accelerat al schimbărilor.

să privim câteva imagini pe care ceilalți le postează în rețea fără să luăm legătura cu acea persoană. Mediul virtual și în special rețelele de socializare sunt medii în care toată lumea privește fără ca să intre în contact direct cu celălalt. Chiar și atunci când dialogul este inițiat, acesta este redus la minim, adică la un simplu schimb de cuvinte. În alte cazuri ne mulțumim să lăsăm un comentariu la o anumită imagine pentru a ne exprima gândurile, dar totul este redus la minim. Cu toate acestea, prin utilizarea comunicării virtuale reușim să ne încadrăm cel puțin în grupul de prieteni apropiați, fără prea mult efort. În acest context, rămâne deschisă întrebarea: Rețelele de socializare își îndeplinesc rolul cu adevărat sau ne oferă doar frânturi de comunicare și interrelaționare?

Ceea ce avem de făcut este redescoperirea sensului comunicării, mai exact sensul spiritual al acesteia. „O folosire fără discernământ a darului cuvântului, a comunicării, duce la o schizofrenie a omului interior, duce la un dezechilibru periculos”⁵⁹. Acest echilibru poate fi păstrat doar printr-o abordare de ordin spiritual al acestor probleme. Fiecare persoană în parte trebuie să își dezvolte, pe parcursul vieții, această latură spirituală și aceasta o poate face printr-o relație echilibrată cu el însuși, cu ceilalți membri ai Bisericii și cu Dumnezeu⁶⁰, cu alte cuvinte, să redescopere comuniunea ce se poate stabili prin comunicarea autentică, fie că este directă, indirectă sau mediatică.

Este potrivit și util ca Biserica să țină pasul cu tehnica modernă cu scopul de a se apropia de membrii ei prin orice mijloc posibil, chiar și unul tehnicit. Nu trebuie să fim distanți, ca membri ai Bisericii, izolându-ne în fața modernizării, ci trebuie să fim deschiși comunicării prin internet. Însă, este necesar să ținem cont că această formă de comunicare poate fi uneori

⁵⁹ Radu PREDA, *Recuperarea comunicării*, în „Renașterea”, nr. 7-8, 2001, p. 9. În acest sens, este necesară o analiză completă, la nivel personal, a modului în care întrebuițăm comunicarea spre folosul spiritual al nostru și dacă mijloacele utilizate pentru socializare sunt eficiente pentru acest demers. Altfel, riscăm să comunicăm fără nici un sens adică să nu reușim să transmitem sau să primim nimic folositor.

⁶⁰ Atunci când omul nu reușește să își gestioneze bine timpul său, el se află sub amenințarea dezechilibrului spiritual, în sensul că nu reușește să se roage, adică să comunice cu Dumnezeu, nu reușește să se implice în relația cu aproapele, implicit să socializeze, nu reușește să-și facă o introspecție care să-l ajute pe el, deci nu se implică la adevărata lui capacitate. Omul suferă, astfel, numeroase probleme interioare.

deficitară și că uneori aduce și efecte secundare asupra comportamentului și percepției umane.

Comunicarea își împlinește sensul atunci când duce la relație de comuniune între semeni. „Nu putem analiza o comunicare și nu-i putem înțelege sensul fără a prinde contextul relațional din care este desprinsă: comunicarea este doar un fragment de relație”⁶¹.

Dimensiunea umană a comunicării începe să fie înlocuită de dimensiunea mediatică, datorită puternicelor dezvoltări ale tehnicii moderne, așa cum sesizează unii autori:

„Comunicarea este o problemă foarte veche a umanității, însă explozia dezvoltării tehnicii în ultimul secol i-a modificat foarte mult statutul. Comunicarea a devenit din ce în ce mai eficace, trecând de la telefon la radio, de la televiziune la informatică și astăzi la multimedia. Astfel, dimensiunea tehnică a comunicării a înlocuit dimensiunea umană și socială”⁶².

Avem nevoie să redescoperim sensul comunicării autentice deoarece mijloacele moderne își lasă treptat amprenta asupra acestui proces. Aceste mijloace actuale accentuează mai mult conceptul de comunicare dintre om-mașină⁶³, după cum descrie următorul fragment:

⁶¹ Vasile Sebastian DÂNCU, *Comunicarea simbolică*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2009², p. 89.

⁶² Dominique WOLTON, *Internetul, O teorie critică a noilor media*, Ed. Comunicare.ro, București, 2012, p. 9. Comunicarea actuală are de suferit, observând fenomenele care se petrec în jur. Dacă intrăm într-o sală de internet vom fi surprinși de liniștea care umple încăperea pentru că oamenii se concentrează pe internet, discută pe rețelele de socializare, dar nu comunică între ei. Oamenii nu mai știu să comunice unii cu alții, nu mai au răbdarea și curajul să își exprime sentimentele apropiaților sau prietenilor și nu mai au deschiderea spre dialogul cu ceilalți. Evităm orice întrebare și evităm sau amânăm orice răspuns. Comunicăm doar din necesitate, doar pentru a obține anumite lucruri. Adesea vorbim, dar nu știm să comunicăm, nu știm ce vrem să spunem și ajungem să nu mai vorbim nici măcar cu noi înșine deoarece suntem obișnuiți de mici să vorbim, dar fără să comunicăm sau să transmitem. Nu trebuie să ne transformăm în ființe necuvântătoare.

⁶³ Această formă nu este o formă autentică de comunicare deoarece comunicarea presupune o analiză a unei situații și transmiterea acestei situații altei persoane. Mașina doar transmite sau indică, în mod mecanic, anumite informații, fără a fi, însă, mijlocul unei comunicări. Acești indici artificiali ne transmit anumite informații în mod mecanic, iar aceasta nu înseamnă că sunt obiectele unei comunicări. Comunicarea umană nu poate fi redusă doar la un schimb mecanic de informații și intenționalități. Vezi Emmanuel PEDLER, *Sociologia Comunicării...*, pp. 119-121.

„Comunicarea a proiectat deci în jurul ei, mașini menite să o susțină, să o amelioreze și să o cuprindă, treptat, aceste mașini au devenit omniprezente, în asemenea măsură încât, în spatele acestui ecran, uităm ce înseamnă a comunica și nu mai știm dacă, vreodată, comunicarea a avut alt conținut”⁶⁴.

Așa cum am specificat anterior, chiar și în situația comunicării actuale contextuale trebuie să vorbim despre moralitate, despre necesitatea unui minim set de principii morale, deoarece riscăm altfel să pierdem din vedere adevăratul sens al comunicării:

„Principiile care trebuie să călăuzească procesul comunicării sunt: afirmarea adevărului, respectiv oferirea unei imagini cât mai reale și mai complete asupra unui subiect (să nu minți!); valorificarea propriilor calități și bunuri (să nu furi); tratarea echidistantă a receptorilor unui mesaj, respectiv eliminarea separatismului de rasă, religie, sex, origine socială sau politică”⁶⁵.

Pentru eficiența procesului de comunicare, din punct de vedere social, spiritual și chiar moral, este importantă regula celor șapte „c”. Mesajul trebuie să fie „clar, concis, concret, corect, coerent, complet și cuviincios”⁶⁶.

1.4. Influența internetului și a mijloacelor media asupra comunicării

Înainte de a descrie modalitățile în care internetul își pune amprenta asupra comunicării, suntem nevoiți să afirmăm și să recunoaștem că internetul și noile mijloace de comunicare și informare în masă sunt importante pentru viața și activitatea noastră zilnică. Le acordăm o importanță deosebită datorită faptului că ne folosim de ele la capacitate maximă. Însă, „în 90% din viața de zi cu zi, prezența telefoanelor nu contează sau face lucrurile doar ușor mai convenabile. Sunt utile, dar e hiperbolic să credem că omniprezența lor este vitală”⁶⁷. De aici rezultă nevoia de a renunța

⁶⁴ Lucien SFEZ, *O critică a comunicării...*, p. 48.

⁶⁵ Gabriela BODEA, *Comunicarea...*, p. 201.

⁶⁶ Gabriela BODEA, *Comunicarea...*, p. 286.

⁶⁷ Cal NEWPORT, *Minimalism digital. Concentrează-te pe propria viață într-o lume plină de zgomot*, Trad. Raluca Chifu, Ed. Publica, București, 2019, p. 115. Există o diferență considerabilă între „ușor mai convenabil” și „cu adevărat necesar”. În cazul telefoanelor mobile, balanța tinde să se încline spre a ne face viața puțin mai convenabilă. Nevoia permanentă de a avea

la ideea că lipsa tehnologiei mobile, în anumite circumstanțe ale vieții, generează automat o situație de criză. A devenit mult mai util și mult mai rapid să intri în legătură și să comunici cu o persoană prin internet decât să te întâlnești cu acea persoană fizic, dar acest lucru nu înseamnă că tehnologia a devenit indispensabilă. „Orice nouă tehnologie care amenință să perturbe modurile în care ne conectăm și comunicăm cu alții trebuie tratată cu multă atenție”⁶⁸. Internetul a făcut ca lumea să se afle într-o convorbire neîntreruptă⁶⁹.

În prezent, tinerii comunică mai frecvent prin telefon decât în persoană⁷⁰. Ei preferă aplicații precum Snapchat, TikTok, ce le permite utilizatorilor să trimită fotografii ce dispar în câteva secunde. Este dovada unei realități neobișnuite în care comunicăm fără să transmitem prea mult, comunicăm rapid și cu rețineri. Rețelele de socializare și utilizarea lor excesivă sunt dovada că tinerii de azi, generația iGen⁷¹, este o generație care duce comunicarea într-o zonă a schimbărilor radicale, iar acest fapt va duce la răcirea legăturilor între oameni, va duce la relații interumane lipsite de

la noi un telefon mobil conectat la internet este exagerată. Câteva ore petrecute departe de aceste tehnologii nu ar trebui să creeze probleme serioase.

⁶⁸ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 129; Vezi și Irina STĂNCIUGELU, Raluca TUDOR, Adriana TRAN, Vasile TRAN, *Teoria comunicării...*, pp. 324-327.

⁶⁹ Vezi David CLARK, *Tu, familia ta și Internetul: ce ar trebui să știe creștinii în noua eră a informației*, Trad. Dorin Pantea, Ed. Făclia, Oradea, 2014, p. 36.

⁷⁰ Jean M. TWENGE, *Generația internetului*, trad. Loredana Bucuroaia, Ed. Baroque Books & Arts, București, 2020, p. 7. Autoarea prezintă mărturisirea unei tinere legată de viața ei de zi cu zi: „Prefer să stau în camera mea și să mă uit pe Netflix, pe telefon, decât să-mi petrec timpul cu familia. Asta am făcut aproape toată vara. Mi-am petrecut mai mult timp butonând telefonul decât stând cu alți oameni. Nu știm ce înseamnă viața fără iPad-uri sau iPhone-uri. Cred că ne plac telefoanele mai mult decât oamenii.” Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 8.

⁷¹ Cu toate că nu există o știință exactă sau un consens general pentru a determina o generație sau alta, totuși generația iGen sau generația internetului se referă la cei născuți începând cu anul 1995, cei care au crescut cu telefonul mobil și care nu își amintesc despre vremurile de dinaintea internetului. Litera „i” din denumirea dispozitivelor apărute pe piață în acea perioadă (iPad, iPhone) provine de la internet și tot în acea perioadă internetul devine comercial. Litera „i” face referire și la *individualismul* pe care membrii săi și l-au asumat, un trend generalizat, care le confirmă principiile fundamentale de egalitate și de respingere a regulilor sociale tradiționale. Astfel, s-a dat startul unei generații revoluționare ce preferă dispozitivele pentru a comunica unii cu ceilalți decât să se împărtășească reciproc de valoarea comunicării directe. Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 8.

consistență. Așa cum sesizează unii specialiști din domeniul psihologiei, generația internetului este vulnerabilă din multe puncte de vedere: psihic, mintal, social, comportamental, chiar și din punct de vedere religios⁷².

Pe de altă parte, fără să fim deplin conștienți, întreg procesul comunicării are de suferit numeroase modificări, iar acestea produc în timp, schimbări asupra comportamentului și asupra modului în care comunicăm cu ceilalți în viața reală⁷³. Nu numai că vom comunica diferit în spațiul digital, dar vom avea aceeași tendință și în viața reală, simplificând conținuturile. Mediul comunicării, al cărei centru este, pentru lumea modernă, comunicarea audio-video, are un efect copleșitor asupra minții umane, asupra întregului sistem de viață al omului contemporan⁷⁴.

Treptat, noile tehnologii ale comunicării au ajuns să ocupe o mare parte din modalitatea noastră de exprimare și comunicare, devenind astfel repere obligatorii și majore pentru domeniul politic, economic și social. Autorul Jean - Claude Larchet, subliniază faptul că noii mediatori au devenit factori indispensabili pentru toate domeniile vieții sociale⁷⁵, iar acest lucru se răsfrânge și asupra persoanei care este obligată să se conformeze cu noile cerințe ale societății contemporane. Această formă de supremație a mijloacelor media asupra omului se manifestă și prin deposdarea omului de viața sa personală și dirijarea acestuia din exterior, în mod automat, de către tehnologia care a ajuns să controleze o mare parte din activități. Omul contemporan are falsa impresie că este mai puternic și mai liber, dar

⁷² Vezi Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 10. Se constată declin al vieții și interacțiunii sociale, declin în viața religioasă, incapacitate de gestionare corectă a timpului, mai puțină implicare civică, independență, dar și nesiguranță și instabilitate.

⁷³ Observăm că de cele mai multe ori scurtăm conținutul mesajului sau suntem incapabili să transmitem coerent un mesaj datorită faptului că internetul ne modifică modul în care ne exprimăm. Folosim un limbaj sărac și cuvinte puține, prescurtate, uneori cuvinte împrumutate din mediul virtual.

⁷⁴ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, Ed. Institutul de cercetări Psihosociale și Bioetică, București, 2015, p. 5. Efectele internetului asupra vieții omului sunt similare cu cele ale televiziunii, deoarece implică nu numai partea audio-vizuală ci și cea a comportamentului omului. Omul este remodelat în întregime. Nu mai vorbim de omul natural ci de cel hiper-tehnicizat. Nu mai vorbim despre omul religios, ascetic, interiorizat ci despre cel ateu, libertin și deplin exteriorizat.

⁷⁵ Vezi Jean-Claude LARCHET, *Captivi în internet*, trad. Marinela Bojin, Ed. Sophia, București, 2018, pp. 35-38.

dimpotrivă, el este ținut prizonier în aceste închisori fără ziduri ale noilor media⁷⁶.

Probabil cea mai evidentă influență asupra comunicării este apariția lui „homo connecticus”, adică omul care este conectat tot timpul la tehnologia comunicării și informării, omul modern care și-a restructurat singur viața biologică, cea intelectuală și spirituală, precum și felul de a fi în relație cu el însuși, cu ceilalți și cu Dumnezeu⁷⁷. Ne înscriem pe Facebook, pe Instagram sau pe alte rețele de socializare pentru a păstra o mai bună legătură cu prietenii sau rudele aflate la un alt capăt de țară, dar am ajuns să nu mai putem purta o conversație neîntreruptă cu prietenul cu care stăm la masă⁷⁸. Rețelele digitale ne influențează echilibrul mintal, starea de spirit⁷⁹, dar și modul în care comunicăm.

1.4.1. Restructurarea comunicării

În primul rând, menționăm că internetul prin diversele rețele de socializare și forme de comunicare ne introduce în procesul comunicării în masă, ne introduce în așa-numitele mijloace mass-media, comunicarea de la unul către cei mulți și de la cei mulți către unul.

Internetul reușește, într-o anumită măsură să modifice structura convențională a comunicării. Dimensiunea umană a comunicării începe să fie înlocuită de dimensiunea mediatică datorită puternicelor dezvoltări ale tehnicii moderne. Unii autori susțin că odată cu introducerea internetului ca mijloc mediatic de transmitere al informației și de comunicare, toate celelalte medii sunt obligate să se redefinească în raport cu acest nou mediu de comunicare⁸⁰. Nu numai că mijloacele se schimbă între ele, dar se schimbă

⁷⁶ Vezi Jean-Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, pp. 39-41.

⁷⁷ Jean-Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 34.

⁷⁸ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 11.

⁷⁹ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 11.

⁸⁰ Guy LOCHARD, Henri BOYER, *Comunicarea mediatică*, Trad. Bogdan Geangalău, Ed. Institutului European, Iași, 1998, p. 99. Cu alte cuvinte, autorii încearcă să denumească acest proces de schimbare a comunicării mediatice ca o schimbare a temporalității, o dictatură a instantaneului. Toate mediile de comunicare în masă se schimbă în funcție de schimbările noilor medii. Este firesc ca, de exemplu, radioul sau televiziunea să fie transmisă și prin intermediul rețelei virtuale de internet, pentru ca aria de acoperire a

inclusiv natura sau dimensiunea comunicării, o trecere din planul uman la un plan tehnicizat. Internetul ne oferă un alt mod de participare la viața publică, un loc unde suntem tentați de cele mai multe ori să rupem tăcerea⁸¹.

Nu numai că ele modifică structura comunicării, ci modifică inclusiv modul nostru de raportare la comunicare și la întreaga noastră existență, după cum Ioan Drăgan afirmă în următorul pasaj:

„Că vorbim de Net, de Internet, de autostrăzile informației, sinergia crescândă a comunicărilor în rețea este, cu excepția limbajului însuși, mijlocul de comunicare prin excelență – cel mai global, cel mai inovator și cel mai complex dintre toate. Este, de asemenea, și cel mai interesant. În mega-convergența hipertextului, a multimedia, a realității virtuale, a rețelilor neuro-mimetice și chiar a vieții artificiale, fiecare mediu transformă părți diferite ale vieții noastre, modurile noastre de comunicare și chiar munca noastră”⁸².

Comunicarea se desfășoară în epoca actuală într-un mediu virtual care are tendința să accelereze mersul lucrurilor. Această rețea constituie adevărata rețea globală de „autostrăzi” de circulație cu mare viteză a informației și a comunicării, o rețea necesară pentru climatul societății actuale. Un autor străin afirma că internetul ar trebui să facă lumea și comunitățile mai bune, mai dezvoltate, din moment ce sunt eliminate constrângerile de ordin temporal și spațial⁸³. Cât este de important pentru noi să depășim spațiul și timpul? Comprimarea distanței și a timpului nu ne face mai apropiați unul de celălalt, ci dimpotrivă, atunci când nu comunicăm, distanța dintre noi devine infinit mai mare în mediul virtual⁸⁴. Acest mediu este mai degrabă un mediu rece, un mediu tăcut și imaginar,

posturilor de radio sau televiziune să fie cât mai extinsă, însă este important ca aceste medii să nu dispară complet.

⁸¹ Steven JONES, *Virtual culture, Identity and communication in Cybersociety*, Ed. Sage Publications, Londra, 1997, p. 38. Oamenii au nevoie de comunicare și de interacțiune fie că acestea se petrec într-un spațiu public fie în spațiul virtual.

⁸² Ioan DRĂGAN, *Comunicarea...*, p. 701.

⁸³ Steve JONES, *Virtual culture...*, p. 10.

⁸⁴ Steve JONES, *Virtual culture...*, p. 12. Vezi și Gianni VATTIMO, *Societatea transparentă*, Trad. Ștefania Mincu, Ed. Pontica, 1995, pp. 19-20. Autorul lansează o ipoteză conform căreia intensificarea fenomenelor comunicative și accentuarea circulației informațiilor nu este doar un simplu aspect al modernizării, ci însuși esența, scopul și miezul acestui proces.

decât un mediu viu și real, dar care are totuși un impact asupra vieții noastre cotidiene. Prin mutarea accentului pe internet „timpul, spațiul și geografia nu au dispărut, însă au dobândit noi semnificații”⁸⁵.

Teologul grec Georgios Mantzaridis explică modul în care comunicarea actuală influențează raportarea omului la societatea actuală și modul în care se produce, astfel, o adevărată criză de identitate a omului contemporan. Comprimarea distanțelor prin utilizarea comunicării actuale înseamnă o abordare sumară a lucrurilor:

„Odată cu globalizarea și cu dezvoltarea diverselor mijloace de comunicare, spațiul se micșorează și devine un cadru al lucrurilor și evoluțiilor iconice. Mintea umană se mișcă la suprafața lucrurilor și a evenimentelor. Nu pătrunde în profunzimea lor și nu se poziționează în mod responsabil față de ele. Mijloacele digitale de comunicare «digitalizează» mintea și o fixează asupra ofertelor nelimitate ale clipei. Însă astfel omul se golește lăuntric realmente, se alienează și își pierde identitatea”⁸⁶.

Suntem tentați să numim societatea în care trăim societatea audio-vizualului, însă, este impropriu să susținem că societatea în care trăim este în întregime o societate a audio-vizualului, deoarece avem la bază și formele generale ale comunicării: scrisul, cititul și vorbirea. Putem spune, însă, că în societate accentul cade mai degrabă pe aceste mijloace audio-vizuale de comunicare, decât pe comunicarea tradițională. „Ca unelte, televiziunea și internetul nu oferă formule comunicaționale propriu-zis inedite, care ar putea avea vocația să înlocuiască instrumentele mai vechi, precum scrierea”⁸⁷. În schimb, aceste unelte oferă formule și dispozitive noi și revoluționare pentru comunicare, formule care nu răstoarnă procesele și metodele, ci le diversifică. Ceea ce se modifică este comportamentul și raportarea noastră la aceste noi unelte ale comunicării.

⁸⁵ Gene Edward WEITH, Jr., Christopher STAMPER, *Creștini într-o lume a.com-ului*, trad. Dorin Pantea, Ed. Făclia, Oradea, 2007, p. 12.

⁸⁶ Georgios MANTZARIDIS, *Tradiție și Înnoire*, Ed. Doxologia, Iași, 2017, p. 240. Constatăm deci că noile mijloace de comunicare nu asigură înnoirea omului și a proceselor, așa cum este de așteptat, ci mai degrabă amenință spre un regres în ceea ce privește sensul comunicării și chiar al existenței.

⁸⁷ Emmanuel PEDLER, *Sociologia Comunicării...*, p. 44.

Cum a ajuns acest mediu virtual să modifice întreaga noastră raportare la realitate și cum a reușit acest „nod gigantic de interconexiuni”⁸⁸ să ne modifice comportamentul nostru zilnic? Probabil ne doream să obținem acest lucru sau probabil eram pregătiți suficient de mult de către mijloacele de comunicare anterioare internetului. Ne-am obișnuit de mult cu ideea că telefonul este un mod corect de a comunica fără contact vizual direct, iar ceea ce a urmat a devenit mult mai acceptat în conștiința noastră. Tehnologiile de informare și de comunicare sunt mijloacele care ne „bulversează în fiecare zi obiceiurile”⁸⁹, demonstrând că avem o largă deschidere față de modernitate. Acest mediu amestecă atât de armonios adevărul cu ficțiunea, încât ne este greu uneori să mai facem o distincție între ele. Oare tehnica și-a îndeplinit bine rolul? Unde trebuia să ajungă întreaga evoluție a tehnicii moderne și unde a ajuns de fapt? La aceste întrebări există un răspuns bine conturat: „Omul a ajuns să aibă relații cu obiectele ca rezultat al propriei sale munci. Acestea se interpun tot mai mult între el și natură, între el și societate și chiar în desfășurarea relațiilor interpersonale. După tipar, presă, radioul, televiziunea, internet-ul a contribuit decisiv la mondializare”⁹⁰.

Computerul dublat de Internet, poate asista unele mijloace de comunicare tradiționale. Acesta „sporește considerabil procesarea domestică a informației și puterea de calcul”⁹¹. Computerul poate deci amplifica majoritatea funcțiilor de informare și relaționare ce reveneau mijloacelor tradiționale de comunicare. „Dacă a comunica înseamnă, întâi de toate, „a avea în comun”, lumea modernă și rețelele care o definesc reînnoiesc modul

⁸⁸ Serge TISSERON, *Lumea virtuală: avataruri și fantome*, trad. Alina Bodnaru, Ed. Trei, 2013, p. 7.

⁸⁹ Serge TISSERON, *Lumea virtuală...*, p. 8. Tehnologiile comunicării în masă au reușit să dea peste cap, sau cum ne place să o numim: să revoluționeze întreg modul în care interrelaționăm cu ceilalți. Preferăm zilnic să transmitem mesaje scurte, scrise, decât să deranjăm cu prezența.

⁹⁰ Teodor VIDAM, *Dimensiuni ale eticii comunicării...*, pp. 188-189. Tehnica se pare că și-a îndeplinit scopul principal, acela de a ne facilita munca, însă contribuie și la procesul secularizării ca efect negativ. Probabil așteptările față de tehnică nu erau atât de mari la începutul secolului decât sunt în prezent. De asemenea, nici deschiderea omului față de tehnică nu era atât de pregnantă cum este acum, într-o societate secularizată.

⁹¹ Daniel BOUGNOUX, *Introducere în științele comunicării*, trad. Violeta Vintilescu, Ed. Polirom, Iași, 2000, p. 20.

nostru de a fi împreună și reușesc să ne ramifice lumile, fărâmițându-le”⁹², într-un mod paradoxal. Suntem din ce în ce mai apropiați unii de ceilalți, comunicăm din ce în ce mai rapid, dar în același timp suntem la fel de distanți unii față de alții.

Un alt mod prin care internetul influențează comunicarea este reducerea rolului comunicării nonverbale, care de cele mai multe ori este concomitentă cu cea verbală. Rolul acestei comunicări era de a nuanța semnificațiile, de a le contextualiza și de a facilita înțelegerea intențiilor emițătorului. Astfel, privirea, gesturile, expresia, poziția corpului etc., sunt elemente care lipsesc în majoritatea cazurilor, în comunicarea virtuală. Renunțăm la vorbire și recurgem deseori la metoda scrierii mesajelor care vrem să le transmitem mai departe, chiar dacă platformele rețelelor de socializare permit ca utilizatorii să efectueze apeluri video, unde pot avea chiar și contact vizual. Preferăm să ne ascundem în spatele unui monitor și de acolo să transmitem mesajele noastre. Cu alte cuvinte, „ochii și tastatura înlocuiesc gura”⁹³.

Lucien Sfez afirmă că în ziua de azi ne aflăm sub amenințarea unui „Frankenstein” tehnologic pe care noi l-am creat și care devine autonom și care în curând va prelua puterea⁹⁴. Internetul este această forță tehnologică, creată de om, care va prelua orice proces al omului, inclusiv procesul comunicării. În mod paradoxal, suntem îndemnați să operăm și să comunicăm cu ajutorul unor instrumente tehnice, tocmai cu acelea care au slăbit și denaturat procesul comunicării. În tot acest joc nu comunicarea este problema, ci tehnicizarea excesivă a acesteia, proces care reușește să corupă socialul⁹⁵. Pe lângă coruperea socialului, tehnicizarea comunicării are și rolul captării atenției. Mass-media este condusă de imperativul captării:

⁹² Daniel BOUGNOUX, *Introducere în științele comunicării...*, p. 24.

⁹³ Elena UNGUREANU, @-Simbol al comunicării online, în „Limba și context” an. IV, vol. 2, 2012, p. 1.

⁹⁴ Lucien SFEZ, *O critică a comunicării...*, p. 19. Autorul susține că datorită tehnologiilor comunicării, vom putea intra, de acum înainte, în contact mai ușor unii cu alții, chiar și cu noi înșine deoarece aceste mașini de gândit ne luminează chiar și asupra propriului nostru spirit. Ne vom vorbi unii altora din ce în ce mai mult, dar ne vom înțelege din ce în ce mai puțin. Lucien SFEZ, *O critică a comunicării...*, p. 20.

⁹⁵ Lucien SFEZ, *O critică a comunicării...*, p. 21. Tehnica are menirea să ajute și să sprijine societatea în diferitele ei domenii, nu să o corupă sau să o denatureze, doar că tehnica are

„Imperativul captării reprezintă fundamentul însuși al oricărei întreprinderi de mediatizare. Cucerirea și apoi lărgirea ariei de public sunt într-adevăr rațiunea de a fi a unui media. Această cucerire și această lărgire se sprijină totuși pe trei principii directoare secundare: a face serios, a produce plăcere și a fi empatic”⁹⁶.

Mass-media și implicit internetul au o imensă forță de captare a maselor de oameni. Statisticile arată că internetul tinde să devină cel mai utilizat mijloc media, chiar și în rândul tinerilor, aflându-se pe locul al II-lea după televiziune, tocmai datorită faptului că le cuprinde pe toate și este mai accesibil din punct de vedere financiar, tehnic și psihologic⁹⁷. „Această formă de captare rezultă în mod esențial dintr-un „efect de bransament” asupra realului, pe care televiziunea pretinde acum că ni-l face din ce în ce mai accesibil, în orice moment și în orice loc, oferind incontestabile garanții de adevăr”⁹⁸. Mass-media produce o schimbare a temporalității adică o accelerare a timpului. „Procesul de accelerare a timpului social provocat astăzi de televiziune nu este un fenomen nou. El intervine, încă de la jumătatea secolului al XIX-lea, odată cu presa modernă”⁹⁹. Astfel, televiziunea facilitează transmisia în timp real. În aceeași măsură răspunde și internetul, care transmite informațiile în timp real, de aceea putem afirma că se produce o accelerare a ritmului în care informația circulă, iar din acest punct de vedere, afirmăm că transmiterea informațiilor ne oferă un prezent perpetuu. În același timp, există și o presiune continuă asupra mijloacelor media care constă în nevoia de alimentare în permanență cu informație din

și punctele ei slabe, este imperfectă deoarece omul și-a pierdut rolul și statutul de ființă tehnică și atunci recurge la ansamblu tehnice pentru a ține loc acestei nevoi. Mașina nu trebuie să ia locul omului, ci invers. Deci, omul rămâne, în mod fundamental liber, în raport cu tehnica. „O folosește, însă nu i se supune”, p. 29.

⁹⁶ Guy LOCHARD, *Comunicarea mediatică...*, p. 27.

⁹⁷ Din punct de vedere tehnic, internetul este preferat de către masele de oameni deoarece conținutul acestuia poate fi accesat de mai multe ori, spre deosebire de televiziune. Din punct de vedere psihologic, este preferat deoarece este mai comod și utilizarea acestuia nu implică efort emoțional. Vezi Marius LAZĂR, *Comunicarea Mediată: Opțiuni și practici ale tinerilor* în „Revista Română de Sociologie”, an. XXII, nr. 1-2, București, 2011, pp. 60-77.

⁹⁸ Guy LOCHARD, *Comunicarea mediatică...*, p. 100.

⁹⁹ Guy LOCHARD, *Comunicarea mediatică...*, p. 99.

toate domeniile¹⁰⁰. Comunicarea este un element critic necesar în perioadele de schimbări evoluționare, implicit în această epocă informațională actuală, ea fiind „instrumentul de implementare a schimbării”¹⁰¹. Calitatea comunicării ține și de mijloacele prin care se transmit informațiile, iar explozia tehnicilor de comunicare, fenomen ce a cunoscut o accelerare în ultimele decenii, creează oportunități noi, dar în același timp, creează și noi provocări pentru fiecare dintre noi.

1.4.2. Mijlocul de comunicare ia locul mesajului

Prin utilizarea excesivă a noilor mijloace de comunicare mesajul își pierde din importanță, iar accentul cade pe deținerea și utilizarea aparaturii mai mult decât pe actul în sine de a comunica. Ne concentrăm eforturile pentru a ne crea câte un cont de utilizator pentru fiecare dintre rețelele de socializare online, dar uităm să comunicăm. Acest lucru nu înseamnă că noile media sunt rele și că ar trebui să le evităm cu orice preț. „Într-o lume în care noile media sunt de neocolit, ar fi în zadar, iar într-o anumită măsură contraproductiv, să le interzicem în mod absolut copiilor; în schimb, este esențial să-i învățăm cum să se folosească bine de ele, în ceea ce privește conținutul, forma și limitele permise”¹⁰². Este important să învățăm să le utilizăm responsabil pentru ca ele să rămână utile și să nu îngreuneze desfășurarea procesului comunicării.

Valoarea și efectele noilor media țin exclusiv de modul în care le folosim, iar acest aspect stă în capacitatea noastră de decizie. Constatăm că „mijlocul de transmitere are în sine un impact cu mult mai mare decât mesajul asupra modului de viață a indivizilor, asupra modului lor de gândire, un impact cu mult mai mare decât mesajul”¹⁰³, sau chiar actul comunicării în sine. Mijlocul de transmitere al mesajului este cel care oferă o

¹⁰⁰ Guy LOCHARD, *Comunicarea mediatică...*, p. 107. Fie că este vorba de situația politică, religioasă, economică și chiar culturală a societății, mass-media este nevoită să creeze un flux informațional continuu și accesibil tuturor, prin orice mijloc media posibil.

¹⁰¹ Cornelia MAXIM, *Comunicarea online – provocări și oportunități*, Ed. Comunicare.ro, 2009, p. 34.

¹⁰² Jean- Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, pp. 26-27.

¹⁰³ Jean- Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, pp. 28-29.

structură constantă sau mai propriu spus, este cel care creează moda sau tendința generalizată, în timp ce mesajul este variat și se schimbă mereu. Acest fapt slăbește sau relativizează importanța mesajului precum și impactul acestuia. „Internetul însă, ca orice produs al postmodernității, pe de o parte fragilizează rolul autorului și îngăduie fragmentarea mesajului, iar pe de altă parte permite o libertate extraordinară sub masca anonimatului”¹⁰⁴.

S-a constatat că toate mijloacele mass-media, inclusiv internetul și rețelele de socializare, au o influență asupra conținutului comunicării, în special asupra celor care prelucrează informația. Influența mass-mediei se poate realiza la nivelul receptorilor individuali în trei forme principale:

1. Acordul sau acordarea conștientă a influenței unui mesaj. Poate fi considerat ca o formă a conformării, pentru că oamenii acceptă conștienți influența unui mesaj în speranța obținerii unor recompense sau evitării unor pedepse.

2. Identificarea. Presupune asumarea valorilor promovate de sau prin sursa mass-media și, în consecință, imitarea comportamentului promovat de aceasta.

3. Internalizarea valorilor. Indivizii adoptă poziția comunicatorului media întrucât recunosc mesajul acestora ca aparținând unui sistem de valori mai general cunoscut în societate¹⁰⁵.

Important este să deținem controlul asupra modului în care informația, care vine prin diferite canale mediatice, este filtrată și prelucrată de către fiecare persoană pentru ca aceasta să își îndeplinească scopul.

Așa cum s-a demonstrat, modernizarea și globalizarea procesului de comunicare are numeroase efecte asupra omului contemporan. Cu toate acestea, creștinul adevărat nu se opune modernității și civilizației, ci se

¹⁰⁴ Mirel BĂNICĂ, „Ortodoxia virtuală”, în *Dilema Veche*, nr. 115, Aprilie, 2006.

¹⁰⁵ Ioan DRĂGAN, *Comunicarea...*, p. 279. Comportamentul fiecăruia este determinat, așadar, de către modul în care informația este preluată, prelucrată și difuzată. Am putea afirma că mass-media poate fi o sursă de manipulare în momentul în care devenim acaparați de un mijloc de comunicare și ne identificăm cu acesta. Mass-media urmărește ca informația să aibă valoarea de noutate și de actualitate pentru ca aceasta să trezească interes în societate, fapt pentru care uneori informația nu reflectă adevărul și realitatea și de aceea există influențe negative ale mass-mediei asupra omului.

opune cu perseverență și coloană vertebrală, dezechilibrului moral și anormalului ascuns sub masca modernității¹⁰⁶. Luciano Floridi afirma: globalizarea este aici ca să rămână. Aceasta a devenit ireversibilă datorită schimbărilor radicale din transport și comunicare¹⁰⁷. Pe măsură ce fenomenul se instalează în viața societăților, vom avea nevoie de mai multă prudență și responsabilitate în hotărârile pe care le vom lua.

1.4.3. Devenim singuri într-o lume a socializării

În legătură cu tema singurătății, în această epocă a comunicării media și a socializării, există două perspective diferite care încearcă să explice fenomenele ce se petrec în societatea actuală.

În primul rând, există păreri care susțin faptul că utilizarea excesivă și necontrolată a internetului sau a rețelelor de socializare produc o accentuare a stării de singurătate și introvertire a utilizatorilor. Chiar dacă aparent, comunicarea în spațiul virtual, reprezintă o rezolvare sau o aplanare a sentimentului singurătății, în mod paradoxal, „hipercomunicarea nu rezolvă problema singurătății, ci într-o anumită măsură o agravează”¹⁰⁸. Înmulțirea numărului de relații, în plan cantitativ, nu aduce implicit o satisfacere și o împlinire personală în sfera socială, ci mai degrabă se produce o însingurare mai accentuată, o izolare fizică, dar și psihologică. Izolându-i

¹⁰⁶ Vezi Dan PURIC, *Suflet românesc*, București, 2013, p. 149. Nu modernitatea este rea în sine, ci gândurile meschine și rele care se ascund uneori sub acest fenomen global. Astăzi se comunică mult în societate prin diferite moduri, toți știu totul despre toți, dar defapt nimeni nu mai vrea să știe de nimeni și de nimic. Trebuie să fim atenți la modul în care comunicăm deoarece riscăm să devenim doar simpli trăitori în lumea virtuală. Dan PURIC, *Suflet românesc...*, pp. 143-144.

¹⁰⁷ Luciano FLORIDI, *The Cambridge handbook of information and computer ethics*, Ed. Cambridge University Press, 2010, p. 272. Nu există domeniu să nu fie atins de acest fenomen al Globalizării, în special datorită rolului pe care tehnologia actuală îl joacă pentru întreaga omenire. Lumea se află într-o mișcare ireversibilă și accelerată spre dezvoltare și uniformizare.

¹⁰⁸ Jean- Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 120. Prin comunicarea excesivă se produce mai mult o amăgire a sentimentului de coeziune și comuniune cu ceilalți, datorită faptului că relațiile zidite în acest mediu digital nu sunt stabile, ci superficiale. Vezi și Viorel ROBU, Elena TCACIUC, „Relația dintre dependența de internet, sentimentul de singurătate și suportul social perceput în rândul adolescenților”, în *Revista Română de Psihologie aplicată*, vol. 12, nr. 2, 2010, pp. 62-72.

pe oameni de relațiile sociale din viața reală, internetul accentuează sentimentul de înstrăinare a omului, iar dependența de mediul digital agravează această stare, după cum afirmă autorul Manfred Spitzer: „Tocmai rețelele sociale digitale nu duc nicidecum la contacte mai multe și mai bune, ci la izolare socială și contacte superficiale”¹⁰⁹.

În al doilea rând, există anumite studii de specialitate care pornesc de la premisa că starea de singurătate, de cele mai multe ori, accentuează nevoia omului contemporan de a utiliza internetul cu scopul de a încerca să scape de acest sentiment, prin numeroasele oportunități de comunicare. Din dorința de a găsi noi prieteni și din nevoia de a scăpa de singurătate, unele persoane insistă pe utilizarea internetului ca modalitate de rezolvare a acestor neajunsuri.

Aceste două curente demonstrează modul în care mijloacele de informare și comunicare reușesc să influențeze chiar și viața emoțională și întreg ansamblul trăirilor și sentimentelor omului contemporan, într-o manieră cât se poate de reală. Este greu de stabilit care dintre aceste două direcții reprezintă pericolul mai mare pentru omul contemporan. Cert este faptul că la bunăstarea și sănătatea emoțională a omului actual hipertehnologizat, contribuie o sumedenie de factori, dintre care amintim statutul social, starea sănătății fizice și spirituale, relațiile cu ceilalți și personalitatea¹¹⁰. Nicholas Carr vorbește succint despre fenomenul actual al tehnologizării și automatizării omului contemporan, ceea ce-l va însingura pe om de lumea din jurul său:

„În prezent, când vrem să facem ceva, ne așezăm tot mai des în fața ecranului – al laptopului, al smartphone-ului ori al unui accesoriu conectat la internet. Deschidem aplicații. Consultăm ecrane. Ascultăm indicații și sfaturi de la voci simulate digital. Acceptăm cu reverență înțelepciunea algoritmilor”¹¹¹.

¹⁰⁹ Manfred SPITZER, *Demența digitală. Cum ne tulbură mintea noile tehnologii*, trad. Dana Verescu, Ed. Humanitas, București, 2020, p. 23.

¹¹⁰ Vezi studiul legat de rolul personalității și al singurătății în dependența de internet: Elizabeth HARDIE, Ming Yi TEE, „Excessive internet use: The role of personality, loneliness and social support networks in internet addiction”, în *Australian Journal of Emerging Technologies and Society*, vol. 5, nr. 1, 2007, pp. 34-47.

¹¹¹ Nicholas CARR, *Cușca de sticlă. Automatizarea și noi*, Trad. Vasile Decu, Ed. Publica, București, 2014, p. 12. Fiecare progres al tehnologiei actuale este un pas înainte către automatizarea totală.

Internetul poate să ajute la dezvoltarea comunicării, prin însăși diversificarea metodelor de comunicare, dar pe de altă parte, poate să inhibe comunicarea¹¹², fapt pentru care devine firesc acest sentiment de singurătate. Chiar dacă are o mulțime de prieteni și contacte pe rețelele de socializare, omul contemporan se simte singur, izolat în spatele unui ecran, de unde toți par să fie disponibili și deschiși dialogului. Însă, realitatea demonstrează că într-o lume conectată de tehnologie, tocmai tehnologia este cea care ne separă unii de ceilalți.

Mediul digital a lărgit cercul de prieteni și cunoscuți, însă a restrâns cercul familial. Online-ul a facilitat conectarea cu o întreagă lume, dar a accentuat distanța și deconectarea dintre oameni¹¹³. Internetul este de cele mai multe ori privit ca o tehnologie a socializării, o soluție pentru problema singurătății, neajutorării, problema izolării sociale și a pierderii stimei de sine¹¹⁴. Cu toate acestea, dacă nu se fac pași spre a concretiza acest demers în viața reală, oamenii în cauză rămân la fel de singuri, izolați, neajutorați și lipsiți de sentimentul stimei de sine.

Ce fel de societate creează internetul? O societate mai compactă sau fragmentată? Cu siguranță, internetul ne permite să obținem ceea ce ne dorim, când dorim, sau mai exact, ceea ce credem că ne dorim, mai rapid. Acest lucru este posibil fără ca noi să părăsim această bulă protectoare, fără „să ne murdărim intrând în contact cu lucrurile concrete și neplăcute ale vieții altora. Ne oferă anonimitate și prieteni pe care nu i-am întâlnit niciodată și pe care, probabil, nu-i vom întâlni în viața reală. Odată cu o

¹¹² Vezi Erich MOODY, „Internet use and its relationship to loneliness”, în *CyberPsychology and Behavior*, vol. 4, nr. 3, 2001, pp. 393-401. Autorul insistă pe ideea că indivizii care petrec mai mult timp pe internet sau pe rețelele de socializare, devin mai predispuși la instabilitate emoțională și la experiența sentimentului de singurătate. Nu suntem capabili să cunoaștem în totalitate efectele pe care le va avea internetul asupra omului, după utilizarea acestuia pe o perioadă foarte lungă de timp sau pentru o viață întreagă.

¹¹³ Vezi Elspeth TILLEY, *New culture/Old ethics. What technological determinism can teach us about new media and public relation ethics*, în Bruce E. DRUSHEL, Kathleen GERMAN, *The ethics of emerging media. Information, Social norms and new Media Technology*, Ed. Continuum Publishing Group, New York, 2011, pp. 196-197.

¹¹⁴ Maria BAKARDJIEVA, *Internet society...*, p. 123. Este util pentru persoanele aflate în aceste situații să poarte conversații cu ceilalți, să glumească, să împărtășească lucruri și sentimente, să ajute și să fie ajutați etc. Dar dacă aceste activități rămân în spațiul cibernetic și nu sunt transpuse în viața reală, ele riscă să devină lucruri de suprafață, golite de sens.

libertate mai mare de expresie și un consum mai ridicat apare și riscul unei mai mari izolări individuale”¹¹⁵. Dacă societatea devine fărâmițată și împărțită în grupuri sociale, de aici rezultă o altă problemă: nu cumva internetul contribuie și la fragmentarea valorilor noastre morale și religioase¹¹⁶?

Deseori ne învârtim într-un cerc al pragmatismului¹¹⁷ și în același timp, un cerc al inutilității, atunci când ne petrecem timpul pe rețelele de socializare. Oscilăm simultan între folositor și nefolositor. În același mod paradoxal, spațiul digital îi poate face pe oameni atât fericiți, când este utilizat corect¹¹⁸, cât și nefericiți când este utilizat haotic. Explicația acestui fapt este logică. Cu cât petrecem mai mult timp încercând să ne conectăm prin aceste metode tehnice, avem toate șansele să ne izolăm de ceilalți în viața reală, devenind mai singuri și mai triști. Cert este că „înlocuirea relațiilor din viața reală cu utilizarea rețelelor sociale este dăunătoare stării de bine”¹¹⁹. Alți autori sunt convinși că spațiul digital ne face mai însingurați, mai triști, mai nemulțumiți și mai neîmpliniți deoarece ne închide într-o lume artificială¹²⁰.

Ceea ce este cu adevărat important în relația și în comunicarea cu ceilalți este restabilirea armoniei apropierei dintre persoane. Ecranele telefoanelor inteligente sau ale computerelor, chiar dacă stabilesc

¹¹⁵ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru. Știm mai mult, înțelegem mai puțin*, Trad. Silvia Palade, Ed. Niculescu, București, 2017, p. 46. Autorul demonstrează că, într-adevăr, rețeaua globală ne conectează unii cu ceilalți prin comunicare și prin rețele de socializare: email, SMS, Facebook, Twitter, Instagram etc. Acest lucru duce la însingurarea individului, dar și la formarea unor grupuri de prieteni tot mai izolate de societate. Socializăm cu cei din jurul nostru, cu cei din cercul nostru, din grupul nostru de prieteni apropiați, deci o societate mai deschisă, însă această societate deschisă și digitalizată ne transformă, negreșit, în indivizi independenți, fiecare pe insula lui proprie, insula de tip smartphone. Astfel, devenim tot mai mult niște triburi izolate.

¹¹⁶ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 47.

¹¹⁷ Pragmatismul este acțiunea care ar trebui să ne caracterizeze în spațiul virtual, deoarece este o atitudine a celui care se adaptează la orice situație, care ia în considerație numai eficacitatea, utilitatea practică. Vezi <http://www.dexonline.ro>, accesat la 03.02.2020.

¹¹⁸ Cal NEWPORT, *Minimalism digital. Concentrează-te pe propria viață într-o lume plină de zgomot*, Trad. Raluca Chifu, Ed. Publica, București, 2019, p. 135.

¹¹⁹ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 139.

¹²⁰ Ioan C. TEȘU, „Nativii digitali – generație a izolării și a tristeții”, în *Tabor*, Nr. 8, august, 2020, pp. 5-10.

conexiunea, ele nu reușesc să ne apropie unii de alții, așa cum se realizează prin comunicarea directă, reală. Sunt tot mai frecvente cazurile în care atunci când oamenii se întâlnesc unii cu alții, preferă să își îndrepte atenția spre ecranul telefonului în căutarea unei conexiuni în altă parte. Suntem împreună, dar totuși suntem separați, singuri. Avem nevoie de conexiuni interpersonale mult mai stabile, mai naturale, mai calde, mai pline de tandrețe, respect și sentimente pline de iubire unii față de ceilalți. Cercetătorii arată că există o legătură între creier și inimă, iar în măsura în care suntem mai apropiați de ceilalți devenim mai sănătoși, din toate punctele de vedere. Există o lege biologică în ființa noastră ce ne face mai pozitivi, mai fericiți, mai eficienți, mai sănătoși, atunci când avem legături stabile cu ceilalți. Atunci când împărtășești un zâmbet cu cineva față către față, se dezvoltă în corpul nostru o întreagă energie neuro-chimică pozitivă, ce poate fi resimțită și receptată de către ceilalți¹²¹. Dar ce se întâmplă atunci când experimentăm opusul și ne izolăm de ceilalți într-o rețea digitală?

1.4.4. Comunicarea publicitară

Pe internet se manifestă și o altă formă arhicunoscută de comunicare, ce ne afectează sub diferite aspecte. Este vorba despre comunicarea de tip publicitar. Pentru faptul că este utilizat de un număr mare de oameni, internetul este și un loc potrivit, din punct de vedere economic, pentru promovarea liberă a produselor și serviciilor societății consumiste. „În fiecare clipă se produc pe rețelele virtuale avalanșe de imagini care se opresc asupra consumatorilor oferind o comunicare publicitară de proporții”¹²².

¹²¹ Vezi Barbara L. FREDRICKSON, „Your phone vs. Your heart”, în *New York Times*, 23 Martie, 2013, sursa web: https://www.nytimes.com/2013/03/24/opinion/sunday/your-phone-vs-your-heart.html?_r=1&, accesat la 02.08.2019. Autoarea recomandă ca de fiecare dată când observăm un prieten sau un copil conectat în lumea digitală prin ecranul telefonului personal, avem datoria să-i invităm în lumea reală unde putem dezvolta reciproc adevăratele capacități de comunicare cu ceilalți.

¹²² Vasile Sebastian DÂNCU, *Comunicarea Simbolică. Arhitectura discursului publicitar*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 27; Vezi și Irina STĂNCIUGELU, Raluca TUDOR, Adriana TRAN, Vasile TRAN, *Teoria comunicării...*, pp. 343-353. În acest tip de publicitate instantanee sunt investite sume uriașe de bani pentru a încerca să satisfacă nevoile cumpărătorilor. Este suficient uneori să căutăm, la un moment dat, pe motorul de căutare Google un produs, ca mai apoi anunțuri similare vor apărea constant înaintea utilizatorului.

Acest tip de comunicare multimedia nu numai că ne asaltează, dar se pliază perfect pe nevoile fiecărui client în parte. „Pentru consumatorul modern, bunurile nu au doar o valoare practică, strict utilitară, ci și capacitatea de a comunica mesaje sociale, valoarea lor crescând direct proporțional cu valoarea acestor mesaje”¹²³. Nu publicitatea în sine este o problemă pentru noi, ci publicitatea excesivă, cea care ne asaltează din toate părțile. În societatea actuală, o societate de consum, publicitatea se îndreaptă spre convingere nu spre simpla informare¹²⁴. Publicitatea nu doar că informează, ci induce și determină un comportament de consumator, cumpărător. Constatăm că, de cele mai multe ori, activitatea noastră în spațiul digital este frecvent și obsesiv întreruptă de mesajele publicitare, ceea ce poate avea un efect asupra concentrării și atenției. Publicitatea pe internet funcționează după o strategie și un mecanism bine pus la punct. Aceasta se bazează pe căutările anterioare ale utilizatorilor de internet. Spre exemplu, dacă vom căuta un anumit produs pe internet, data viitoare când vom naviga pe internet vom fi asaltați de imagini și spoturi publicitare legate de subiectul căutărilor noastre anterioare. Site-urile web și rețelele de socializare câștigă sume importante pentru fiecare reclamă pe care utilizatorul o urmărește¹²⁵. Deci, se optează în spațiul digital pentru un tip de publicitate personalizată, oarecum inteligentă, pliată perfect și strict pe nevoile consumatorului.

Caracterul reclamei și al publicității în mijloacele de comunicare în masă este unul general, neselectiv, ținând spre un grup relativ mare de oameni. În schimb, pe internet sau pe rețelele de socializare, reclamele sunt selective, în funcție de profilul sau de preferințele specifice ale utilizatorului.

¹²³ Vasile Sebastian DÂNCU, *Comunicarea Simbolică...*, p. 55. În această manieră putem observa cum internetul reușește să întrunească toate caracteristicile unui mediu al globalizării și secularizării unde beneficiarul este societatea de consum, o societate îmbolnăvită de nevoia de a avea și de a consuma.

¹²⁴ Vezi Philippe BRETON, *Manipularea cuvântului*, Trad. Livia Iacob, Ed. Institutul European, Iași, 2006, pp. 44-45.

¹²⁵ Atunci când navigăm pe internet și efectuăm o căutare, sunt înregistrate, alături de datele noastre personale, nevoile pe care le avem. Compania Google va folosi ulterior aceste informații despre noi pentru a le vinde companiilor de publicitate, care la rândul lor, ne vor afișa spoturi publicitare conform căutărilor noastre. Cu alte cuvinte, Google obține câștiguri pe seama căutărilor noastre și pe seama informațiilor despre noi. Acest proces se numește „data mining” și este o operațiune legală, menționată în termenii și condițiile de utilizare a platformei de căutare Google.

Astfel, acest tip de reclamă este mult mai eficientă, fapt pentru care mulți dintre cei care doresc să obțină un profit se vor folosi de informațiile pe care le furnizăm despre nevoile noastre¹²⁶.

Chiar dacă unii autori atribuie un rol pozitiv publicității, susținând faptul că publicitatea informează, totuși, în contextul digital actual publicitatea incită la hiperconsum, risipă¹²⁷ și o viață centrată pe satisfacerea nevoilor. „Statul în fața televizoarelor și navigarea pe internet îi expune pe tineri la reclame și la imagini cu bogății extravagante și mai puțin la stimuli intelectuali”¹²⁸. Este realitatea pe care societatea de consum o promovează, unde oamenii sunt priviți, de cele mai multe ori, ca potențiali clienți pentru orice produs sau serviciu.

Nu este cazul să insistăm în acest studiu asupra tipurilor sau strategiilor publicitare, însă este important să subliniem piedicile de care ne lovim cel mai frecvent în spațiul digital, din acest punct de vedere. Cu siguranță site-urile web, site-urile de divertisment, inclusiv rețelele de socializare - unde sunt prezenți utilizatorii, sau mai corect spus potențialii cumpărători, în mod constant - își rezervă locuri speciale dedicate publicității.

1.5. Rețelele virtuale devin noi simboluri ale comunicării

Rețelele virtuale tind să devină cele mai utilizate, dar și cele mai interactive metode de a comunica. Internetul ne-a obișnuit deja cu câteva simboluri moderne ale socializării, iar unul dintre cele mai evidente și mai populare exemple este „Facebook”. Una dintre opinii spune că Facebook

¹²⁶ Activitatea multor site-uri se rezumă la câștig financiar, realizat prin publicitate, iar utilizatorii sunt protagoniștii, dar și potențialii clienți. Anumite site-uri aplică o strategie inversă, în sensul în care dacă dorim să nu mai primim anunțuri publicitare suntem obligați să achităm o anumită taxă. Așadar, publicitatea pe internet este oarecum forțată sau chiar inevitabilă. Vezi David CLARK, *Tu, familia ta și internetul: ce ar trebui să știe creștinii în noua eră a informației*, Trad. Dorin Pantea, Ed. Făclia, Oradea, 2014, p. 50.

¹²⁷ Vezi Jean – Claude BERTRAND, *Funcțiile Mass-Media. Regimuri, actori și roluri*, în Jean – Claude BERTRAND (Coordonator), *O introducere în presa scrisă și vorbită*, trad. Mirela Lazăr, Ed. Polirom, Iași, 2001, p. 38.

¹²⁸ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 218.

reprezintă un simbol și că el reprezintă toată informația, tot timpul¹²⁹. Este suficient să observăm simbolul „F” încadrat în chenarul albastru, iar mintea noastră se duce, automat, la cea mai utilizată și cunoscută rețea de socializare: Facebook. Atunci când vedem o pasăre încadrată într-un chenar albastru, ne gândim la Twitter etc., toate devenite simboluri ale comunicării sau imagini reprezentative, ușor de asimilat în mintea noastră. Cert este că toate formele de comunicare implică utilizarea unor semne, simboluri sau chiar coduri, mai cu seamă rețelele de socializare virtuală din mediul online. Pe internet, rețelele sunt reprezentate, așadar, de o pictogramă sau chiar de către o literă, într-un mod specific și inconfundabil.

Rețelele de socializare devin simboluri ale comunicării, la fel cum pentru noi, în scurt timp, au devenit telefoanele mobile, sau mai corect spus, inteligente¹³⁰. Prin prezența lor în viața noastră se modifică întreaga percepție legată de comunicare, iar evoluția lor rapidă depășește capacitatea noastră de înțelegere și acomodare. Vastitatea internetului conține atât de multă informație încât a devenit o provocare încercarea de a verifica, cu metode tradiționale, toate informațiile ce se regăsesc în acest spațiu¹³¹.

Simbolismul nu este doar un teritoriu al reprezentării, ci el înseamnă ajungerea la un sens, după cum afirma Vasile Dâncu.¹³² Simbolurile sunt destinate interpretării, însă funcționează și ca interpretanți, pentru acțiuni singulare. Simbolicul este prin excelență o funcție de comunicare¹³³, deoarece prin intermediul lui se transmite un mesaj sau mai bine spus, simbolul poartă un mesaj care așteaptă să fie descifrat și pus în valoare, interpretat. Ajunse în manifestarea noastră cotidiană, rețelele de socializare virtuale devin simboluri active, devin forme de bază ale discursului modern. Mai mult, devin simboluri în sine pentru comunicarea actuală. Rețelele virtuale devin moduri prin care ne reprezentăm pe noi înșine, dovadă stând

¹²⁹ David KIRKPATRIK, *Efectul Facebook*, Ed. Philobia, București, 2011, p. 16.

¹³⁰ Odinioară telefonul mobil era asociat anumitor clase sociale, simbol al bunăstării, datorită costurilor ridicate de achiziționare și utilizare a telefoniei. Vezi Bruce E. DRUSHEL, Kathleen GERMAN, *The ethics of emerging media...*, pp. 2-4.

¹³¹ Bruce E. DRUSHEL, Kathleen GERMAN, *The ethics of emerging media...*, p. 83.

¹³² Vasile Sebastian DÂNCU, *Comunicarea Simbolică. Arhitectura discursului publicitar*. Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 10. Simbolul nu trebuie să fie cel care ne trimite la un obiect, ci el trebuie să reprezinte și să descrie acel obiect sub o formă sau alta, adică să-i ofere o semnificație.

¹³³ Vasile Sebastian DÂNCU, *Comunicarea Simbolică...*, p. 21.

milioanele de profiluri create pe rețele ca Facebook, Twitter etc., care nu reușesc să descrie persoana umană așa cum este în realitate, ci doar parțial. Rețelele virtuale devin, de asemenea, moduri prin care îi codificăm și îi catalogăm pe alții, pentru a-i înțelege sau devin structuri prin care societatea se reprezintă pe sine. Consumatorul nu are altceva de făcut decât să încerce să își construiască o imagine simbolică, oarecum codificată, pentru ca ceilalți să poată să încerce să o interpreteze, iar de cele mai multe ori, irosim timpul concentrându-ne pe propria imagine digitală și căutând să descifrăm, să decodificăm persoane prin intermediul rețelelor. Fiecare cont al utilizatorului trebuie să aibă o imagine de profil, o imagine care să-l definească, să-l reprezinte în fața celorlalți. Alți utilizatori preferă o imagine cu un scurt mesaj reprezentativ. Cu alte cuvinte, în spațiul digital ne obișnuim să operăm cu adevărate simboluri, iar rețeaua și profilul nostru devine simbolul personal, identitatea noastră digitală¹³⁴.

„De când s-a inventat scrisul, iar ulterior tiparul, omenirea creează și recreează semne și simboluri noi, în funcție de necesitățile comunicării”¹³⁵. În ziua de azi, comunicarea virtuală a ajuns la un nivel superior și creează noi simboluri ale comunicării, înlocuind pe cele tradiționale. Pe măsură ce sfera culturală a oamenilor se lărgiște apar noi probleme, care atrag după sine nevoia de noi simboluri și de mai multe bunuri. Pe măsură ce nevoia de comunicare crește, crește și nevoia de a obține noi metode de comunicare și de transmitere a informațiilor. Așa se explică evoluția mijloacelor de comunicare în masă de-a lungul istoriei, tocmai din această nevoie de a îmbunătății lucrurile și de a găsi metode mai diverse de comunicare. Nu vom putea ajunge la o satisfacere completă, ci va fi mereu nevoie de ceva nou, ceva mai interesant, mai interactiv.

Rețelele media nu fac altceva decât să fie mijloace ale secularizării și să impună anumite standarde, anumite modele sau simboluri în care trebuie

¹³⁴ Vezi Todd SANDEL, Bei JU, *Social Media, Culture and Communication*, în „Oxford Research Encyclopedia of Communication”, Oxford University Press, Decembrie, 2019, pp. 1-19.

¹³⁵ Elena ȚIGULEANU, *@-Simbol al comunicării...*, p. 1. În aceeași situație se află și rețelele de socializare, ele fiind nevoite să aducă utilizatorilor noi semne practice pentru a-și manifesta fiecare stare emoțională. Ca exemplu concret sunt emoticoanele adică imaginile și fețele în miniatură, care definesc și descriu o anumită stare emoțională a utilizatorului în cadrul unei conversații.

să ne încadrăm dacă vrem să socializăm. Aceasta este dinamica în care rețelele virtuale ne introduc, dinamica unor imagini standarde de viață. Lumea și societatea tehnicizată actuală ne-a învățat cum să facem loc internetului în viața noastră, adică să-l integrăm în spațiul, în activitățile, în interacțiunile noastre personale, chiar și în sistemul nostru de valori¹³⁶, prezentându-se în sine ca valoare și simbol al comunicării și al informației. Ne-a obișnuit să privim lumea prin lentilele tehnologiei, încât pare că nu ne vom putea detașa de acest progres tehnologic sub nici o formă. Este un drum al istoriei fără întoarcere și în același timp, fără un scop bine definit.

Oamenii sunt ființe simbolice, iar de aici rezultă faptul că inclusiv comunicarea poate deține o încărcătură simbolică¹³⁷. La fel de simbolică este și comunicarea virtuală al cărui specific este descris în următorul fragment:

„Ne aflăm în fața unui nou fenomen: cyberscrierea (cyberlimbajul), care este un gen particular de comunicare directă sau semidirectă (frecvent epistolară), mediată de tehnologii electronice (telefon mobil, internet). Cyberscrierea este o formă hibridă de comunicare, care asociază unele particularități ale scrierii cu altele specifice discursului oral, adică este un fel de comunicare orală scrisă. Din punct de vedere tehnic însă, ea ar putea fi considerată mai degrabă o «scriere-lectură» proprie comunicării informatizate, marcată de oralitate prin caracterul ei mult mai informal decât cel al scrierii propriu-zise”¹³⁸.

În spațiul digital, în special pe rețelele de socializare, vom sesiza anumite simboluri cu care utilizatorii operează destul de frecvent. Amintim în acest sens diezul sau *hashtag*-ul, reprezentat prin simbolul #. Acesta este însoțit de anumite cuvinte cheie care marchează sau descriu pe scurt stări de spirit, emoții, domenii generale etc. Un studiu interesant demonstrează că *hashtag*-ul are în principiu 10 funcții comunicative: subiect de discuție, agregare, socializare, scuze, ironie, furnizare de date, exprimarea

¹³⁶ Maria BAKARDJIEVA, *Internet society. The internet in everyday life*, Ed. Sage Publications, Londra, 2005, p. 90.

¹³⁷ Gabriel Perez SALAZAR, *Internet como medio de comunicacion, Teoria y análisis de actos comunicativos en los entornos virtuales*, Ed. Plaza Y Valdes Editores, Mexico, 2012, p. 28. Același autor consideră că nici un fel de comunicare nu este perfectă deoarece toate implică un grad de incertitudine. Comunicarea este un proces tranzacțional, în care are loc un schimb simbolic de informație.

¹³⁸ Elena UNGUREANU, *@-Simbol al comunicării...*, p. 2.

atitudinilor, inițierea mișcărilor, propagandă, sau delimitarea brandurilor în scopuri de marketing¹³⁹. Alți autori completează această listă și cu alte funcții ale simbolului #, afirmând că el contribuie la arhivarea și distribuirea informațiilor pe internet¹⁴⁰. De asemenea, unul dintre cele mai cunoscute simboluri folosite pe internet este @, a cărui semnificație este descrisă în acest paragraf:

„Consacrarea simbolului @ se datorează apariției Web-ului (în 1989), dar mai ales după ce Congresul SUA a adoptat hotărârea de a pune internetul la dispoziția activităților comerciale (în 1992), când e-mailul a înlocuit vechea poștă în corespondența dintre corporații și firme. Ulterior, „e-mailismul” a devenit un fenomen de masă. Odată cu @, scrisoarea electronică a ajuns și ea un simbol al comunicării online, care cunoaște actualmente o amploare fără precedent. Adresa de e-mail a devenit un supranume electronic al consumatorului de internet, la fel de important ca și nickname-ul”¹⁴¹.

În spațiul virtual @ este simbol al începutului („a” este prima literă a alfabetului și deci exprimă începutul), al deschiderii, al continuității, al legăturii sau conexiunii. De asemenea, @¹⁴² adică litera „a” circumscrisă într-un cerc, poate să însemne includere și încadrare, dar și deschidere. Rețelele de socializare virtuale sunt spații deschise, spații ale deschiderii și

¹³⁹ Vezi Aleksandra LAUCUKA, *Communicative functions of hashtags*, în „Economics and Culture”, nr. 15, 2018, pp. 56-62. Autoarea demonstrează că utilizarea simbolului # urmat de un anumit cuvânt poate să stârnească atenția celorlalți utilizatori sau să determine la o anumită atitudine sau acțiune. Spre exemplu, în 2017, frecvența utilizării termenului #love (#iubire) pe Instagram, depășește cifra de 1 miliard. Aleksandra LAUCUKA, *Communicative functions...*, p. 59.

¹⁴⁰ Vezi Solomia FEDUSHKO, Yuriy SYEROV, Sofia KOLOS, *Hashtag as a Way of Archiving and Distributing Information on the Internet*, în „CEEUR workshop Proceedings”, vol. 2386/20, 2019, pp. 1-13.

¹⁴¹ Elena UNGUREANU, *@-Simbol al comunicării ...*, p. 5. Nickname-ul adică porecla a devenit un simbol al numelui unei persoane ceea ce înseamnă că se pierde valoarea morală a numelui precum și semnificația acestuia. Unii ajung să fie recunoscuți mai ușor după denumirea poreclei mai degrabă decât pentru numele real.

¹⁴² În legătură cu acest simbol există câteva teorii interesante. Se pare că @ a fost folosit încă din secolul al XII-lea, descoperit într-un manuscris „Cronica lui Constantin Manasses” (anul 1345), fiind prima literă a cuvântului „Amin”, sau prescurtare pentru „Amin”. Mai târziu a fost utilizat în comerț, ca semn de echivalare a măsurilor. Pe internet a fost folosit ca semn distinct, inconfundabil, care separă numele utilizatorului de adresa digitală sau indicator al adresei digitale. Vezi <https://descopera.ro/dnews/14982908-originile-interesante-și-nebanuite-ale-simbolului-pe-care-il-folosim-cu-totii>, accesat în 07.08.2020.

dezvăluirii personale deoarece oferă posibilitatea de manifestare atât a persoanelor cu stimă de sine ridicată, dar și celor cu o stimă de sine redusă¹⁴³. Rețelele virtuale ajută la dezvoltarea personală prin furnizarea oportunității de autodezvăluire personală în special persoanelor cu stimă de sine scăzută. Aceștia se dezvăluie mai ușor prin aceste rețele deoarece nu au contactul direct cu ceilalți și deci nu iau contact cu privirile de dezaprobare sau respingere ale partenerului de dialog¹⁴⁴. Imaginea de sine este rezultatul feedback-ului primit de la ceilalți în cadrul comunicării interpersonale. Reprezentarea despre sine este determinată, într-o mare măsură de părerile și evaluările celorlalți¹⁴⁵. Deci, imaginea și stima de sine este produsul comunicării dintre persoane, iar tot comunicarea este procesul prin care stima de sine se poate schimba, în bine sau în rău. Vorbim astfel despre impresia unuia despre altul, care se formează în urma interacțiunii dintre persoane. Indiferent de forma de comunicare, fiecare persoană se va strădui să mențină controlul asupra impresiei pe care o produce în fața celorlalți.

Unii autori consideră că eșecul rețelelor de socializare constă în faptul că fiecare se concentrează pe propria persoană, propria imagine, fără să-i acordăm celui alt posibilitatea de a comunica. Atunci când persoana mea devine mai importantă decât persoana celui alt, comuniunea dispare. Rețeaua se transformă, astfel, într-o comunicare a oamenilor despre ei înșiși, golită de comuniune¹⁴⁶.

¹⁴³ Beatrice Adriana BALGIU, „Analiza stimei de sine și a autodezvăluirii în comunicarea pe Facebook”, în *Revista de Psihologie*, nr. 2, vol. 59, aprilie-iunie, 2013, București, p. 159.

¹⁴⁴ Beatrice Adriana BALGIU, *Analiza stimei de sine și a autodezvăluirii...*, p. 165. Facebook, ca exemplu de rețea de socializare, poate să devină o oportunitate de manifestare a persoanelor care au dificultăți de autodezvăluire, cum sunt persoanele cu stimă de sine redusă. În același timp, comunicarea pe asemenea rețele de socializare poate să fie utilă pentru acești oameni, pentru a stabili și menține legături cu ceilalți.

¹⁴⁵ Irena CHIRU, *Comunicarea interpersonală...*, p. 103. În funcție de relația unei persoane cu mediul social în care trăiește se pot distinge mai multe situații posibile, valabile și pentru mediul rețelelor de socializare. Persoana poate oferi o imagine veridică despre sine, iar această imagine poate fi receptată corect sau greșit. În schimb, persoana poate oferi o imagine falsă despre sine și să fie receptată veridică sau falsă. În aceeași măsură, relațiile dintre persoane pot fi receptate atât veridic cât și eronat.

¹⁴⁶ David CLARK, *Tu, familia ta și Internetul: ce ar trebui să știe creștinii în noua eră a informației*, Trad. Dorin Pantea, Ed. Făclia, Oradea, 2014, p. 59.

Pe lângă imaginea profilului personal, rețelele virtuale ne-au învățat că trebuie să ne formăm anumite simboluri ale identității noastre care să ne reprezinte cât mai mult posibil în mediul virtual. Este vorba despre așa numitele „avataruri”¹⁴⁷ adică imagini despre noi, imagini care ne oferă identitatea în mediul virtual. Desigur, această imagine este întotdeauna perfectibilă și trebuie îmbunătățită pentru ca cei cu care intrăm în contact să cunoască părțile noastre bune, mai puțin părțile ascunse. În virtutea acestor simboluri virtuale ale identității noastre putem comunica cu ceilalți prin intermediul rețelelor virtuale.

„Rețelele sociale impun și o strategie de prezentare a propriei persoane”¹⁴⁸. Pe profilul personal nu vor apărea imagini cu persoana respectivă în ipostaze negative sau triste. „Nimeni nu postează lucruri neplăcute pe rețelele sociale”¹⁴⁹. În funcție de tendințe și oportunitățile pe care le oferă utilizatorilor, platformele sociale își pierd repede popularitatea. Spre exemplu în 2016, doar 30% dintre copiii de 14 ani foloseau Facebook măcar o dată pe lună, prin comparație cu 80% care foloseau Instagram și 79% care utilizau Snapchat¹⁵⁰.

Rețelele de socializare au un impact consistent asupra mentalului utilizatorilor. În rândul specialiștilor se vorbește chiar despre o afecțiune sau tulburare psihică numită „Dismorfia Snapchat”, conform căreia mulți dintre utilizatori înclină spre a apela la operații plastice pentru a-și modifica aspectul fizic, în funcție de pozele editate pe Snapchat. Mulți dintre chirurghii plasticieni au mărturisit că s-au lovit de astfel de solicitări¹⁵¹.

¹⁴⁷ Serge TISSERON, *Lumea virtuală: avataruri...*, p. 9. Aceste avataruri reprezintă logo-ul nostru încărcat cu informații care ne reprezintă cât mai mult în mediul virtual, profilul nostru personal. Serge Tisseron folosește un concept interesant în comunicare pe care îl descrie ca „voci fără trupuri” adică reușim să comunicăm fără să fim prezenți în fața celui cu care dialogăm. Observăm cum scade treptat gradul de implicare în comunicare. În primul rând, renunțăm la contactul direct, iar când renunțăm și la contactul auditiv, rămâne doar un schimb de mesaje golite de sens și implicare. Vezi Serge TISSERON, *Lumea virtuală...*, pp. 16-20.

¹⁴⁸ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 75.

¹⁴⁹ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 75.

¹⁵⁰ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 77.

¹⁵¹ Vezi <https://raportuldegarda.ro/articol/dismorfia-snapchat-chirurgia-plastica-poze-editate/>, accesat în 28.08.2020; Susruthi RAJANALA, Mayra B, C. MAYMONE, Neelam A. VASHI, „Selfies – Living in the Era of filtered Photographs”, în *JAMA Facial Plastic Surgery*, Noiembrie (2018), pp. 443-444.

Cum au devenit rețelele atât de importante pentru noi? Problema aceasta nu este nouă deoarece rețelele au existat mereu. Tot ceea ce ne înconjoară este o vastă rețea de rețele ceea ce ne duce la un amplu studiu legat despre știința rețelor¹⁵². În ziua de azi internetul ne domină, iar cuvântul rețea se află pe buzele fiecăruia¹⁵³.

Dacă rețeaua este atât de importantă pentru comunicare atunci putem spune că procesul comunicării este cel care dă naștere rețelor de comunicare. Să presupunem că la o petrecere există mai multe persoane adunate care nu se cunosc între ei. În primul rând, vor începe să comunice câte doi, iar mai apoi acea rețea se va extinde și cu ceilalți membri, ajungându-se la o rețea mai mare în care toți au cel puțin câte o legătură cu ceilalți. Mai întâi oamenii comunică în grupuri mici, iar mai apoi rețeaua se extinde și spre ceilalți. Urmând același model, internetul sau rețeaua cea mai utilizată de comunicare, s-a extins atât de mult încât a devenit una globală. Chiar dacă nu îi cunoaștem pe toți oamenii de pe pământ, undeva există o legătură care ar putea face posibilă conexiunea cu orice om de pe pământ, asemenea unei plase cu multe noduri. Pe măsură ce legăturile și conexiunile unei rețele se extind, se formează o rețea gigantică din care toți facem parte și pe care o putem numi societate digitală¹⁵⁴.

Utilizatorii modelează tehnologia prin viața lor de zi cu zi, prin nevoile lor, nu prin implicarea directă în programele de cercetare și dezvoltare științifică. Nevoile omului contemporan sunt cele care dictează evoluția tehnologiei actuale, iar știința, cu toate domeniile sale și cu întreg ansamblul său tehnologic, este îndreptată în direcția dezvoltării,

¹⁵² Trăim într-o lume interconectată de mai multe rețele. Comunicarea este determinată de rețele de comunicare, viața noastră biologică reprezintă o rețea de celule legate între ele și care comunică între ele; viața noastră socială reprezintă rețeaua de prieteni cu care intrăm în contact, iar exemplele pot să continue. Trebuie să înțelegem rând pe rând aceste rețele și să observăm care este impactul acestor rețele asupra noastră.

¹⁵³ Albert Laszlo BARABASI, *Linked. The new Science of Networks*, Ed. Perseus Publishing, Cambridge, Massachusetts, 2002, p. 7. Autorul subliniază că este deosebit de important să înțelegem cum funcționează și cum ne influențează rețelele prezente pretutindeni. Este importantă natura legăturilor din cadrul unei rețele.

¹⁵⁴ Albert Laszlo BARABASI, *Linked. The new Science of Networks...*, p. 30. Autorul arată că pe măsură ce avem mai multe conexiuni și această rețea crește, lumea în care trăim devine din ce în ce mai mică. Trăim într-o lume mică deoarece societatea este o rețea foarte densă și compactă. Prin internet reușim să facem întreaga lume mai compactă, mai accesibilă pentru toți.

progresului, utilității și facilității. Tehnologia și dispozitivele comunicării, produc, în mod deosebit, anumite schimbări în societate, deoarece mediază percepțiile și acțiunile subiecților despre lumea socială, în comparație cu celelalte tehnologii, care produc efecte în lumea fizică¹⁵⁵. Există, de asemenea, o corelație între ceea ce se petrece în zona noastră de acțiune, zona vizibilă, și zona secundară, adică spațiul digital în care suntem de asemenea prezenți. Această corelație este mediată de tehnologia informației și a comunicării¹⁵⁶. Așadar, tehnologia devine o extensie a sinelui meu social și în același timp o reprezentare, un simbol, al lumii sociale pentru mine¹⁵⁷.

Este deosebit de important să ținem cont de etica noilor forme de comunicare deoarece se impun, cum s-a arătat anterior, anumite modificări la nivel moral. Mijloacele moderne de comunicare trebuie să respecte normele etice tradiționale. „Nu se poate comunica fără un minimum de acord asupra unor coduri sau norme”¹⁵⁸. Astfel, se păstrează ordinea socială și funcția culturală a noilor mijloace de comunicare.

1.6. Comunicarea directă versus comunicarea virtuală

Comunicarea ca proces și modalitate de relaționare a oamenilor, a fost dusă în zona realității virtuale a internetului, iar de fiecare dată când tratăm acest subiect al comunicării suntem nevoiți să ne întoarcem la formele primare sau structurile primordiale ale acestui proces, adică la comunicarea directă, cea care își realizează deplin scopul său¹⁵⁹. Deci, se pune problema

¹⁵⁵ Maria BAKARDJIEVA, *Internet society...*, pp. 38-43.

¹⁵⁶ Maria BAKARDJIEVA, *Internet society...*, p. 61. Autoarea explică faptul că acțiunile din cele două planuri încep să se suprapună tot mai frecvent în condițiile actuale, astfel încât orice acțiune va avea efecte asupra întregii vieți a subiectului uman, iar în cele din urmă, zona secundară devine o extensie a vieții reale. Creăm contexte noi, descărcăm conținuturi, plătim facturi prin internet, cumpărăm diferite obiecte etc.; toate acestea au un anumit efect asupra vieții noastre, deoarece fiecare acțiune implică obiecte și oameni reali. Devenim un „turn de control” care gestionează oameni și obiecte de la distanță, iar tehnologia informației și a comunicării sprijină acest lucru cu mult succes.

¹⁵⁷ Maria BAKARDJIEVA, *Internet society...*, p. 65.

¹⁵⁸ Vasile Sebastian DÂNCU, *Comunicarea simbolică...*, p. 83.

¹⁵⁹ Raportarea la formele inițiale ale comunicării ne ajută să înțelegem că realitatea virtuală în care comunicăm și relaționăm între noi reprezintă o extensie a comunicării directe. Frank

care este cea mai potrivită metodă de comunicare? Pentru care dintre aceste forme de comunicare ar trebui să optăm? Nu se pune problema să renunțăm la o anumită formă de comunicare sau să stabilim superioritatea uneia față de cealaltă, ci este important să înțelegem punctele esențiale ale fiecărui tip de comunicare. Într-o anumită măsură, alegerea depinde de contextul în care ne situăm. Fiecare metodă are eficacitatea ei în măsura în care știm să o aplicăm în contextul potrivit¹⁶⁰. În general, încercăm să înțelegem lumea virtuală în raport cu cea reală făcând diferența dintre aceste două lumi. Totuși, comunicarea virtuală prezintă câteva avantaje pe care cea verbală sau directă nu ni le oferă întotdeauna. Este mai rapidă, instantanee, și ne poate ajuta să comunicăm cu persoane, prieteni sau membri ai familiei aflați la distanță. Cu toate că nu putem să renunțăm la nici una dintre ele, totuși este nevoie să precizăm care sunt avantajele și dezavantajele folosirii comunicării virtuale. Nu cunoaștem cu certitudine scenariul viitorului comunicațional, însă este suficient să privim relația strânsă a tinerilor cu noua tehnologie a comunicării, pentru a ne da seama în ce direcție înclină balanța.

Ceea ce este cu adevărat îngrijorător și alarmant este înlocuirea relațiilor față în față cu prietenii virtuale. Avem atât de multe opțiuni de comunicare la dispoziția noastră încât am ajuns să înlocuim relațiile față în față cu interacțiunea din spațiul digital, am transformat prietenii din viața reală în prietenii online. „Timpul petrecut cu prietenii în persoană a fost înlocuit de timpul dedicat prietenilor (reali și virtuali) online”¹⁶¹. Astfel, evităm practicarea exercițiului comunicării directe, iar în viitor este posibil să întâlnim „tineri care știu exact ce *emoji* (emoticon) e potrivit pentru o situație, dar nu cunosc expresia facială corectă”¹⁶².

Principalul argument pe care îl putem aduce în sprijinul comunicării digitale este „faptul că interacțiunea online este mai ușoară și mai rapidă

BIOCCA, *Communication in the age of virtual reality*, Ed. Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 1995, p. 17.

¹⁶⁰ „Instrumentele de comunicare, fie ele sofisticate în plan tehnic sau, dimpotrivă, rustice, au, astfel, moduri de funcționare diversificate în funcție de context care le limitează structural eficacitatea.” Emmanuel PEDLER, *Sociologia Comunicării...*, p. 46.

¹⁶¹ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 96.

¹⁶² Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 120. Vom avea dificultăți în interpretarea sentimentelor celor cu care comunicăm, dar este posibil să avem dificultăți și în exprimarea sentimentelor proprii, deoarece ne obișnuim cu absența interlocutorului.

decât conversațiile de modă veche”¹⁶³. În general, oamenii preferă să simplifice lucrurile sau mai exact să accelereze procesele, considerând în acest fel că economisesc timp. Preferă în mod natural activitățile care necesită mai puțină energie pe termen scurt, chiar dacă ele devin dăunătoare pe termen lung¹⁶⁴. Avem falsa impresie că economisim timp și energie, însă rețelele de socializare propagă un mod de socializare simplificat, minimalist. Acestea au cel mult „un aer de socializare, iar acest fapt ne poate amăgi să credem că ne ocupăm deja de relațiile noastre, făcând inutile alte acțiuni”¹⁶⁵.

Comunicarea prin rețelele de socializare ar trebui să fie la fel de eficientă precum comunicarea directă, iar tinerii ar trebui să se simtă la fel de fericiți, să nu se simtă singuri și să fie mai puțin înclinați spre depresie. Cu toate acestea, realitatea confirmă opusul. Studiile demonstrează că adolescenții generației iGen au șanse mai mari să fie nefericiți¹⁶⁶. Constatăm că pe măsură ce utilizăm Facebook sau celelalte rețele de socializare, devenim tot mai singuri, mai nefericiți, iar această singurătate duce la un grad și mai accentuat de utilizare a rețelilor de socializare¹⁶⁷. Așadar, rețelele de socializare online nu fac altceva decât să creeze o posibilă conexiune între persoane izolate, singure, să creeze cel mult o rețea sau o listă de prieteni mai mult sau mai puțin reali. Ele pot doar să suplinească într-o anumită măsură, însă nu pot să înlocuiască¹⁶⁸. Mai mult, rețelele sociale online induc o formă de anxietate socială denumită FOMO (fear of missing out), un stres emoțional și mental, o teamă constantă și accentuată a unor persoane de a nu pierde vreo informație, vreo veste, vreun eveniment etc¹⁶⁹.

¹⁶³ Cal NEWPORT, *Minimalism digital. Concentrează-te pe propria viață într-o lume plină de zgomot*, Trad. Raluca Chifu, Ed. Publica, București, 2019, p. 140.

¹⁶⁴ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 140.

¹⁶⁵ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 141.

¹⁶⁶ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, pp. 102-103.

¹⁶⁷ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, pp. 104-116. Autoarea merge mai departe și demonstrează faptul că dacă la sentimentul singurătății adăugăm și hărțuirea digitală (cyberbullying), atunci cu siguranță se ajunge la sentimente de excludere socială, furie, supărare, depresie severă sau chiar suicid. Așadar, rețelele media au format o generație sensibilă și fragilă din punct de vedere emoțional.

¹⁶⁸ „Prin comparație cu o persoană în carne și oase, aflată chiar în fața noastră, comunicarea electronică nu este decât o umbră palidă.” Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 118.

¹⁶⁹ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 117. Așa se explică obișnuința unor persoane de a verifica constant, uneori excesiv, starea rețelilor de socializare, a mesageriei digitale, a știrilor etc.

Comunicarea este esențială omului și pentru faptul că este un proces activ ce susține moralitatea fiecăruia, atunci când este promovat și transmis adevărul, iar după cum afirmă unii autori: „este o condiție generatoare de moralitate”¹⁷⁰. În altă ordine de idei, comunicarea digitală poate fi văzută ca un ritual prin care oamenii își construiesc lumea din jur¹⁷¹. În ce măsură reușește comunicarea mediată să zidească lumea din jurul nostru și care sunt limitele acestei comunicări?

În primul rând, în cadrul comunicării interpersonale cunoști receptorul sau receptorii. Însă, în cadrul comunicării asistate tehnologic este posibil să nu cunoști receptorul. În cadrul comunicării în masă¹⁷², spre exemplu, ne adresăm publicului larg. În comunicarea față către față sunt prezente toate elementele comunicării: elemente verbale, paraverbale (tonul vocii, ritmul rostirii cuvintelor, accentul etc.), elementele mimicii (expresia feței, privirea etc.) și ale pantomimicii (atitudini posturale, mișcări motorii etc). În schimb, în cadrul comunicării virtuale aceste elemente dispar. „Cadrul mediului virtual devine, astfel, reduționist. Cel care analizează va fi centrat îndeosebi pe particularitățile limbajului scris în conștientizarea celuilalt”¹⁷³. În timp ce comunicarea față către față impune un grad ridicat de implicare fizică, senzorială și emoțională, comunicarea virtuală nu presupune aceeași implicare, deci, este mai ineficientă. „Datorită faptului că de multe ori interlocutorii nu se pot vedea, auzi și simți, absența unui feedback obișnuit (precum cel al gesturilor, tonului vocii etc.) ar putea cauza probleme sau depriva individul de stimulii proeminenți sociali”¹⁷⁴. Pentru ca

¹⁷⁰ Teodor VIDAM, *Dimensiuni ale eticii comunicării...*, p. 209.

¹⁷¹ Anita L. CLOETE, *Living in a digital culture...*, p. 2.

¹⁷² Informația care poate fi afișată pe un site este accesibilă publicului larg în mod direct, ceea ce duce la consecințe atât pozitive cât și negative. Libertatea de exprimare este absolută. Nu există nici o garanție că informația găsită pe internet are vreo valoare sau dacă este corectă. Internetul este plin de zvonuri și mesaje false, mesaje de prost gust, pentru că este imposibil ca cineva să verifice întregul flux informațional. Cert este că internetul și comunicarea prin internet este complet diferită, sub anumite aspecte, de celelalte forme tradiționale ale comunicării. World Wide Web-ul cuprinde o mare varietate de surse de comunicare și situații. Vezi Joseph R. DOMINICK, *Ipostazele comunicării de masă...*, pp. 16-21.

¹⁷³ Beatrice Adriana BALGIU, *Model al comunicării în rezolvarea de problema din mediul virtual*, în G.G. CONSTANDACHE, B.A BALGIU (coord.), *Comunicarea – sugestie și influență*, Ed.Sigma București, 2009, p. 67.

¹⁷⁴ Beatrice Adriana BALGIU, *Model al comunicării...*, p. 68.

acest tip de comunicare să fie eficient, utilizatorii trebuie să se asigure că cel puțin rolul transmiterii informației rămâne corect efectuat, iar informația este clară și precisă, pentru ca receptorul să înțeleagă mesajul și în absența factorilor vizuali, emotivi și senzoriali.

De cele mai multe ori preferăm să trimitem un mesaj scris celui alt ca să nu-l deranjăm. Prin internet suntem siguri că mesajul a fost trimis și că informația nu se va pierde. Totuși, comunicarea reală sporește legătura dintre oameni. Utilizarea îndelungată a comunicării virtuale reduce, cu timpul, abilitatea utilizatorului de a comunica și de a empatiza cu cei din jur. Cum ne putem da seama dacă socializarea pe internet ne dăunează? Răspunsul este clar: Abuzul de internet denaturează valoarea și rolul comunicării. Comunicarea virtuală poate deveni pentru unii un refugiu, ajungând la pragul în care îi evită pe cei din jur. Spre exemplu, atunci când stai în cameră cu cineva și în loc să conversezi cu el, comunici prin WhatsApp (aplicație pe telefonul mobil) sau pe Facebook cu altcineva, în acest caz se pot trage semnale de alarmă. Probabil, cel mai potrivit mod de utilizare, în vederea obținerii unui echilibru, este ca ambele metode să se completeze reciproc. Nu vom ajunge la rezultate satisfăcătoare în cazul în care, spre exemplu, comunicarea digitală o va înlocui pe cea directă, ci dimpotrivă, acest lucru se va îndrepta în defavoarea noastră. Așadar, un posibil model de comunicare în contextul actual este cel de auto-completare reciprocă, de îmbinare a metodelor. Cert este că socializarea virtuală nu poate oferi interacțiune directă cu celălalt, la fel cum reușește comunicarea reală.

În mod normal, cuvintele rostite sunt cele mai utilizate modalități de a transmite un mesaj sau o informație, în comunicarea directă, fapt pentru care poartă denumirea de comunicare verbală. În spațiul digital, însă, acest mod este mai puțin utilizat datorită lipsei contactului fizic dintre persoane. În acest context, se recurge frecvent la text pentru a comunica, datorită faptului că este mult mai rapid, iar internetul facilitează acest lucru. De asemenea, „tindem să folosim scrisul atunci când vrem să impunem o anumită distanță față de public și să ni se ofere oportunitatea de a fi stăpâniți și bine pregătiți. Pe de altă parte, atunci când dorim spontaneitate expresivă, comunicarea verbală, față către față este favorizată. Nu există însă un sistem

al vorbirii opus scrisului”¹⁷⁵. Cu toate acestea, pe lângă mesajul scris, apare prin internet și mesajul vizibil al imaginii.

Computerul dublat de internet poate asista unele mijloace de comunicare tradiționale. Acesta „sporește considerabil procesarea domestică a informației și puterea de calcul”¹⁷⁶. Deci, computerul poate amplifica majoritatea funcțiilor de informare și relaționare ce reveneau mijloacelor tradiționale de comunicare. „Dacă a comunica înseamnă, întâi de toate, „a avea în comun”, lumea modernă și rețelele care o definesc reînnoiesc modul nostru de a fi împreună și să ne ramifice lumile, fărămițându-le”¹⁷⁷. Pare o afirmație șocantă, dar acesta este paradoxul comunicării mediatice: avem în comun, dar în același timp suntem despărțiți.

Mijloacele de comunicare în masă sau mijloacele virtuale sunt practice, dar nu sunt cele mai potrivite mijloace de a comunica. Motivul este că „ele nu sunt constant bune, utile sau morale”¹⁷⁸, iar aceste valori sunt date de cei care emit sau colectează informațiile. Caracteristica de bază a emițătorului este sinceritatea, iar pe de altă parte naturalețea. Atunci când informația care va fi transmisă va reflecta realitatea, atunci va fi receptată corect și își va atinge scopul. În caz contrar, se pot ajunge la reale conflicte și la neîncredere în autorul mesajului.

Revoluția mijloacelor media, în special revoluția internetului aduce cu sine: reducerea materiei (informația stocată pe suport electronic), accelerarea timpului, reducerea spațiului, modificarea raporturilor interpersonale¹⁷⁹ (comunicare mediată, crearea noilor raporturi la distanță între oameni). Majoritatea proceselor ce se desfășoară în jurul nostru au

¹⁷⁵ Angela GODDARD, *Limbaajul publicității*, Ed. Polirom, București, 2002, p. 77.

¹⁷⁶ Daniel BOUGNOUX, *Introducere în științele comunicării...*, p. 20.

¹⁷⁷ Daniel BOUGNOUX, *Introducere în științele comunicării...*, p. 24.

¹⁷⁸ Gabriela BODEA, *Comunicarea...*, p. 106. Omul consumă ceea ce primește deoarece este dornic să cunoască, să înțeleagă, să vadă, să audă și să citească. Aici intervin mijloacele de comunicare în masă și aduc în fața oamenilor senzaționalul sau realitatea, povestea, adevărul sau minciuna îmbrăcată frumos. Deci, comunicarea în masă poate avea două fețe, iar opinia publică are dreptul să nu accepte tot ceea ce mass-media are de oferit, lucru care este indicat deoarece este importantă filtrarea și selectarea informației. Pentru ca mesajul să fie receptat și acceptat, emițătorul, oricare ar fi acesta, trebuie să aibă credibilitate și să demonstreze seriozitate și sinceritate.

¹⁷⁹ Vezi Radu Petre MUREȘAN, „Provocările internetului și Apostolatul Media”, în *Theologia Pontica. Dialogul creștin și interculturalitatea*, Anul I (2008), nr. 3-4, iulie-decembrie, pp. 160-161.

evoluat și au devenit atât de accesibile, încât este dificil să ne imaginăm realitatea fără tehnologie, după cum descrie următorul paragraf:

„Revoluția tehnică a ultimilor ani ne face să nu mai putem concepe lumea fără această variantă de comunicare și de informare – extrem de rapidă și de utilă. Internetul ne ajută să găsim surse de documentare mult mai ușor decât am putea-o face la cea mai performantă bibliotecă sau bază clasică de date”¹⁸⁰.

Formele de comunicare sunt diverse. Pe lângă comunicarea directă, orală sau scrisă există și comunicare prin atitudine și inclusiv prin artă. Fiecare operă de artă exprimă anumite sentimente și transmite anumite mesaje ale autorului spre public.

Noile tehnologii de comunicare aduc, pe lângă numeroasele lor avantaje, și provocări neașteptate. În primul rând, măresc libertatea de acțiune a publicului¹⁸¹. Publicul este obișnuit deja să își caute singur informațiile de interes precum și sursele de informare. Există numeroase metode interactive de comunicare, însă această interactivitate este o armă cu două tăișuri: ai posibilitatea de a obține ușor informațiile, dar după ce devii acaparat de valul informațional este greu să te oprești. De aceea web-ul este un mijloc interactiv, un mediu de implicare continuă. „Deoarece noile tehnologii asigură interactivitatea și schimburile bilaterale de informații, cantitatea și calitatea mesajelor transmise cresc în mod considerabil”¹⁸². Datorită interactivității sale, internetul are un impact mult mai profund asupra utilizatorilor decât au avut celelalte mijloace media până acum. Induce utilizatorului un grad mult mai ridicat de implicare.

¹⁸⁰ Gabriela BODEA, *Comunicarea...*, p. 135. Tot în aceeași măsură distanțele dintre partenerii de dialog sunt diminuate, iar viteza de deplasare a informației este instantanee. De asemenea, publicul acestui mijloc de socializare și informare este extrem de larg, iar motoarele de căutare permit publicului să ajungă direct la informația și la sursa dorită.

¹⁸¹ Cornelia MAXIM, *Comunicarea online...*, p. 34.

¹⁸² Cornelia MAXIM, *Comunicarea online...*, p. 35. Nu întotdeauna calitatea informației crește în măsura interactivității mesajului. Pentru ca un mesaj să atragă atenția publicului el trebuie să fie uimitor, exclusiv, șocant, iar pentru ca să fie așa el trebuie să îmbrace o altă formă. Dacă luăm spre exemplu o știre sau o informație din mai multe surse virtuale, există posibilitatea ca informația să fie distorsionată sau să se abată de la adevăr pentru că există o tendință de exagerare a mesajului pentru ca acesta să fie acceptat de către public.

Nici ignorarea și nici utilizarea excesivă a mijloacelor moderne de comunicare nu sunt soluții într-o societate aflată în plin proces de dezvoltare economică, socială, informațională etc. Se propune, așa cum am arătat și anterior, o cale de mijloc care să îmbine atât utilizarea mijloacelor tradiționale cât și pe cele electronice. Noile posibilități ale tehnologiei – comunicarea absolut liberă și globală – formează cultura internetului. Internetul nu este doar un fenomen la modă, ci însuși fundamentul din care se dezvoltă realitatea virtuală¹⁸³. Internetul este, în principiu, un sistem complex de comunicare.

Funcția și rolul de bază al mass-mediei electronice este de informare, dar pe lângă aceasta mai are și alte două funcții: una comercială și alta de divertisment¹⁸⁴. Internetul permite oamenilor să împărtășească idei și informații. El a devenit parte integrantă a societății și a economiei. Oamenii din întreaga lume folosesc internetul pentru educație, cercetare și comerț. Astfel, internetul este descris de doi termeni: comunitatea internet și instrumentul internet¹⁸⁵.

Este o nevoie urgentă a omului de a restabili sau de a regăsi sensul comunicării, sens pe care trebuie să-l aplice chiar și în acest cadru al internetului, deoarece comunicarea - ca valoare fundamentală a omului, a Bisericii și a ortodoxiei - este capabilă să zidească omul atât din punct de vedere moral cât și duhovnicesc. „Sfinții Părinți au pagini copleșitoare despre rolul cuvântului în maturizarea duhovnicească. Comunicarea nu caracterizează doar raportul nostru cu lumea, cu semenii, ci mai ales raportul cu noi înșine. Sub termenul atât de general și de ambiguu, uneori, al comunicării stau toate faptele, conștiințe sau nu, exterioare și interioare”¹⁸⁶. Prin utilizarea internetului nu suntem scutiți de păcate sau fapte rele precum: ținerea de minte a răului, bârfă, bănuială, neștiință etc. În același

¹⁸³ Cornelia MAXIM, *Comunicarea online...*, p. 38. Vezi și Jeff ZALESKI, *The soul of cyberspace. How new technology is changing our spiritual lives*, Ed. Harper Edge, San Francisco, 1997, pp. 180-196.

¹⁸⁴ Cornelia MAXIM, *Comunicarea online...*, pp. 39-40. În principiu, funcția de divertisment a mass-mediei virtuale este o altă formă a funcției comerciale, deoarece se propun de către diferiți dezvoltatori aplicații mobile care aduc profituri uriașe, obținute prin divertisment.

¹⁸⁵ Cornelia MAXIM, *Comunicarea online...*, p. 48. Comunitatea internet se referă la comunitatea de oameni vastă și dispersată, oameni de diferite culturi și care au diferite gusturi și preferințe.

¹⁸⁶ Radu PREDA, *Cultura dialogului*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2009, p. 56.

timp, chiar și în spațiul digital putem să săvârșim fapte bune și de folos: gânduri sau cugetări la poruncile lui Dumnezeu, contemplație, cuvânt de încurajare și folos, sfaturi etc., toate acestea contribuind la dezvoltarea noastră interioară.

Cheia unui echilibru în mediul digital este alternarea comunicării digitale și a comunicării directe. Este deosebit de important să redescoperim sensul conversației directe, față în față, cea care implică o suită de elemente diversificate, dar este la fel de important să descoperim o modalitate prin care să nu ne ascundem în spatele unui ecran, fugind de comunicare. „Conversația față în față este lucrul cel mai uman - și mai umanizant - pe care-l facem. Complet prezenți unii în fața altora, învățăm să ascultăm. Aici ne dezvoltăm capacitatea de empatie. Aici trăim bucuria de a fi auziți, de a fi înțeleși¹⁸⁷”. Nu trebuie să evităm comunicarea directă, deoarece ea se desfășoară într-un ritm firesc și ne învață să avem răbdare. În schimb, comunicarea digitală ne obișnuiește cu alte obiceiuri. Ne face deseori să ne grăbim, să nu fim atenți, să folosim cuvinte nepotrivite, să judecăm greșit, să vorbim peste măsură etc. La fel cum spuneam anterior și după cum remarcă numeroși specialiști: „Rețelele sociale precum Facebook sau Google + fac astăzi parte din viața multor tineri. Ei stau față în față în cafenele, la întâlniri, și nu se mai privesc în ochi, ci fiecare se uită la propriul lui smartphone, poate pentru a posta rapid pe Twitter cât de fantastică e întâlnirea la care participă”¹⁸⁸.

Atunci când relațiile personale sunt stabilite în viața reală sau atunci când aptitudinile sociale au fost dobândite pe căile naturale, nu se vor resimți efecte datorită utilizării rețelilor digitale. În schimb, când abilitățile sociale au fost exersate exclusiv în spațiul digital, atunci vor apărea efecte vizibile în viața reală. Trebuie să învățăm să trăim din nou în afara rețelei în vederea obținerii unor comportamente sociale pozitive și adecvate deoarece:

„Internetul e plin de eșecuri sociale: de la pretenția de a fi un altul și înșelătorie, până la comportamente de-a dreptul infracționale. În rețea se poate minți, hărțui, intimida, jefui, poți fi agresiv și poți calomnia fără limite.

¹⁸⁷ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 142.

¹⁸⁸ Manfred SPITZER, *Demența digitală. Cum ne tulbură mintea noile tehnologii*, trad. Dana Verescu, Ed. Humanitas, București, 2020, p. 97.

Nu-i de mirare că rețelele sociale fac ca tinerii să se simtă singuri și deprimați”¹⁸⁹.

Orice formă ar îmbrăca sau orice elemente ar avea, comunicarea trebuie așezată sub semnul valorilor creștine pentru ca aceasta să fie eficientă. În acest caz și comunicarea va reuși să ofere o valoare relațiilor dintre oameni: „Există, pe lângă lumea în care trăim adică lumea trăită cu toate formele de manifestare ale vieții personale și sociale, o lume a valorilor. Intercon condiționarea dintre aceste lumi este posibilă datorită comunicării”¹⁹⁰. Trebuie, de asemenea, făcută o diferență de nuanță când vorbim de comunicare ca proces activ. Putem comunica ceva, cuiva, dar în același timp putem comunica cu cineva, adică este folositor și necesar să ne concentrăm pe persoană și pe relație. Este important să facem o distincție clară între comunicativitate, ca proces pasiv al comunicării și comunicabilitate, ca sens activ al comunicării.

Concluzii

Așa cum am subliniat în această primă secțiune, una dintre utilizările și funcțiile de bază ale internetului este comunicarea, cu toate că procesul îmbracă diverse forme, specifice mediului digital. Analizând structura generală a procesului comunicării vom sesiza faptul că există nuanțe diferite în ceea ce privește desfășurarea și dinamica lui. Comunicarea online nu respectă în totalitate aceeași structură generală a comunicării, asemenea celei directe, tocmai datorită faptului că între persoanele angajate în comunicare se interpune factorul tehnologic. Acest fapt constituie simultan un avantaj, în sensul în care anulează distanța dintre interlocutori și creează posibilitatea comunicării facile, iar în același timp, constituie un impediment în sensul realizării legăturii dintre emițătorul și receptorul mesajului. Așadar, în cazul comunicării digitale, anumite elemente ale procesului lipsesc sau devin

¹⁸⁹ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 113.

¹⁹⁰ Teodor VIDAM, *Dimensiuni ale eticii comunicării...*, p. 6. Autorul arată că datorită faptului că omul este o ființă dialogală, atunci comunicarea s-a constituit ca fundament existențial al relației și experienței umane.

substituite prin emoticoane, figuri care încearcă să transmită emoțiile interlocutorilor.

Comunicarea prin rețelele de socializare sau mediul digital nu își îndeplinește scopul dacă nu reușește să meargă mai departe de simplul fapt de a transmite un mesaj. Comunicarea înseamnă mai mult decât atât. Procesul comunicării presupune implicare activă, interacțiune, răspuns, transmiterea sentimentelor, a stărilor etc. Elementele comunicării nonverbale, dintre care amintim: gesturile, mimica, expresia feței, poziția corpului, tonul vocii etc., sunt scoase din ecuație de cele mai multe ori, în cazul comunicării digitale. Acest fapt sărăcește și golește comunicarea de sensul ei deplin, sau mai exact, reduce comunicarea la minim.

Unul dintre scopurile esențiale ale comunicării este stabilirea unui raport de comuniune între interlocutori, adică împărtășire și zidire reciprocă prin cuvânt și apropiere, aspect realizabil fie și prin intermediul rețelelor de socializare. Chiar și comunicarea digitală poate ajuta, într-o anumită măsură, la dezvoltarea comuniunii dintre persoane. Comunicarea își îndeplinește scopul în măsura în care se stabilește o legătură stabilă între persoanele implicate în dialog. În acest sens, Biserica devine mediul ideal de dezvoltare a comuniunii între membrii Acesteia și a lor împreună cu Dumnezeu, prin mijlocirea comunicării deschise. Viața Bisericii înseamnă deschiderea și comunicarea omului cu Dumnezeu, a omului cu semenul său, dar și o deschidere sau Revelare a lui Dumnezeu spre om.

Există diferite modalități în care internetul modifică, perturbă, restructurează și influențează procesul comunicării, fiind astfel necesară o atitudine prudentă a utilizatorului. Așa cum am arătat în urma analizei efectuate, multe dintre efecte se datorează hiper-tehnologizării comunicării. Migrarea comunicării spre spațiul digital, accelerarea ritmului, diversificarea modalităților de a comunica și mutarea accentului pe tehnologia comunicării, sunt fenomene vizibile care atrag după sine tot atât de multe implicații. Internetul include majoritatea formelor de comunicare: directă (mijlocită prin tehnologie), indirectă, comunicarea în masă sau mass-media, cu toate formele ei. Am dezvoltat o lume a comunicării universale, unde avem nevoie de afirmarea și asumarea unui cod etic al comunicării, tocmai pentru ca procesul să nu aibă de suferit, rezultând o comunicare

deficitară și pentru ca dimensiunea umană să nu fie înlocuită de dimensiunea mediatică a comunicării. În lipsa unor principii clare și bine conturate, spațiul digital se poate transforma într-un haos informațional, loc în care se desfășoară frânturi de comunicare.

La o simplă analiză, vom constata faptul că în mediul digital accentul se pune mai mult pe mijlocul de transmitere al mesajului, decât pe importanța mesajului sau a comunicării în sine. Internetul poate contribui la înmulțirea relațiilor, dar în același timp, poate să accentueze starea de singurătate, tocmai datorită faptului că suntem înconjurați cu liste de prieteni digitali, dar uităm să comunicăm. Nu este potrivit să ne rezumăm doar la comunicarea online, deoarece astfel ne auto-izolăm sau auto-însingurăm de oamenii din viața offline.

Societatea de consum contribuie și ea la distorsionarea comunicării în spațiul digital, în special prin comunicarea excesivă de tip publicitar, formă ce ne asaltează și ne influențează în mod constant.

Rețelele de socializare sunt încărcate cu noi simboluri de care utilizatorii se folosesc în comunicarea și activitatea lor zilnică. Astfel, rețelele devin ele însele adevărate simboluri ale comunicării. Prezența lor în viața noastră modifică întreaga percepție legată de comunicare. Mai mult decât atât, prezența noastră pe rețelele de socializare presupune construirea unei imagini simbolice, pe care ceilalți trebuie să o interpreteze, să o descifreze.

Datorită eficacității, interactivității și noutății mijloacelor de socializare, balanța tinde să încline spre utilizarea preponderentă a comunicării virtuale, mai mult decât spre comunicarea directă. Există o puternică legătură între noile generații și noile mijloace de comunicare. Astfel, comunicarea digitală devine pentru omul contemporan un model sau un standard de comunicare pe care și-l asumă și la care se va raporta ulterior, în viața de zi cu zi. Cu certitudine internetul a schimbat modalitatea în care ne informăm și comunicăm unii cu ceilalți, dar nu va anula complet comunicarea directă, ci o va suplini prin diferite căi. Este important să semnalăm aceste nuanțe deoarece riscăm să trăim într-o eră a comunicării, fără să descoperim sensurile depline ale acesteia.

Provocarea fiecăruia este de a nu permite degradarea comuniunii și a legăturilor, printr-o utilizare excesivă și fără discernământ a mijloacelor artificiale, cu toate că ele își demonstrează negreșit utilitatea.

CAPITOLUL 2.

Implicațiile utilizării internetului și influența lui asupra comportamentului uman

2.1. Internetul azi. Utilizare și utilitate

Care sunt principalele acțiuni pentru care utilizăm internetul? Dacă privim în trecut vom constata că internetul a fost creat pentru alte scopuri, complet diferite, decât pentru ceea ce este utilizat în prezent. Internetul s-a născut la mijlocul anilor '60 ca o rețea închisă, ARPANet (Advanced Research Projects Agency Net), un departament de cercetare din cadrul Pentagonului American. Deci, internetul a fost creat în scopuri militare și defensive¹. Părintele internetului² este considerat însă Tim Berners-Lee, un programator englez care a inventat World Wide Web-ul. El a venit cu propunerea în martie 1989, iar în 1990, de Crăciun, a realizat prima comunicație HTTP între un client și un server prin internet³. În prima fază,

¹ Unii cercetători reflectă la capacitatea internetului de a isca reale conflicte. Dacă într-o zi ne vom trezi în pragul celui de-al treilea război mondial, din cauza unei erori a calculatorului sau din cauza unui atac cibernetic al hackerilor? Cât de mult deținem controlul asupra internetului? Joseph WEISENBAUM apud. Solomon MARCUS, *Provocarea Științei*, Ed. Politică, București, 1988, p. 440.

² Referitor la „părintele” internetului remarcăm că părerile sunt împărțite. Se pare că au fost mai mulți tehnicieni, ingineri și oameni de știință care s-au gândit la o rețea care să acopere întreg globul. Cert este că la nașterea și dezvoltarea internetului au lucrat mai mulți oameni de știință. Unul dintre ei este Paul Baran care a avut și el câteva contribuții importante, vezi Gabriela GROSSECK, *Internet - istoric, evoluție, perspective*. Universitatea de Vest din Timișoara, Laborator de informatică socială, materialul poate fi accesat în format electronic la adresa: http://consilr.info.uaic.ro/uploads_lt4el/resources/pdffromInternet_evolutie_perspective.pdf accesat în 12.08.2016; Nicholas CARR, *Superficialii, Efectele internetului asupra creierului uman*, trad. Dan Crăciun, Ed. Publica, București, 2012, p. 28.

³ <http://www.yoda.ro/techschool/istoria-internetului-de-la-prima-conectare-la-mereu-conectati.html>, accesat în 12.08.2016. În faza incipientă, internetul era folosit strict de către

internetul era o rețea care conecta un număr relativ mic de computere între ele, folosit pentru comunicarea unor informații de ordin militar. Odată cu creșterea numărului de calculatoare adăugate acelei rețele, internetul a crescut și el considerabil, astfel, după anii '90 internetul începe să se răspândească în toată lumea, fiind deschis pentru un număr de utilizatori din ce în ce mai mare. Informațiile în spațiul digital au început să se stocheze, să se multiplice datorită înmulțirii conexiunilor de calculatoare și servere. Numărul și tipul site-urilor web a crescut odată cu dezvoltarea internetului, precum și numărul domeniilor de interes pentru utilizatori⁴, iar amploarea utilizării acestuia este și astăzi la fel de pregnantă ca în faza sa incipientă. Impactul apariției acestei mari invenții tehnologice continuă și azi să ne uimească și să ne susțină implicați în dezvoltarea lui. „În esență, internetul este o rețea de rețele, cu o structură distribuită, care oferă o serie de servicii (e-mail, mesagerie instantanee, world wide web, partajarea de fișiere) utilizatorilor săi. Dezvoltarea lui a fost cu adevărat explozivă și a ajuns să reprezinte un element central în viața multor oameni”⁵. Dacă inițial sistemul și aparatura încăpeau într-o cameră, treptat a ajuns să încapă pe biroul sau chiar în palma fiecăruia⁶.

Ce a ajuns internetul astăzi și cum a reușit să schimbe întreaga noastră raportare la lume și la noi înșine? După cum spune Nicholas Carr, el este asemenea unei ferestre deschise către lume și către noi înșine, un mediu atât de popular încât a reușit să modifice tot ceea ce percepem despre lume. Am putea afirma, fără nici o rețineră, că internetul este o unealtă principală de susținere a fenomenelor Globalizării și chiar cel al Secularizării, deoarece propune o uniformizare a valorilor morale și etice pentru întreaga lume, prin accesul general al tuturor la această rețea. De asemenea, în acest spațiu

forțele militare ale Americii pentru a transmite mesaje de la un utilizator la altul. Odată ce au descoperit potențialul acestuia, internetul a reușit să se extindă până în ziua de azi aproape la orice dispozitiv electronic, telefon mobil sau computer conectat.

⁴ De la apariția lui, internetul reușește să își dubleze traficul de informație, iar acest volum va crește pe măsură ce nevoile omului se vor înmulți. Vezi Nicholas CARR, *Superficialii, Efectele internetului...*, p. 21.

⁵ Nicolae URS, *Internetul și schimbările în presa scrisă*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2013, p. 29.

⁶ Pentru un scurt istoric al evoluției calculatoarelor și a internetului, vezi Gene Edward Weith, Jr., Christopher Stamper, *Creștini într-o lume a.com-ului*, trad. Dorin Pantea, Ed. Făclia, Oradea, 2007, pp. 37-46.

virtual pânđește și pericolul relativizării valorilor morale creștine și tradiționale ale fiecărui popor în parte. Toți oamenii au o cetățenie în funcție de națiunea în cadrul căreia s-au născut și trăiesc, însă majoritatea oamenilor dețin și o „cetățenie digitală”⁷, adică suntem membri ai aceleași comunități virtuale globale. Acest tip de cetățenie digitală este la fel de importantă precum cetățenia în sens clasic, deoarece reprezintă cadrul desfășurării principiului egalității, deci toate persoanele, toți utilizatorii, indiferent de poziție sau statut, sunt tratați în mod egal și se supun anumitor reguli unanim acceptate⁸, la fel cum se petrece în viața reală. Deci, în calitate de cetățeni globali digitali avem obligații morale față de fiecare membru al acestei comunități, indiferent de naționalitate, cultură, vârstă, gen etc. Cetățenii digitali consumă mai multă informație, într-un timp mai scurt și cu atenție mai puțină. În același timp, ei au posibilitatea să se transforme în „publiciști”, fiecare în rețeaua cu care este familiarizat⁹. Atunci când valorile morale creștine sunt scăpate din vedere putem aluneca mai ușor pe o pantă ireversibilă a nepăsării și uitării față de cele spirituale, focusându-ne mai mult spre cele pământești. Printr-o utilizare constantă, internetul a reușit să schimbe chiar și cine suntem ca indivizi și ca societate¹⁰, inclusiv raportarea noastră față de transcendent.

Scopul inițial pentru care a fost creat internetul nu a fost acela de a oferi publicului larg informații sau servicii specifice precum știri, starea vremii etc; ci a fost acela de a interconecta anumite persoane printr-o rețea¹¹. Treptat, s-au adăugat rețelei numeroase persoane și instituții ce au lărgit și diversificat sfera de utilizare a internetului.

⁷ Vezi Charles ESS, May THORSETH, *Global information and computer ethics*, în Luciano FLORIDI (ED.), *The Cambridge handbook of information and computer ethics*, Ed. Cambridge University Press, 2010, pp. 166-168.

⁸ Jonathan L. ZITTRAIN, *The future of the internet- And how to stop it*, Ed. Yale University Press, New Haven și Londra, 2008, p. 142.

⁹ Bruce E. DRUSHEL, Kathleen GERMAN, *The ethics of emerging media...*, p. 138.

¹⁰ Nicholas CARR, *Superficialii, Efectele internetului asupra creierului uman...*, p. 19. Deci, se pare că internetul și-a pus amprenta chiar și asupra identității noastre ca ființe sociale, sau mai degrabă a accentuat criza de identitate a omului contemporan, supus fidel al tehnologiei seculare.

¹¹ Jonathan L. ZITTRAIN, *The future of the internet...*, p. 27.

„Internetul este omniprezent, oferind întotdeauna un conținut bogat, stimulator - toată ziua, toată noaptea, mereu. Între anii 2000 și 2005, numărul persoanelor cu acces la internet a crescut de aproape 7 ori – de la 6,5 % la 43% din populația globală”¹². Pe scurt, observăm forța de acaparare a rețelei globale, dar și capacitatea sa de a se extinde geografic, oriunde, oricând.

Astăzi, Web-ul este utilizat pentru comunicare sau socializare, pentru informare, divertisment, scopuri economice și financiare, localizare, stocarea datelor personale etc. În general, oamenii privesc internetul ca pe o unealtă, ca pe un loc sau ca pe o stare a minții¹³. Ne folosim de capacitatea lui nelimitată de stocare a informațiilor personale, în orice împrejurare a vieții noastre, fie că ne aflăm acasă, la locul de muncă sau la școală. Putem găsi o utilitate a internetului în orice context al vieții. Desigur, menționăm că există și o latură negativă a utilizării internetului: fraudă, violență verbală, pornografie etc. Fie că suntem conștienți, fie că nu suntem deplin conștienți, toate aceste modalități de utilizare a spațiului virtual își pun amprenta asupra vieții noastre, într-un fel sau altul. Dacă un lucru este util, nu înseamnă că este automat benefic pentru noi. Internetul poate să fie cu adevărat util în măsura în care este utilizat în sens pozitiv. Mai mult, găsim o utilitate a internetului chiar și pentru problemele de ordin religios și spiritual. Tehnologia și religia nu sunt domenii incompatibile una pentru cealaltă¹⁴.

Biserica începe să se confrunte, în contemporaneitate, din ce în ce mai frecvent cu problemele legate de explozia tehnologiei informației și utilizarea acesteia în diferite scopuri. Într-adevăr, supra-informarea oferă umanității un potențial spre bine, făcând posibilă educația interactivă, locuri

¹² Mary AIKEN, *The cyber efect, Psihologia comportamentului uman în mediul online*, trad. Vasile Bontaș, Ed. Niculescu, București, 2019, p. 17.

¹³ Vezi Annette MARKHAM, *Life Online: Researching real experience in virtual space*, Ed. Alta Mira Press, 1998.

¹⁴ Chiar dacă se afirmă că odată cu fenomenul secularizării, religia o să fie marginalizată sau chiar eliminată din sfera societății și din viața omului, totuși există numeroase forme de manifestare a sentimentului religios chiar și în spațiul virtual. Dacă urmărim subiectele principale de interes ale utilizatorilor vom constata că ele au un substrat religios. Vezi Ineke NOOMEN, Stef AUPERS, Dick HOUTMAN, „Soul-Searching in Cyberspace, Christianity and New Age on the Internet”, în *Kristu Jyoti Journal: Compendium of the Social Doctrine of the Church*, vol. 22, nr. 2, Iunie, 2006, pp. 93-107.

de muncă accesibile și fără nevoia deplasării, accesul deplin la resursele virtuale mondiale etc. Pe de altă parte, aceeași supra-informare poate să ducă și la degradarea și subminarea valorilor sociale, culturale și chiar spirituale ale omului: mintea omului este controlată în permanență de media, se ajunge treptat la violarea oricărui element al intimității sale, concentrarea întregii puteri în mâinile unor persoane, ceea ce duce la fabricarea și transmiterea pe internet a informațiilor negative, intensificarea relațiilor militare și economice ale pământului etc.¹⁵ Toată atenția și toate resursele noastre se focusează pe dezvoltarea tehnologiei, în special pe utilizarea tehnologiei informației.

2.1.1. Internetul și viața religioasă

Tot în Statele Unite ale Americii, au început să apară, cu prilejul dezvoltării internetului, diferite grupări și mișcări religioase¹⁶ care, după anii '90 ajung și pe teritoriul țărilor Europene. Internetul a fost și este utilizat în continuare, ca spațiu de întâlnire al diferitelor mișcări religioase, uneori chiar ca metodă de răspândire a acestor mișcări. Ce putea să fie mai potrivit decât un spațiu public, accesibil oamenilor din diferite păături sociale, în care să se discute probleme legate de religie? Desigur, unele discuții au deviat de la adevăr și astfel se pot naște și răspândi idei și concepții religioase greșite. Fără îndoială, internetul este un spațiu social în care spiritualul se manifestă în diferite forme: site-uri cu conținut religios, bloguri cu discuții pe teme spirituale, conținuturi multimedia cu tematică religioasă etc. Există

¹⁵ Vezi John BRECK, *Darul sacru al vieții*, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2001, pp. 12-13. Autorul consideră că această centralizare informațională computerizată este deosebit de periculoasă pentru că ne concentrează toate eforturile noastre în dezvoltarea tehnologiei. Capacitatea noastră creativă este subminată și chiar anulată, ceea ce a dus la o reală criză spirituală, individuală și colectivă. Toate aceste probleme menționate sunt reale dileme morale care nu suportă amânare și la care Biserica este nevoită să răspundă în cel mai adevărat sens al cuvântului, deoarece produc în societate cele mai mari schimbări atât la nivel personal, cât și la nivel comunitar.

¹⁶ Vezi Heidi CAMPBELL, „Religion and the Internet”, în *Communication Research Trends*, vol. 25, 2006, nr. 1, pp. 3-4.

posibilitatea ca noile mișcări religioase online să se schimbe mult mai rapid decât religiile mai vechi¹⁷ tocmai datorită instabilității mediului digital.

Internetul nu este un spațiu complet separat de realitatea vizibilă; este integrat în multe dintre comportamentele și ritualurile religioase, la fel cum este integrat în viața socială de zi cu zi. Este o parte centrală a existenței religioase¹⁸.

În ziua de azi se vorbește despre „cyber-spiritualitate” adică manifestările de natură religioasă și legăturile spirituale care se pot stabili între oameni chiar și în spațiul cibernetic. Tehnologia secolului în care trăim modelează viețile spirituale ale oamenilor, oferindu-le noi perspective. Timpul îndelungat pe care mulți îl petrec pe rețelele de socializare precum Facebook, Twitter și alte derivate ale acestor forme de socializare online, sugerează că socializarea virtuală poate fi trăită ca o „cyber-spiritualitate”, care le permite unora să găsească aceleași persoane de care să se atașeze în spațiul virtual. A fi spiritual înseamnă a stabili o legătură, a simți modul în care alții simt și a înțelege gândurile și emoțiile lor¹⁹. Nu putem stabili exact dacă fenomenul Facebook este, sau riscă să devină, o formă de pseudo-spiritualitate, un fenomen care se definește pe sine ca spiritualitate autentică, dar care este defapt distructiv și „otrăvitor”²⁰ de suflet. Cert este că utilizarea

¹⁷ Vezi Eileen BARKER, *Crossing the boundary. New challenges to religious authority and control as a consequence of access to the internet*, în Morten T. HOJSGAARD, Margit WARBURG (Ed.), *Religion and Cyberspace*, Ed. Routledge, New York, 2005, p. 68.

¹⁸ Vezi Heidi CAMPBELL, Alessandra VITULLO, „Assessing changes in the study of religious communities in digital religion studies”, în *Church, Communication and Culture*, vol. 1, nr. 1, 2016, p. 82.

¹⁹ Brendan HYDE et al., „Cyber spirituality: Facebook, Twitter, and the adolescent quest for connection”, în *International Journal of Children's Spirituality*, Vol. 15, Nr. 4, Noiembrie, 2010, p. 291.

²⁰ Brendan HYDE et al., *Cyber spirituality...*, p. 292. Pentru a preveni ca acest mediu să fie dăunător pentru minte și suflet este nevoie să ținem cont de anumite aspecte interioare ale omului. Omul are tendința să interiorizeze orice aspect al vieții sale și să-i ofere o încărcătură și un sens spiritual, dar pentru a ajunge să acordăm mijloacelor tehnice o încărcătură spirituală pozitivă este nevoie de multă atenție, deoarece tehnologia tinde să îl apropie pe om mai mult de cele fizice, pământești, decât spre cele spirituale. Tehnologia ne leagă de materialitatea și funcționalitatea acestei lumi fizice, iar spiritualul ține de partea nevăzută, de transcendent. Desigur, orice acțiune săvârșită are repercusiuni și asupra sufletului. Duhovnicescul ține de legătura bazată pe iubire și comuniune desăvârșită dintre oameni. Această iubire comunicată celui alt este adevărata capacitate creatoare care oferă

fără discernământ a internetului și comunicarea exclusivă pe rețelele de socializare influențează activitatea și comportamentul adolescenților, dar și a adulților, în egală măsură. Cum putem transforma fenomenele digitale în unelte ale dezvoltării spirituale, în rândul generației prinse în valul postărilor, tweet-urilor și distribuirea de poze? Este aceasta o cyber-spiritualitate ziditoare pentru suflet sau o formă de pseudo-spiritualitate? La aceste întrebări găsim răspuns doar în măsura în care avem o bază a spiritualității religioase creștine deja formată, o poziție morală fermă, capabilă să ofere rezolvare acestor probleme. Așadar, vom învăța să răspundem minciunii și falsului cu adevăr, nedreptății cu dreptate, urii cu iubire, răului cu bine. Dacă reușim să găsim dinamismul spiritual și în aceste forme de socializare atunci ne situăm pe drumul cel bun.

Conceptul de „cyber-religiozitate” se referă fie la prezența religiilor online, orice formă de manifestare religioasă²¹, fie doar la religiile care sunt prezente exclusiv în mediul online²². Religia online este văzută ca „diaspora”²³ digitală, deoarece religiosul devine prezent în orice spațiu, pentru fiecare utilizator. Se vorbește și despre „ekklesia virtuală”²⁴, comunitate în care procesul comunicării are o importanță deosebită, ca

sens duhovnicesc relației cu aproapele. Transfigurarea acestui spațiu se naște din spiritul creator al relației cu ceilalți semenii, iar o relație la distanță nu este greu de stabilit dacă reușește să unească sufletele, la fel de mult ca o relație apropiată, bazată pe iubire și sentimente profunde. În mod paradoxal, reușim azi să comunicăm rapid și să stabilim legături la distanță cu ceilalți, dar în același timp rămânem la fel de distanți unul față de celălalt deoarece nu reușim să ne apropiem spiritual. Aceasta este marea problemă a comunicării contextuale, anume îmbinarea mesajului cu inima, care reprezintă sufletul mesajului. Vezi Părintele GALERIU – *Internetul și implicațiile lui*, Interviu realizat de Octavian Greavu, sursa web: <https://www.crestinortodox.ro/interviuri/parintele-galeriu-internetul-implicatiile-70497.html> accesat în 01.09.2018.

²¹ Heidi CAMPBELL, „Surveying theoretical approaches within digital religion studies”, în *New media & Society*, vol. 19 (I), 2017, p. 16.

²² Vezi Morten T. HOJSGAARD, *Cyber-religion. On the cutting edge between the virtual and the real*, în Morten T. HOJSGAARD, Margit WARBURG (Ed.), *Religion and Cyberspace...*, pp. 51-63.

²³ Vezi Brenda E. BRASHER, *Give me that Online Religion*, Ed. Jossey-Bass, San Francisco, 2001, pp. 24-45.

²⁴ Vezi Robert Glenn HOVARD, *Digital Jesus. The making of a new Christian Fundamentalist Community on the Internet*, Ed. New York University Press, New York și Londra, 2011, pp. 13-14. Autorul dezvoltă ideea că în spațiul digital se naște o nouă comunitate religioasă creștină fundamentalistă și vernaculară, diferită de cea a primelor veacuri creștine, bazată pe ideile și resursele epocii actuale tehnologice.

modalitate de transcendere a spațiului și ca modalitate prin care creștinii își împărtășesc credințele unii altora. Datorită faptului că rețeaua globală de internet deschide noi posibilități pentru mișcările religioase, vorbim despre metafora „pieței religioase”²⁵, sau oferta religioasă ce nu are limite spațiale, într-un loc în care totul este pus în comun, la vedere. Un alt concept despre care se vorbește este „networked religion” adică religia conectată, termen care decurge din conceptul de „networked society” sau societatea conectată, globalizată²⁶. Această idee sugerează că religia, în special religia online, se ghidează după caracteristicile internetului precum: comunicarea instantanee, nivelarea ierarhiilor tradiționale, facilitarea accesului la informația religioasă.

În urma studiilor s-a constatat că tinerii generației i-Gen își manifestă pierderea interesului față de religie, manifestată, pe de o parte, prin neparticiparea la slujbele religioase publice, dar și prin asumarea libertății credinței. Mulți dintre adolescenți se nasc și trăiesc în familii nereligioase, dar sunt mulți care renunță la afilierea lor religioasă. Ei sunt în continuare religioși, dar în felul lor²⁷. Aceștia își formează convingeri religioase personale, mai tolerante, mai noi, detașându-se treptat de convingerile tradiționale. Rezultatul este clar vizibil în multe dintre statele marcate de fenomenul secularizării: „din ce în ce mai puține persoane sunt credincioase și din ce în ce mai multe biserici sunt închise”²⁸. Se pare că această luptă dintre religie și secolul XXI o poartă generația tinerilor i-Gen, o generație marcată de cele mai profunde crize spirituale. Dacă în 2011 Robert Fuller, profesor în teologie, scria o carte intitulată *Spiritual but Not Religious*,

²⁵ Vezi Jean-François MAYER, „Les nouveaux mouvements religieux à l'heure d'internet”, în *Cahiers de Littérature Orale*, nr. 47, 2000, p. 129.

²⁶ Vezi Heidi CAMPBELL, „Understanding the relationship between Religion online and offline in a Networked Society”, în *Journal of the American Academy of Religion*, Martie, 2012, p. 5; Heidi CAMPBELL, Stephen GARNER, *Networked Theology. Negotiating faith in digital culture*, Ed. Baker Academic, Michigan, 2016, pp. 1-18.

²⁷ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, pp. 154-162. Cu siguranță mulți dintre tineri intră în contact în spațiul digital cu diferitele mișcări religioase, culte și practici spirituale necreștine, împrumutând obiceiuri străine cultului creștin. Din acest cadru, rezultă un amalgam de obiceiuri noi, ce tind să înlocuiască vechile forme culturale tradiționale, considerate deja depășite și plictisitoare.

²⁸ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 165.

referindu-se la tinerii americani, în prezent, putem afirma că tinerii generației internetului se detașează de religie și de spiritualitate, atât în viața publică, cât și în viața lor privată²⁹. „Îndepărtarea de religie nu mai este treptată, insignifiantă sau nesigură; este o schimbare majoră și definitivă”³⁰. Atunci când accentul cade pe individualism religia pierde din putere. Atunci când vremurile propun o încredere în tine și în propriile libertăți, religia are de suferit. În momentul în care majoritatea tinerilor adoptă un „individualism moral”³¹, atunci religia este pusă pe plan secundar sau este chiar înlăturată. Tinerii generației internetului se raportează diferit față de religie, în sensul în care adoptă atitudini mai tolerante, mai puțin restrictive. Ei „vor ca religia să fie îndreptată mai mult spre lucruri pozitive, să se concentreze pe ceea ce să faci, nu pe ceea ce nu trebuie să faci și să accepte pe toată lumea”³². Nu acceptă să li se spună cum trebuie să își trăiască viața și în ce să creadă. Prea multe impuneri și reguli au dus probabil la îndepărtarea tinerilor de religie³³. Cu toate acestea, religia „va supraviețui, dar va fi o religie flexibilă, deschisă și egală, care să le ofere oamenilor un sentiment de apartenență și de sens în viață”³⁴. Nu cunoaștem cum va arăta scenariul religios în viitorul apropiat, dar probabil tinerii generației internetului se vor refugia mai mult în rețelele virtuale, în încercarea lor de a se apropia de o comunitate personală care să ofere sens.

Există suficiente mișcări religioase care își fac simțită prezența în mediul virtual și care demonstrează că internetul devine un spațiu de manifestare spirituală al diverselor religii, denominațiuni și secte. De exemplu, studenții de la un colegiu din Colorado celebrează comuniunea

²⁹ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, pp. 167-170.

³⁰ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 170.

³¹ Vezi Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, pp. 176-177. Așa cum menționam anterior, spațiul digital este un fidel promotor al fenomenului secularizant, iar individualismul, manifestat nu numai în rândul tinerilor, confirmă această realitate.

³² Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 180.

³³ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, pp. 176-181. Tot datorită individualismului se manifestă îndepărtarea omului de religios și de transcendent, ca efect al secularismului, iar în acest context accentul cade pe propria persoană, pe propriile decizii, rupte din contextul autorității divine. Puterea de decizie și moralitatea se concentrează în mâna omului contemporan, autolipsit de apartenența la transcendent.

³⁴ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 183.

online, deschizând mai apoi discuții pe anumite teme religioase. În Ghana, videografii creștini fac melodrame care arată practicile religioase Africane puternice, dar cu un caracter inadecvat. Mormonii Americani folosesc media pentru a corecta neînțelegerile legate de credința lor. În mediul virtual este posibil să venerezi online la Templul Beit Israel. Tot în Israel, evreii ortodocși creează browsere web care blochează conținuturi și materiale nepotrivite pentru evreii religioși³⁵. Există numeroase tendințe de digitalizare a cultului și a actului liturgic, manifestate prin: transferarea cultului din viața reală în mediul online, participarea liturgică online, prezență digitală, trupuri virtuale, comunități eclesiale digitale³⁶ etc. Aceste exemple arată diferitele sfere de manifestare a religiosului în spațiul virtual și demonstrează câtă libertate de exprimare au primit aceste manifestări religioase, prin spațiul digital. Putem, la fel de bine, să oferim exemple concrete ale manifestării credinței ortodoxe în spațiul virtual prin discuții pe teme religioase, conferințe, materiale audio-video legate de credință, cărți în format electronic etc., toate acestea contribuind la dezvoltarea spiritualității comune. De asemenea, ele demonstrează adaptarea mesajului Bisericii la vremurile actuale. Este important să menționăm că adaptarea Bisericii la contextul digital nu înseamnă recurgerea la acte liturgice exagerate și rupte din contextul potrivit, acte precum spovedanie sau cult online, ci prezența vie și lucrătoare a Bisericii prin cuvânt și mărturie.

Pe lângă manifestări religioase, în spațiul digital există o varietate de biserici virtuale. Structurile pot să varieze de la simple site-uri web, cu conținut informațional divers, până la slujbe religioase difuzate în timp real online. Majoritatea bisericilor digitale sunt atribuite unor biserici reale³⁷. Comunitățile religioase există cu adevărat online, iar unii oameni consideră

³⁵ Jeffrey H. MAHAN, „Religion and Media”, în *Religion Compass*, vol. 6, Ianuarie, 2012, p. 14. Exemplele citate arată că interacțiunea dintre religie și mass-media este o chestiune relativ nouă sau în curs de dezvoltare, deschizându-ne calea spre modernitatea actuală. Astăzi nu mai putem gândi media în termenii convenționali: imprimare, fotografii, ilustrații, radio, televiziune, film, computere și internet, ci vom merge mai departe gândind media în termeni mult mai largi, mai apropiați de manifestări spirituale concrete.

³⁶ Vezi Teresa BERGER, @Worship: *Liturgical practices in Digital Worlds*, Ed. Routledge, New York și Londra, 2018.

³⁷ Valerie E. CRUMPTON, *The Church has left the building: A leadership perspective of Online Church versus Traditional Church*, Portland, 2018, p. 112.

și descriu această rețea ca o reală biserică și comunitate³⁸. Comunitățile se află într-o continuă schimbare, iar unii cercetători consideră că oamenii, în era internetului, trăiesc în rețele, nu în grupuri³⁹. Treptat se schimbă percepția asupra comunităților datorită modelului tehnologic secular. Dacă apar schimbări la nivelul comunităților, implicit apar modificări și tranziții și la nivel cultural și religios. Comunitățile online tind să fie substitute pentru comunitățile reale⁴⁰, iar acest lucru nu trebuie să se aplice religiozității. Religia online nu trebuie să devină substitut al religiei trăite în viața reală.

În acest cadru, este deosebit de importantă o mediere corectă a mesajului Bisericii și a învățăturilor. Printr-o mediere corectă înțelegem transmiterea sau exprimarea religiei prin narațiune, imagine și sunet, proces care este adesea asociat cu mass-media. Acest proces are puterea de a evoca sacrul sau transcendentul⁴¹, după cum afirma un autor: „Medierea obiectivează o putere spirituală care este altfel invizibilă cu ochiul liber”⁴². Într-adevăr medierea actului liturgic sau a manifestărilor religioase se poate efectua prin spațiul digital. Aceasta poate să trezească în sufletul credinciosului anumite trăiri, însă nu poate merge mai departe, nu poate face vizibilă lucrarea harului care este nevăzută. Prin medierea audio-vizuală a actului vedem forma, însă este nevoie de trăirea și împărtășirea harului divin lucrător din acel act, fapt ce nu poate să fie mediat. Chiar dacă sacrul este evocat prin mediere, trăirea și experiența interioară nu poate fi la fel de ușor evocată și prezentată.

Internetul a reușit să schimbe radical modul în care este văzut creștinismul în societate. Organizațiile religioase au descoperit că utilizarea internetului pentru a te conecta cu membrii parohiei reprezintă una dintre

³⁸ Vezi Heidi CAMPBELL, *Exploring Religious Community Online. We are One in the Network*, Ed. Peter Lang, New York, 2005, p. 19.

³⁹ Vezi Heidi CAMPBELL, „Challenges created by online religious networks”, în *Journal of media and Religion*, Mai, nr. 3 (2), 2004, p. 85.

⁴⁰ Heidi CAMPBELL, „Challenges created by online religious networks...”, pp. 89-90.

⁴¹ Jeffrey H. MAHAN, *Religion and Media...*, p. 16.

⁴² Meyer B. *apud*. Jeffrey H. Mahan, *Religion and Media...*, p. 16. Totuși, această afirmație este forțată deoarece obiectivarea spirituală se realizează în interiorul celui care experimentează o trăire sau un sentiment religios împlinit prin credință și acesta nu are nevoie de o obiectivare vizibilă. Trăirea spirituală nu poate fi exprimată vizibil deplin, printr-un mijloc media, iar experiența vizuală nu o poate depăși pe cea interioară.

cele mai productive și eficiente modalități de: transmitere a informației, evanghelizare, întărirea credinței⁴³ etc. Prezența sau pătrunderea Bisericii în spațiul electronic nu înseamnă negarea sau rescrierea Bisericii tradiționale, deoarece păstrarea Tradiției înseamnă actualizare și adaptare la noile condiții ale secolului actual, un secol influențat de fenomenul secularizant. Internetul este o unealtă pentru răspândirea mesajului, dar este și o unealtă a libertății de exprimare, unde pot apărea opinii contradictorii cu mesajul Bisericii. De aceea, este important ca liderii Bisericii să se pregătească mental și emoțional⁴⁴ pentru valurile informaționale ce se abat asupra Bisericii, în încercarea de a le oferi credincioșilor un răspuns pe măsura așteptărilor lor. Una dintre cele mai importante provocări de care se poate lovi Biserica, în acest demers de afirmare în spațiul digital, este pluralismul spiritual asupra căruia sunt expuși credincioșii⁴⁵. Există numeroase culte care încearcă diferite strategii de a atrage adepți în spațiul digital.

Dacă am face o scurtă analiză, am constata că principalele informații pe care oamenii le caută pe internet sunt: problemele religioase legate de etică și moralitate, probleme de ordin practic, teme de spiritualitate creștină, probleme de identitate, tradiții religioase, ritual, putere și autoritate etc.⁴⁶ Alți autori structurează diferit cele mai des întâlnite activități religioase în spațiul digital: căutarea informațiilor religioase, căutarea informațiilor despre alte credințe, muzică și slujbe religioase, îndrumare spirituală prin e-mail, planificarea activităților religioase, achiziționarea obiectelor religioase, jocuri video spirituale, accesarea și participarea la conferințe religioase, cult online, cursuri religioase⁴⁷ etc. În general, creștinii devin preocupați de problemele reale cu care se confruntă în viața lor spirituală, dar există și cazuri în care unii se află în căutarea de noi experiențe religioase necreștine. Din acest punct de vedere putem afirma că internetul propagă și sprijină

⁴³ Valerie E. CRUMPTON, *The Church has left the building...*, p. 5.

⁴⁴ Valerie E. CRUMPTON, *The Church has left the building...*, p. 13.

⁴⁵ Valerie E. CRUMPTON, *The Church has left the building...*, p. 76.

⁴⁶ Heidi CAMPBELL, *Religion and the Internet...*, pp. 9-17.

⁴⁷ Vezi Elena LARSEN, *Cyberfaith: How Americans pursue Religion online*, în Lorne L. DAWSON, Douglas E. COWAN (Editori), *Religion online. Finding Faith on the Internet*, Ed. Routledge, New York și Londra, 2004, p. 19. În America, procentajul cel mai mare îl deține căutarea informațiilor religioase referitoare la propria credință, iar apoi este urmat de căutarea informațiilor legate de alte credințe.

pluri-religiozitatea la nivel global, un amestec de religii și idei. Internetul este un spațiu care sprijină atât politeismul prin numeroasele posibilități, dar sprijină la fel de bine atracția monoteistă, cea care nu se resemnează multiplicității⁴⁸. La fel cum am demonstrat anterior, în această epocă digitală în care mass-media a prins amploare, tinerii încep să utilizeze mijloacele de informare pentru a descoperi diferite idei religioase și valori. La rândul ei, socializarea religioasă trece printr-un proces de transformare ceea ce arată că omul este pregătit și dispus să parcurgă acest drum de la tradiție și moștenire spre noutate și schimbare⁴⁹. Pentru ca experiența religioasă din mediul virtual să fie folositoare și utilă este nevoie ca literatura religioasă sau conținuturile religioase să fie în concordanță cu sursele reale, autentice.

În ziua de azi, cei care sunt prezenți în spațiul digital caută nu numai informații de ordin religios, ci caută adevărate experiențe religioase, caută să discute cu cineva despre problemele lor, într-un mod mai interactiv, mai implicat, mai participativ⁵⁰. Majoritatea oamenilor simt această nevoie de a aparține unei comunități religioase, chiar și în mediul digital, unde să se implice afectiv, unde poate să fie remarcat. Iată, așadar, internetul devine un teren pentru misiune, un spațiu în care sunt prezenți creștini de toate vârstele și categoriile. Dacă în perioada de început a creștinismului misiunea de răspândire a credinței era efectuată prin lungi călătorii misionare⁵¹, astăzi misiunea se poate oficia la un click distanță, pentru orice credincios din întreaga lume.

⁴⁸ Vezi „Etica e Internet a partire dalla Teologia Leonardo de Chirico”, Istituto di formazione Evangelica e Documentazione, Padova, Italy, în *European Journal of Theology*, 17:2, 2008, p. 125.

⁴⁹ Vezi Mia LÖWHEIM, „Religious socialization in a Media age”, în *Nordic Journal of Religion and Society*, vol. 25, nr. 2, 2012, pp. 151-168. Situația tinerilor de azi devine deosebit de tensionată deoarece tendințele arată că informarea religioasă a tinerilor nu se bazează, cum este de dorit, pe autoritățile religioase, școală sau familie, ci se bazează pe mijloacele moderne de informare. În deciziile lor, tinerii nu cer și nu doresc să accepte opiniile părinților, considerând că sunt învechite. Aceștia preferă să facă parte dintr-o comunitate religioasă virtuală nouă, diversificată și personalizată, mai degrabă decât să facă parte dintr-o singură comunitate religioasă statică. Internetul propune deci o diversitate religioasă din care suntem îndemnați să selectăm ceea ce ne convine.

⁵⁰ Valerie E. CRUMPTON, *The Church has left the building...*, pp. 19-20.

⁵¹ Valerie E. CRUMPTON, *The Church has left the building...*, p. 36.

În zilele noastre, religia și literatura religioasă își fac apariția, din ce în ce mai mult, prin mijloacele media. În societatea contemporană, valorile religioase și literatura religioasă sunt comunicate prin diferitele canale, dând naștere la o formă de socializare religioasă, care nu are alt scop decât reafirmarea religiei într-o epocă mediatizată. Mai mult decât atât, generațiile tinere se apropie mai frecvent de mediul virtual decât de cel al familiei sau al Bisericii. Astăzi ne putem bucura din plin de conectivitatea la internet și de accesul la o lume⁵² întreagă de posibilități. Utilizăm rețeaua globală pentru a căuta informații utile din orice domeniu: social, cultural, politic, economic, religios etc. Fiecare dintre noi utilizăm această rețea în funcție de nevoile noastre sociale, psihologice, dar și pentru satisfacția care o oferă acest spațiu virtual.

Noile tehnologii media și noua literatură media cu caracteristicile lor de transformare, fluidizare, acces și participare sau implicare activă, accentuează socializarea religioasă care trece printr-un proces dinamic și evolutiv, implicând mai mulți participanți, valori și idei⁵³. Toate aceste interacțiuni duc la o modelare activă a comportamentului oamenilor și a relațiilor dintre ei.

2.1.2. Internetul în viața cotidiană

Internetul este o rețea⁵⁴ formată din mai multe rețele, prin intermediul căruia poți transmite mesaje, poți comunica și poți folosi în comun informații sub formă de fișiere. De asemenea, putem asculta diferite genuri de muzică, putem viziona filme de diferite genuri sau avem posibilitatea să găsim imagini de diferite feluri. Utilizarea internetului cuprinde, deci, o serie largă de oportunități de la informare până la divertisment (distracție) și relaxare. Uneori există tendința de a ne concentra

⁵² O descriere potrivită a lumii virtuale și a influenței sale asupra omului este următoarea: „În cadrul unei lumi alcătuite din obiecte tehnice, omul trebuie să țină seama de organizarea complexă a unor ierarhii cărora li se supune. Este aruncat în lume, în lumea tehnică; aceasta devine natura sa.” Lucien SFEZ, *O critică a comunicării...*, p. 31.

⁵³ MIA LÖVHEIM, *Religious socialization in a media age...*, p. 165.

⁵⁴ Putem afirma că internetul este cea mai mare rețea din lume deoarece le înglobează pe toate, formând o imensă rețea întinsă pe tot globul.

atenția mai mult pe partea de relaxare decât pe funcția informativă a internetului. Mai mult, există o tendință de a privi comunicarea realizată prin internet, ca o altă formă de relaxare și destindere. Considerăm că ne relaxăm în timp ce purtăm o discuție cu o persoană cunoscută, doar de dragul socializării.

Internetul este atât un spațiu public cât și un spațiu personal, privat, deoarece fiecare persoană în parte deține accesul la întregul său conținut și fiecare persoană are accesul la conținutul său privat, de unde rezultă că folosirea acestuia devine o obișnuință zilnică și utilă pentru majoritatea utilizatorilor, atât pentru accesarea conținutului public, cât și pentru cel personal. Găsim documente importante, cărți, răspunsuri la anumite întrebări, putem realiza conexiuni și conferințe, putem face rezervări la diferite servicii, putem efectua cumpărături, avem acces la muzică, filme, imagini, știri și noutăți, avem acces la baze de date, informații personale ale conturilor bancare⁵⁵ etc.

Internetul și link-urile albastre au înlocuit multe dintre activitățile zilnice ale omului, oferindu-i mobilitate în absența deplasării⁵⁶. Este important să menționăm faptul că nu toți oamenii se pot bucura de beneficiile pe care internetul le aduce societății actuale. Dintr-un alt punct de vedere am putea susține că această categorie de oameni nu au nimic de pierdut, iar prin faptul că nu utilizează internetul nu se expun pericolelor lumii virtuale. Balanța avantajelor și dezavantajelor este echilibrată pentru această categorie socială, dat fiind faptul că aceștia nu sunt lipsiți complet de orice sursă de informare. Atât cei care beneficiază de accesul la lumea virtuală, cât și cei care nu au, sau nu doresc să aibă acces la internet, au la îndemână metodele tradiționale de informare. Web-ul nu este singura posibilitate de acces la informație, la fel cum nu este singura opțiune de comunicare, ci este una dintre acestea. Utilizarea sau neutilizarea acestuia ține strict de interesul, voința, pregătirea și priceperea fiecărui om. Există o

⁵⁵ Pe lângă faptul că accesul la anumite informații personale cum sunt conturile bancare, reprezintă un avantaj, pot să existe și anumiți oameni capabili să se ascundă pe internet și să acceseze aceste informații confidențiale, pentru a sustrage sume de bani, transferându-le în alte conturi sau să comită alte acțiuni imorale. Este o nevoie constantă de îmbunătățire a securității virtuale în special datorită faptului că și metodele de furt se diversifică.

⁵⁶ Vezi Gene Edward WEITH, Jr., Christopher STAMPER, *Creștini într-o lume...*, p. 10.

clasificare a persoanelor care nu utilizează, sau nu pot să utilizeze internetul din diferite motive de natură practică:

a) Cei care au interes de a utiliza internetul, însă au bariere ce țin de costuri și aptitudini;

b) Cei care au și interes scăzut, dar și limite impuse de costurile ridicate și lipsa aptitudinilor;

c) Cei care sunt excluși social și nici nu conștientizează prezența sau utilitatea internetului (categorii sociale defavorizate, precum unii vârstnici sau grupuri ce trăiesc în condiții precare)⁵⁷.

Principalele avantaje pe care internetul le oferă sunt: accesibilitatea la o varietate mare de informații și mijloace de comunicare, eficiența acestuia dată de rapiditatea cu care putem accesa ceea ce dorim să obținem. Internetul este eficient și din punct de vedere economic. În acest spațiu public informația este în mare parte gratuită și este mult mai la îndemână, este deci un mijloc mai eficient decât alte mijloace tradiționale. Pe lângă aceste aspecte, internetul este un spațiu care îți oferă o libertate de alegere mai mare, precum și o varietate de oferte. Nu în ultimul rând, internetul este mai interactiv decât celelalte mijloace, oferindu-ne o sumedenie de funcții. „Internetul a modificat în chip radical conținutul practicilor sociale, manifestările comportamentului uman, precum și conștientizarea unui nou spațiu de libertate”⁵⁸.

Dacă în capitoul precedent am arătat că rețelele de socializare sunt adevărate simboluri pentru comunicarea actuală, atunci internetul este în sine un simbol al universalului datorită conținutului său bogat, conținut care se îmbogățește în fiecare clipă. Internetul a devenit un simbol al epocii actuale, un simbol al modernității și al globalizării, într-o epocă informațională. Ne întrebăm cum a devenit internetul atât de important pentru viața noastră cotidiană și cum a ajuns el, într-un timp relativ scurt, să

⁵⁷ Laura TUFĂ, „Diviziunea digitală. Accesul și utilizarea internetului în România, comparativ cu țările Uniunii Europene”, în *Calitatea Vieții*, XXI, nr. 1-2, 2010, p. 74. Se naște, astfel, un fenomen de diviziune socială care demonstrează că nu toți oamenii au capacitatea sau posibilitatea accesului la informația digitală din diferite motive economice sau sociale.

⁵⁸ Mihai MILCA, „Tirania internetului și e-democrația”, în *Punctul critic. Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală. Internetul, digitalizarea societății și mutațiile comportamentului uman*, nr. 3(17), 2016, Ed. Ideea Europeană, București, p. 6.

ocupe o mare parte din activitățile noastre? Pe de o parte acest lucru demonstrează că avem deplină încredere în mijloacele tehnice pe care le-am creat, iar pe de altă parte ne dedicăm mult timp în acest sens. Tocmai acesta este scopul internetului, de a ne facilita activitățile cotidiene, de a fi cât mai eficient și mai rapid. Dacă este suficient de rapid încât să răspundă prompt cerințelor noastre de orice natură, atunci internetul devine acceptat. Suntem capabili să controlăm ceea ce se petrece pe internet? Răspunsul la această întrebare este complex. Unii afirmă că nu mai suntem capabili să controlăm fluxul internetului datorită volumului mare de informații care se află în acest spațiu. Cu toate acestea există instituții, organizații⁵⁹ și companii care încearcă să controleze, din punct de vedere tehnic, funcționarea acestui sistem. În plus, este important să menționăm că internetul are și o față întunecată, o parte ascunsă, numită „Undernet”⁶⁰ sau „Dark Web”, foarte dificil de controlat datorită faptului că utilizatorii cei mai pricepuți nu pot fi depistați sau localizați deoarece își ascund mereu identitatea și adresa de pe care operează computerul. Utilizarea acestei părți ascunse a internetului nu este ilegală, însă a ajuns să fie frecventată de tot mai mulți utilizatori care au intenții ilegale sau complet imorale.

⁵⁹ Trebuie să menționăm că internetul nu se află sub proprietatea nici unei persoane, fapt pentru care nimeni nu poate reprezenta guvernanta internetului, la fel cum nu poate răspunde nimeni pentru nedreptățile și ilegalitățile ce se petrec online. Cu toate acestea, ISOC (Internet Society) este o organizație care dirijează evoluția internetului, o organizație de voluntari înființată în 1992, având ca scop promovarea și menținerea unui interes activ pentru activitățile legate de dezvoltarea rețelei, accesibilitatea la serviciile sale sau dezvoltarea unor tehnologii asociate. La baza acestei societăți stau câteva principii fundamentale: accesul la rețea fără restricții, servicii stabile și controlate, exprimarea liberă, eliminarea restricțiilor pentru utilizarea internetului pe considerente rasiale, naționalitate, religie, confidențialitatea informațiilor personale, cooperarea în rețea, organizarea de forumuri deschise pentru îmbunătățirea și dezvoltarea standardelor și tehnologiilor de rețea etc. Vezi Gabriela GROSSECK, *Internet - istoric, evoluție, perspective...*, p. 19.
http://consilr.info.uaic.ro/uploads_lt4el/resources/pdffromInternet_evolutie_perspective.pdf, accesat în 23.08.2017.

⁶⁰ În acest loc, ascuns de supravegherea autorităților de control legal, se petrec o mulțime de fapte imorale, chiar fapte penale, precum schimburi de droguri, crime etc. De asemenea, aici se întâlnesc pedofili, teroriști, asasini plătiți, hackeri etc, aceste persoane rămânând tot timpul anonime. O altă strategie este schimbarea constantă a identității pentru a nu fi identificați.

Ca utilizatori simpli, avem acces doar la o mică parte⁶¹ din informația de pe internet, majoritatea informațiilor precum cele legate de partea financiară, medicală, informațiile secrete, informațiile confidențiale și cele cu caracter personal, rămân ascunse publicului larg. Astfel, realizăm câtă amploare și cât de mare este volumul de informație stocat pe internet, atât sub forma vizibilă cât și sub forma ascunsă. De asemenea, realizăm cât de expuși suntem pericolelor ascunse ale internetului și cât de mult se expun tinerii doritori de experiențe noi. În acest sens, reafirmăm nevoia și importanța unui control parental asupra copiilor, în această lume virtuală plină de capcane. Mulți dintre autori subliniază importanța controlului parental, în special la vârstele fragede ale copilului, deoarece atenția lor poate fi ușor distrasă, nefiind deplin conștienți de toate implicațiile, după cum putem observa în următorul paragraf:

„Ei sunt curioși în mod natural și doresc să exploreze. Sunt suficient de mari pentru a fi competenți în domeniul tehnologic, în unele cazuri chiar prea mult. Dar nu sunt suficient de maturi pentru a dovedi prudență asupra riscurilor online și, mai important, încă nu înțeleg consecințele comportamentului lor acolo”⁶².

Pentru o bună desfășurare a acestui control parental este indicat nu doar să instalăm anumite programe prin care să blocăm conținuturi interzise și periculoase, ci să încercăm să le inducem tinerilor ideea de autocontrol. Perspicacitatea și priceperea copiilor în domeniul tehnologiei a demonstrat că aceste bariere pot fi ocolite sau dezactivate ușor. De aceea este important să purtăm discuții regulate cu copiii privind gestionarea riscurilor online. Stabilirea de reguli clare și restricții privind accesul la anumite resurse online este, de asemenea, o modalitate de control. În cele din urmă, se recomandă ca tinerii să fie supravegheați atunci când se află în mediul online⁶³ și să aibă stabilit un anumit program.

⁶¹ Conform unor statistici, avem acces la doar 4% din volumul total de informații care circulă pe web. Celălalt procent de 96% rămâne partea invizibilă a internetului. Vezi <https://www.mediafax.ro/life-inedit/partea-intunecata-a-internetului-ce-se-intampla-pe-retelele-secrete-si-pe-site-urile-ascunse-11922460>, accesat în 28.08.2018.

⁶² Mary AIKEN, *The cyber effect...*, pp. 132-133.

⁶³ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, pp. 150-154. Cu toate acestea, părinții nu vor putea fi prezenți tot timpul lângă copiii lor, însă este important ca tinerii să conștientizeze pericolele care se

În ziua de azi putem discuta despre un fenomen care se resimte în toate domeniile de activitate. Este vorba despre o computerizare universală⁶⁴, adică introducerea computerului ca metodă și instrument principal de lucru în majoritatea domeniilor. Oferind astfel, o importanță tot mai mare aparaturii tehnice, ajungem să dislocăm rolul muncii pentru om. Munca devine din ce în ce mai computerizată, iar omul devine tot mai subjugat tehnologiei informaționale și tehnicii în general. La acest fenomen de computerizare generală participă nu numai computerele, ci și celelalte dispozitive inteligente pe care omul a ajuns să le utilizeze și fără de care, consideră el, nu poate avea o viață normală. Noi invenții își fac loc pe piața de consum a societății actuale: ceasuri inteligente, telefoane inteligente, haine, case inteligente, vehicule inteligente, electrocasnice inteligente, roboți programați digital, dispozitive portabile etc. Fiecare dintre aceste dispozitive sau obiecte trebuie să fie dispuse să facă și altceva decât o făceau până acum, trebuie să aibă și alte funcții, decât aveau până în prezent. Cu alte cuvinte ajungem să trăim într-o lume mecanizată și tehnologizată din toate punctele de vedere, ceea ce va duce treptat la o devalorizare a principiilor morale. Ceea ce este cu adevărat uimitor este faptul că în societatea actuală se urmărește ca toate aceste dispozitive pe care le utilizăm zilnic să fie capabile să se conecteze la internet. Astfel, se discută despre implementarea unei noi tehnologii care să reconfigureze întreaga noastră raportare la lucrurile din jur. Este vorba despre „Internetul lucrurilor” (Internet of Things – IoT)⁶⁵, o

află online. Însă, nu numai în fața pericolelor copiii au nevoie de protecția și supravegherea adulților. Spre exemplu, au existat situații în care copiii au instalat, fără știrea părinților, aplicații sau jocuri pe telefoanele inteligente, aplicații care necesită sume mari de bani, iar factura le-a revenit ulterior părinților. Există deci scenarii mai grave sau mai puțin grave în ceea ce privește accesul tinerilor la rețeaua globală.

⁶⁴ O computerizare omniprezentă înseamnă o dependență totală față de tehnica actuală, iar acest fapt va avea repercusiuni grave asupra modului în care viitoarea generație se va raporta față de societate și față de muncă. Deja se constată o tendință a tinerelor generații spre munca în domeniul tehnologiei informatice, o muncă mult mai bine remunerată financiar decât alte domenii tradiționale. Modul nostru de a trăi și de a munci este în mare parte influențat de capacitatea de computerizare a tuturor echipamentelor uzuale, rezultând facilitatea accesului la informație și la funcțiile internetului oriunde și oricând.

⁶⁵ Specialiștii care se ocupă cu dezvoltarea acestei tehnologii urmăresc supravegherea obiectelor pentru prevenirea furtului, deci, securitate maximă; îngrijirea sănătății, transport, siguranța alimentelor, protejarea documentelor, localizarea obiectelor și a persoanelor, abilitatea de a controla aceste obiecte de la distanță etc. Toate aceste progrese

tehnologie aflată în curs de dezvoltare, care presupune un control deplin asupra obiectelor utilizate de om de la distanță, prin interconectarea acestora la rețeaua globală de internet. Scopurile multiple ale acestei tehnologii includ controlul și supravegherea tuturor lucrurilor, inclusiv a omului. Astfel, autoturismul, electrocasnicele, obiectele din jurul nostru devin capabile să comunice date în timp real despre tot ceea ce se petrece pretutindeni. Nevoile omului sunt constant monitorizate, iar omul devine treptat din stăpân al creației, un simplu supus sau obiect al ei. Aceste lucruri ne demonstrează cât de mult dorește omul contemporan să fie autonom, să dețină controlul asupra lumii, pe când în fapt, el este cel scăpat de sub control.

Într-o lume umbrită de fenomenul globalizării, tehnica va promova și va impune o nouă raportare a omului față de tot ceea ce îl înconjoară. Concret, internetul și tehnologia informatică este utilizată în scopul facilitării accesului la informație și pentru o comunicare cât se poate de rapidă. El ne propune o viață de confort⁶⁶ și facilitare, o viață lipsită de barierele temporale și spațiale. În mod paradoxal, epoca vitezei în care ne aflăm, nu ne ajută să câștigăm mai mult timp, ci ne face din ce în ce mai implicați în aceste procese consumatoare de timp. În aceeași măsură, reușim să străbatem spațiul fizic prin accesul la distanță, dar rămânem la fel de îndepărtați unul față de celălalt din punct de vedere relațional.

Așadar, utilitatea internetului este demonstrată de faptul că milioane de oameni din întreaga lume găsesc în el o formă sau alta de utilizare zilnică. Este cu adevărat util modul în care utilizăm internetul azi? Ca să admitem că internetul este bun atunci suntem nevoiți să conștientizăm faptul că avem nevoie să ne asumăm responsabilitate pentru toate actele noastre, cât și pentru urmările acestor acte pe care le săvârșim în acest spațiu. Este folositor

ale tehnologiei ne fac să ne întrebăm, din nou, cât de mult va reuși tehnologia să schimbe modul nostru de raportare la lumea creată? Cu siguranță ne aflăm într-o epocă automatizată din toate punctele de vedere, devenind astfel ființe golite de sens spiritual. Vezi Daniel SAVU, Mihaela TOMESCU, Lidia BĂJENARU, „Internetul lucrurilor – o nouă paradigmă a conectării la Internet”, în *Revista Română de Informatică și Automatică*, vol. 27, nr. 1, 2017, pp. 5-14.

⁶⁶ Tehnica actuală are menirea de a oferi omului contemporan confortul și bunăstarea materială, iar în epoca viitoare va fi utilizată pentru dobândirea puterii absolute și a stăpânirii. Vezi Romano GUARDINI, *Sfârșitul Modernității*, trad. Ioan Milea, Ed. Humanitas, București, 2004, pp. 65-66.

în măsura în care nu produce nici un fel de schimbare a comportamentului nostru și în măsura în care nu afectează, într-un fel sau altul, relația noastră cu aproapele.

2.2. Informare versus dezinformare

Datorită dezvoltării fără precedent a tehnologiei informaționale, asistăm astăzi la un amplu proces de expansiune informațională. „Consumul zilnic de informație, cu diferențele inerente, cantitative și calitative, de la un individ la altul, de la o comunitate națională la alta, reprezintă o obișnuință, o necesitate de la sine înțeleasă și a cărei ignorare generează inevitabil frustrare, nemulțumire și chiar nesiguranță”⁶⁷. Cu toate că informațiile circulă cu ușurință și rapiditate, iar spațiul virtual susține acest demers, se pune problema calității informației. Termenul dezinformare se referă la distribuirea informațiilor greșite cu scopul de a cauza efecte dăunătoare asupra cuiva, cu toate că persoana care diseminează informația cunoaște, sau nu cunoaște, faptul că informația este eronată⁶⁸. Informația este din ce în ce mai mult golită de sens, dezbrăcată de semnificație și dezorganizată, dispersată de-a lungul numeroaselor site-uri și rețele create în timp.

Utilizarea spațiului digital implică automat două concepte cheie: onestitate și încredere. Dar pentru a avea încredere în ceea ce găsim pe internet sau pe rețelele sociale este necesar ca, mai întâi, să ne asigurăm de

⁶⁷ De cele mai multe ori simțim această nevoie arzătoare de a ne informa constant cu privire la evenimentele care se petrec în societate, fie că sunt cu adevărat reprezentative, fie că nu. Nevoia de informare a devenit, în epoca informației, asemenea nevoilor fiziologice ale omului, încărcându-ne memoria, de cele mai multe ori, cu anumite informații inutile și irelevante. Vladimir VOLKOFF, *Tratat de dezinformare. De la Calul Troian la Internet*, Ed. Antet, Iași, 2009, p. 1.

⁶⁸ În limba engleză există 3 termeni care fac referire la dezinformare. „Disinformation” se referă la distribuirea informațiilor false, în scopuri negative, iar persoana care o diseminează este conștientă că informația este falsă. „Misinformation” se referă la distribuirea informațiilor false, fără să aibă intenții negative, iar persoana care o diseminează crede că este adevărată. În final, „mal-information” face referire la informația, bazată pe realitate, dar care este folosită în scopuri negative sau pentru a afecta o persoană, o instituție sau o țară. Vezi Cheryl IRETON, Julie POSETTI (Ed.), *Journalism, Fake news & Disinformation. Handbook for Journalism education and training*, UNESCO series of Journalism Education, Paris, 2018, pp. 43-46.

onestitatea și corectitudinea cu care materialele au fost elaborate. De cele mai multe ori avem încredere că materialele și informațiile din spațiul digital sunt corecte, avem încredere că știrile pe care le parcurgem sunt construite, selectate și distribuite de către jurnaliști la modul cel mai corect⁶⁹. Avem încredere că persoanele cu care comunicăm pe rețelele de socializare sunt onești cu noi. Avem încredere că online vom găsi mereu ceea ce căutăm, la o simplă accesare a unui site. Pe scurt, ne punem toată încrederea în ceea ce ne oferă spațiul cibernetic, fără să ne punem problema veridicității, sincerității sau onestității. Este cert că utilizatorii mediului digital prețuiesc sau apreciază informația de încredere⁷⁰. Utilizatorii își doresc să aibă încredere în spațiul digital, însă, de cele mai multe ori, internetul demonstrează contrariul prin informațiile false pe care le vehiculează, hărțuire verbală, conținut irelevant sau revoltător etc., toate acestea definind internetul mai degrabă ca un spațiu al neîncrederii.

Internetul a devenit principala sursă de informare și stocare a datelor și a informațiilor. Internetul „este combustibil: combustibil pentru ideile noastre, pentru acțiunile noastre, pentru tot”⁷¹, iar tehnologia informației, în general, a devenit combustibil pentru dezinformare⁷². Trăim o viață digitală, alimentată în permanență de marile date ale rețelei globale. Devenim oameni digitalizați, iar informația este atmosfera pe care o respirăm⁷³. După Luciano Floridi, întreaga infosferă precum și tehnologia actuală a informației și a comunicării au asupra omului un efect de reontologizare, adică o

⁶⁹ Chiar dacă realitatea este prezentată uneori diferit pe rețelele de socializare sau pe paginile cu știri, totuși, adevărata formă de jurnalism informează, analizează, clarifică, interpretează și explică problemele. Jurnalismul investighează și creează discuții publice legate de anumite subiecte, fără a devia de la adevăr. Jurnalismul ajută la aplanarea lucrurilor, generarea empatiei sociale și nu a haosului sau a sentimentelor precum panică, frică etc. Vezi Jeremy Harris LIPSCHULTZ, *Social media communication. Concepts, Practices, Data, Law and Ethics*, Ed. Routledge, New York, 2018, p. 79.

⁷⁰ Jeremy Harris LIPSCHULTZ, *Social media communication...*, p. 36.

⁷¹ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru. Știm mai mult, înțelegem mai puțin*, Trad. Silvia Palade, Ed. Niculescu, București, 2017, p. 21.

⁷² Cherilyn IRETON, Julie POSETTI (Ed.), *Journalism, Fake news & Disinformation...*, p. 15.

⁷³ Filosoful Luciano Floridi numește această sursă a vieții noastre: infosfera, pentru că latura digitală este perfect integrată în viața noastră, pliată perfect pe nevoile noastre. Informația ce ne înconjoară va deveni propriul nostru ecosistem. Vezi Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 22; Luciano FLORIDI, *The Cambridge handbook of information and computer ethics*, Ed. Cambridge University Press, 2010, pp. 8-9.

transformare fundamentală intrinsecă a naturii, acționând în esență sau la nivel ontologic. Spre exemplu nanotehnologia și biotehnologia nu numai că urmăresc să remodeleze structurile de bază ale omului, ci reontologizează întreaga lume⁷⁴. Creierul funcționează mult mai rapid, în mai multe direcții simultane, realizând mai multe operațiuni simultan. Tehnologia și internetul devin parte din noi, iar omul devine un cyborg, așa cum este descris în filmele de ficțiune, iar toate aceste lucruri se datorează faptului că orice tehnologie este folosită înainte să fie deplin înțeleasă⁷⁵.

Considerăm că dacă avem acces la diverse surse de informare suntem deplin informați. În mod paradoxal, rămânem la fel de dezinformați deoarece unele informații cu care intrăm în contact nu sunt adevărate, ci dimpotrivă sunt fără sens, formulate în așa măsură încât să credem ceea ce doresc alții ca noi să credem. Mai mult decât atât, a dezinforma, nu înseamnă „a lipsi de informații”, ci „a furniza informații falsificate”⁷⁶. Informația autentică pare să își piardă locul, iar adevărul este din ce în ce mai evitat, ocolit⁷⁷. În acest cadru, ne punem întrebarea firească: Dacă utilizăm internetul devenim cu adevărat mai informați sau devenim dezinformați?

Nu toate informațiile sunt bune și ziditoare, iar simpla informare nu înseamnă cunoaștere. Informațiile pot fi mai bune sau mai rele, mai corecte sau mai puțin corecte. Atunci când vrem să știm, să cunoaștem, ne dorim să avem parte de informațiile corecte sau adevărate. Nici a avea informații

⁷⁴ Luciano FLORIDI, *The Cambridge handbook...*, p. 6.

⁷⁵ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 23.

⁷⁶ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 18. Este esențial să facem o distincție clară între un om neinformați și un om dezinformați. Mark Twain, celebrul scriitor american, spunea odinioară că dacă nu citești ziarele ești neinformați, iar dacă le citești ești dezinformați. Același principiu se aplică și în cazul internetului deoarece informația falsă circulă alături de cea reală în mediul virtual. Aici intervine discernământul fiecăruia și capacitatea de a analiza dacă informația cu care intrăm în contact este veridică, sau nu este demnă de crezare. Creștinul va căuta mereu adevărul și valoarea. O informație poate înălța conștiința omului sau poate să determine stagnarea evoluției sale spirituale. Este indicat, deci să cercetăm fiecare cuvânt, faptă sau informație emisă de cineva și să ne asumăm responsabilitatea pentru fiecare informație lansată pe internet.

⁷⁷ În acest sens avem următoarea afirmație: „Informația nu conține niciodată adevărul sută la sută. Pe tot parcursul ei se strecoară erori, chiar dacă nici un membru al lanțului informativ, de la informator la informat, nu are intenții rele.” Vladimir VOLKOFF, *Tratat de dezinformare...*, p. 15. În spațiul virtual există, de asemenea și utilizatori care au intenții rele și care folosesc informații greșite sau false pentru scopuri negative, pentru a-i manipula pe alții.

corecte nu este îndeajuns pentru a cunoaște. A cunoaște înseamnă a avea o convingere corectă, o părere adevărată care este întemeiată, argumentată sau justificată. Internetul sau forma noastră digitală de viață ne oferă informație, cunoaștere, dar nu ne oferă la fel de bine înțelegere deplină. Interacțiunea cu lumea este cea care ne ajută să înțelegem și să cunoaștem cu adevărat tot ceea ce se întâmplă în jurul nostru. Adevărata înțelegere este atunci când știm nu numai „ce”, ci și „de ce”⁷⁸. Cunoașterea pe care internetul ne-o pune la îndemână este cunoașterea de tip Google, cunoaștere dobândită online⁷⁹. Este modalitatea noastră la îndemână de a ne forma opinii despre lume. Viteza este semnul distinctiv al acestui mod de cunoaștere. Cunoașterea de tip Google este rapidă, însă uneori poate fi nesigură. Este simplă, rapidă, dar totuși depinde de alții. Depinde de felul în care alți oameni au prelucrat și au expus informația până în momentul când a ajuns la noi. Mai mult, nu ar trebui să avem încredere necondiționată în cunoașterea de tip Google⁸⁰, deoarece uneori aceasta ne prezintă informația greșită sau adevărul distorsionat. Numai în măsura în care consultăm o sursă demnă de încredere, cunoașterea de tip Google poate fi de folos. Este necesar să fim atenți la modul cum tratăm informațiile online. „Nu este suficient să fim receptori care se mulțumesc cu descărcarea unor informații, chiar dacă adoptăm o atitudine reflexivă și responsabilă. Trebuie să fim și raționali în același timp”⁸¹. Niciodată omul nu a avut la îndemână atâtea mijloace de formare de sine și de exprimare de sine, precum îi oferă media digitală actuală.

Unul dintre prerogativele fenomenului globalizării și a consumismului este și nevoia omului de a fi un bun consumator. Societatea postmodernă dorește ca omul să fie un consumator fidel al produselor pieței de consum. „Omul există fiindcă cumpără, are, consumă și se informează”⁸².

⁷⁸ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, pp. 23-27.

⁷⁹ Internetul este fântâna cunoașterii, iar Google este gura din care țâșnește. Nu mai există provocări, să răspunzi la întrebări este simplu. E suficient să întrebi mașinăria cunoașterii. Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 31.

⁸⁰ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, pp. 30-33.

⁸¹ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 43.

⁸² Georgios MANTZARIDIS, *Tradiție și Înnoire*, Ed. Doxologia, Iași, 2017, p. 107. Această tendință a omului contemporan se concretizează nu numai la nivel personal, ci la nivelul întregii societăți, fapt care duce la nașterea „societăților” bazate pe producția și meritul omului contemporan: societatea de consum, societatea industrială, societatea informațională.

Concomitent, omul contemporan rămâne la fel de dezinformat, trăind într-o lume în care informația se află pretutindeni. Același autor afirmă că „modul de transmitere a informațiilor în epoca noastră contribuie mai mult la alienare și dezinformare”⁸³. Atingem treptat apogeul erei informatice, când omul contemporan ajunge să fie copleșit în fața informațiilor și a cunoașterii; el nu va putea face față la nesfârșit „valului” informațional de care este asaltat.

Ține de atitudinea fiecăruia modul în care selectăm informația, modul în care trecem informația prin filtrul credinței personale, pentru a fi spre folos. Tot legat de informație stă și capacitatea creativă a omului care, odată cu apariția internetului, pare să fie într-o stare latentă, adormită, deoarece informația este deja formulată pe internet, prelucrată într-o anumită măsură, iar creativitatea nu se mai poate actualiza. „Pe de altă parte, nici informația nu mai poate fi acumulată în marea ei varietate și bogăție dacă nu există o viziune creatoare asupra ei”⁸⁴. Obişnuim să ne folosim, în principiu, doar de sursele pe care le găsim pe internet, fără să ne punem capacitatea creatoare în funcțiune, fără să mai apelăm la mijloacele tradiționale de informare (cartea, revista etc.), decât în unele cazuri izolate.

„Este binecunoscut faptul că internetul este instrumentul cel mai puternic din lume în ceea ce privește controlul și denaturarea adevărului”⁸⁵. Pe de altă parte, este și un bun instrument sau vehicul de propagandă. „Este un câmp de luptă sângeros pentru războaiele adevărului”⁸⁶. Tot cu scopul de a denatura adevărul există și posibilitatea formării unei identități false, adică o persoană care se dă drept o altă persoană pentru a-i face pe oameni să creadă tot felul de informații sau să acționeze într-un anumit fel. „O formă uzuală de asumare a unei identități false este folosirea unui *socialbot*. Un

⁸³ Georgios MANTZARIDIS, *Tradiție și Înnoire...*, p. 108.

⁸⁴ Solomon MARCUS, *Provocarea Științei*, Ed. Politică, București, 1988, p. 272. Nu spunem că este adormită complet această capacitate creatoare a omului doar că ea este ușor pervertită și estompată de bogăția conținutului găsit pe internet și de comoditatea accesării acestuia.

⁸⁵ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 62.

⁸⁶ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 63. Ne întrebăm dacă nu cumva conceptele de adevăr și de obiectivitate sunt depășite, din moment ce a devenit tot mai greu să aflăm adevărul? Toată informația care este afișată pe Google poate să fie filtrată, de către anumite organizații, în așa fel încât răspunsul dorit de acea organizație să apară primul, lăsând impresia cititorului sau utilizatorului că este răspunsul corect.

socialbot nu este o persoană care se dă drept o altă persoană, ci un robot care pretinde că este o persoană umană..., un program computerizat care acționează sub o falsă identitate umană”⁸⁷.

Ca să înțelegem cum funcționează dezinformarea putem analiza un exemplu concret și anume publicitatea pe internet. Pe internet sau pe rețelele de socializare ne sunt prezentate diferite produse având o descriere subiectivă, chiar dacă opinia noastră despre ele este diferită. Informațiile care sunt prezentate despre un anumit produs sunt înfrumusețate și sunt concepute în așa manieră încât să trezească curiozitatea clientului pentru acel produs. Se fac eforturi uriașe și se investesc sume importante de bani în publicitate, tocmai pentru a ne determina să ne dorim și să cumpărăm diverse produse necesare nouă. Așa cum am arătat și în prima parte a lucrării, fenomenul publicității excesive este o problemă a spațiului virtual, invadat, din ce în ce mai mult, de afișele și imaginile publicitare care apar instantaneu. Publicitatea se adresează direct subconștientului persoanei sau nevoilor lui, cu scopul de a achiziționa produse aflate pe piața de consum sau diferite servicii. Publicitatea este cea mai utilizată metodă de promovare a pieței. Deci, reclamele operează, în majoritatea cazurilor, cu mintea omului și cu nevoile acestuia⁸⁸. Cumpărăturile pe internet presupun un minim efort fizic și au devenit, într-un timp scurt, cea mai rapidă și cea mai practică metodă de achiziționare, iar produsele sunt livrate direct consumatorului fără nevoia și inconvenientul deplasării. Tot prin internet, utilizatorii și

⁸⁷ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 73. Unele companii folosesc astfel de instrumente pentru a-și posta evaluări și recenzii produselor lor, cu scopul de a atrage cât mai mulți cumpărători. Este foarte dificil să diferențiezi un *socialbot* de o persoană reală deoarece profilul acestuia pare cât se poate de real. Aceste programe sunt instrumente de manipulare, concepute cu scopul de a-i face pe oameni să creadă anumite lucruri, să cumpere anumite produse, să facă anumite lucruri, să voteze pentru anumiți candidați politici etc., fapt pentru care aceste programe au fost interzise de către unele site-uri precum Twitter etc.

⁸⁸ Aici este important să menționăm și faptul că pe internet ne sunt promovate automat anunțuri publicitare personalizate după nevoile fiecărui utilizator în parte. Adică, atunci când suntem în căutarea oricărui produs, internetul înregistrează această căutare și la căutările ulterioare va afișa automat anunțuri, într-un colț al ecranului, informații care se potrivesc căutărilor anterioare ale fiecăruia. Cu alte cuvinte, nu mai avem intimitate, suntem monitorizați și manipulați prin aceste mijloace pe care le utilizăm în fiecare zi. Desigur, putem bloca aceste mesaje să apară pe ecran, dar pe viitor vor apărea alte mesaje similare căutărilor noastre, uneori mai agresive și mai greu de evitat.

consumatorii fideli primesc regulat promoții despre diferite produse și servicii. Din punct de vedere comercial, totul pare să funcționeze perfect.

La fel este și dacă privim problema din perspectiva politică, opinia publică referitoare la un anumit partid politic, spre exemplu, poate fi influențată extrem de ușor prin intermediul rețelelor virtuale. Ajungem la concluzia că dezinformarea este o unealtă prin care suntem ușor influențați și determinați să ne schimbăm opiniile. De asemenea, ne lovim, chiar și în spațiul virtual, de propaganda de toate felurile. Chiar dacă termenul presupune inițial transmiterea și răspândirea sistematică a unei informații sau idei către un public, sensul cuvântului a fost denaturat, ajungând de la „a răspândi” la „a determina” pe cineva să aibă o anumită părere: politică, religioasă, socială etc. Așadar, internetul prezintă un dinamism în ceea ce privește transmiterea fluxului de informație: „Internetul acoperă o lume în perpetuă mișcare, iar inovațiile de ultimă oră accelerează procesul de producție, distribuire, asimilare și redistribuire a informațiilor”⁸⁹.

Manipularea pe internet și în cadrul rețelelor de socializare se manifestă sub forma anunțurilor false, propagande agresive, deturnarea opiniei publice cu privire la anumite realități sau multe alte modalități de fragmentare, demobilizare și disoluție a majorității. Specialiștii demonstrează că orice tip de manipulare în spațiul digital are ca finalitate un anumit scop politic. În acest sens, rețelele virtuale sau platforma virtuală de socializare a devenit un teren propice pentru răspândirea informațiilor nereale și deformate, ultima inovație în materie de manipulare. La toate acestea adăugăm și posibilitatea ca utilizatorii rețelelor de socializare să adauge comentarii și să distribuie conținuturi, în timp real și după bunul lor plac, răspândind aceste mesaje manipulative⁹⁰.

Nu este important să avem accesul sau să intrăm în contact cu toată informația care circulă frenetic în spațiul digital, ci este important să deținem informația utilă, cu adevărat importantă pentru noi, fapt pentru care trebuie să filtrăm constant conținutul cu care intrăm în contact. „Internetul este o

⁸⁹ Mihai MILCA, *Tirania internetului și e-democrația...*, p. 6.

⁹⁰ Vezi Mihai- Bogdan MARIAN, „Revoluțiile postmodernității- de la manipularea rețelelor virtuale de socializare, la noua gherilă urbană”, în *Punctul critic. Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală. Internetul, digitalizarea societății și mutațiile comportamentului uman*, nr. 3 (17), 2016, Ed. Ideea Europeană, București, pp. 15-34.

platformă democratică, în ideea că oricine își poate împărtăși gândurile. E un lucru lăudabil, însă când vine vorba de reportaje și comentarii, ar fi bine să-ți restrângi atenția la un număr mic de persoane care și-au dovedit expertiza în domeniile care te interesează”⁹¹. Așadar, analizarea și selectarea fiecărei surse de informare este deosebit de importantă atunci când operăm cu spațiul digital. O cantitate mică de informație adevărată este mult mai de calitate și mult mai utilă decât o cantitate mare de informație greșită sau neclară.

2.2.1. Puterea și efectele informației asupra omului

Fără să realizăm, informația are un efect concret asupra minții noastre, în special atunci când creierul nostru se obișnuiește să prelucreze constant „valul” de informații care circulă pe internet și în mass-media. Cu cât primim mai multă informație, cu atât devenim mai dependenți de a afla noutăți din lumea care ne înconjoară, iar aceasta ne face să dorim să fim conectați tot timpul⁹².

Cuvântul este deosebit de important pentru om, iar această afirmație își are nu numai un fundament teologic, ci se regăsește în orice situație concretă a vieții. Omul se naște și este adus la existență după chipul Cuvântului lui Dumnezeu, Logosul creator, dar cuvântul este și măsură a vieții omului, caracteristica lui de bază și „întemeietor al speciei umane”⁹³. Cuvântul uman înglobează trei registre: „a exprima, a informa, a convinge. El este fructul unei combinații originale a acestor trei elemente în sânul căreia a convinge are un rol preponderent”⁹⁴.

„Creierul nostru se află într-un proces continuu de schimbare, de unde rezultă în mod necesar că întrebuințarea zilnică a mediilor digitale nu

⁹¹ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 226.

⁹² La un moment dat, vom sesiza că există în ființa noastră o sete nestăvilită de informare care cu greu o putem stăpâni sau controla. Un autor descrie acest fenomen ca pe o foame a creierului hrănit constant de informația care circulă pe internet. Cu cât înghițim mai multă hrană, cu atât foamea sporește. Internetul și programele pe computer ne transformă treptat în mașini de prelucrat date și informații în carne și oase; procesoare umane de mare viteză. Vezi Nicholas CARR, *Superficialii, Efectele internetului asupra creierului...*, pp. 36-37.

⁹³ Philippe BRETON, *Manipularea cuvântului...*, p. 28.

⁹⁴ Philippe BRETON, *Manipularea cuvântului...*, p. 28.

poate să nu aibă efecte asupra noastră, utilizatorii”⁹⁵. În contextul actual, creierul nostru este nevoit să se obișnuiască cu o modalitate mult mai rapidă de prelucrare a informației, astfel încât anumite procese precum: capacitatea de concentrare sau capacitatea de contemplare devin estompate. „Vizionarea TV și calculatorul dăunează dezvoltării și funcționării creierului uman. Aceasta, deoarece activitatea corticală atunci când ne așezăm în fața ecranului este complet diferită de aceea întâlnită în mod obișnuit în viața oamenilor”⁹⁶. Minte se obișnuiește să găsească informația deja prelucrată, fără prea mult efort intelectual, exact în modul în care este prezentată în fluxul online. Mai mult decât atât, atunci când avem anumite informații stocate în memoria calculatorului sau în cloud, avem tendința de a nu încerca să memorăm acele informații. „Disponibilitatea lor nemijlocită ne face să nu ne pese de memorare, pentru că putem (re)găsi totul în rețea”⁹⁷. La fel de mult scade și capacitatea de a ne orienta în spațiu, atunci când ne bazăm exclusiv pe dispozitivele GPS de localizare și navigare, disponibile chiar pe telefoanele mobile inteligente⁹⁸. Este nevoie să începem să regândim, nu doar să ne bazăm pe răspunsuri și pe tehnologie. Informația are nevoie de verificare și confirmare, iar acest lucru are loc la nivelul cunoașterii și experienței personale.

Informația a devenit atât de importantă pentru noi, încât tindem să uităm că o folosim și o procesăm constant. Avem nevoie de informație pentru educare, decizii, planificare, alegeri, judecată etc. Dacă informația devine inaccesibilă, greșită, incompletă, atunci rezultatele acestor procese cognitive sunt eronate⁹⁹.

Un fenomen observabil pe internet și pe rețelele de socializare este cascada informațională. Cascadele sau vârtejurile informaționale au loc

⁹⁵ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 11. Autorul atrage atenția în mod repetat asupra tehnologiei informației, asupra căreia trebuie să ne raportăm cu maximă prudență și să încercăm să învățăm din greșelile trecutului. Fiecare invenție sau fiecare descoperire a adus părți pozitive, din punct de vedere tehnologic, dar a adus, de asemenea, și influențe negative. E important să realizăm care sunt efectele negative ale calculatorului asupra minții umane, până când nu este prea târziu să mai putem să facem ceva.

⁹⁶ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 11.

⁹⁷ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 96.

⁹⁸ Vezi Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, pp. 25-27.

⁹⁹ Jeroen van den HOVEN, *The use of normative theories in computer ethics*, în Luciano FLORIDI (Ed.), *The Cambridge handbook of information...*, p. 60.

atunci când oamenii își postează opiniile în mod succesiv, determinându-i și pe ceilalți să adopte acele păreri. Suntem prinși într-un astfel de vârtej informațional în care opiniile și ideile mulțimii de cele mai multe ori nu ajung la un consens. Oamenii tind să urmeze mulțimea, conform modelului bine cunoscutei mentalități de turmă, mai curând decât să-și urmeze propria judecată. Simplul fapt că atât de mulți oameni au abordat o anumită opinie, legată de un subiect, te influențează să mergi și tu în aceeași direcție, cu toate că adevărata cunoaștere vine din propriile tale observații sau prin folosirea propriei tale memorii, a propriei tale gândiri logice¹⁰⁰.

Informația circulă pe internet sub diferite forme. Ea este omniprezentă în activitățile zilnice ale omului și ne deschide spre dimensiunea unei noi societăți: societatea informațională, a cărei funcționalitate este asigurată de tehnologia informației, în special de elementul cheie: Internet. Această „infrastructură informațională”¹⁰¹, care cuprinde rețelele interconectate și dispozitivele aferente, aduc o serie de modificări, producând un impact din ce în ce mai considerabil asupra vieții sociale, economice și culturale a societății actuale. Fie că este transmisă sub formă de text, imagine, sunet sau videoclip, informația va deține mereu o parte importantă din viața omului contemporan, care simte mereu nevoia să fie la curent cu toate știrile, toate noutățile, într-un cuvânt, informat. Ca efect benefic adus umanității, internetul, prin răspândirea volumului imens de informație, a reușit să propulseze coeficientul de inteligență al omenirii¹⁰². Internetul este o unealtă eficientă de captare, manipulare și transmitere a informațiilor care circulă în lume și pentru lume.

¹⁰⁰ Cu cât oamenii dau mai multe like-uri la o postare sau la un videoclip, cu atât crește posibilitatea ca și mai mulți oameni să aprecieze acele postări sau videoclipuri. Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 38.

¹⁰¹ Vezi Ștefan IANCU, „Impactul social al utilizării tehnologiei informației și comunicațiilor”, în *Revista Română de Sociologie*, serie nouă, anul XVI, nr. 5-6, București, 2005, pp. 449-468. Autorul atrage atenția asupra implicațiilor utilizării tehnologiei informației, ținând cont de diferite aspecte precum: problemele de ordin tehnic și software, implicațiile manageriale, legale, etice și de piață.

¹⁰² Nicholas CARR, *Superficialii, Efectele internetului...*, pp. 198-200.

În general, majoritatea utilizatorilor de rețele de socializare nu sunt deplin conștienți de faptul că informația, materialele sau imaginile pe care le postează în rețea pot să-i afecteze pe ceilalți, în diferite moduri. De cele mai multe ori suntem absorbiți de bucuria sau extazul unui moment din viață și simțim nevoia să îl împărtășim automat cu întreaga rețea de prieteni, fie printr-un gând, fie printr-o imagine sau chiar un video. Spre exemplu, în cadrul unui chestionar legat de rețeaua de socializare Facebook, studenții au mărturisit că nu au postat poze cu ei înșiși în ipostaze greșite, sau ipostaze care să ridice semne de întrebare, în timp ce 90% dintre prietenii lor fac acest lucru¹⁰³. Ceea ce pentru mine poate părea normal, pentru ceilalți poate părea nepotrivit sau chiar revoltător. Așadar, problema este incapacitatea de a percepe impactul real al informației sau al conținutului ce urmează să îl distribuim în rețea, asupra celorlalți. Sunt rețelele de socializare capabile să îmbunătățească, cu adevărat, imaginea noastră în societate sau acestea reprezintă simple forme de comunicare? Cu certitudine, persoanele nu trebuie judecate în funcție de profilul acestora de pe rețeaua de socializare, deoarece profilul digital sintetizează doar frânturi sau momente, mai mult sau mai puțin relevante pentru persoana respectivă și pentru comunitatea digitală.

Informația și tehnologia informației a reușit să transforme modul nostru de raportare, chiar și în sens pozitiv, după cum afirmă unii autori: a transformat modul în care comunicăm, modul în care dispunem de informație, modul în care facem cercetarea și învățăm, modul în care facem comerț, modul în care muncim, modul în care proiectăm și producem bunuri, modul în care ne conducem din punct de vedere administrativ, relația om-mediul etc¹⁰⁴. În același timp, tehnologia informației și a comunicării aduce și efecte nedorite: apariția unui mediu care favorizează infracțiunile de orice gen, pierderea caracterului privat al acțiunilor personale, diferite erori de

¹⁰³ Tammy Swenson LEPPER, *Facebook: Students perceptions of ethical issues about their online presence*, în Bruce E. DRUSHEL, Kathleen GERMAN, *The ethics of emerging media...*, p. 175. Fiecare conținut, fiecare distribuire a unei informații poate avea un efect asupra celorlalți, în sensul în care imaginea sau conținutul respectiv poate stârni diverse sentimente precum: bucurie, compasiune, ură, invidie, neliniște, frică, milă etc.

¹⁰⁴ Ștefan IANCU, *Impactul social al utilizării tehnologiei informației...*, pp. 453-455.

funcționare, violarea dreptului la proprietate intelectuală, datele personale devin publice, dezinformare etc¹⁰⁵. Aspectele pozitive și aspectele negative ale utilizării tehnologiei informației capătă un contur în funcție de modul în care jonglăm cu informația și cum o întrebuițăm.

Din nefericire, informația are și o enormă putere financiară. Nu toate informațiile care circulă pe internet sunt gratuite. Dacă luăm, spre exemplu, cazul informațiilor și datelor personale, remarcăm că aceste informații au o valoare financiară importantă pentru companiile de publicitate. Așa se face că pentru fiecare utilizator care și-a oferit de bunăvoie datele personale, nevoile și preferințele sale, compania Google câștigă sume importante de bani. Așa cum am menționat și anterior, legat de comunicarea publicitară, bagajul informațional care conține datele noastre personale este vândut companiilor de publicitate, care, la rândul lor, analizează aceste date și ne trimit, tot prin internet, informații și produse care ne interesează.

Informația, în sine, nu are o valoare morală, însă posedă o capacitate formativă, atunci când este utilizată în scop benefic, constructiv. În același timp, suprasaturarea cu informație duce la regres intelectual și la desființarea valorii acesteia: „prea multă informație ucide informația”¹⁰⁶. Informația poate să ducă la cunoaștere, atunci când este supusă înțelegerii și atunci când este descoperit sensul ei revelator adevărat. Cu toate acestea, există și unii autori care critică această capacitate formativă a informației răspândite pe internet, având ca argument că informația în spațiul virtual nu este bine administrată și nu duce la descoperirea sensului ei¹⁰⁷. Însă, putem conchide faptul că informația, dacă este suficient de bine organizată, bine structurată și selectată, poate duce la o îmbogățire culturală și chiar interioară a omului.

¹⁰⁵ Ștefan IANCU, *Impactul social al utilizării tehnologiei informației...*, pp. 455-461.

¹⁰⁶ M. HAUTEFEUILLE, D. VÉLÉA, *Les addictions à internet. De l'ennui à la dépendance*, Payot & Rivagees, 2014, p. 89. Apud. Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 249.

¹⁰⁷ Autorul susține că simpla acumulare de informații sau suma informațiilor primite prin anumite metode nu duce, oricât de organizată ar fi, nici la știință și nici la cunoaștere. Vezi Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, pp. 249-250; Jean BAUDRILLARD afirma, la rândul lui: „ne aflăm într-un univers în care sunt tot mai multe informații și tot mai puțin sens.” *Simulacres et simulation*, Galilée, Paris, 1981, p. 119.

2.3. Internetul ca mediu invizibil

Pe măsură ce internetul va prelua tot mai multe dintre activitățile omului contemporan, el va fi perceput ca un lucru cât se poate de firesc, cu adevărat insesizabil, după cum descrie următorul fragment:

„Mediile tind să devină invizibile. Cu cât un mediu este mai important pentru viața noastră, cu atât devine mai puțin vizibil pentru noi. Un lucru, un fapt sau o realitate devin mediu de experiență sau de comunicare în măsura în care pătrund frecvent în viața noastră ori constituie context al comunicării unui mesaj sau al unei experiențe anume. Mediile ne influențează mai mult decât mesajele care se transmit prin ele”¹⁰⁸.

„Viitorul computerelor va fi asemenea universului actual al electricității – invizibil”¹⁰⁹, după cum afirmă unii autori. Așadar, ca mediu de experiență și de manifestare, internetul devine cu atât mai puțin sesizabil cu cât prezența și frecvența lui în viața noastră este mai intensă. Devenim conștienți de cât de mult depindem de un mediu, abia atunci când acesta lipsește sau ne detașăm de el. Cu alte cuvinte, mediul virtual, pe care îl promovăm, devine un soi de adicție sau a doua natură a noastră, asemenea unui parazit cu care trăim toată viața. „Timpul și spațiul nu mai au aceeași semnificație, internetul este pretutindeni și nicăieri”¹¹⁰.

Când rostim termenul „mediu” ne gândim la orice realitate care ne înconjoară: aer, lumină, locuință etc. Fără să realizăm, mediul virtual, ca

¹⁰⁸ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii...*, p. 179; Se pare că lumea virtuală își pune mai mult accentul asupra noastră decât lumea reală; are o mai mare forță de impact asupra comportamentului nostru și își manifestă primatul asupra lumii reale. Această lume virtuală, paralelă cu cea fizică tinde să o înlocuiască, să o dedubleze, prin difuzarea masivă și obsesivă a imaginilor și informațiilor. Este o lume a spectacolului, un supliment al lumii reale, un ornament cu care este împodobită. Societatea spectacolului creează o dublă iluzie, făcând ceea ce este real să apară ireal, iar ceea ce este ireal să apară real. Spectacolul „este centrul irealismului societății reale”, după cum afirma Guy DEBORD în lucrarea *La société du spectacle*, ed. a III-a, Gallimard, Paris, 1992, p. 6. Apud. Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 193.

¹⁰⁹ Gene Edward WEITH, Jr., Christopher STAMPER, *Creștini într-o lume...*, p. 51.

¹¹⁰ Radu Petre MUREȘAN, *Provocările internetului și Apostolatul media...*, p. 168 ; Vezi și Nigel FORD, Yazdan MANSOURIAN, „The invisible Web: an empirical study of „cognitive invisibility”, în *Journal of Documentation*, nr. 62(5), Septembrie, 2006, pp. 584-596.

oricare alt mediu, își pune amprenta asupra noastră și asupra comportamentului nostru. Fiecare mediu în care ne situăm ne determină comportamente diferite. Locul de muncă, școala, stadionul, discoteca, biserica, toate ne induc comportamente diferite. Internetul și spațiul virtual este și el un mediu în care adoptăm un alt tip de comportament, diferit de celelalte. „Așadar, mediul este capabil nu numai să ne transmită niște mesaje, dar, mai mult, creează premisele unor comportamente specifice”¹¹¹. Mediul configurează experiența noastră cu acesta cu scopul modelării sau influențării comportamentului, indiferent de intenția sau dispoziția noastră de participare la acest mediu.

Internetul a devenit invizibil și datorită tehnologiei „fără fir” (wireless) care facilitează accesul la el. Pentru a ne conecta la internet este suficient să activăm semnalul wireless al telefonului mobil sau tabletei sau a altui dispozitiv¹¹². Internetul este un spațiu virtual, dar totuși un spațiu care tinde spre realitate. Virtualitatea nu este incompatibilă cu realitatea. Gândindu-ne la faptul că în creștinism multe dintre practicile religioase au un caracter tainic, ascuns, nevăzut, spre exemplu rugăciunea, atunci și „virtualul” are o tendință și o deschidere spre real¹¹³.

Mass-media și internetul în general sunt cele mai recunoscute și cele mai capabile forțe care pot să influențeze dezvoltarea tinerilor, în societatea contemporană. Efectele au un caracter subtil deoarece sunt greu de observat. Acestea se pot observa în timp datorită caracterului lor cumulativ¹¹⁴.

¹¹¹ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii...*, p. 185. Astfel de comportamente se pot observa la majoritatea utilizatorilor de Facebook și internet pe telefonul mobil. Oamenii nu mai comunică direct unul cu celălalt, nu se mai privesc unul pe altul, ci fiecare este focusat pe smartphone-ul său. De multe ori ajungem să rulăm ecranul Facebook-ului minute în șir, fără să urmărim un anumit scop, ci doar pentru a vedea ce mai este nou sau ce au mai postat prietenii noștri. La fel, navigăm pe internet ore întregi, fără să căutăm ceva anume, ci doar din lipsă de ocupație sau pentru amuzament.

¹¹² Orice serviciu de telefonie mobilă facilitează accesul la internet prin diferitele rețele, la costuri relativ scăzute. De asemenea, dacă activăm funcția wireless a telefonului observăm că suntem înconjurați, din toate părțile, de rețele wireless, care nu fac altceva decât să faciliteze accesul cât mai ușor la internet. Chiar dacă nu sunt vizibile ochiului uman, ele sunt detectate de dispozitivele pe care le utilizăm.

¹¹³ *Etica e Internet a partire dalla Teologia Leonardo de Chirico...*, p. 126.

¹¹⁴ Victor C. STRASBURGER, „Children, Adolescents, and the Media. Current problems in pediatric and adolescent health care”, în *Pediatric Clinics of North America*, nr. 59 (3), Martie, 2004, p. 54.

„Când verifici telefonul sau consumi timp navigând pe tot felul de site-uri, te afli efectiv într-un alt mediu complet diferit. Ești plecat în altă parte. Nu ești prezent în termenii lumii reale”¹¹⁵. Deseori, când suntem conectați sau concentrați la această lume digitală paralelă, anumiți stimuli externi devin ignorați total. Așa se explică și numeroasele accidente provocate de utilizarea telefonului mobil, în diferite contexte ale vieții. Atenția noastră se concentrează atât de mult pe lumea digitală la care suntem conectați, încât ne pierdem simțul pericolului sau al siguranței. Se produce efectiv un efect de distorsiune a realității, dar și un efect de „distorsiune a timpului”¹¹⁶.

Devine din ce în ce mai dificil să trasăm o linie clară între ceea ce este real și ceea ce este virtual, din moment ce, într-un viitor apropiat, toate obiectele vor fi conectate la internet, pentru a deține controlul acestora de la distanță. Așadar, vorbim despre o lume în care sunt implicate obiecte nu numai oameni reali, o lume virtuală care cuprinde totul. „Acesta este internetul lucrurilor. Pe măsură ce interfețele devin tot mai puțin vizibile, linia de demarcație dintre *aici* (analog, offline) și *acolo* (digital, online) devine tot mai greu de observat, cu toate că acest lucru este atât în avantajul lui *acolo*, cât și al lui *aici*”¹¹⁷. Acest internet al lucrurilor conectate, ce transmite date continuu, nu se referă doar la obiectele conectate, ci și la utilizatorii reali, la oamenii conectați fără întrerupere la rețeaua ce ne leagă. Astfel, internetul

¹¹⁵ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 17.

¹¹⁶ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 18. De cele mai multe ori nu simțim sau nu estimăm în mod corect trecerea timpului, atunci când suntem conectați. Astfel, când utilizăm tehnologia digitală secunde se transformă rapid în minute, iar minutele se transformă rapid în ore, fără să realizăm.

¹¹⁷ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 66. Linia de demarcație dintre real și virtual devine și mai obscură atunci când, de exemplu, ne plasăm în pielea unui personaj din jocurile video, sau atunci când creăm versiuni digitale perfecționate ale noastre, care trăiesc o altă viață paralelă, virtuală, ce ne permit să fim așa cum am fi dorit să fim în viața reală. Aceste personaje fictive dețin o serie de caracteristici diferite de realitatea în care trăim. Arată într-un anumit fel, învață la alte instituții, au alte grupuri de interes, au alt statut social, alte locuri de muncă, vorbesc alte limbi, sunt căsătoriți cu alte persoane, au alte hobby-uri, locuiesc în alte locuri, dețin alte obiecte valoroase etc. Toate acestea reflectă însingurarea și nemulțumirea unor oameni față de realitatea în care trăiesc și nevoia acestora de a se refugia într-o altă lume, de această dată o lume ideală, dar ireală.

lucrurilor devine internetul nostru, internetul din noi, un lucru devenit atât de firesc încât nu îi mai acordăm nici un fel de atenție.

2.3.1. Regula transparenței totale

Cu certitudine trăim într-o societate ghidată după regulile transparenței totale, iar prerogativa acestei lumi este că totul trebuie să fie vizibil și nimic ascuns. „Într-un anumit fel, viața noastră digitală este asemenea unui acvariu, însă un acvariu în care am intrat de bună voie.”¹¹⁸ „Mijloacele de comunicare formează o vitrină de proporții globale, un spectacol al puterii sub-creatoare a omului”¹¹⁹. Această regulă generală este susținută atât de către mediul virtual și de televiziune, cât și de utilizatori prin exprimarea dorinței de auto-afișare publică. Pe de o parte, rețelele virtuale susțin și impun acest lucru prin numeroasele exemple, iar pe de altă parte oamenii se folosesc de un astfel de comportament pentru a se destăinui complet celor din jur. Demonstrăm cât de dispuși suntem să ne descoperim în întregime lumii, de fiecare dată când postăm o imagine din viața noastră personală, pe una dintre rețelele de socializare, adică ne expunem public viața privată și gândurile, fără nici o rețineră. Împărtășim doar acele informații și imagini care ne fac să arătăm bine în ochii celorlalți deoarece ne dorim să fim apreciați atât în viața reală, cât și online¹²⁰.

Nicholas Carr aseamănă internetul unei închisori în care ne izolăm de bună voie, ca într-o cușcă transparentă¹²¹. Observăm tot ceea ce se petrece în jurul nostru, la fel cum întreaga lume ne poate observa, pentru că totul este public, vizibil.

Prin transparența totală înțelegem eliminarea treptată și definitivă a intimității și a granițelor dintre spațiul privat și mediul public. „Dacă

¹¹⁸ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 82.

¹¹⁹ Radu PREDA, „Împotriva iluziei. Elemente pentru o analiză teologică a impactului televiziunii în viața orașului post-comunist”, în *Renașterea*, an VIII (1997), nr. 2 (86), februarie.

¹²⁰ Zezi Bex LEWIS, „Social media, peer surveillance, spiritual formation and mission: Practising Christian faith in a surveilled public space”, în *Surveillance & Society*, 16 (4), 2018, p. 524.

¹²¹ Zezi Nicholas CARR, *Cușca de sticlă. Automatizarea și noi*, Trad. Vasile Decu, Ed. Publica, București, 2014.

lucrurile merg într-o asemenea direcție, potrivit unor prognoze formulate de unii prospectologi americani, în zece ani maximum, viața privată, așa cum o definim în termeni actuali, va înceta să mai existe”¹²².

Internetul, ca mediu transparent, va schimba viața noastră la toate nivelurile ei, după cum spunea Michael Dertouzos:

„Va schimba modul nostru de lucru și de joacă, dar mai important, va modifica aspecte profunde ale vieții noastre și ale umanității: cum privim îngrijirile de sănătate, cum învață copiii noștri, cum rămân vârstnicii integrați în societate, cum își conduc guvernele afacerile, cum își păstrează grupurile etnice moștenirea, ale cui voci se aud, chiar și cum se formează națiunile. Va aduce și provocări serioase: cei săraci s-ar putea să devină mai săraci și mai bolnavi, infractori și companii de asigurări și funcționari ne pot invada conturile din bănci, dosarele medicale și corespondența personală”¹²³.

Toate aceste acțiuni se vor desfășura fără să ne dăm seama, deoarece internetul a devenit un mediu atât de uzual, încât nu-i mai acordăm nici o atenție, nu mai conștientizăm prezența lui. Chiar dacă ne este ascuns privirii, trebuie să ne îndreptăm, în mod intenționat atenția spre detalii, pentru a sesiza modul în care ne afectează, pas cu pas. Ca nouă tehnologie, nou mediu de comunicare, internetul a pătruns în intimitatea căminului personal, tulburând ordinea și redefinind granițele dintre spațiul privat și spațiul public¹²⁴. Internetul este privit, de asemenea, ca tehnologie a comunității cu potențialul de a pune la dispoziție spații pentru ca oamenii să se întâlnească ca egali, să genereze idei, să acționeze în mod colectiv, pentru a forma comunitatea¹²⁵. Este unul dintre numeroasele modalități prin care oamenii pot să interacționeze. Nu este o realitate separată¹²⁶, ci este perfect integrată atât în spațiul privat, cât și în cel public.

¹²² Mihai MILCA, *Tirania internetului și e-democrația...*, p. 9. Autorul menționează că datorită acestui fenomen de expunere în spațiul digital, granița dintre public și privat devine, pe zi ce trece, tot mai fluidă, tot mai permeabilă și aceasta în detrimentul indivizilor.

¹²³ Michael DERTOUZOS, *Ce va fi: Cum vom trăi în lumea nouă a informației*, Ed. Tehnică, București, 2000, p. 21.

¹²⁴ Maria BAKARDJIEVA, *Internet society...*, p. 163.

¹²⁵ Maria BAKARDJIEVA, *Internet society...*, p. 166.

¹²⁶ Maria BAKARDJIEVA, *Internet society...*, p. 167. Pentru acest fapt, autoarea susține că realitatea sau comunitatea virtuală nu poate fi declarată inferioară comunității reale, doar pentru că lipsește partea vizibilă, ci este o altă formă de manifestare a comunității reale.

Nu numai mediul virtual a devenit invizibil, ci și utilizatorii acestui mediu tind să devină invizibili și depersonalizați. Decorporalizarea utilizatorului este necesară pentru a se integra în această lume virtuală, iar aceasta se concretizează prin crearea unui personaj sau utilizator virtual, care ne reprezintă în acest mediu. Astfel, pe rețelele de socializare putem să ne ascundem identitatea reală sub diferite pseudonime, după preferințe. Există posibilitatea de a construi profilul virtual așa cum am dori să fie în realitate, fără a prezenta anumite defecte fizice sau de caracter. „Trupul virtual” pe care îl formăm pe internet este alcătuit din imagini, cuvinte și aprecierile celorlalți, o imagine cât mai transparentă posibilă. Aceste acțiuni de suprafață nu fac altceva decât să agraveze golul interior al omului actual depersonalizat, desființându-i interioritatea și lezându-i identitatea personală¹²⁷. Internetul susține și chiar impune utilizatorilor un astfel de comportament voyeurist sau exhibiționist, anulând astfel noțiunea de taină a persoanei și dimensiunea ascunsă a acesteia.

„Forma noastră digitală de viață a sporit, într-adevăr, transparența în unele privințe. A sporit transparența pentru cei care deja o caută și o prețuiesc”¹²⁸. Am ajuns în stadiul în care nimic nu este și nu poate fi ascuns de ceilalți. Într-adevăr, obiectele electronice pe care le purtăm cu noi ne permit să cunoaștem lumea mai rapid ca oricând, dar în același timp, lumea ne poate „supraveghea”, tot prin intermediul acestor dispozitive, mai ușor ca oricând, deoarece smartphone-urile au devenit aproape indispensabile pentru mulți dintre noi. „Cunoașterea a devenit transparentă. Privim pe fereastra internetului chiar în timp ce internetul ne privește pe noi”¹²⁹.

Iată cum putem descrie, în câteva cuvinte, ceea ce se petrece cu noi, în spatele cortinei internetului:

„Cele mai multe date colectate în marea revoluție informațională se referă la noi. Cookies-urile – acei mici spiriduși insidioși ai internetului- au permis web site-urilor să ne urmărească mișcările zeci de ani. Acum, forme mult mai sofisticate de analiză le permit zeilor marilor date, Google și Amazon,

¹²⁷ Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, pp. 215-216.

¹²⁸ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 76.

¹²⁹ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 81.

să alcătuiască profiluri detaliate ale preferințelor noastre. Iar acest lucru face posibilă omniprezența publicitate targetată”¹³⁰.

Am menționat și anterior, dar vom aminti și aici faptul că acest tip de publicitate, orientată pe specificul fiecărui utilizator, poate fi utilă în multe dintre cazuri, totuși ea elimină barierele intimității persoanei, considerând omul un simplu consumator al societății. Ideea de intimitate a informațiilor este de mult depășită și anulată.

Parcurgem o etapă istorică în care totul este centralizat în spațiul digital. „Noutatea pe care o trăim azi este că indiferent de gradul de utilizare a diferitelor oportunități tehnice suntem parte a sistemului operațional al acestora”¹³¹. O mare parte din datele noastre personale, începând cu codul numeric personal până la contul de credit, adrese, etc., sunt deja înregistrate în această imensă bază de date ce ne conectează. În aceeași măsură, în acest spațiu digital suntem vulnerabili deoarece putem, la fel de ușor, să fim victima unui atac cibernetic. Colectarea datelor de către anumite agenții, cu scopul siguranței cetățenilor și al siguranței naționale poate duce, în acest caz, la o posibilă scădere a numărului de atacuri cibernetice¹³². Faptul că știm că toate datele noastre sunt stocate și centralizate de către o companie de încredere, ne oferă oarecum o siguranță, în acest sens. Uneori, dacă știm că suntem urmăriți, evităm să facem anumite lucruri:

„Tocmai de aceea, camerele de supraveghere nu sunt întotdeauna ascunse. Dacă știți că sunteți urmărit, există mai puține șanse să vă dați în spectacol. Ceea ce poate fi ceva benefic. Sau poate că nu. Așadar, unul dintre motivele pentru care intimitatea este importantă îl reprezintă faptul că invadarea ei

¹³⁰ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 82. De asemenea, dacă utilizăm sistemul de navigație al telefonului mobil pentru a ajunge la o anumită destinație, apar ulterior și alte recomandări de restaurante, localuri, activități etc., în apropierea acelei destinații. Practic, suntem asaltați din toate părțile de publicitatea pliată pe nevoile noastre specifice, iar acest lucru se face în mod automat.

¹³¹ Radu PREDA, „Succesiuni concomitente: Între postcomunism și postmodernitate. O analiză Social-Teologică”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, nr. 2, 2008, p. 166.

¹³² Vezi Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, pp. 85-89. Agenția Națională de Securitate (NSA) din Statele unite ale Americii colectează și stochează o cantitate enormă de informații despre cetățenii americani, dar și despre cetățenii care vizitează aceste state. Numere de telefon, fotografii, discuții pe internet, e-mailuri etc., sunt stocate pentru o perioadă nelimitată.

poate conduce la exploatare, manipulare și pierderea libertății, care, la rândul lor, pot afecta negativ autonomia unei persoane”¹³³.

Internetul funcționează după regulile unei duble transparențe. În primul rând, este vorba despre o transparență voită, liberă, prin care ne destăinuim și ne descoperim întregii lumi, în mod voit, făcând public profilul, descrierea și datele noastre personale, astfel încât toată lumea ne cunoaște, parțial, după o simplă privire a profilului. În al doilea rând, amintim și despre o transparență ce are loc fără știrea și voia noastră, atunci când cineva ne invadează intimitatea în mod secret și sistematic¹³⁴, preluând anumite informații despre noi. Aici ne referim la atacurile cibernetice ale hackerilor¹³⁵ ce pot sparge profilul digital al unei persoane, dar și bazele de date ale marilor companii.

2.3.2. O lume iluzorie

Internetul ne aruncă într-o adevărată lume imaginară, dar în același timp reală. Ne proiectează înaintea ochilor o lume întreagă de posibilități, o piață virtuală universală, unde avem libertatea de alegere. Pe cât de reală pare această lume, pe atât este de iluzorie sau ascunsă privirilor noastre, în același timp paradoxală, după cum remarca un autor: „Utilizarea internetului implică multe paradoxuri, dar unul care promite să aibă cea mai mare influență pe termen lung asupra modului în care gândim este următorul: netul ne captează atenția numai pentru a o împrăști”¹³⁶. Ne aruncăm de bună voie în „valurile” oceanului virtual și de acolo suntem purtați cu viteza unui „tsunami” informațional pe alte sute de mii de site-uri. Constatăm cât de greu este să ne imaginăm acum o lume fără internet și fără instrumentele online, semn că aceste instrumente tehnice au schimbat atât

¹³³ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 87.

¹³⁴ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, pp. 94-95.

¹³⁵ Există chiar și hackeri bine intenționați, folosiți pentru a testa anumite sisteme de securitate, pentru a depista eventualele probleme sau puncte slabe ale sistemului, ce pot fi exploatare. Existența unor astfel de persoane capabile, din punct de vedere tehnic, ne face să ne punem întrebarea dacă suntem sau nu în siguranță în mediul digital? Vezi Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 303.

¹³⁶ Nicholas CARR, *Superficialii, Efectele internetului...*, p. 165.

de mult modul în care ne raportăm la lume, încât nu ne descurcăm fără ele. Atât de mult au reușit să schimbe modul nostru de gândire, încât este aproape imposibil să renunțăm la ele.

Internetul este în același timp o oglindă și o umbră a lumii offline, în sensul în care există puține lucruri în lumea reală care nu sunt reproduse electronic online și sunt foarte puține lucruri online care nu au fundament sau referință în viața reală¹³⁷.

Internetul este o realitate virtuală care „dedublează realitatea, o depășește și sfârșește prin a-i lua locul”¹³⁸. Pentru noi, imaginea acestei lumi ideale a devenit mai importantă decât realitatea lumii. Trăim într-o lume paralelă cu cea reală, o lume care poate să fie deplin virtuală, imaginară sau poate fi doar în parte. „Nu este întotdeauna o lume pe de-a întregul ireală, dar mereu realitatea ei este diminuată”¹³⁹. De cele mai multe ori această lume este deformată, personalizată și chiar falsificată. Există pericolul ca limita dintre real și ireal să fie atât de distorsionată¹⁴⁰, încât la un moment dat să trăim virtualul ca real, iar realul să-l percepem ca virtual, cu alte cuvinte, există riscul să confundăm aceste medii și să adoptăm comportamente imaginare în viața reală, asemenea unui copil care se joacă, imaginându-și că se luptă cu monștrii ireali. Desigur, aceste cazuri sunt extreme, dar posibile atunci când consumul de conținut virtual este necontrolat.

Nu suntem departe de această realitate virtuală, dacă amintim de existența tehnologiei VR (virtual reality), o tehnologie care ne proiectează și simulează înaintea ochilor: imagini, filme sau jocuri video tridimensionale, cu diferite conținuturi, stimulând simțurile vizuale în așa fel încât avem impresia că tot ceea ce vedem este cât se poate de real. Mai mult decât atât, unii cercetători speră să poată implementa această tehnologie ca instrument în sistemul educativ al tinerilor¹⁴¹ sau în alte domenii de interes. Tehnologiile

¹³⁷ Lorne L. DAWSON, Douglas E. COWAN (Editori), *Religion online. Finding Faith on the Internet*, Ed. Routledge, New York și Londra, 2004, p. 6.

¹³⁸ Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 187.

¹³⁹ Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 210.

¹⁴⁰ Vezi Giovanni SARTORI, *Homo videns – La sociedad teledirigida*, Ed. Taurus, 1997, p. 60.

¹⁴¹ Vezi John T. BELL, H. Scott FOGLER, „The investigation and application of Virtual Reality as an Educational Tool”, în *American Society for Engineering Education*, Anaheim, Iunie, 1995, pp. 1-11; Sonny E. KIRKLEY, Jamie R. KIRKLEY, „Creating Next Generation blended learning environments using Mixed Reality, Video Games and Simulations”, în *Tech Trends*, Mai,

moderne ale informației au fost cu adevărat transformatoare pentru lumea și pentru comunitățile academice. Dacă odinioară cercetătorii transmiteau informația prin scris sau prin reviste, astăzi posibilitatea de a transmite informația este mult mai variată și mult mai rapidă. Manuscrisele electronice devin norma veacului nostru pe măsură ce viteza și puterea internetului este în creștere¹⁴². În ultimii 25 de ani procesul de publicare științifică s-a schimbat dramatic, acest lucru fiind susținut de internet și de caracterul său transformator. Internetul a făcut ca exprimarea liberă să devină o formă de artă, cu bloguri și comentarii, menite să completeze puterea site-urilor de socializare virtuală.

Pe lângă realitatea virtuală, se vorbește din ce în ce mai mult, în rândurile oamenilor de știință și despre potențialul inteligenței artificiale. Încet, computerele reușesc să rivalizeze cu creatorii lor. Ele par a învăța să „simtă”¹⁴³ lumea în orice fel. Depozitarea sau stocarea informației nu mai este de mult timp o problemă. Creierul uman poate să facă acest proces foarte bine, dar acesta este sensibil. Calculatoarele însă pot face acest lucru fără nici un fel de problemă. Memoria calculatoarelor tinde să devină vastă și din ce în ce mai eficientă. Cu toate acestea, se ridică problema supraîncărcării cu informație. Creierul uman are un mecanism specific pentru a preveni supraîncărcarea informațională. Acesta uită¹⁴⁴. Nu ar fi o noutate dacă computerele ar mima un asemenea tip de comportament. Cert este că omul prin tehnologia de ultimă oră nu creează nimic nou, ci doar imită, în mod artificial și imperfect, lucrurile care deja sunt create de Dumnezeu. Internetul a evoluat ca o entitate fără forme și care nu recunoaște nici o limită politică

2005, vol. 49, pp. 42-53 Aceste cercetări se bazează pe nevoia de a diversifica metodele de predare - învățare interactive. Analizele urmăresc să determine care dintre aspectele realității virtuale au un beneficiu educațional, dar și care sunt avantajele și punctele slabe ale acestui proces.

¹⁴² P. BALARAM, „The Virtual World: Problems Without Solutions”, în *Current Science*, Vol. 102, nr. 2, Ianuarie, 2012, pp. 155-156.

¹⁴³ Programarea și inteligența artificială sunt de mult provocări aflate în atenția oamenilor de știință, domenii care devin dezvoltate din ce în ce mai mult în ziua de azi. Cu timpul, roboții dotați cu inteligență artificială vor fi capabili să facă din ce în ce mai multe lucruri pe cont propriu. p. BALARAM, *The Virtual World...*, p. 156.

¹⁴⁴ P. BALARAM, *The Virtual World...*, p. 156.

sau geografică. Exercițiul controlului ar putea fi soluția acestei probleme care pare să nu aibă nici o rezolvare¹⁴⁵.

Aceste procese virtuale, despre care am amintit anterior, nu fac altceva decât să înșele creierul prin numeroși stimuli artificiali, iar acest lucru nu constituie o experiență deoarece creierul nu învață decât într-un cadru natural:

„Creierul, ca și întregul organism, are nevoie să se hrănească pentru a se dezvolta normal. Hrana creierului sunt însă stimulii mediului, provocările existențiale și mentale pe care le întâmpină omul nu numai din primii ani de viață, ci chiar din pânțele mamei. Dacă aceste experiențe sunt sărace, atunci și creierul va fi mai slab dezvoltat, deci incapabil de a se adapta, de a face față noilor provocări, de a gândi și de a rezolva probleme cu care omul se confruntă”¹⁴⁶.

Așadar, cum putem să evităm scenariile în care viitorul va deveni tot mai artificial și virtual? Desigur, tehnologia nu este rea în sine, însă scopul pentru care ea mijlocește este acela de a îmbunătăți starea și cadrul natural de existență al omului, nu de a-l înlocui. Este nevoie deci de redescoperirea sensului creator al omului, relația lui cu întreaga creație.

2.4. Internetul și procesul educativ

Începând cu ultimul deceniu, potențialul educațional al computerului a început să fie exploatat tot mai mult de către educatori și profesori din toate domeniile de cercetare, începând cu nivelul pre-școlar și până în mediul universitar. „Televiziunea și calculatorul ușurează învățarea, dezvoltă abilitățile mentale, oferă informație. Ele formează o generație mult mai bine înzestrată, capabilă să întâmpine lumea de mâine cu toate provocările ei”¹⁴⁷. Multe voci susțin faptul că procesul de predare-învățare a

¹⁴⁵ P. BALARAM, *The Virtual World...*, p. 156.

¹⁴⁶ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 32.

¹⁴⁷ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 26. Chiar dacă autorul afirmă că televizorul și calculatorul ușurează învățarea, acesta insistă și asupra faptului că mijloacele moderne de informare nu vor putea să educe copiii mai bine decât o făceau mijloacele tradiționale. Este greșit să susținem că mijloacele moderne vor înlocui, la fel de bine, metodele educative tradiționale deoarece ele ridică anumite probleme de care trebuie să se țină cont.

devenit mult mai simplificat datorită tehnologiei informaționale, însă există păreri care semnalează câteva neajunsuri sau pericole ale acestor noi metode de predare-învățare, în comparație cu metodele tradiționale. Există două modalități sau două direcții prin care profesorii sau educatorii pot utiliza computerul și internetul în procesul educativ. Prima modalitate se referă la pregătirea materialului didactic pe suportul tehnic, utilizând date și informații prelucrate pe computer sau materiale prelucrate din rețea, iar a doua modalitate este folosirea propriu-zisă a suportului tehnic pentru predare în clasă sau în sala de cursuri. A doua modalitate este mult influențată de suportul tehnic, adică de dotarea sălilor de curs cu aparatura aferentă. În cazul în care școala sau instituția de învățământ nu beneficiază de astfel de suport tehnic, profesorul se va putea folosi de prima variantă, cea care privește pregătirea materialului didactic și predarea acestuia în mod tradițional.

Anumiți profesori, dar și studenți pot întâmpina probleme în procesul formativ atunci când utilizează computerul. Conform unor păreri, este nevoie de o educare sau instruire corespunzătoare atât a profesorilor cât și a tinerilor în vederea utilizării computerului, ceea ce consumă mult timp și efort¹⁴⁸.

În România există un interes, încă din 2014, pentru digitalizarea învățământului, având la bază politicile europene care susțin aceste demersuri¹⁴⁹. Fenomenul se resimte și în alte țări aflate în curs de dezvoltare¹⁵⁰, cu toate că putem sesiza și valențe negative ale mediului digital asupra elevilor, iar unul dintre exemple este scăderea capacității de

¹⁴⁸ Vezi studiul complex efectuat pe un eșantion de 468 de profesori din Belgia referitor la utilizarea tehnicilor actuale de predare-învățare: Johan van BRAAK, Jo TONDEUR, Martin VALCKE, „Explaining different types of computer use among primary school teachers”, în *European Journal of Psychology of Education*, vol. XIX, nr. 4, 2004, pp. 407-422.

¹⁴⁹ Vezi Liviu VIDICAN-MANCI, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală. Impactul catehezei și al predicii asupra „generației digitale” prin utilizarea noilor tehnologii ale informației și comunicării*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020, pp. 58-59. Referindu-se la digitalizarea procesului de învățare, autorul amintește și de demersul pe care Biserica este datoră să-l facă în acest sens, atât pentru tineri, cât și pentru adulți. Un proces de digitalizare al predicii și a transmiterii învățăturilor de credință creștină, poate constitui o oportunitate sau o necesitate a vremurilor actuale, în încercarea de a ne apropia de inima și sufletul tinerilor.

¹⁵⁰ Liviu VIDICAN-MANCI, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală...*, p. 72.

concentrare. Acest amplu proces de digitalizare presupune o remodelare a metodelor de predare-învățare, elaborarea noilor resurse educative, implicați fiind profesori și specialiști în educație și cercetare. Îmbunătățirea și inovarea Tehnologiei informației și a comunicării (TIC), a strategiilor de E-learning, a Resurselor educaționale deschise (RED) și a Bibliotecilor digitale¹⁵¹ nu va duce la înlocuirea metodelor tradiționale de predare-învățare.

Tinerii sunt cei care beneficiază de toate resursele digitale ale secolului tehnologic în care trăim, în special generația „milenială”, așa cum sunt numiți de către specialiști, adică tinerii născuți după 1980, deci la sfârșitul mileniului II, cei care sunt conectați non-stop la informație, tehnologie, rețele sociale etc. Dintr-un anumit punct de vedere ei sunt privilegiați să beneficieze de astfel de resurse în cadrul procesului formativ, însă tot ei sunt cei care întâmpină cele mai dificile probleme și greutăți ale învățării¹⁵². Se pare că ei sunt generația care se descurcă cel mai ușor cu noile tehnologii, înțeleg, comunică, învață și fac multe lucruri, folosindu-se de ele, au o afinitate deosebită pentru noutate. Discutând la modul general, această generație milenială deschide porțile unei noi forme de învățare ce are la bază o serie de caracteristici precum: eficiență, accesibilitate, viabilitate economică etc. Anumiți specialiști consideră că acești factori vor duce, treptat, la o formă de educație care să urmărească dezvoltarea unei gândiri strict economice și anume, educație pentru profit¹⁵³. Aici putem semnală un prim pericol al educației bazate pe tehnologia seculară, adică riscul de a forma noua generație în spiritul secular, consumist și globalizant, specific noului

¹⁵¹ Vezi Liviu VIDICAN-MANCI, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală...*, pp. 59-65. Amintim că toate aceste tehnologii au fost puse în aplicare, în momentul în care România a fost nevoită să închidă școlile și să implementeze de urgență învățământul de la distanță, din cauza Pandemiei cauzate de virusul Sars Cov 2, în 2020. Un astfel de moment dificil a demonstrat, pe de o parte, utilitatea mijloacelor și a tehnologiei comunicării, cu toate că, pe de altă parte, au existat numeroase neajunsuri. Mulți tineri, părinți și profesori și-au manifestat nemulțumirea în legătură cu astfel de metode de educare, invocând o serie de motive, dintre care enumerăm: lipsa accesului la internet a unor elevi, incapacitatea de a gestiona corect timpul de învățare, desfășurarea orelor, evaluarea elevilor etc.

¹⁵² Vezi Whitney BAUMAN, Joseph MARCHAL, Karline McLAIN, Maureen O CONNELL, Sara M. PATTERSON, „Teaching the millennial generation in the Religious and Theological studies classroom”, în *Teaching Theology and Religion*, vol. 17, Octombrie 2014, pp. 301-322.

¹⁵³ Whitney BAUMAN et al., *Teaching the millennial generation...*, p. 303.

mileniu, a induce o gândire strict legată de materialitatea acestei lumi, adică maximizarea profitului și a bunăstării economice. Imaginea clasică, tradițională, a studentului care stă liniștit într-o sală de clasă și citește o carte a dispărut, fiind înlocuită de imaginea unui student activ, grăbit, conectat la rețea pentru a învăța într-un mod cât mai interactiv. Studenții trebuie învățați să prelucreze volumul masiv de informație printată și electronică, organizând această informație, astfel încât aceasta să fie utilă dezvoltării personale. De asemenea, ei trebuie să învețe să lucreze în echipe pentru a-și dezvolta capacitățile de relaționare, dat fiind faptul că tehnologia actuală permite contactul cu orice persoană, din orice parte a lumii.

Un aspect deosebit de important în ceea ce privește educarea noilor generații este cultivarea vieții religioase și spirituale a acestora, formarea lor interioară ca viitori adulți responsabili ai societății, echilibrați spiritual, capabili să educe la rândul lor noile generații. Unii autori consideră că tinerii de astăzi sunt mai puțin înclinați spre viața religioasă¹⁵⁴. Însă, o serie de studii demonstrează faptul că tinerii de azi nu sunt mai puțin religioși decât cei care erau odinioară tineri, adică adulții de azi, ci dimpotrivă, manifestă chiar un interes crescut și o implicare religioasă mai ridicată¹⁵⁵. Mulți dintre tineri sunt angajați într-o căutare a scopului, a sensului spiritual al vieții, în pofida tuturor piedicilor care se pot ivi. Așadar, orice formă de educație trebuie să pună accentul atât pe formarea intelectuală, cât și pe partea interioară, spirituală, a tinerilor¹⁵⁶. Accentul trebuie să cadă și pe formarea identității reale a tinerilor, nu pe identitatea virtuală a rețelelor de socializare precum: Facebook, Instagram, Twitter etc. Acestea sunt doar fațete digitale ale identității noastre, ce reflectă doar parțial adevărata noastră personalitate.

¹⁵⁴ Vezi în acest sens lucrarea lui Jean M. TWENGE, *Generația internetului*, trad. Loredana Bucuroaia, Ed. Baroque Books & Arts, București, 2020.

¹⁵⁵ Whitney BAUMAN et al., *Teaching the millennial generation...*, p. 306.

¹⁵⁶ Whitney BAUMAN et al., *Teaching the millennial generation...*, pp. 306-307. În acest sens, se subliniază importanța orelor sau a cursurilor de formare religioasă și duhovnicească a tinerilor, unde pot deprinde valorile morale creștine esențiale, necesare pentru a trăi bine într-o astfel de societate seculară. Acestea sunt laboratoarele cele mai potrivite pentru a-i pregăti pe tineri în vederea formării lor spirituale, pentru a-i familiariza cu diferite concepte creștine precum: binele, răul, adevărul, frumosul, etica, fericirea, responsabilitatea, iubirea, înțelegerea, compasiunea, respectul etc.

Cercetările arată că există o legătură între utilizarea computerului și a jocurilor video și rezultatele școlare ale copiilor. Dacă ne gândim la timpul pe care un copil îl petrece în fața calculatorului, absorbit de jocurile video, atunci constatăm că se reduce implicit din timpul dedicat acumulării cunoștințelor, studiului individual și temelor. „Copiii care se dedică jocurilor video petrec, în comparație cu copiii care nu o fac, cu 30% mai puțin timp cu cititul și cu 34% mai puțin timp cu efectuarea temelor pentru acasă”¹⁵⁷. Fie că este vorba despre televizor, console de jocuri video, telefoanele inteligente, calculator sau alte dispozitive de distragere a atenției, ele nu fac altceva decât să împiedice procesul învățării și dezvoltarea personală. În plus, aceste mijloace afectează relațiile copiilor cu părinții și cu prietenii. „Nu trebuie să ne fie indiferent modul în care copiii și tinerii își petrec timpul, pentru că fiecare acțiune lasă o urmă în creier. În cazul jocurilor pe calculator, e vorba mai cu seamă de înclinația spre violență, desensibilizare față de violența reală, izolare socială și un nivel scăzut de educație”¹⁵⁸.

De asemenea, utilizarea sau îndeletnicirea adolescenților cu diversele aplicații ale internetului nu are susținere din punct de vedere pedagogic. Vocabularul se reduce și apare incapacitatea de a înțelege anumite expresii ale limbii. În acest context, este importantă o educație axată pe valorile tradiționale și culturale, dar și educație creștină care susține înfrânarea, iar înfrânarea duce la controlul comportamentului. Educația religioasă susține și credința care duce la creșterea nivelului motivațional sau răbdarea care potolește agitația și hiperactivitatea indusă de utilizarea excesivă a internetului.

Avem tentația să punem accentul pe avantajele pe care internetul le oferă, prin triada Bani, Tehnologie, Confort¹⁵⁹. Educarea corectă a tinerilor se face însă, prin triada Familie-Școală-Biserică. Tinerii au nevoie de o educație religioasă care să pornească din sânul familiei și care să se cultive mai departe în școală și în Biserică, într-o conlucrare sinergică. Educația

¹⁵⁷ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 162.

¹⁵⁸ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, pp. 176-177.

¹⁵⁹ Ovidiu HURDUZEU, „Tinerii și idolii zilelor noastre”, în *Tabor*, Nr. 6, septembrie, 2007, pp. 75-86. Autorul remarcă faptul că spațiul digital și computerul au devenit instrumente „personale” ce îi ajută pe tineri să se integreze în universul tehnologic, însă nimeni nu mai ia în considerare efectele negative ale unei vieți petrecute doar online.

religioasă „urmărește pregătirea morală și spirituală a elevilor prin dezvoltarea rațiunii, voinței și sentimentului acestora”¹⁶⁰. Educația religioasă în Biserică și în școală oferă garanția unei minți sănătoase și a unui comportament echilibrat în viață. Părinții constituie cea mai bună călăuză pe care copilul o poate avea pentru a înțelege lumea înconjurătoare și pentru a-și dezvolta mintea. Dialogul cu aceștia, cuvântul rostit rar, cu înțeles, răbdare și dragoste de către părinți, ocupă, după ultimele cercetări, rolul cel mai important în configurarea rețelelor neuronale, mai mult decât orice altă experiență”¹⁶¹. Presiunea stimulilor mediului virtual este mare, acesta reușind să stimuleze mult prea mult creierul¹⁶², trezind, de asemenea, interesul și curiozitatea. Însă, pentru generația tinerilor internetului căsătoria, viața de familie și copiii sunt obiective îndepărtate, pe lista priorităților. Ei preferă mai întâi stabilitatea economică, iar căsătoria nu li se pare obligatorie¹⁶³, deoarece multe dintre cupluri sunt obișnuite să locuiască împreună, în afara căsătoriei. Unii consideră că a avea un copil este un lucru costisitor, fapt pentru care au nevoie de venituri materiale consistente, iar nașterea copiilor este amânată după vârsta de 30 de ani¹⁶⁴. Așadar, cum vom putea să readucem tinerii generației internetului pe traiectoria corectă a educației prin familie, școală și Biserică?

Așadar, una dintre provocările cu care ne confruntăm în societatea actuală este utilizarea internetului ca metodă educativă și formativă pentru generațiile tinere. Este o problemă delicată deoarece utilizarea internetului, în general, are și aspecte pozitive, cât și aspecte negative. Este important să analizăm în ce mod internetul și informația care circulă în acest mediu

¹⁶⁰ Sebastian ȘEBU, Monica OPRÎȘ, Dorin OPRÎȘ, *Metodica predării religiei*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2000, pp. 42-43.

¹⁶¹ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 35. Dialogul și educația pe care părinții o acordă copilului nu poate fi substituită de nici o altă formă de educație. Pe lângă aceasta, contactul copilului cu școala și Biserica, ajută la formarea acestuia atât din punct de vedere intelectual cât și din punct de vedere spiritual și moral.

¹⁶² Creierul deține o capacitate impresionantă de a-și modifica structurile neuronale și de a se adapta în funcție de stimulii exteriori. Acest proces, denumit plasticitate neurală, devine extrem de mult influențat de către spațiul digital, reușind să schimbe modul în care gândim și întreaga percepție despre lume. Vezi David CLARK, *Tu, familia ta și Internetul: ce ar trebui să știe creștinii în noua eră a informației*, Trad. Dorin Pantea, Ed. Făclia, Oradea, 2014, p. 19.

¹⁶³ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, pp. 280-285.

¹⁶⁴ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, pp. 286-290.

virtual este benefică pentru formarea și modelarea unei culturi solide a noilor generații. Este la fel de important să precizăm dacă internetul are capacitate formativă sau dacă nu cumva duce treptat la o formă de dezintegrare a culturii?

Un studiu recent demonstrează că achiziționarea unui calculator sau a unui laptop pentru copii, precum și legătura la internet nu numai că nu aduce un beneficiu vizibil procesului educativ, ci dimpotrivă, s-a ajuns la o diminuare a rezultatelor școlare¹⁶⁵.

Introducerea în școli și dotarea sălilor de curs cu materiale și aparatură tehnică menită să susțină procesul educativ, a devenit o practică generală actuală a societății contemporane, fapt care demonstrează că sistemul educativ este pregătit să își diversifice metodele de predare-învățare, folosindu-se de tehnologia informației pentru a-i ajuta pe tineri să ajungă la informație cât mai ușor cu putință, iar în același timp să aducă noi forme interactive de prezentare a materialelor didactice. „Majoritatea cursurilor online sunt concepute după vechiul model de învățământ. Ele sunt cursuri. Metodele lor de evaluare sunt standardizate”¹⁶⁶. Chiar dacă internetul și tehnologia digitală aduc o adevărată revoluție educațională, în sine, totuși multe resurse digitale sunt alcătuite conform standardelor educaționale tradiționale. Cu alte cuvinte, prin internet se poate practica o formă de învățare tradițională, dar sub o altă formă, mai rapidă, mai interactivă și mai atractivă. Păstrăm metodele și esența, dar sub o altă formă, mai actuală.

Observăm faptul că, în cele mai multe cazuri, tinerii și adolescenții își petrec mult timp utilizând mass-media, telefonul inteligent și computerul. Când va ajunge la vârsta de 70 de ani, copilul de azi va fi petrecut între 7 și 10 ani în fața televizorului, în fața unui ecran¹⁶⁷. Copiii și adolescenții tind să

¹⁶⁵ Vezi Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, pp. 78-79. Autorul insistă asupra ideii că învățarea cu ajutorul calculatorului nu este cea mai eficientă metodă. Pe de o parte, profesorii se mulțumesc cu rapiditatea cu care își predau materia, iar pe de altă parte, părinții se bucură pentru faptul că elevii și copiii lor învață la cele mai performante și dotate școli din punct de vedere tehnic, dar totuși rezultatele nu par să fie deosebite.

¹⁶⁶ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 125.

¹⁶⁷ Victor C. STRASBURGER, *Children, Adolescents, and the Media...*, p. 55. Fără să mai luăm în calcul, timpul cumulat, petrecut în fața computerului de către un copil este cu certitudine mai mare decât timpul petrecut în fața televizorului. Astăzi tinerii au tendința de a renunța

creadă că televizorul le ilustrează lumea reală, așa cum este ea. Cu cât privesc mai mult la televizor, cu atât își vor conforma viața și comportamentul așa cum este expus pe ecran¹⁶⁸. Internetul va avea aceleași efecte asupra tinerilor, dat fiind faptul că propune mai multe tipuri de comportamente decât televizorul. În general, copiii deprind un anumit tip de comportament prin observare și apoi imitare, inspirându-se atât din viața reală cât și din mijloacele mass-media. Deci, cea mai bună metodă de a învăța un copil un comportament corect este expunerea acestui tip de comportament urmată de cerința de a-l reproduce, făcându-l să înțeleagă de ce este potrivit acest comportament¹⁶⁹. Este cu mult mai dificil să corectezi un comportament greșit al unui copil, decât să îl înveți, de la bun început, să deprindă un comportament corect.

Cu certitudine noile media au scos în prim plan și au demonstrat cât este de importantă informația pentru oameni. În aceeași măsură au demonstrat și faptul că imaginea este la fel de importantă pentru om și pentru informare. Mijloacele media au facilitat accesul gratuit la informație și au facilitat, de asemenea, contactul și schimbul între diferite culturi, ceea ce a dus la o formă de enculturare la scară mondială. Acest fenomen nu aduce numai beneficii pentru oameni, ci atrage după sine o serie de probleme. Una dintre aceste probleme este „reducerea calității și a fiabilității informației”¹⁷⁰.

la o parte din timpul petrecut în fața televizorului, dar acest timp este înlocuit cu timpul petrecut în fața monitorului. Efectele sunt similare în ambele cazuri.

¹⁶⁸ Victor C. STRASBURGER, *Children, Adolescents, and the Media...*, p. 56. Imaginea despre lume este, de cele mai multe ori, modificată și alterată pe ecran datorită exemplelor negative și imorale care sunt promovate. Când vorbim despre ecran, ne referim inclusiv la ecranul computerului care poate arăta mult mai multe lucruri decât cel al televizorului. De asemenea, erotismul și experiențele unice intrigă la o curiozitate și mai mare din partea tinerilor.

¹⁶⁹ Victor C. STRASBURGER, *Children, Adolescents, and the Media...*, p. 56. Lăsând copilul doar pe seama mass-mediei și a internetului, acesta va deprinde doar comportamente imorale și inadecvate, pentru că nu va avea suficiente modele pozitive care să-i arate cum este corect să se raporteze la tot ceea ce îl înconjoară.

¹⁷⁰ Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 43. Autorul dezvoltă ideea că lumea este asaltată de numeroase surse de informare, începând de la televiziune și până la internet, ceea ce duce la o pierdere a calității informației. Cu cât suntem asaltați mai mult de informație, cu atât informația tinde să își piardă valoarea.

În ceea ce privește raportarea tinerilor generației internetului față de propria educație se remarcă un regres, mulți elevi considerând școala ca fiind neinteresantă și neimportantă. Cu toate că școlile se străduiesc să țină pasul cu tehnologia actuală, puține metode de educare pot să concureze cu „tentația telefoanelor mobile”¹⁷¹. Pentru acești tineri școala este importantă doar în măsura în care le va oferi o slujbă bine plătită la finalul studiilor. În multe dintre cazuri, accentul nu cade pe formarea intelectuală, pe învățatură, ci pe beneficiile vizibile pe care educația le poate avea în viitor.

Dacă în prezent internetul și computerul își face loc pe băncile școlii și pe biroul de acasă, în viitor probabil vor exista și alte metode prin care internetul să fie oarecum accesibil direct din mintea noastră, ajutați de un anumit tip de tehnologie, numită neuromedia, așa cum descrie Michael Patrick Lynch:

„Dacă internetul devine accesibil cât am clipi - și într-un mod care pare asemănător memoriei- atunci ce se mai evaluează în timpul examenelor? Ce rost mai are, în general, învățământul superior în era informațională? Ce rol mai are educația, atunci când oamenii au toate lucrurile la îndemână? Dacă am avea neuromedia, am putea să accesăm tone de informații despre istorie, filosofie, matematică, artă etc. Am avea date și nume la dispoziția noastră, așa cum avem acum prin telefonul mobil. Vom avea o cunoaștere de tip Google, adică o cunoaștere de tip receptiv. Și, cu cât vom avea mai multă cunoaștere de tip Google, cu atât vom avea mai mult loc în mintea noastră, am putea crede, pentru lucruri mai importante”¹⁷².

Problema este că această tehnologie ne poate conduce la dezumanizarea totală. Tot Michael Patrick Lynch ne oferă o clarificare în ceea ce privește posibilele tehnologii ale viitorului:

„Relația dintre experiență și înțelegere ne dezvăluie ceva important despre limitele nu doar a neuromediei, ci și ale cunoașterii de tip Google. Google ne poate oferi lumea întreagă. Iar internetul și Web 2.0 ne pot da informațiile de care avem nevoie pentru a dobândi noi aptitudini – aptitudini pentru gaming, pentru interacțiuni online etc. Aceste aptitudini pot fi utile în anumite situații, și nu doar în mediul online. Însă ne facem iluzii dacă ne

¹⁷¹ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 219.

¹⁷² Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 126; Ioan C. Teșu, „Patimi ale lumii contemporane: Cyber adicțiile și remedii împotriva lor”, în *Teologie și Viață*, nr. 1-4, 2021, p. 24.

închipuim că putem dobândi orice aptitudine ne dorim, doar descărcând ceva de pe internet. Trebuie să interacționăm cu lumea din afara minții noastre ca să putem face acest lucru”¹⁷³.

Această lume, fictivă în momentul de față, este o lume în care componenta umană creativă este scoasă din ce în ce mai mult din real și aruncată în sfera digitalului. Riscăm să devenim acei roboți desprinși din filmele de ficțiune, programați să trăiască o viață artificială. Nu trebuie să ometem faptul că este important să dobândim nu numai cunoaștere, ci și înțelegere, așa cum am relatat și anterior. „Cercetările arată că mediul în care trăiește copilul nu trebuie să fie unul agitat, construit artificial, ci, mai curând, unul liniștit”¹⁷⁴.

2.4.1. Cultura noilor media

Cultura noilor media este o cultură recentă, ce nu pare să aibă la bază, ca moștenire, convingerile și valorile fundamentale ale trecutului. Alți autori consideră nu numai că internetul formează o nouă cultură, ci creează un real complex de culturi¹⁷⁵. „Digitalizarea societății este produsul unor tehnologii omnipotente și omniprezente care par să fi devenit totodată multiplicatorul unui tip de cultură ce nu se mai regăsește, în datele sale fundamentale, în moștenirea spirituală și valorile civilizaționale ale trecutului”¹⁷⁶. „Această cultură numerică a înglobat deja numeroase practici sociale..., ea tinde să stabilească alte norme, convenții, proceduri, grație cărora categoriile și valorile deja stabilite riscă să fie perturbate, fragilizate sau chiar substituite”¹⁷⁷. Așadar, noile media propagă o nouă cultură, cultura *numerică*,

¹⁷³ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 140.

¹⁷⁴ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 34.

¹⁷⁵ Vezi Stephen D. O'LEARY, *Cyberspace as sacred space: Communicating Religion on computer networks*, în Lorne L. DAWSON, Douglas E. COWAN (Editori), *Religion online. Finding Faith on the Internet*, Ed. Routledge, New York și Londra, 2004, pp. 37-38.

¹⁷⁶ Mihai MILCA, *Tirania internetului și e-democrația*, în „Punctul critic. Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală. Internetul, digitalizarea societății și mutațiile comportamentului uman”, nr. 3 (17), 2016, Ed. Ideea Europeană, București, pp. 5-6.

¹⁷⁷ Mihai MILCA, *Tirania internetului și e-democrația...*, p. 6. Autorul continuă ideea, afirmând că universul virtual este unul suficient sieși, compus din imagini, sunete, înscrisuri care îmbracă o formă numerică, deci non-fizică. Totuși, această lume chiar dacă nu este vizibilă,

acompaniată de noi seturi de norme morale și valori specifice acestui mediu tehnicizat. Noile modele culturale sunt similare cu cele ale secularismului, unde accentul cade nu pe valorile moral-religioase, ci pe autonomia persoanei.

Așa cum a fost menționat și anterior, dezvoltarea tehnologiei informaționale aduce cu sine și posibilitatea învățării cu ajutorul internetului, ca o alternativă educațională atractivă și care reduce restricțiile de ordin temporal, social, spațial, sau de altă natură. În multe dintre școli se fac eforturi financiare sau sunt implementate deja noi metode de operare și de lucru, bazate pe utilizarea computerului. Se pare că utilizarea computerului a devenit deja o necesitate în multe dintre domeniile de muncă ale societății, iar în acest context tinerii și noile generații trebuie să fie pregătite, încă de pe băncile școlilor, cu operarea calculatorului.

Avantajele utilizării internetului ca mijloc de învățare sunt: accesibilitate, flexibilitate, confortabilitate, stabilirea de către utilizator a propriului ritm de învățare, dezvoltarea capacității copilului de operare a computerului etc¹⁷⁸. Există și alte opinii legate de beneficiile care le aduce învățarea cu computerul și internetul:

„Cercetarea pe Web promovează motivația și autenticitatea. Studenții îndeplinesc o sarcină autentică din moment ce trebuie să înțeleagă sau să rezolve o anumită sarcină. Motivația crește prin faptul că studenților li se dau resurse reale, se lucrează într-un grup operativ în care fiecare membru trebuie să participe. Cercetarea pe Web dezvoltă operațiile gândirii. Problema propusă studenților pentru rezolvare trebuie să fie complexă. Pedagogul B. Dodge consideră că sunt implicate următoarele operații: comparația, clasificarea, generalizarea, observația, analiza, deducția, analiza greșelilor, abstractizarea, analizarea diferitelor perspective ale problemei în discuție. Cercetarea pe Web duce la o învățare cooperativă”¹⁷⁹.

Alții văd internetul ca pe o oportunitate și o resursă valoroasă în educarea și formarea noilor generații, contribuind la îmbogățirea culturii,

capătă o oarecare transparență, prin formele și efectele sale vizibile de manifestare în planul realității.

¹⁷⁸ Elena- Maria MĂRGINEAN, *Eficiența metodelor e-learning*, Simpozion cu tema: Metode de învățare și de utilizare a internetului în procesul educațional, Cluj-Napoca, 2014, p. 26.

¹⁷⁹ Daliana TASCOVICI, *Cum evaluăm căutarea pe Web?*, în „*Studia Universitatis*”, Revista științifică a Universității de Stat din Moldova, anul 1, nr. 5, 2007, Chișinău, p. 183.

ajutându-ne să avem acces mai rapid la diverse domenii de educație și îmbunătățirea metodelor de lucru¹⁸⁰. Nu numai elevii sunt vizați în tot acest demers, ci și profesorii sunt susținuți să se familiarizeze cât mai mult cu aceste noi metode și activități didactice.

Întotdeauna școala a avut un rol deosebit de important în formarea intelectuală și culturală a copiilor. Ea a deschis mintea copiilor spre cultură și a lărgit universul cunoașterii și al înțelegerii. În principiu, cunoașterea adevărată se deosebește de simpla informare. A cunoaște cu adevărat înseamnă mai mult decât „a te informa”, iar „a cunoaște” înseamnă că ai reușit să pătrunzi cu adevărat sensul informației. În școală, educarea și formarea generațiilor se face prin intermediul profesorului care este un „mediator uman între învățătură și copil, mediator cu o anumită autoritate”¹⁸¹. În schimb, internetul și computerul nu sunt mediatori cu autoritate, ci sunt mediatori care oferă libertate de acțiune, mediatori care doar însumează și prezintă informațiile în mod mecanic, fără să le prelucreze. Internetul este, cel mult, o enciclopedie universală, nu și un bun profesor. Poate fi considerat o unealtă potrivită, aflată la dispoziția educatorului și a studentului deopotrivă, însă nu garantează o cultură solidă. Acesta are un rol informativ și nu formativ. „Statutul internetului este încă ambiguu, chiar și în ochii tinerilor, acerbi consumatori: el este informare (uneori școlară), dar și divertisment, ele este o tehnică, dar și un instrument”¹⁸². Este posibil ca balanța tendințelor să încline mai mult în

¹⁸⁰ Ioana MAGDAȘ, „Valorificarea Internetului ca resursă educațională în învățământul primar”, în *Romanian Journal of Education*, nr. 1, 2010, pp. 37-42. În ziua de azi se vorbește de un al treilea factor în educație, factorul multimedia, care se interpune între profesor și elev sau student. Este importantă combinarea metodelor de lucru pentru ca metodele tradiționale să nu își piardă valoarea lor. Factorul multimedia nu trebuie să iasă în evidență în procesul educativ al tinerilor deoarece, pentru ca aceste metode să își păstreze eficiența, este nevoie ca factorul uman să dețină mereu controlul asupra lor.

¹⁸¹ Anca VELICU, „La confluența internetului cu școala”, în *Revista Română de Sociologie*, anul XIX, nr. 5-6, București, 2008, p. 493.

¹⁸² Anca VELICU, *La confluența internetului cu școala...*, p. 494. Utilizarea internetului în sistemul formativ rămâne o problemă deschisă pentru noi deoarece nu putem oferi verdicte, spunând, pe de o parte, că astfel de situație este complet greșită și inacceptabilă, iar pe de altă parte, nu putem nici să susținem că internetul este cel mai potrivit mijloc de educare, tocmai datorită diversității conținutului. Atunci când ne întrebăm care este viitorul școlii, viitorul educației, vom lua în calcul atât influențele negative cât și cele pozitive ale utilizării internetului.

favoarea distracției decât în favoarea educației, atunci când tinerii utilizează spațiul digital.

Cu toate acestea, educarea prin internet prezintă și aspecte negative: lipsa contactului dintre persoane (copil-profesor; copil-colegi), dispariția cărților tipărite, efecte asupra sănătății datorate de utilizarea îndelungată a computerului (afecțiuni ale ochilor, coloanei vertebrale etc), promovarea unui stil de viață comod și lipsit de implicare activă. Internetul cuprinde o masă mare de informații nestructurate, nefiltrate și neorganizate¹⁸³, ceea ce înseamnă că este un spațiu al libertății de exprimare. Pentru folosirea acestui mediu, ca modalitate de învățare, este nevoie așadar, de o putere de discernământ și selectare a informației. Într-adevăr, internetul este un spațiu special destinat inovării¹⁸⁴, după cum remarcă unii autori, însă este un spațiu în care selectarea informațiilor este absolut necesară. Această selecție se poate face prin verificarea și prin evaluarea corectă a informațiilor. Obiectivitatea autorului, autenticitatea materialului și scopul pentru care a fost redactat sunt alte indicii care ne ajută să găsim informație de calitate pe internet¹⁸⁵. Există deci, elemente atât pentru elevi cât și pentru profesori care să ne ajute să selectăm informația și să o verificăm dacă este corectă și folositoare.

Deci, constatăm că pe lângă avantajele care le prezintă învățarea prin internet, există și dezavantaje ale acestei metode. Metodele tradiționale educative nu trebuie înlocuite de cele contemporane, ci doar suplinite. Contactul vizual, legătura dintre cei care sunt implicați în procesul formativ sunt aspecte deosebit de importante. Nu considerăm că este eronată ideea utilizării internetului ca mijloc educativ competent, deoarece este unul dintre cele mai practice metode de a transmite elevilor sau studenților materialele educative (cursuri, cărți electronice, etc), iar dacă ne gândim la aspectul practic al poștei electronice (e-mail), observăm că metodele noastre de lucru

¹⁸³ „internetul nu a fost construit de educatori pentru optimizarea învățării. El nu prezintă informații într-un mod echilibrat cu grijă, ci sub forma unei brambureli concentrate, fragmentate.” Nicholas CARR, *Superficialii, Efectele internetului...*, p. 181.

¹⁸⁴ Pierre DILLENBOURG, *Virtual Learning Environments*, p. 27. <http://tecfa.unige.ch/tecfa/publicat/dil-papers-2/Dil.7.5.18.pdf>, accesat în 14.11.2017.

¹⁸⁵ Vezi Mihai JALOBEANU, *WWW în învățământ. Cum căutăm și cum publicăm în internet*, Ed. Casa corpului didactic, Cluj-Napoca, 2001, pp. 89-90.

se schimbă, se perfecționează, sunt utile și practice. Problema apare atunci când mijloacele moderne le înlocuiesc pe cele tradiționale.

Unul dintre neajunsurile internetului, după cum sesizează unii specialiști în domeniul educației, este că nu oferă, în relația cu aproapele, o trăire „mai adâncă, plină de simțăminte”¹⁸⁶, adică nu există o împărtășire reciprocă directă.

La nivel comportamental, folosirea internetului ca metodă educativă, aduce nesiguranță și uneori induce o abordare superficială a materialelor, neimplicare emoțională, incapacitatea de a socializa sau de a forma o discuție sau un discurs, inhibarea sau blocarea vorbitorului în fața celorlalți, necontrolarea emoțiilor etc. Având la dispoziție o serie de instrumente tehnologice, pentru tinerii generației internetului este o adevărată provocare să depășească etapa copilăriei și de a face următorul pas spre maturizare, așa cum sesizează unii psihologi:

„Perioada copilăriei s-a prelungit, adolescenții fiind tratați ca niște copii, pierzându-și din independență și fiind mai protejați de părinți. Întreaga traiectorie a dezvoltării, de la copilărie la adolescență și apoi la maturitate, a încetinit. Adolescența- perioada când tinerii încep să facă lucruri specifice adulților- apare acum mai târziu. Tinerii de 13 ani - și chiar de 18 - sunt mai puțin dispuși să se comporte și să-și petreacă timpul precum adulții. În schimb, sunt mai dispuși să se poarte precum copiii- nu neapărat pentru că sunt imaturi, ci pentru că amână activitățile specifice adulților. Adolescența devine mai degrabă o extensie a copilăriei, nu începutul maturității”¹⁸⁷.

Utilizarea îndelungată a internetului și a mijloacelor media, aduce anumite dificultăți asupra procesului de învățare la copii. Aceste dificultăți țin de diferite procese de ordin general precum: „ascultarea, memoria, cititul, coordonarea ochilor și a mâinilor, rapida înțelegere a noilor situații, limbajul,

¹⁸⁶ Adrian CHIRCU, *Comunicarea între tradiție și inovație*, în Ion ALBULESCU, Vasile CHIȘ, Horațiu CATALANO (Coordonatori), *Dimensiuni ale educației și formării în școala contemporană*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2013, p. 75.

¹⁸⁷ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 58. Sunt o mulțime de factori ce influențează dezvoltarea sau maturizarea tinerilor, însă este suficient să privim asupra diversității contextelor istorice, etnice, culturale, specifice zonelor geografice. Cu toate acestea, cultura noilor media influențează în mod evident dezvoltarea copiilor din epoca noastră, încetinind procesul maturizării. Telefonul inteligent și imaginea acestora din lumea digitală au devenit mai importante decât viața reală.

relaționarea spațio-temporală și abilitatea de a-și concentra atenția rapid și la obiect”¹⁸⁸. Internetul influențează memoria deoarece utilizatorii rețin numai senzațiile, nu și informația. Tinerii crescuți cu televizorul, cu jocurile pe calculator sau cu internetul vor pierde anumite abilități: gândirea și percepția discursivă, logică și analitică, gândirea simbolică și intuitivă¹⁸⁹.

Ce fel de cultură se promovează astfel, prin noile tehnologii ale informației? În teorie internetul ar putea contribui la îmbogățirea culturală, deoarece fiecare utilizator găsește informațiile și răspunsurile pe care le caută. Cu toate acestea, multe dintre aspectele menționate anterior conduc mai degrabă, spre un tip de cultură deficitară, nefundamentată din punct de vedere moral-valoric, social și etnic, o cultură ce contribuie la spiritul multiculturalist al epocii noastre. Totul depinde de numărul de utilizatori care vor folosi internetul ca instrument de cunoaștere¹⁹⁰, iar cultura promovată trebuie să fie bazată pe informații veridice.

2.4.2. Dezintegrarea culturii

Cu certitudine noile media influențează procesul educativ al tinerilor și viața culturală a societății contemporane. Chiar dacă ele au facilitat, în mod evident, accesul la informație, acest lucru nu înseamnă că noile media trebuie să devină principala sursă de formare și informare. Fără îndoială, prin capacitatea imensă de stocare a diferitelor materiale didactice sau texte, prin difuzarea și re-difuzarea nelimitată a conținuturilor, internetul oferă un ajutor considerabil. De asemenea, internetul permite, prin diferite mijloace, schimbul acestor informații și documente între culturi și societăți. Pe de altă parte, acest lucru a condus la „reducerea calității și a fiabilității informației”¹⁹¹. Fie că este vorba de televiziune sau internet, „a informa” nu înseamnă a transmite o informație în stare brută. Informația trebuie mereu

¹⁸⁸ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, Ed. Institutul de cercetări Psihosociale și Bioetică, București, 2015, p. 42.

¹⁸⁹ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 113.

¹⁹⁰ Giovanni SARTORI, *Homo videns...*, p. 58.

¹⁹¹ Vezi Jean-Claude LARCHET, *Captivi în Internet...* pp. 42-43.

analizată și adaptată contextului. Orice informație implică o reflecție și o minimă evaluare pentru a-i oferi o semnificație adecvată¹⁹².

Internetul și implicit noile media nu aduc o îmbogățire culturală, ci mai degrabă produc o nivelare culturală prin răspândirea conținutului informațional pe întreg pământul. De asemenea, cultura presupune păstrarea și transmiterea unor valori materiale și spirituale, iar internetul nu propagă și nu comunică valorile moștenite, ci tinde să le înlocuiască. Astfel, internetul devine o enciclopedie generală, o sursă de informație pentru orice domeniu, iar în același timp, devine un mijloc de dezintegrare culturală. Mare parte din informația găsită pe internet nu este completă. Unele site-uri și enciclopedii virtuale au chiar greșeli și erori de conținut, fapt pentru care nu este indicat să utilizăm internetul ca principală sursă de informare¹⁹³. În același timp, internetul produce și o nivelare a cunoștințelor în sensul că permite oricărei persoane să își facă un cont pe orice site universitar și să publice anumite materiale didactice, articole, fără ca aceste materiale să fie verificate de specialiști¹⁹⁴.

Cultura se definește ca: „totalitatea valorilor materiale și spirituale create de omenire și a instituțiilor necesare pentru comunicarea acestor valori”¹⁹⁵. În această definiție subliniem cuvântul *instituții*, în care putem să integrăm noua tehnologie a informării. Internetul trebuie să fie o instituție, un mijloc prin care se transmit mai departe valorile moștenite ale trecutului. În aceasta constă provocarea omului contemporan. El este dator să descopere

¹⁹² Un exemplu concret prin care informația este distorsionată este difuzarea știrilor. Este important să menționăm că în unele cazuri, pentru ca informația să șocheze și să producă un impact, este distorsionată, sau este însoțită de imagini sau înregistrări rupte din context. „Emoția este și ea un factor de creștere a audienței, care trebuie generat și întreținut. Această dramatizare contribuie și ea la golirea de conținut a informației, pentru că tinde să o eclipseze.” Jean-Claude LARCHET, *Captivi în Internet...*, p. 48.

¹⁹³ Nu putem să întocmim, spre exemplu, o lucrare științifică sau un articol utilizând doar informațiile găsite pe Wikipedia, deoarece multe dintre aceste informații conțin greșeli. Aici au acces nu numai persoane din mediul academic, ci poate avea acces oricine, fapt pentru care această enciclopedie virtuală nu reprezintă o sursă suficient de autentică și de credibilă. Vezi Jean-Claude LARCHET, *Captivi în Internet...*, pp. 51-55.

¹⁹⁴ Vezi Jean-Claude LARCHET, *Captivi în Internet...*, pp. 55-56. În spatele unui cont fals sau a unui pseudonim se poate ascunde orice persoană, fie că este specialist, fie că este doar un simplu cercetător, fapt pentru care sursele provenite de pe diferitele site-uri pot să fie puse sub semnul îndoielii.

¹⁹⁵ Vezi <https://dexonline.ro/definitie/cultur%C4%83>, accesat în 11.08.2020.

modalități prin care cultura să fie susținută, chiar și prin noile mijloace tehnice de informare și comunicare.

Pe internet informațiile și datele sunt conectate între ele, asemenea unei pânze de păianjen, formând o rețea globală interminabilă, formată din milioane de computere și dispozitive mobile conectate, deci obișnuim să trăim și să acționăm într-o rețea. Altfel spus, suntem obișnuiți să gândim în termenii unei rețele și acest lucru se datorează și faptului că rețeaua este formată nu numai din mecanisme, ci și din oameni reali implicați, ceea ce înseamnă că suntem parte componentă a acestei rețele globale. „Economia noastră este o rețea; relațiile noastre sociale sunt rețele; creierul nostru este o rețea; creierul nostru este o rețea”¹⁹⁶. În mod sistematic, omul a creat o rețea de informații, o rețea de comunicare, o rețea economică, o rețea a cunoașterii și în același timp, o rețea de oameni. „Ceea ce este important nu este doar felul cum ne „educăm” rețelele, ci și modul cum îi educăm pe cei ce formează aceste rețele... cu alte cuvinte, într-o lume în care cunoașterea depinde tot mai mult de existența rețelelor, gândirea independentă devine mai importantă ca niciodată. Avem nevoie de cât mai mulți gânditori independenți”¹⁹⁷, nu de oameni mecanizați care se folosesc de rețea pentru a ajunge la cultură și cunoaștere.

Atunci când vorbim de cunoaștere vorbim despre cunoașterea întregului prin detalii și a detaliilor prin întreg, lucru ce nu se petrece în mediul digital. Urmărind conținuturile sau informațiile de pe internet nu ajungem la o cunoaștere deplină, ci la o cunoaștere superficială, deoarece nu pătrundem în amănunte și detalii. Cu alte cuvinte, nu pătrundem în adâncimea și în profunzimea textului, ci rămânem doar la suprafață, la o navigare rapidă și superficială, ceea ce pentru cunoaștere reprezintă un obstacol. „Navigarea superficială e un proces rapid. Când un lucru nu e înțeles în adâncime, e evident că nu va fi ținut nici minte”¹⁹⁸. Efortul mental a fost înlocuit treptat de către superficialitatea digitală. Mintea tinerilor ajunge să fie dependentă de starea de pasivitate, de neconcentrare și negândire care i-a fost indusă zilnic, prin utilizarea constantă a internetului.

¹⁹⁶ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 96.

¹⁹⁷ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 105.

¹⁹⁸ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, pp. 186-187.

Mintea omului în fața televizorului sau a computerului nu mai este un subiect deplin conștient al procesului de cunoaștere, pe care să-l poată controla după capacitatea ei de înțelegere, de raționare și organizare a materialului parcurs¹⁹⁹.

Este internetul un spațiu al culturii sau este doar iluzia unei culturi? Aparent, internetul deține toate instrumentele care pot susține o formare culturală complexă. Cert este că internetul favorizează accesul la multe dintre informațiile de care avem nevoie pentru a ne dezvolta o cultură cât mai bogată, însă nu de cele mai multe ori este utilizat în acest sens. De asemenea, calitatea informației de pe internet poate să fie, de cele mai multe ori, pusă sub semnul întrebării. Nu ne putem forma o cultură solidă zidită pe informații greșite. A avea o cultură bogată înseamnă a avea cunoștințe veridice din diferite domenii culturale ale societății. Pe de altă parte, internetul favorizează realizarea simultană a mai multor sarcini (multitasking-ul), ceea ce duce la diversificarea și dezvoltarea capacităților de lucru. Menționăm că există și neajunsuri ale multitasking-ului dacă ne gândim la faptul că uneori lucrăm în paralel la mai multe acțiuni, fără să ajungem să le finalizăm pe toate.

Manfred Spitzer arată cum funcționează multitasking-ul sau capacitatea de a efectua simultan mai multe acțiuni:

„Conform unui studiu american, omul modern își întrerupe munca în medie o dată la 11 minute. Telefonul sună undeva din geantă; sms-urile și e-mailurile sunt anunțate printr-un sunet specific și, indiferent la ce lucrăm în acel moment, răspundem imediat la ele. Viața noastră în epoca digitală se caracterizează mai ales prin faptul că facem tot mai multe lucruri în același timp: navigăm pe internet, ascultăm muzică, scriem sms-uri pe mobil și citim un articol din ziar. Televizorul merge în fundal și tocmai atunci sună și telefonul fix”²⁰⁰.

Am putea afirma că această practică actuală ne ajută în dezvoltarea atenției distributive, însă riscăm să ne concentrăm atenția pe foarte multe lucruri inutile, fără un motiv anume. Cercetările demonstrează faptul că oamenii care practică multitaskingul nu obțin aceleași performanțe, asemenea celor care nu îl practică, iar explicația este că prin practica

¹⁹⁹ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 25.

²⁰⁰ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 194.

multitasking-ului ignorăm anumiți stimuli externi și impulsuri ale memoriei, acționând doar după instinct. De asemenea, trecerea de la o activitate la alta, pentru cei care practică multitasking-ul, este mult mai îngreunată, deoarece acțiunea precedentă nu a putut să fie dusă la bun sfârșit. „Cei care practică multitaskingul își antrenează conștient superficialitatea și ineficiența”²⁰¹. De aceea, este indicat să ne concentrăm atenția asupra unei singure activități.

Informatica a devenit o materie esențială a sistemului educațional, odată cu dezvoltarea tehnologiilor informației. Este important ca, încă de tineri, să învățăm să operăm computerul și să înțelegem cum funcționează această mașină complexă. Există tendința actuală ca tinerii să se specializeze de mici în domeniul informaticii pentru ca mai târziu să obțină locuri de muncă foarte bine remunerate financiar. În acest sens, computerul ocupă cea mai mare parte din viața unor tineri și a ajuns să ocupe cea mai mare parte din activitatea adulților de azi.

Din punct de vedere educativ, formarea tinerilor cu ajutorul computerului desființează statutul profesorului, iar accentul va cădea pe informațiile pe care internetul ni le oferă, nu pe cunoștințele care ni le poate transmite profesorul. Cercetătorii arată că învățarea este mult mai eficientă atunci când luăm în calcul legătura emoțională dintre persoana care predă și cea care primește cunoștințele. „Cu alte cuvinte, copiii învață cel mai bine de la oameni, nu de la mașini”²⁰². Cu toate acestea, tehnologia are rolul ei în sala de clasă. După un anumit prag situația poate să degenereze, iar accentul să se mute în special pe tehnologie:

„Imaginea, locul și funcția învățătorului sunt astfel transformate. Pedagogul devine un agent tehnic, care, în loc să discute față în față cu elevul, stă alături de el în fața calculatorului. Când elevul știe suficient de bine să mânuiască instrumentul, profesorul devine inutil – de unde dezvoltarea în societatea modernă a învățământului la distanță”²⁰³.

²⁰¹ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 205. Ioan C. TEȘU, *Creștinul, în lumea digitală...*, pp. 238-246.

²⁰² Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 109.

²⁰³ Jean-Claude LARCHET, *Captivi în Internet...*, p. 58. Pe lângă relația cu profesorul, învățarea prin calculator ridică și o problemă de stăpânire a tehnologiei informației. Uneori, chiar și

Pe internet informația este fragmentată și dispersată, ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că internetul desființează orice fel de ierarhizare a cunoașterii și nu oferă nici un criteriu pentru restabilirea acesteia²⁰⁴. Așadar, sub efectele vizibile ale tehnologiei informației și a comunicării, cultura autentică, bazată pe suma valorilor morale, spirituale și materiale, este pusă sub semnul pericolului sau chiar sub amenințarea dezintegrării. Cu certitudine, noua cultură a societăților actuale se rescrie sub acțiunea unor cerințe seculariste, iar la baza acestei culturi universale va sta tehnologia și mecanicismul. Provocarea omului contemporan este de a redescoperi valențele pozitive ale culturii tradiționale și cum să le transmită generațiilor viitoare în chip nealterat.

2.4.3. Restructurarea lecturii

Internetul a devenit o adevărată bibliotecă virtuală aproape infinită²⁰⁵, însă acest lucru a schimbat profund modul în care accesăm și parcurgem informația, în sensul că vom apela mai frecvent la spațiul digital în căutarea informațiilor, timp în care biblioteca rămâne pe plan secundar. Unul dintre efectele vizibile ale utilizării mijloacelor tehnice, în mod excesiv, este denaturarea lecturii. Omul contemporan și-a adaptat modul de lecturare al conținuturilor în funcție de natura schimbărilor prin care trecem. Astfel, omul contemporan citește într-un ritm mult mai alert decât o făcea odinioară. El nu se mai oprește asupra conținutului și asupra semnificației mesajului, tocmai datorită dorinței de a prelucra sau de a trimite cât mai rapid mesajul. Mai mult decât atât, într-o societate în care primează imaginea și vizualul înaintea textului și a cuvintelor, este de la sine înțeles că omul contemporan nu mai citește aproape deloc. Pe măsură ce studenții vor aprofunda în utilizarea tehnologiilor informației, ei vor avea nevoie de noi abilități de a

cei mai experimentați utilizatori întâmpină dificultăți în gestionarea corectă a resurselor internetului.

²⁰⁴ Jean-Claude LARCHET, *Captivi în Internet...*, p. 59.

²⁰⁵ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 27-29. În epoca digitală actuală a devenit mai ușor să accesezi cărți și materiale în format electronic, decât în format fizic, evitând deplasările.

gândi, de a scrie și de a citi materialul digital²⁰⁶. În acest sens, deja observăm că tinerii sunt obișnuiți cu multitasking-ul, adică implicarea în mai multe procese simultan. Am demonstrat în capitolul anterior că multitasking-ul este problematic deoarece ne solicită atenția în așa fel încât nu reușim să ducem toate sarcinile la bun sfârșit, nu ne concentrăm suficient pe fiecare sarcină în parte. Deci, nu este indicat ca în timpul lecturării unui material să avem și alte sarcini de făcut deoarece lectura presupune analiză și atenție sporită, în vederea înțelegerii textului.

Editurile, bibliotecile, tipografiile și librăriile își îndreaptă atenția tot mai mult spre internet, spre digitalizarea conținutului. În contextul în care discutăm despre criza ecologică, acest fapt este unul pozitiv, deoarece economisim astfel hârtia, însă trebuie să subliniem în egală măsură și efectele negative. În cazul lecturii digitale, capacitatea de reflecție și de creație sunt estompate, iar timpul îndelungat petrecut în fața ecranului duce la o exprimare grea, deficitară, cu stereotipii verbale, probleme de memorare, monotonie etc. În schimb lectura obișnuită duce la îmbogățirea limbajului, implicare emoțională, contact fizic direct cu materialul ce urmează să fie parcurs, mirosul hârtiei și al cernelii, toate contribuind la o experiență mult mai reală a lecturii²⁰⁷.

Cititul cărților și al materialelor tipărite se află în declin, iar internetul, prin imensa lui capacitate de stocare a materialelor neprintate, accelerează acest lucru²⁰⁸. Lecturarea cărților și cercetarea presupune un sacrificiu de timp mai îndelungat, o aplecare mai serioasă și o implicare activă asupra semnificației conținutului, însă omul contemporan nu mai este

²⁰⁶ Whitney BAUMAN, Joseph MARCHAL, Karline McLAIN, Maureen O CONNELL, Sara M. PATTERSON, *Teaching the millennial generation in the Religious...*, pp. 308-309; Ioan C. TEȘU, *Creștinul, în lumea digitală...*, pp. 255-258.

²⁰⁷ Vezi Ioan C. TEȘU, „Efectele folosirii tehnologiei digitale asupra lecturii, scrisului și a limbajului”, în *Tabor*, Nr. 9, septembrie, 2020, pp. 10-15.

²⁰⁸ Declinul lecturii nu este o noutate pentru societatea actuală, care a trecut prin multe etape istorice ale dezvoltării tehnologice. Odată cu apariția radioului și a televiziunii a început declinul lecturii ziarelor și a revistelor tipărite, iar cu apariția internetului toate aceste mijloace amintite sunt nevoite să se refugieze în această rețea care le include pe toate. Vezi Nicholas CARR, *Superficialii, Efectele internetului asupra creierului...*, pp. 132-133.

dispus să facă aceste lucruri²⁰⁹, datorită faptului că se află într-o criză permanentă de timp. El vrea să acopere cât mai multe acțiuni într-un timp cât mai scurt.

Ne punem întrebarea dacă tinerilor acestei generații tehnologice le mai place să citească? Dat fiind faptul că își petrec mult timp în fața ecranelor, înclinăm să credem că ei nu vor lectura o carte de la un capăt la celălalt în mod firesc, așa cum făceau părinții lor, spre exemplu. În general, „tinerilor nu prea le-a plăcut niciodată să citească”²¹⁰. Studiile arată că într-adevăr adolescenții generației iGen sunt mai puțin înclinați spre lectură decât predecesorii lor. Cărțile nu reușesc să capteze curiozitatea tinerilor²¹¹, obișnuți cu un fluxul rapid de informații, după modelul online. „Pur și simplu, cărțile nu se sfârșesc suficient de rapid. Pentru o generație obișnuită să apese pe următorul link sau să deruleze pagina în câteva secunde, cărțile nu mai reușesc să le mențină atenția trează”²¹². Noile media încurajează atenția de scurtă durată, ceea ce va avea efecte nedorite, din punct de vedere calitativ și academic, pe termen lung. „Cu toate că televizorul a prevestit revoluția ecranelor, internetul este cel care grăbește dispariția publicațiilor tipărite”²¹³.

Nu putem să nu observăm și beneficiile pe care le aduce epoca tehnologică cititului, în special pentru acea categorie de oameni care au

²⁰⁹ Utilizarea noilor media îl plasează pe om într-o poziție de comoditate și accelerare a procesului comunicării, în timp ce lectura se face printr-o participare activă și cu un efort intelectual sporit. De asemenea, dacă noile media ocupă o mare parte din timpul liber al omului atunci considerăm că ele aduc un prejudiciu lecturii. Vezi Jean-Claude LARCHET, *Captivi în Internet...*, pp. 59-63.

²¹⁰ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 81.

²¹¹ Mulți editori își îndreaptă eforturile spre cărțile electronice interactive, în încercarea de a capta atenția cititorilor. Se pare că se optează chiar și în mediul academic universitar pentru cărți de mici dimensiuni, manuale actualizate pentru contextul actual etc. Vezi Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 86-88.

²¹² Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 83. În aceeași situație se află și celelalte materiale tipărite: reviste, ziare. Tinerii generației tehnologice nu mai au răbdarea necesară parcurgerii unui text mai lung sau mai complicat deoarece sunt obișnuți cu informații scurte și mesaje rapide. Pentru ei, orice informație este și trebuie să fie disponibilă la un simplu click.

²¹³ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 91. Tinerii preferă comoditatea pe care telefonul inteligent le-o oferă în schimbul celorlalte mijloace media tradiționale: reviste, cărți, televizor sau chiar cinematograful.

anumite deficiențe de vedere. De asemenea, accesul la numeroasele cărți și biblioteci electronice se face aproape instantaneu²¹⁴ de pe diverse dispozitive: E-book readere (Kindle), tablete, telefoane inteligente, computere etc.

„Pereții nu ar putea cuprinde biblioteca digitală care ne înconjoară. Și, desigur, aceste informații sporesc cu fiecare secundă”²¹⁵. În acest fel, internetul face ca accesul la informație și cunoaștere să fie mult mai larg, mult mai facil. „Prin urmare, nu este nici o îndoială că internetul a schimbat felul cum distribuim, producem și dezvăluim cunoașterea, iar în multe privințe chiar în sensul bun”²¹⁶. Mai mult, contribuim personal asupra răspândirii informațiilor prin conectarea noastră la rețea. Exemplul concret este internetul tuturor lucrurilor (IoT), care presupune o vastă rețea compusă din miliarde de dispozitive conectate, capabile să transmită și să stocheze informația pretutindeni în mod egal, contribuind astfel la apariția unui noi tipologii a omului actual: prosumatorul. El este atât producătorul cât și consumatorul informației digitale²¹⁷.

Datorită accelerării procesului comunicării prin mijloacele actuale, apare mereu tendința de a reduce conținutul mesajului la minim. Suntem obișnuiți să trimitem și să citim mesaje scurte, uneori prescurtate, din nevoia de a transmite cât mai rapid acel mesaj. Omul contemporan și-a pierdut răbdarea cititului. El preferă texte scurte, sintetizate, asemenea celor cu care a fost obișnuit, adică textele publicitare. De asemenea, cititul pe ecran se desfășoară cu rapiditate, ceea ce duce la o parcurgere sumară a textului. Lectura este rapidă, superficială și nu îndeamnă spre reflecție²¹⁸. Majoritatea

²¹⁴ Vezi Ziming LIU, „Reading behavior in the digital environment”, în *Journal of Documentation*, nr. 6, vol. 61, 2005, pp. 700-712.

²¹⁵ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, pp. 107-108.

²¹⁶ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 115.

²¹⁷ Vezi Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 117. Un singur om nu ar putea să țină sub control și să gestioneze tot ceea ce se petrece în spațiul digital, iar în acest caz este nevoie de contribuția fiecărei persoane la susținerea funcționalității tehnologiei seculare. Așa cum nimeni nu poate construi totul de unul singur, nimeni nu poate cunoaște totul.

²¹⁸ Un studiu arată că un cititor obișnuit de Web parcurge aproximativ 20% din textul scris. Unii citesc doar primele rânduri, iar restul textului pe sărite. Alții folosesc cuvintele cheie și legăturile de tip hypertext pentru a căuta anumite idei dintr-un anumit text. Vezi Jean-Claude LARCHET, *Captivi în Internet...*, pp. 65-67; Nicholas CARR, *Superficialii, Efectele internetului asupra creierului...*, pp. 25-27.

utilizatorilor întâmpină probleme de concentrare atunci când parcurg un text pe web datorită culorilor puternice, luminozității artificiale a ecranului, panourile de tip pop-up frecvente care distrag atenția etc. Toți acești factori perturbă cititul în profunzime a unui text. Lectura digitală presupune o căutare frenetică a informației prin vastitatea surselor, ceea ce duce la instabilitate și epuizare emoțională și psihică. Datorită acestei epuizări psihice se produce și o scădere a atenției²¹⁹ utilizatorului pentru textul respectiv.

Utilizatorii internetului parcurg materialele digitale și informația într-un mod cât se poate de alert, sărind de la o sursă la alta, fără a reveni ulterior la primele surse parcurse. Unii autori concluzionează astfel:

„Este evident că utilizatorii nu citesc on-line în sensul tradițional al termenului; există date privind dezvoltarea unor noi forme de lectură, în curs de evoluție, corespunzătoare creșterii puterii de parcurgere (citirea pe orizontală, titluri, pagini de conținut, rezumate etc.) și dorinței de rapiditate, în încercarea de a eluda lectura în sensul său tradițional”²²⁰.

Cititul ca proces de enculturare și zidire intelectuală, are de suferit sub influența noilor media și pentru faptul că această deprindere este stopată încă din prima etapă a vieții. Dacă deprinderea lecturii nu se formează dintr-o primă fază a vieții atunci nici adulții de mâine nu vor reuși să o deprindă și nici nu vor putea înțelege importanța acestui proces, pentru a-l insufla generațiilor viitoare. Cititul devine o problemă pentru tineri deoarece computerul este mult mai provocator, mult mai interesant, mai relaxant și nu pretinde nici un efort. De aceea, se manifestă „un declin atât în abilitatea de a citi, cât și în interesul pentru lectură”²²¹, iar tinerii nu mai pot înțelege texte mai complicate, obișnuiți fiind cu cele simple regăsite pe internet. Dacă

²¹⁹ Lectura clasică presupune o retragere în liniște și intimitate, presupune prezența fizică a cărții și dedicarea unui timp relativ lung pentru a o parcurge, în timp ce lectura digitală impune o parcurgere sumară și un ritm mult mai alert. Astfel, multimedia produce o relație cu textul din ce în ce mai instabilă, mai fragilă și mai efemeră. Vezi Jean-Claude LARCHET, *Captivi în Internet...*, pp. 68-70.

²²⁰ Sebastian SIMION, *Internetul și utopia perfecte eficiențe*, în „Punctul critic. Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală. Internetul, digitalizarea societății și mutațiile comportamentului uman”, nr. 3(17), 2016, Ed. Ideea Europeană, București, p. 37.

²²¹ Jean-Claude LARCHET, *Captivi în Internet...*, p. 46.

lectura reușește, în general, să elibereze imaginația și să dezlege capacitatea de înțelegere a textului, în schimb, computerul susține o atitudine pasivă, toate fiind deja puse înaintea utilizatorului. „Pentru omul societății tehnologiei video, cartea se pare că va fi un obiectiv tot mai îndepărtat, un lucru plicticos, fiindcă nu o mai poate citi, urmări și înțelege”²²². În graba și viteza societății contemporane nu mai este timp pentru lectură, ci doar pentru idei scurte și rapide. Informația trebuie înmagazinată și păstrată cât mai rapid și nu în creier, ci în memoria virtuală a unui computer de unde o vom putea accesa ulterior cât mai rapid și eficient.

Efectele negative ale televizorului și ale computerului asupra capacității de lecturare sunt foarte puternice în ceea ce privește abilitățile superioare necesare unei înțelegeri corecte a textului citit. Televiziunea și computerul anulează satisfacția pe care o producea lectura, înlocuind-o cu plăcerea facilă a micului ecran, și astfel inhibă dezvoltarea abilităților necesare citirii²²³.

Lectura eliberează imaginația, care trebuie să construiască, să-și imagineze înțelesul cuvintelor, al lucrurilor citite. Televizorul sau computerul, însă, blochează procesul imaginativ, oferind imaginile deja formate. Lectura presupune un ritm mai greoi sau mai rapid, în funcție de capacitatea de înțelegere a textului, în timp ce televiziunea și computerul, impunând un ritm foarte rapid, depășește capacitatea omului de a procesa informația. Cititul înseamnă concentrarea minții, dezvoltarea atenției, iar dispozitivele electronice, dimpotrivă, susțin o atitudine pasivă²²⁴.

²²² Jean-Claude LARCHET, *Captivi în Internet...*, p. 50. Într-o anumită măsură, declinul lecturii este datorat și scăderii interesului față de cultură, bine și frumos, valori morale pe care societatea contemporană secularizată nu le mai promovează, ci dimpotrivă se promovează opusul acestor valori.

²²³ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 48. Vizionarea și navigarea pe internet nu solicită un efort atât de mare și tocmai acesta este motivul pentru care mulți găsesc cititul ca un lucru greu. Lectura este o activitate care angajează mai multe procese mentale, emoționale și care „necesită răgaz pentru reflecție, răbdare și tenacitate în decodarea semnificațiilor.” Jane M. HEALY, *Endangered Minds*, Touchstone, New York, 1990, p. 198; David CLARK, *Tu, familia ta și Internetul: ce ar trebui să știe creștinii în noua eră a informației*, Trad. Dorin Pantea, Ed. Făclia, Oradea, 2014.

²²⁴ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 48.

Virgiliu Gheorghe dezvoltă ideea că tinerii nu mai citesc în contextul actual al asaltului informațional, fapt care va avea anumite efecte negative în viitor:

„Faptul că tinerii de astăzi nu mai citesc nu ar fi fost un lucru atât de grav în condițiile unei societăți tradiționale, unde cultura orală, contactul cu natura, răgazul reflecției, viața religioasă sau încercările de tot felul ofereau o experiență suficient de bogată pentru o dezvoltare normală a creierului uman. În societatea modernă însă, în condițiile create de lumea artificială de beton și asfalt, pe fondul dispariției tradițiilor orale, al slăbirii relațiilor personale, cititul joacă un rol important în dezvoltarea rețelilor neuronale. Acest lucru a fost demonstrat în mai multe studii, arătându-se că între cei care citesc mult și corect, și aceia care nu și-au dezvoltat abilitatea lecturii, se poate sesiza o diferență în funcționarea creierului”²²⁵.

Există studii care arată că învățarea cu ajutorul manualelor electronice este la fel de eficientă ca învățarea cu manualele tradiționale²²⁶. Însă, învățarea cu mediile electronice poate să fie mai „obositoare”²²⁷, mai solicitantă deoarece, în anumite cazuri intervine distragerea atenției sau se poate pierde foarte ușor înlănțuirea ideilor. Oamenii rețin de la televizor sau de pe computer mult mai puține informații decât în urma lecturii. Studiile arată că televiziunea este departe de a fi un bun educator²²⁸. În aceeași situație se află și internetul deoarece îi solicită omului și mai multă implicare.

Dacă până azi textele erau citite, astăzi textele devin cel mult parcurse, într-un mod superficial. „Mai demult se pătrundea în materie, azi se navighează online adică se alunecă deasupra conținuturilor”²²⁹. A copia și a lipi (copy-paste) un text dintr-un document în altul nu este suficient pentru

²²⁵ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 50. Nu numai cititul devine o problemă ci și scrierea. „Tinerii nu mai dispun de capacitatea de a-și reprezenta în scris ideile, gândurile, simțămintele, sau ceea ce vor să spună ... problemele lor principale sunt atât de a scrie corect cuvintele (ortografic), cât mai ales de a organiza sintactic în pagină ideile pe care vor să le transmită.” Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 106.

²²⁶ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 191.

²²⁷ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 191.

²²⁸ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii...*, p. 51.

²²⁹ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 63. Autorul subliniază ideea că tocmai datorită acestui motiv, învățarea susținută de calculator nu este eficientă, ci dimpotrivă, mediile digitale au efecte negative asupra învățării.

ca mintea noastră să acumuleze și să stocheze în memorie acea informație. Fără o aprofundare a conținutului nu putem ajunge la dezvoltare și performanță, ci doar să abordăm lucrurile cu superficialitate, adică la suprafață. „Învățarea presupune muncă mentală pe cont propriu: cu cât un conținut este prelucrat mai mult și mai profund, cu atât este mai bine învățat”²³⁰.

Pe internet informația vine la noi instantaneu, uneori ne asaltează, deci nu trebuie să depunem un efort prea mare pentru a o accesa. Reușim, la fel de ușor, să căutăm automat cuvinte cheie într-un anumit document, fără să mai citim întregul text, doar prin simpla tastare a aceluia termen. Cu alte cuvinte, informația este cea care vine la noi instantaneu, de cele mai multe ori scoasă din context. În schimb, când citim în cărți noi suntem cei care mergem în căutarea informației, încercând să cuprindem întreg contextul în care a fost formulată:

„O imensă informație ne așteaptă în biblioteci; ea trebuie consultată cu regularitate, cu un anume simț al ordinei și cu o intuiție selectivă mereu trează. Această informație, spre deosebire de cea transmisă pe canalele audio-vizuale, nu vine ea spre noi, ci așteaptă să ne îndreptăm noi spre ea; și tot spre deosebire de o bună parte din informația care ne asaltează prin canalele mass-mediei, informația din bibliotecă există numai într-o formă latentă, potențială; ea se actualizează numai prin efortul nostru”²³¹.

Așadar, problema fundamentală legată de învățarea prin internet ține și de conținut. Dacă s-ar transmite, atât prin mijloacele mass-media cât și prin internet, lucruri educative, morale, religioase, atunci „copii și adulții ar avea ce învăța și toată lumea s-ar folosi și ar fi mulțumită”²³².

În 1985, apare într-o revistă din Italia un titlu: „Atenție la calculator! Limbajul său intoxica creierul”²³³! Era punctul de vedere al unui cercetător pe nume Joseph Weisenbaum cu privire la efectele calculatorului asupra minții copilului. El considera că limbajul calculatorului este unul inadecvat

²³⁰ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 84.

²³¹ Solomon MARCUS, *Provocarea Științei...*, pp. 270-271. În aceeași măsură, informația care ne vine prin internet ne asaltează și ne copleșește datorită volumului imens și fluxului continuu. Filtrarea și interpretarea acesteia necesită timp și răbdare.

²³² Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii...*, p. 53.

²³³ Solomon MARCUS, *Provocarea Științei...*, p. 438.

și profund dăunător în educația copilului, deformând modul lor de a gândi. Dacă încă de atunci exista tendința de a introduce educația informatică în școală, azi tendința este și mai pronunțată. Nu este vorba despre o respingere totală a calculatorului, ci folosirea lui în anumite limite. „Există o limită în această folosire. Distorsiunile apar din momentul în care psihicul uman, în ceea ce are el mai specific, este supus unui tratament automat”²³⁴.

Datorită faptului că mintea nu se mai apleacă atât de mult asupra înțelegerii conținutului, obișnuiți fiind cu parcurgerea sumară a materialului, întreg procesul mintal devine încetinit. Dacă informația este deja prelucrată, atunci mintea nu se mai străduiește să o dezvolte, ci o preia exact sub forma în care este prezentă online. Virgiliu Gheorghe dezvoltă aceste idei:

„Copilul în fața televizorului nu are parte de experiența obișnuită a limbajului, de stimularea dialogică a gândirii și reflecției pe care părinții, bunicii sau mediul uman, în general, le oferă. Stimulii vizuali și auditivi percepuți în fața micului ecran sunt atât de agresivi, se succed cu o asemenea rapiditate, încât depășesc capacitatea creierului de a-i controla. Efectul inevitabil va fi inhibarea unor importante procese mentale”²³⁵.

Așadar, este deosebit de important să recultivăm metodele tradiționale de parcurgere a conținutului, chiar și în contextul noilor tehnologii ale informației, deoarece riscăm să cădem într-o automatizare periculoasă. Este suficient să redescoperim bogățiile ascunse din cărțile de pe raft, din bibliotecă și din librărie.

²³⁴ Solomon MARCUS, *Provocarea Științei...*, pp. 439-440. Creierul se obișnuiește prea mult cu operațiunile pe care calculatorul le efectuează în mod automat, deci apar anumite disfuncții ale creierului.

²³⁵ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 37. Utilizarea îndelungată a noilor tehnologii duce la slăbirea dinamismului mintal deoarece creierul este concentrat doar pe anumite procese uzuale, anumite abilități rămânând nefolosite și care, cu timpul, devin „veștejite”, pierzându-și potențialitatea. Prin urmare, orice experiență mai des repetată din viața unui om va produce, cu timpul, configurarea conexiunilor neuronale specifice acelei activități, celelalte părți rămânând nedezvoltate. Cu alte cuvinte, ne obișnuim creierul cu o atitudine pasivă, concentrată doar pe o anumită activitate. Îl obișnuim să nu reflecteze, să nu facă anumite calcule matematice, să nu dialogheze, să nu se concentreze la problemele reale ale vieții etc.

2.4.4. Scrisul digital și pericolul plagierii

O altă activitate educativă care poate avea de suferit în urma utilizării îndelungate a internetului este scrisul. Scrierea textelor devine o operațiune din ce în ce mai greoaie datorită conținutului vast al internetului și datorită materialului împrăștiat pe internet. Cu cât utilizăm mai mult internetul, cu atât este mai dificil să ne concentrăm asupra compunerii textelor lungi²³⁶. Scrisul de mână, treptat, devine înlocuit de scrisul la tastatură, iar dexteritatea și rapiditatea scrierii se va dezvolta pe măsura exercițiului. Același lucru este aplicabil și pentru scrisul pe tastatura telefonului inteligent²³⁷. Fără îndoială, computerul este o unealtă folositoare și necesară în compunerea și editarea textelor. Odată cu evoluția tehnicii, nu numai modalitatea scrierii este modificată, ci și conținutul acesteia. Tendința elevilor și a studenților este de a copia, parțial sau în întregime conținutul informațional găsit pe internet și să-și însușească munca intelectuală a altora, ceea ce se numește plagiat sau furt intelectual²³⁸. Internetul susține astfel de practici imorale, dat fiind conținutul său bogat, astfel încât devine aproape imposibil să găsești sursa autentică a informației. Plagierea este un act imoral și datorită faptului că se transmite publicului o minciună a presupusei munci cinstite a autorului. Prin practicarea acestei metode rapide, se slăbește intelectul în timp și puterea de sintetizare a elevului. El nu mai trece informația prin filtrul personal, prin gândirea proprie, nu o mai înțelege, ci o preia în mod gratuit și o oferă mai departe. În acest fel, nici creierul nu va reuși să înmagazineze informația deoarece tot procesul se petrece foarte rapid. „Digitalizarea crescândă a scrisului, care începe deja din copilărie, are consecințe negative asupra capacității de a citi a copiilor și adulților. Învățarea literelor la tastatură, în comparație cu scrisul de mână, duce la o mai slabă capacitate de a recunoaște literele”²³⁹.

²³⁶ Vezi Nicholas CARR, *Superficialii, Efectele internetului asupra creierului...*, p. 25. Pe de o parte avem la îndemână material suficient pentru inspirație și pentru a ne ușura munca, iar pe de altă parte este din ce în ce mai dificil să ne păstrăm concentrarea asupra textului.

²³⁷ Vezi Ioan C. TEȘU, *Creștinul, în lumea digitală...*, pp. 264-266.

²³⁸ Vezi Emanuel SOCACIU, Constantin VICĂ, Emilian MIHAILOV, Toni GIBEA, Valentin MUREȘAN, Mihaela CONSTANTINESCU, *Etică și integritate academică*, Ed. Universității din București, 2018, pp. 114-115.

²³⁹ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, pp. 157-158.

Informația dintr-o carte, dintr-un articol sau chiar de pe internet, nu poate fi folosită ca fiind munca noastră. Informația trebuie utilizată într-un mod „etic și legal”²⁴⁰. Pe de altă parte există și un alt tip de plagiat, numit plagiat involuntar în care autorul unei lucrări prezintă anumite idei sau concepte pe care le-au mai redat și alți autori, fără să își dea seama. Această formă de plagiat este datorată ignoranței cercetătorului. Această problemă poate fi prevenită prin educație²⁴¹, iar educația corectă este cea câștigată în urma efortului intelectual personal. Pe lângă aceasta, este important ca tinerii să învețe să își antreneze capacitatea lor creativă, să gândească și să formuleze idei conform părerilor și convingerilor personale. Furtul intelectual nu face altceva decât să oprească dezvoltarea acestei capacități creative a minții umane.

Reamintim importanța profesorului, în acest sens. El are datoria să explice elevilor și studenților care sunt metodele de lucru, cum trebuie întocmite lucrările pentru a evita furtul intelectual și cum să ne raportăm corect față de munca altora. Profesorul trebuie să verifice și să evalueze dacă stilul de lucru al elevilor este corect și să explice cum trebuie să se corecteze anumite probleme. La rândul lor, elevii sau studenții au responsabilitatea morală de a prelua și de a reda corect, prin norme de citare, informațiile care le regăsesc în cercetarea lor, evitând astfel furtul intelectual.

Acasă părinții trebuie să urmărească activitatea copilului pe internet²⁴² și să elimine conținuturile nepotrivite prin instalarea anumitor filtre de control parental. La fel și la școală este indicat și util ca profesorul să urmărească cu atenție activitatea elevilor. Școala trebuie să fie a doua „familie”, loc în care copilul trebuie să se afle în siguranță și să beneficieze de o creștere unitară. Profesorul va încerca să deslușească singur curiozitățile elevilor pentru ca timpul petrecut pe internet al elevului să fie cât mai redus.

²⁴⁰ Robert CORAVU, „Ce este plagiatul și cum poate fi prevenit”, în *Revista Română de Biblioteconomie și Știința Informării, București*, Februarie, 2013, p. 40.

²⁴¹ Robert CORAVU, „Ce este plagiatul...”, p. 41.

²⁴² Este important să cunoaștem ce site-uri vizitează copilul, ce fel de jocuri preferă (educative sau violente), cu cine comunică pe rețelele virtuale, care este grupul său de prieteni, cu cine se împrietenește, ce conținut postează pe rețelele sociale etc; diverse aspecte care nu numai că oferă informații despre personalitatea copilului, ci oferă siguranța și controlul parental.

Una dintre tendințele actuale secularizante este răsturnarea moralității și a principiilor morale, astfel încât ceea ce până acum era considerat imoral tinde să devină moral, iar ceea ce era considerat moral, să fie relativizat. Același fenomen se petrece și în spațiul digital, atunci când un număr mare de oameni adoptă un comportament imoral și îl transformă într-un comportament perfect normal, acceptat ca atare. Un exemplu concret este furtul sau descărcarea de materiale digitale de pe internet, fără a deține dreptul de autor asupra acelor materiale. Mulți dintre utilizatori, pentru a evita cheltuieli, decurg la piratarea sau descărcarea materialelor digitale (programe informatice, cărți, jocuri video, muzică, filme, imagini etc.). „Mai devreme sau mai târziu, legea poate înceta să reflecte percepțiile morale ale mulțimii. Iată un lucru aparent amuzant cu privire la percepțiile morale: dacă un număr destul de mare de oameni încalcă o lege, acest fapt încetează de a mai fi considerat imoral”²⁴³, deoarece toată lumea o practică. Dacă este greșit și imoral să furăm un obiect dintr-un magazin, de ce să fim îndreptățiți să furăm din spațiul digital? Normele morale și legile sunt valabile în orice ipostază a vieții.

Prin furtul intelectual mintea și intelectul rămân într-un stadiu nedefinit, nedezvoltat, oricât de multă informație ar trece prin fața ochilor. „Oricât de mult s-ar dezvolta tehnica și tehnologia, acestea nu pot pune la dispoziție un mediu mai potrivit dezvoltării minții umane decât cel pe care ni-l dăruiește natura sau lumea, așa cum a fost ea făcută de Dumnezeu, în care s-au născut și au crescut copiii dintotdeauna”²⁴⁴.

Noua generație trebuie să își dezvolte capacitatea creatoare, responsabilitatea morală, dar și creativitatea, pentru a evita pericolul plagierii și a furtului intelectual²⁴⁵. De asemenea, ei au nevoie de o atitudine critică asupra problemelor, de o gândire focusată și contemplație²⁴⁶.

²⁴³ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 300.

²⁴⁴ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 36.

²⁴⁵ Whitney BAUMAN, Joseph MARCHAL, Karline McLAIN, Maureen O CONNELL, Sara M. PATTERSON, *Teaching the millennial generation in the Religious...*, pp. 310-311. Chiar dacă, aparent, în spațiul digital găsim informația disponibilă, nu trebuie să considerăm că avem dreptul să ne însușim aceste informații care nu ne aparțin. Întotdeauna există ceva care trebuie adăugat, îmbunătățit, din perspectiva proprie, ceea ce ne face cu adevărat autentici și unici.

²⁴⁶ Whitney BAUMAN, Joseph MARCHAL, Karline McLAIN, Maureen O CONNELL, Sara M. PATTERSON, *Teaching the millennial generation...*, p. 314.

2.5. Internetul și valorificarea timpului

Timpul reprezintă o valoare în sine, deoarece, după cum afirma un autor contemporan: „Timpul este umplut de Dumnezeu”²⁴⁷. Multe dintre activitățile noastre zilnice necesită o perioadă mai mică sau mai mare de timp. Ne alocăm timp pentru muncă, odihnă, relaxare, rugăciune etc. Raportându-ne la veșnicia lui Dumnezeu, timpul pe care îl petrecem aici pe pământ este doar o infimă parte, dar pe care omul este dator să o valorifice în scopul câștigării veșniciei prin desăvârșire. După cum afirma Părintele Dumitru Stăniloae, timpul poartă în sine posibilitatea veșniciei, care se poate realiza în comuniune cu Dumnezeu prin harul Său²⁴⁸. Tot Părintele Stăniloae afirma că veșnicia este viață, iar viața este mișcare. Mișcarea noastră se face spre viața cea veșnică care își are izvorul în Dumnezeu. Viața veșnică este comuniunea de iubire dintre Persoanele Sfintei Treimi, comuniune la care aderăm și noi, iar timpul nu este altceva decât intervalul de așteptare dintre chemare și răspuns, spre această comuniune a veșniciei²⁴⁹. Chemarea spre mântuire se adresează în totalitate omului, iar răspunsul este mișcarea omului spre desăvârșire. Aici pe pământ, Dumnezeu ne oferă timp ca să Îi răspundem chemării Sale, iar noi răspundem prin împlinirea voii Lui. Tot timpul petrecut fără să ascultăm de Dumnezeu este un timp fără conștiința veșniciei, adică un timp fără valoare. Iubirea lui Dumnezeu, lucrând în timp ne ridică dincolo de timp deoarece este veșnică²⁵⁰.

În condițiile actuale, omul neglijează valoarea timpului: „În modernitatea târzie, datorită imensului flux de informații, rapidității cu care acestea sunt vehiculate, dar și depășirii consecvente și tot mai asidue a etapelor de dezvoltare tehnico-științifică, chiar timpul tinde să devină o non-valoare”²⁵¹. Aruncat în torentul informațional actual, dar și în graba societății contemporane, omul actual percepe timpul ca pe un dușman. Timpul perceput astfel, ca non-valoare, nu îl îndreaptă pe om spre veșnicie, ci îl afundă în mundan.

²⁴⁷ Cristian ȘERBAN, *Internetul- Tinerii în fața provocării*, Ed. Egumenița, Galați, 2005, p. 41.

²⁴⁸ Dumitru STĂNILOAE, *Timp și veșnicie*, Ed. SLG Press, Fairacress, Oxford, Anglia, p. 8.

²⁴⁹ Dumitru STĂNILOAE, *Timp și veșnicie...*, p. 8.

²⁵⁰ Dumitru STĂNILOAE, *Timp și veșnicie...*, p. 12.

²⁵¹ Ștefan ILOAIE, *Morala creștină și etica postmodernă. O întâlnire necesară*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, p. 52.

Cum este perceput timpul astăzi și cum am învățat să ne raportăm la această resursă epuizabilă pe care o avem la dispoziție, într-o lume aflată într-un proces de accelerare continuă? Suntem capabili să valorificăm și să gestionăm corect timpul nostru disponibil? Una dintre activitățile frecvente ale omului a devenit navigarea pe internet și pe rețelele virtuale, activitate care consumă timp sau, cu alte cuvinte, practică ce nu oferă, de cele mai multe ori, valoare timpului petrecut online. În acest cadru, este nevoie mai întâi să stabilim cât timp avem nevoie să alocăm internetului, cât timp este suficient pentru a păstra un echilibru în viața noastră. Cel mai probabil nu vom găsi o rețetă universală, însă gestionarea timpului petrecut în spațiul virtual este o problemă ce ține de autocunoașterea capacităților proprii și de autocontrol.

Această revoluție electronică provocată de apariția și dezvoltarea internetului, a mass-mediei și a tuturor tehnologiilor actuale, a dus la creșterea entuziasmului tinerilor și a omului, în general, pentru utilizarea fără oprire a internetului. În special tinerii sunt cei care își pun tot timpul și toată priceperea, în mod gratuit, în slujba tehnologiei actuale și în folosul progresului economic²⁵². Internetul este un instrument cronofag, iar pentru o gestionare corectă a timpului petrecut online este important să ne stabilim prioritățile sau chiar să ne impunem un anumit program, astfel încât să nu neglijăm celelalte aspecte ale vieții. De asemenea, este important să eliminăm din programul nostru zilnic activitățile care nu sunt necesare.

Cu certitudine trăim în limitele temporalității, iar fiecare clipă reprezintă o oportunitate și în același timp, o responsabilitate a noastră de a înainta spre mântuire, adică de a valorifica timpul. Acțiunile noastre se desfășoară în timp și uneori efectele acestor acțiuni se răsfrâng asupra celorlalți pe parcursul unei perioade îndelungate, chiar și în afara timpului, după moarte, dacă ne gândim la judecata particulară și la judecata universală. „Nu știm niciodată unde și când se oprește fapta noastră cu toate urmările ei”²⁵³. Tot în sfera acestei responsabilități morale a faptelor săvârșite

²⁵² Georgios MANTZARIDIS, *Tradiție și Înnoire*, Ed. Doxologia, Iași, 2017, p. 149.

²⁵³ Ștefan ILOAIE, *Responsabilitatea morală, Personală și Comunitară*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, p. 290. Întreaga umanitate are responsabilitatea de a lucra neconștient întoarcerea spre veșnicia lui Dumnezeu la care suntem chemați. Omul este chemat să depășească timpul, iar această transcendere a timpului reprezintă unirea deplină a tuturor în iubirea lui Dumnezeu.

putem să încadrăm și faptele noastre săvârșite în mediul virtual. Nu știm ce efect pot să aibă asupra unora acțiunile noastre din mediul virtual și pentru cât timp.

2.5.1. Noua cultură a rapidității

Internetul ajută, pe de o parte, la economisirea timpului, dacă ne referim, spre exemplu la poșta electronică (E-mail) prin viteza de deplasare a mesajelor, dar pe de altă parte ne răpește timp deoarece ne propune alte activități complexe (filme, jocuri, muzică, rețele de socializare, etc.). Deci, folosim internetul atât în mod constructiv, prin valorificarea timpului petrecut, cât și într-un mod nefolositor, prin irosirea timpului cu diverse activități. Cei care utilizează frecvent internetul pierd noțiunea timpului, de cele mai multe ori, alocând mult timp navigării fără un scop precis. Aceștia consideră că au stat puțin timp în fața computerului, dar în realitate ei petrec mult mai mult timp navigând. Internetul are această capacitate de a modifica percepția noastră asupra timpului, oferindu-ne o iluzie a economisirii resursei temporale. Oarecum, timpul petrecut în fața ecranului se comprimă. Internetul poate să fie o piedică în lucrarea noastră duhovnicească de câștigare a vieții veșnice, dar poate să fie și un mic ajutor prin valorificarea corectă a timpului petrecut în fața computerului. Dacă este folosit pentru menținerea comuniunii cu cei apropiați sau pentru dobândirea cunoașterii, atunci timpul petrecut nu este unul irosit, ci creator.

Referitor la această temă există și voci critice care descriu această realitate și care nu recunosc nici un efect benefic al timpului petrecut pe internet, ci dimpotrivă acuză folosirea acestuia:

„Datori suntem, astfel, să avem grijă de timpul nostru ca și cum am avea grijă de sănătatea noastră, și nu este nici o exagerare că, trămuind bine timpul, dăruim sănătate sufletului nostru. Dacă petrecem tot timpul în păcate, atunci se vor surpa și sufletul și trupul. Pierderea vremii pe Internet, în ceea ce generic se numește „distracție”, este un afront direct adus lui Dumnezeu. Dacă Internetul ar fi fost de așa mare trebuință, I-ar fi fost greu lui Dumnezeu să îl facă inginer pe Adam și aceasta să stăpânească și peste unealta asta de pierzanie? Nu se observă, oare, că, cu cât avem tehnică mai

sofisticată, singurătatea se insinuează și mai mult? Asta pentru că vrem relații virtuale, camere video peste tot, lumi imaginare”²⁵⁴.

Internetul modifică și restructurează raportul nostru cu spațiul și timpul și ne introduce într-o epocă a instantaneului, o epocă a rapidității de transfer a informației, dintr-un colț în altul al lumii. Cu cât este mai rapid cu atât este mai eficient. Cu cât omul își desfășoară activitățile mai rapid, cu atât crede că este mai stăpân pe situație, dobândind o falsă idee de libertate și putere. Accesul la informație se face instantaneu, comerțul pe internet se desfășoară la fel de rapid, iar exemplele pot continua. Cu toate acestea „abolirea distanțelor nu desființează spațiul, iar caracterul virtual al contactelor sau al întâlnirilor creează de fapt alte distanțe”²⁵⁵.

Epoca vitezei presupune scurtarea timpului de așteptare, realizarea conexiunilor cât mai rapid și reducerea timpului de executare a activităților. Astfel, există tendința constantă de a accelera demersul lucrurilor și a proceselor, pentru a ajunge, într-un timp cât mai scurt la scopul dorit. Așa se explică intensificarea stărilor de stres, cauzate de valul imens de informație și solicitări care nu suportă, sub nici o formă amânare, ci impun o rezolvare imediată. Tot așa se explică și restrângerea conținutului mesajului transmis și utilizarea unui stil minimalist, reducător, în comunicarea actuală (de exemplu prin SMS – short message signal). Cu cât este mai scurt mesajul, cu atât poate fi trimis și procesat mai rapid. Însă „rapiditatea cu care suntem conduși pe căi ocolite nu ne scurtează nicidecum drumul”²⁵⁶! Noile mijloace media nu numai că nu ne eliberează de limitele temporalității, ci dimpotrivă produc o accelerare și o contracție a acestuia²⁵⁷.

²⁵⁴ Cristian ȘERBAN, *Internetul...*, p. 41. Avem de învățat chiar și din acest tip de atitudine mai reticentă legată de internet. Chiar și o atitudine critică poate să fie constructivă, dar, la rândul ei, o poziție permisivă poate să fie periculoasă. Este important menținerea unui echilibru între permisivitate și criticism deoarece mediul virtual nu este complet bun sau complet rău. Valoarea pozitivă sau negativă o oferim prin modul în care utilizăm aceste mijloace tehnice.

²⁵⁵ Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 91. Autorul insistă pe ideea că rețelele media ne schimbă raportarea noastră și percepția legată de spațiu și timp, aceste coordonate esențiale ale vieții omului. Într-o anumită măsură, în mod real, iar în altă măsură virtual, reușim să străbatem spațiul și timpul prin accesul la o lume întreagă de posibilități.

²⁵⁶ Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 104.

²⁵⁷ Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 105. Avem falsa impresie că timpul de lucru se scurtează, datorită accelerării ritmului de lucru, dar de fapt se intensifică numărul activităților care trebuie îndeplinite în același interval de timp.

2.5.2. Iluzia economisirii timpului

La fel cum abolirea distanțelor nu înseamnă anularea spațiului, nici accelerarea lucrurilor nu va duce la câștigarea timpului. Este doar o falsă impresie faptul că dacă reușim să accelerăm procesele care se desfășoară în jurul nostru, economisim timp. Dimpotrivă, ne angajăm în mai multe demersuri care, la rândul lor, presupun mai mult timp. „Scurtarea timpului face ca el să treacă mai repede, și atunci noi de fapt dispunem de mai puțin timp, fiecare activitate fiind trăită mai puțin intens. Și pentru că noile media ne permit să facem tot mai multe lucruri, întotdeauna timpul nu ne mai ajunge”²⁵⁸. Iată că ne aflăm în fața incapacității de gestionare corectă a timpului, ceea ce va duce la accentuarea problemelor ce țin de auto-control și va duce spre un dezechilibru interior. Nu facem altceva decât să acutizăm stresul psihic cauzat de numeroasele probleme rămase nerezolvate.

Noile media se opun organizării zilnice a timpului deoarece impun noi modalități de ocupare a acestuia. Deseori constatăm că primirea mesajelor noi perturbă activitatea noastră și linearitatea temporală, impunând o reorganizare și o reorientare spre alte activități. Amânăm momentele importante ale zilei pentru alte activități care se ivesc. O emisiune televizată sau un film privit pe internet ne impune o amânare a timpului petrecut cu familia și consolidarea relațiilor familiale. Orele meselor sunt amânate, fiecare membru al familiei având propriul său ritm dictat de activitățile pe care le desfășoară pe internet sau în fața televizorului. Acest lucru demonstrează că timpul petrecut în spațiul virtual este lipsit de continuitate, este un „timp fragmentat, fărâmițat, împrăștiat”²⁵⁹, deoarece este de cele mai multe ori întrerupt de alte mesaje sau activități care nu

²⁵⁸ Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 91.

²⁵⁹ Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 93. Odinioară munca omului presupunea o concentrare pentru a-i asigura o continuitate, iar acțiunile sale decurgeau firesc, succesiv. În epoca vitezei, munca omului este și mai mult îngreunată de activitățile care intervin. Tehnica ar trebui să ajute la scurtarea timpului de lucru și la sprijinirea activităților omului, dar se pare că tehnica nu face altceva decât să îi îngreuneze munca. Pe lângă oboseală, omul acumulează și stres în plus, iar stresul este principala cauză a dezechilibrului interior psihic sau chiar fizic.

suportă amânare. Deci, nu numai că nu reușim să economisim timp, ci dimpotrivă pierdem din ce în ce mai mult timp cu diverse activități:

„Astăzi, omul conectat are senzația unui timp discontinuu, compus din fragmente – ca să nu zicem frânturi; aceasta pentru că fie se dedică unei singure activități, care nu se poate desfășura în voie pe o perioadă lungă de timp, fiind neconținut întreruptă, fie se ocupă de mai multe activități aproape simultan, care nu sunt decât tot atâtea secvențe de timp lipsite de coerență și uneori fără nici o legătură între ele”²⁶⁰.

Omul conectat la mijloacele media se află tot timpul într-o continuă așteptare sau într-o continuă alertă pentru că în orice moment este posibil să primească o notificare, un apel sau un mesaj important care nu trebuie pierdut. Oarecum simte o teamă să nu piardă ceva important, fapt care generează stresuri în plus. De pildă, atunci când ne aflăm în afara ariei de acoperire a rețelei de telefonie mobilă, sau când nu avem acces la internet din diferite motive, ne scandalizăm foarte ușor, închipuindu-ne diverse scenarii negative. Această nevoie de a fi conectați tot timpul la rețelele de internet și telefonie mobilă, indiferent unde ne aflăm, a produs în mentalul colectiv al oamenilor o formă de reflex psihologic de verificare constantă a notificărilor sau a mesajelor pe telefonul mobil sau pe computer. Cu toate că acestea sunt programate să ne anunțe sonor fiecare mesaj nou venit, noi totuși continuăm să verificăm cutia poștală a mail-ului în mod obsesiv.

Nevoia de a verifica Twitter, de a reîmprospăta Reddit sau orice altă rețea de socializare, devine un tic nervos, care sparge timpul neîntrerupt în fragmente prea mici pentru a susține prezența necesară, pentru o viață trăită cu intenție²⁶¹.

2.6. Rețelele de socializare - mediu de mobilizare socială

Suntem martorii unei mișcări istorice care se petrece în spațiului virtual. Este vorba despre conturarea hărții fiecărui om de pe internet,

²⁶⁰ Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 94. De cele mai multe ori suntem întrerupți din activitățile noastre de diferite apeluri telefonice, sms-uri, mailuri și notificări sonore pe rețelele de socializare, iar acest lucru duce la o încetinire a muncii.

²⁶¹ Cal NEWPORT, *Minimalism digital. Concentrează-te pe propria viață într-o lume plină de zgomot*, Trad. Raluca Chifu, Ed. Publica, București, 2019, p. 10.

identitatea lui digitală și modul în care oamenii sunt conectați între ei prin rețelele de socializare²⁶² și internet. Este așa numita „Epocă Facebook” sau „Era Facebook”, după cum o numesc unii autori²⁶³. Ne putem închipui ce efecte poate să aibă această epocă, care a început deja, asupra societăților sau a persoanelor, în general, prin forța de mobilizare ce o manifestă în rândul oamenilor, însă nu le vom putea anticipa pe termen lung, deoarece este un mediu în continuă actualizare și schimbare. Facebook ne ajută să facem ceea ce ne stă în însăși natura noastră, adică să comunicăm lumii întregi cine suntem. Chiar în acest moment, pe Facebook, sunt logați, din lumea întreagă, aproximativ 200 de milioane de persoane care comunică unii cu alții²⁶⁴, de unde deducem că Facebook este într-adevăr un mediu în care sunt implicați foarte mulți oameni din diferite societăți. „Internetul a fost folosit pentru mobilizarea oamenilor în a susține anumite tipuri de cauze politice, religioase sau sociale”²⁶⁵.

Rețelele de socializare pot deveni mijloace de mobilizare în masă a oamenilor, așa cum s-a arătat și mai sus²⁶⁶. În această privință avem numeroase exemple de modalități în care oamenii se fac auziți. Există discuții pe rețelele de socializare care abordează probleme de diferite aspecte. Este absolut firesc să apară anumite reacții pozitive sau negative din partea mulțimii, ca răspuns la postările, știrile și informațiile care circulă haotic în spațiul digital. Oamenii nu au rețineri în a comenta problemele din punctele lor de vedere, exprimându-și liber propriile convingeri. David Kirkpatrick observă în lucrarea sa „Efectul Facebook”, un astfel de fenomen de mobilizare în masă, a unui număr impresionant de utilizatori, în legătură cu

²⁶² Luăm ca exemplu una dintre cele mai utilizate rețele de socializare: Facebook. Mișcările care se nasc uneori pe această rețea de socializare scapă de sub control, iscându-se discuții aprinse pe teme sociale, religioase, economice, politice sau de orice gen.

²⁶³ Clara SHIH, *The Facebook Era*, Prentice Hall, USA, 2009, p. 3.

²⁶⁴ Clara SHIH, *The Facebook Era...*, p. 4.

²⁶⁵ Constantin SCHIFIRNEȚ, *Mass-media, modernitate tendențială și europeanizare în era internetului*, Ed. Tritonic, București, 2014, p. 275.

²⁶⁶ Oamenii, de cele mai dese ori, se mobilizează prin rețelele de socializare mai rapid decât în viața reală. Spre exemplu, un mesaj de ajutorare se răspândește mult mai repede prin rețea decât în viața reală, prin comunicare directă. Orice problemă socială își găsește rezolvarea mult mai repede dacă este dezbătută în mediul virtual, decât dacă se încearcă în viața reală.

o anumită postare, oferindu-ne un exemplu: „numărul membrilor trecuse de 8.000, pe forum oamenii postau, continuu, următorul mesaj: Hai să facem ceva”²⁶⁷! În momentul când apar mai multe mesaje de genul acesta un lucru devine clar, anume, oamenii se pot mobiliza foarte ușor la nivelul rețelelor de socializare. Explicația poate fi următoarea: în momentul când apare acest tip de mesaj, se trezește în sufletul omului spiritul social, simțul datoriei sociale, ceea ce ne duce cu gândul automat la impactul și importanța acestui simplu mijloc de socializare. Cert este că pe Facebook se produc mereu astfel de mișcări sociale, chiar culturale și de ce nu, chiar mișcări de natură religioasă. Întrebarea este de ce creștinii nu s-ar putea la fel de bine mobiliza în vederea ajutorării semenilor aflați în nevoie sau pentru a întreprinde anumite acțiuni filantropice? Răspunsul este cu siguranță unul pozitiv. După cum am arătat și anterior, spațiul digital are o imensă putere de mobilizare pentru problemele de ordin religios, dar poate să fie și un mijloc de mobilizare socială în scopuri filantropice. În spațiul rețelelor sociale digitale, toți utilizatorii devin o singură voce care militează pentru diferite cauze de ordin social, cultural, politic, religios etc. De pildă, în Egipt, Tunisia și Libia au existat mișcări de reformă politică organizate pe Twitter, greu de controlat de către orice fel de autoritate centrală²⁶⁸.

Rețelele de socializare sunt adevărate forțe de mobilizare a oamenilor, iar acest lucru este demonstrat de generația tinerilor utilizatori ai internetului: „Tinerii i-Gen sunt maeștri în arta de a se alătura celor mai populare cauze din mediul online, reușind măcar să atragă atenția asupra anumitor probleme. Din păcate, s-ar putea să fie foarte eficienți în a da mai departe linkuri despre cauze nobile, dar mai puțin eficienți în a se implica efectiv”²⁶⁹.

Un alt tip de mișcări care se nasc pe Facebook sau pe celelalte rețele sociale sunt mișcările politice. „Chiar dacă Facebook nu a fost creat ca

²⁶⁷ David KIRKPATRIK, *Efectul Facebook...*, p. 9.

²⁶⁸ Vezi David CLARK, *Tu, familia ta și Internetul: ce ar trebui să știe creștinii în noua eră a informației*, Trad. Dorin Pantea, Ed. Făclia, Oradea, 2014, p. 39.

²⁶⁹ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 225. Cu alte cuvinte, tinerii generației rețelelor de socializare sunt implicați în mișcările sociale, dar de pe poziția mediului digital, de pe margine, din exterior. Ei sunt înclinați mai mult spre atitudini individualiste și mai puțin spre implicarea concretă în viața socială.

unealtă politică, cei care l-au creat au observat destul de repede potențialul unic pe care rețeaua de socializare îl are în acest sens”²⁷⁰. Aceeași situație o au și celelalte rețele virtuale precum Twitter, LinkedIn, Google+, Pinterest, Xing, Instagram etc²⁷¹. Oamenii își exprimă liber opiniile lor politice, protestele, și își pun în evidență crezul lor politic. Mark Zuckerberg, care este fondatorul Facebook-ului, era conștient de faptul că pe Facebook pot apărea diverse organizații, mișcări politice sau orice alte tipuri de mișcări. Mai mult, pe Facebook observăm deseori informații de natură politică, postate de către diferiți membri, având ca scop manipularea maselor. Unii spun că Facebook poate să devină o nouă societate politică datorită faptului că acesta are un volum uriaș de informații politice și se nasc mereu campanii politice. Unele discuții sunt pașnice, dar altele sunt aprinse. „Violența verbală a postărilor politice pe Facebook dovedește faptul că subiecții sunt oarecum conștienți de impotența lor civică”²⁷². Sau mai bine spus, își manifestă curajul de a vorbi doar virtual. Discuțiile politice de pe Facebook nu sunt oficiale, deci nu pot avea impact asupra realității, dar pot avea efect asupra unor grupuri restrânse. „Unul dintre puținele efecte practice ale activității politice digitale este cristalizarea deciziei de vot negativ...altfel spus, Facebook e un mediu care favorizează, grosso modo, opoziția”²⁷³.

Facebook poate deveni un factor important în încercarea de a împăca o lume înțesată de conflicte politice și religioase, în această eră a declinului economic și sociologic. Mai mult decât atât, el poate deveni o unealtă prin care firmele pot comercializa diferite produse, deci pentru folos economic. „Efectul Facebook este o unealtă la fel de puternică pentru piața comercială, atâta timp cât firmele știu să-l folosească în avantajul lor”²⁷⁴. Acest lucru demonstrează cât de tentat și cât de dispus este omul contemporan să se alipească de lucrurile materiale, iluzorii, îndepărtându-se de adevăratele sale principii și valori, îndepărtându-se chiar și de ceilalți semeni. „Când

²⁷⁰ David KIRKPATRIK, *Efectul Facebook...*, p. 11.

²⁷¹ Vezi www.socialmedia.ro Cele mai importante 21 de rețele de socializare și aplicații ale anului 2015. Chiar dacă scopul lor nu este unul politic, totuși ele au un potențial în acest sens, influențând fie prin imagini fie prin text scris.

²⁷² Teodor BACONȘCHI, *Facebook. Fabrica de narcisism*, Ed. Humanitas, București, 2015, p. 107.

²⁷³ Teodor BACONȘCHI, *Facebook...*, p. 112.

²⁷⁴ David KIRKPATRIK, *Efectul Facebook...*, p. 14.

Facebook este folosit așa cum a fost gândit la început, pentru a construi legături mai bune între oameni care se cunosc deja în lumea reală poate avea un impact emoțional ridicat”²⁷⁵.

Pe internet, în special pe rețelele de socializare, se produc și anumite mișcări culturale, legate de literatură. Mulți dintre scriitori recurg la Facebook pentru a-și posta anumite teme sau anumite critici referitoare la diferite scrieri. De asemenea, există diferite grupuri care dezbat anumite probleme literare. O părere referitoare la aceste aspecte este cea a unui scriitor: „Probabil cel mai vizibil efect pe care Facebook l-a avut asupra scriitorilor este înghețarea blogurilor. Cu câțiva ani în urmă Facebook nu exista, iar acum ne întrebăm cum am putea supraviețui fără el”²⁷⁶. Există grupuri de poezie și teatru pe Facebook, unde se ivesc dezbatări legate de anumite teme. Deci, constatăm că efectele rețelelor de socializare se resimt la toate nivelele societății, inclusiv cele culturale și religioase.

Același autor afirmă un lucru pozitiv despre Facebook: „Pe de altă parte, trebuie să admitem că Facebook a fost construit inteligent. Diversele aplicații permit ca site-ul să fie folosit și în scopuri pedagogice. Se pot constitui grupuri studențești pe Facebook, în cadrul cărora există posibilitatea de a atașa diverse materiale”²⁷⁷. Lumea studențească a început să utilizeze aceste opțiuni ale site-urilor și platformelor educative, îmbinând astfel, utilul cu plăcutul.

Rețelele virtuale produc și alte tipuri de mișcări. Este vorba despre promovarea propriei personalități în cadrul grupului de prieteni sau scoaterea în evidență a caracteristicilor personalității tale, pentru a etala celorlalți aceste lucruri. Facebook promovează era sau epoca celebrității, unde toți suntem sau devenim vedete în grupul nostru de prieteni. Încărcarea paginii personale cu diferite texte, videoclipuri, imagini sau fotografii este în același timp și o invitație adresată celorlalți de a aprecia acele postări. Totul depinde de numărul de aprecieri (Like-uri) primite. Dacă cineva reușește să obțină un număr considerabil de aprecieri atunci

²⁷⁵ David KIRKPATRIK, *Efectul Facebook...*, p. 17.

²⁷⁶ Felix NICOLAU, *Estetica inumană, de la postmodernism la Facebook*, Ed. Tracus Arte, București, 2013, p. 233.

²⁷⁷ Felix NICOLAU, *Estetica inumană...*, pp. 234-235.

înseamnă că a reușit să se facă cunoscut și apreciat. Facebook devine, astfel, un mod de a atrage atenția celorlalți²⁷⁸.

Desigur, există câteva state care au interzis utilizarea Facebook-ului, tocmai datorită capacității acestor mijloace de a genera mișcări sociale, dar și antisociale. Guvernele acestor state își alocă atenția asupra filtrării informațiilor și cenzurarea anumitor conținuturi. „Accesul la Facebook a fost intermitent suspendat în China, Siria, Iran, Pakistan, Uzbekistan, Bangladesh și Vietnam. Statele islamice pretextează asemenea decizii prin intenția de a proteja islamul de blasfemii”²⁷⁹. Ne putem întreba de ce un stat democrat, creștin, nu este conștient de pericole și nu își poate proteja la fel de bine religia de blasfemii, cum o face islamismul? Însă, a interzice sau a limita accesul la o anumită rețea digitală nu rezolvă aceste probleme. Este important să descoperim modalitatea prin care să transformăm aceste rețele de comunicare în unelte folositoare, utilizate în sprijinul comuniunii creștine, dar și pentru a susține mișcări de natură religioasă, filantropică, socială etc.

Este mult mai simplu ca oamenii să se mobilizeze în spațiul digital decât în viața reală, chiar dacă unii autori consideră că mișcările din spațiul digital nu au o influență concretă asupra realității:

„Orice ai spune /scrie pe Facebook, ai posibilitatea și deci ispita de a mima o atitudine, pentru că indiferent de valoarea ei formală (curaj, sinceritate, eroism, solidaritate, angajare politică partizană) ea NU are consecințe practice în lumea reală. Asta se vede cel mai clar în cazurile de mobilizare civică pe Facebook, unde adeziunile și declarațiile de sprijin sunt înmiit mai numeroase decât persoanele care ies efectiv în stradă pentru a susține o cauză”²⁸⁰.

Totuși, rețelele sociale și discuțiile care au loc aici schimbă, într-o anumită formă, percepția multor utilizatori în legătură cu subiectele dezbătute. Ceea ce dorim să scoatem în evidență este faptul că internetul și rețelele de socializare acționează ca „scânteie” și „combustibil” pentru

²⁷⁸ Teodor BACONȘCHI, *Facebook...*, pp. 33-43.

²⁷⁹ Teodor BACONȘCHI, *Facebook...*, p. 64.

²⁸⁰ Teodor BACONȘCHI, *Facebook...*, p. 67. Cu toate acestea, au existat exemple de mișcări sociale ce s-au născut în spațiul digital, iar mai apoi s-au concretizat în realitate.

majoritatea mișcărilor sociale: strângeri de fonduri, mișcări ecologice, proteste împotriva avorturilor, marșuri pentru diferite cauze etc.

Un alt fenomen social, de data aceasta un fenomen negativ, ce se manifestă în spațiul digital este „discursul urii”²⁸¹. Pentru ca un discurs să fie considerat un discurs al urii, acesta trebuie să fie îndreptat, cu dorința de a blama sau de a face rău, spre anumite persoane sau grupuri religioase, politice, rasiale etc. Tot legat de problemele etice ale discursului în spațiul digital amintim și problemele bârfei și ale hărțuirii. Acestea sunt considerate acțiuni antisociale²⁸². Așadar, există o libertate absolută a discursului în spațiul digital, mai exact pe rețelele de socializare, ceea ce poate duce la acțiuni și comportamente care se opun socializării și comunicării.

Dacă rețelele de socializare precum: Facebook, Instagram, Twitter etc., au capacitatea de a mobiliza un număr impresionant de oameni, în vederea unor acțiuni concrete, într-un timp relativ scurt, tocmai datorită vitezei prin care informația poate să circule în mediul digital de la o persoană la cealaltă, atunci este necesar ca acestea să fie focusate pe acțiuni benefice pentru societate și umanitate. Toate eforturile trebuie să conducă spre realizarea comuniunii sociale. Există o sumedenie de probleme, din diferite domenii sociale, care circulă în spațiul rețelelor virtuale și devin comentate de o mulțime de oameni, în încercarea de a găsi rezolvări. Un studiu demonstrează că, spre deosebire de poșta electronică sau e-mail, Facebook a reușit să mobilizeze mult mai rapid un număr mare de oameni²⁸³, pentru a atinge un anumit scop, datorită faptului că este mai cunoscut, mai rapid, mai eficient și mai utilizat. Trebuie doar ca marea masă a populației prezentă acolo, să militeze împreună pentru realizarea celor mai pozitive scopuri ale vieții sociale.

²⁸¹ Vezi John SULLINS, *Rights and computer ethics*, în Luciano FLORIDI (ED.), *The Cambridge handbook of information and computer ethics*, Ed. Cambridge University Press, 2010, pp. 128-129.

²⁸² Vezi John SULLINS, *Rights and computer ethics...*, pp. 129-130.

²⁸³ Vezi Jing WANG, Stuart MADNIK, Xitong LI, Jeff ALSTOTT, Chander VELU, „Effect of media usage selection on Social mobilization speed: Facebook vs. E-mail”, în *Plos One*, Septembrie, 2015, pp. 1-12.

2.6.1. Rețelele virtuale – unelte în folosul Bisericii

După cum am arătat anterior, rețelele de socializare reprezintă medii adecvate de comunicare și de mobilizare a oamenilor, mișcați și determinați de anumite probleme sociale, politice, economice sau chiar culturale ale societății. Există, de asemenea, diferite mișcări religioase care se nasc pe rețelele virtuale. Spre exemplu există grupuri de persoane formate pe această platformă care socializează și își împărtășesc diferite nelămuriri sau curiozități de ordin religios. Unele comunități religioase și parohii din țară și din diaspora au asemenea grupuri pe rețelele sociale, unde se discută diferite probleme atât religioase cât și probleme care privesc buna organizare a comunității lor. Chiar și în acest mediu virtual se poate recunoaște rolul misionar al preotului, care poate să vină cu inițiative proprii, în acest sens. Există, de asemenea, pagini ale unor Biserici, unde preoții păstrează legătura cu credincioșii lor, în special cu cei tineri, provocându-i la diferite discuții de natură religioasă, morală, existențială, practică socială etc. Astfel, Facebook sau alte rețele pot fi oarecum mijloace de catehizare. Putem să considerăm că rețelele sociale sunt probabil o bună strategie misionară de a-i atrage mai mult pe tineri la Biserică. Cu certitudine îi vom găsi în această lume a mijloacelor de comunicare digitală, însă devine o provocare modul în care vom reuși să ne apropiem de ei. Prin prezența Sa în mediul digital, Biserica va demonstra că este deschisă spre noile tehnologii actuale, deschisă spre comunicare, pentru cei care sunt în căutarea răspunsurilor. Este important să înțelegem că internetul nu prezintă doar părți sau aspecte negative, ci este un veridic mediu de informare și documentare, într-o epocă actuală a informației și a tehnologiei seculare.

Lumea digitală poate să fie o lume bogată în umanitate; o rețea nu numai de fire, ci o rețea de oameni²⁸⁴, o rețea care să creeze comuniune de persoane, poduri de legătură între oameni. În termenii actuali, putem traduce versetul 8 din Capitolul 1 al cărții Faptele Apostolilor sau versetul 19, din capitolul 28, al Evangheliei după Matei - unde se face referire la faptul că Apostolii trebuie să fie martori și propovăduitori ai Mântuitorului Hristos, tuturor neamurilor, până la marginile pământului - în sensul în care

²⁸⁴ Deana A. ROHLINGER, *New media and Society*, Ed. New York University Press, New York, 2019, p. 90.

mijloacele media ne fac prezenți tuturor oamenilor din orice capăt fizic al lumii. Evanghelia poate fi răspândită, astfel, pentru a fi receptată de orice om, iar Biserica poate beneficia de comunicarea actuală ca mijloc de împlinire a vocației sale misionare²⁸⁵, o formă de apostolat specific mediului online, dacă putem să îl numim „apostolat digital”.

Biserica se poate folosi de aceste mijloace de informare și comunicare pentru a transmite anumite evenimente și servicii religioase, conferințe cu tematică religioasă, cărți, documentare, imagini, documente audio, toate cu tematică religioasă, mijloace care contribuie la diversificarea misiunii pastorale creștine în epoca contemporană. Epoca digitală oferă liderilor religioși posibilitatea să se conecteze mult mai rapid, în diferite moduri, cu credincioșii lor. Un exemplu concret îl reprezintă comunicatele de presă anunțate public, privind hotărârile Sinoadelor și a adunărilor bisericești. Desigur, de beneficiile epocii digitale ne bucurăm cu toții, datorită numeroaselor forme de informare, ce le avem la dispoziție²⁸⁶. Deci, noile media și epoca digitală reprezintă, din punct de vedere religios, un ajutor cât se poate de practic, dar în același timp, un pericol cât se poate de real.

Dacă până în momentul de față Biserica s-a folosit de presa scrisă, apoi treptat și de mass-media ca metode alternative de pastorație²⁸⁷, internetul deschide o altă serie de posibilități: e-mail, rețele de socializare, canale digitale, forumuri, conținuturi multimedia etc. Prin orice metodă folosită este importantă „redescoperirea dimensiunilor duhovnicești ale cuvântului”²⁸⁸.

De asemenea, prin utilizarea mijloacelor de socializare virtuală avem posibilitatea răspândirii mesajelor cu caracter umanitar și ajutorare reciprocă, îndemnuri la rugăciune pentru anumite cauze, manifestând astfel, misiunea filantropică a Bisericii, sentimentele de compasiune pentru cei

²⁸⁵ Deana A. ROHLINGER, *New media and Society...*, p. 91.

²⁸⁶ Vezi Deana A. ROHLINGER, *New media and Society...*, p. 93.

²⁸⁷ Vezi „Darul cuvântului”, în *Renașterea*, an VI (1995), nr. 5 (65), mai.

²⁸⁸ Radu PREDA, „Recuperarea comunicării”, în *Renașterea*, an VI (1995), nr. 5 (65), mai.

aflați în suferință, binele comun, precum și spiritul solidarității²⁸⁹. Pe rețelele sociale mesajele circulă instantaneu de la o comunitate la cealaltă și de la unii la ceilalți, astfel încât persoanele aflate în dificultate pot să beneficieze de ajutorul întregii comunități într-un timp relativ scurt.

Din punct de vedere moral, Facebook și celelalte rețele virtuale pot constitui mici ajutoare sau alternative de mobilizare a persoanelor spre a lupta, de exemplu, împotriva avortului, homosexualității sau altor probleme de ordin moral și etic. Trebuie doar să existe o scânteie care să declanșeze aceste mobilizări în masă, cu scop pozitiv și benefic pentru omul actual și pentru societate²⁹⁰.

2.7. Dependența de internet și de rețelele de socializare

Cu certitudine mijloacele de socializare și internetul influențează comportamentul uman, producând dependență. Treptat devenim ținuți captivi²⁹¹ în acest mediu virtual. Internetul este util în măsura în care acesta servește unor preocupări educative, culturale, științifice, de informare sau chiar și spirituale ale omului și ale societății, însă utilizarea îndelungată a acestuia, produce, fără îndoială, dependență. Atunci când internetul ocupă o mare parte din viața și activitatea noastră zilnică și ne afectează comportamentul, atunci utilizarea acestuia devine patologică:

„Problema dependenței de internet a devenit o problemă de patologie medicală. Astfel, în San Francisco a luat ființă primul Net Hospital, o clinică pentru tratarea cyber-dependențelor. Chiar simpla folosire irațională a unui computer inhibă și denaturează multe din preocupările spirituale, în special

²⁸⁹ Vezi John p. FOLEY, Consiliul Pontifical pentru comunicații sociale, *Biserica și Internetul*, 2002. Documentul poate fi accesat pe pagina web: <https://www.magisteriu.ro/biserica-si-internetul-2002/> Accesat în 11.09.2018.

²⁹⁰ Bogdan GABOR, *Influența Facebook-ului și a internetului asupra creștinului. Perspective Morale*, Lucrare de Disertație, mss, Cluj-Napoca, 2015, p. 32.

²⁹¹ Vezi Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet*, trad. Marinela Bojin, Ed. Sofia, București, 2018. Titlul acestei opere critice adresată internetului, este unul deosebit de sugestiv. Pe de o parte, ne atrage atenția asupra diferitelor moduri în care suntem ținuți captivi în această realitate virtuală, de care suntem dependenți. Pe de altă parte, nu putem să nu ne gândim și la posibila „evadare” și „eliberare” din această captivitate virtuală, realizată prin conștientizarea pericolelor și descoperirea sensului pozitiv al utilizării internetului.

ale tinerilor: nevoia de lectură, de călătorie, de prietenie, de contemplare a naturii create de Dumnezeu etc”²⁹².

Cuvântul „dependență” se referă de obicei la o nevoie psihologică sau fiziologică de o substanță sau o anumită experiență, care trebuie repetată pentru ca acea persoană să se simtă liniștită. Dependența are o bază chimică, atunci când narcoticul ales de o persoană dependentă reorganizează sistemul nervos, astfel încât acesta necesită prezența substanței chimice pentru a funcționa în mod obișnuit. Desigur, nu toate dependențele sunt produse de către substanțe chimice. Orice comportament care conduce la o experiență plăcută va fi repetat, în special dacă acel comportament cere puțin efort. Internetul se înscrie, cu siguranță, în categoria agenților ce creează dependență, prin furnizarea unor momente scurte de plăcere care se cer repetate.

Există mai multe tipuri de dependențe pe care internetul le susține. Una dintre acestea este dependența de cumpărături online sau shopping. Această dependență este „cunoscută sub numele de cumpărături compulsive, cheltuieli compulsive și achiziții compulsive”²⁹³. Există, pe de altă parte, dependența de rețelele sociale, dependența de jocuri video etc. Toate aceste forme sunt similare și atrag după sine tot atât de multe probleme.

De asemenea, există două tipuri de medii digitale care afectează în mod diferit omul, după cum prezintă Virgiliu Gheorghe:

„Din prima categorie fac parte cele a căror folosire îmbracă un caracter interactiv. Ele solicită, antrenează și, în consecință, dezvoltă înseși capacitățile umane la a căror amplificare contribuie. Cea de-a doua categorie o constituie mediile sau tehnologiile care nu activează, ci, dimpotrivă, pasivizează acele facultăți sau puteri umane pe care le substituie. Ele nu antrenează, nu dezvoltă organul sau capacitatea pe care o prelungesc, ci îl atrofiază, prin inhibarea activității sale de-a lungul interacțiunii cu mediul respectiv. Aceste medii îl fac pe om dependent de ele, deoarece în lipsa lor,

²⁹² Ierodiaconul CLEOPA, *Creștinul ortodox în lumea televizorului și a internetului*, Ed. Panaghia, colecția „Rugul aprins”, Sfânta Mănăstire Rarău, p. 102.

²⁹³ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 72. Acest fenomen este amplificat de internet deoarece spațiul cibernetic ne pune în fața unei piețe digitale extrem de diversificate și promovate într-un mod cât se poate de atractiv.

prin slăbirea până la atrofiere a organelor sau a facultăților naturale umane pe care le înlocuiesc, omul nu se va mai putea descurca singur”²⁹⁴.

Utilizarea îndelungată, peste măsură, a internetului și a rețelilor virtuale duce la efecte negative. Se observă neputința utilizatorilor de a-și gestiona corect timpul și emoțiile, într-un mod favorabil²⁹⁵. Facebook, spre exemplu, sau oricare altă rețea au devenit noi moduri de a ne afirma, o nouă practică de socializare, având o influență puternică asupra caracterului și personalității noastre²⁹⁶. Cercetătorii arată că factorii care susțin, în mod considerabil, dependența de Facebook sunt vulnerabilitatea psihologică a unei persoane și competențele sociale²⁹⁷. Acest lucru poate fi dovedit, în mod logic, deoarece o persoană instabilă din punct de vedere psihologic își poate găsi un loc de refugiu pe Facebook, unde își exprimă liber sentimentele și trăirile. De asemenea, o persoană care nu este capabilă de relaționare în societate, din diferite motive, este posibil ca Facebook să-i ofere posibilitatea integrării sale în acea societate sau, într-o anumită măsură, să fie cel puțin acceptat de cei din jur.

Folosirea excesivă a mijloacelor tehnice produce în timp, transformări profunde la nivelul senzorial, dar și la nivelul facultăților mintale ale omului. Mijloacele tehnice sunt văzute ca extensii ale organelor și funcțiilor noastre cu scopul de a ne ușura și de a ne grăbi munca. Automobilul personal este cel mai banal exemplu în acest sens. El este o extensie a aparatului nostru locomotor. Însă, folosirea excesivă a acestuia produce, în timp, afecțiuni ale aparatului locomotor. Mușchii se atrofiază, apar probleme ale coloanei vertebrale, obezitate etc²⁹⁸. În aceeași măsură,

²⁹⁴ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 161. Există multe locuri de muncă în care angajații nu își mai pot desfășura activitatea fără un computer. Foarte multe domenii de activitate ale societății operează programe informatice și vaste baze de date în care sunt stocate informațiile necesare. Astfel, computerul a devenit un mijloc media de care depindem în mod direct, pentru efectuarea unor activități zilnice. Computerul, pe de o parte dezvoltă capacitățile omului, dar pe de altă parte creează dependență.

²⁹⁵ Begum SATICI, Mehmet SARICALI, „Social competence and psychological vulnerability as predictors of Facebook addiction”, *Studia Psychologica*, 56, 2014, 4, Turcia, p. 301.

²⁹⁶ Begum SATICI, Mehmet SARICALI, *Social competence and psychological vulnerability...*, p. 302.

²⁹⁷ Begum SATICI, Mehmet SARICALI, *Social competence and psychological vulnerability...*, p. 306.

²⁹⁸ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, pp. 158-160.

folosirea computerului în mod excesiv atrofiază sau afectează, în timp, anumite operațiuni și procese mintale ale omului.

Există o anumită sensibilitate a creierului nostru ce creează anumite stări adictive. Este vorba despre nevoia de afirmare și de aprobare socială, manifestată concret, în special în rândul tinerilor, prin numeroasele conturi deschise în paralel pe rețelele digitale de socializare. Imaginea noastră în societate devine atât de importantă, încât ne determină la o actualizare compulsivă a stării pe rețelele virtuale. Aplicațiile și site-urile îi stimulează și determină pe utilizatori să verifice și să-și actualizeze obsesiv și exagerat starea în aceste spații digitale, rezultând astfel, un comportament deviant. Fiecare acțiune sau plăcere de moment pe site-urile digitale ne oferă câte un strop de dopamină²⁹⁹, stimulând constant nevoia de a obține mai mult. „În adâncul creierului se află un grup de celule nervoase responsabile pentru emoțiile pozitive. Aceste celule se activează când se întâmplă ceva neașteptat de bun, iar neurotransmițătorul numit dopamină joacă un rol important în acest proces”³⁰⁰. După ce sunt activate, aceste celule produc endorfine în lobul frontal, ceea ce îl percepem ca o senzație de plăcere. Repetarea acestor procese duce treptat la dependență, la fel cum o fac toate celelalte substanțe adictive: cocaina, morfina, heroina, nicotina, alcoolul etc. „Dopamina este o substanță chimică organică ce se eliberează în creier și ne ajută să ne coordonăm mișcările și răspunsurile emoționale și este, de asemenea, asociată cu senzațiile de plăcere”³⁰¹, iar când un anumit comportament devine răsplătit prin plăcere, este probabil să ne dorim să repetăm această experiență din ce în ce mai des. „Fiecare tip de activitate online are propriile sale atracții, recompense suplimentare încorporate care condiționează utilizatorii să revină”³⁰².

²⁹⁹ Dopamina este un neurotransmițător care ajută la controlarea centrilor de recompensă și plăcere ai creierului. Vezi <http://simplitao.ro/10-moduri-creste-nivel-dopamina-in-creier-fara-medicatie/>, accesat în 22.01.2020. Vezi și Ioan C. TEȘU, *Creștinul, în lumea digitală...*, pp. 57-69.

³⁰⁰ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 235.

³⁰¹ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, pp. 58-59. Legat de acest subiect, apar anumite întrebări. De ce simțim plăcere atunci când efectuăm o simplă căutare pe internet? De ce sunt imposibil de ignorat notificările sau alertele de pe telefonul mobil? Toate acestea deoarece fiecare activitate din spațiul digital ne energizează cu dopamină, prin plăcerile scurte, de moment.

³⁰² Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 60.

Această forță psihologică care reușește să ne țină lipiți de ecranele noastre, manifestată prin nevoia de afirmare socială, devine adictivă și periculoasă. Aparent „industria tehnologiei a devenit expertă în a exploata acest instinct pentru aprobare”³⁰³. Am ajuns să depindem de această formă digitală de a trăi, am ajuns dependenți de tehnologia pe care am creat-o și incapabili să ne readaptăm condițiilor normale de existență.

De cele mai multe ori privim Facebook-ul și internetul ca un jurnal extrem de bine ilustrat care permite acțiunea în timp și spațiu. Studiile actuale arată că Facebook este site-ul preferat de tineri sau unul dintre alternativele la care adolescenții au recurs atunci când aceștia sunt constrânși sau se află într-o stare de revoltă, specifică perioadei lor de dezvoltare. Facebook este o aplicație concretă a unui nou tip de putere, care este caracterizată prin absența unui agent identificabil. Îi infiltrează subiectului toate modelele stimulente, seducție și comenzi, într-un mod nedetectabil, chiar dacă efectele sunt vizibile³⁰⁴. Tinerii sunt prinși în această spirală care nu are o finalitate. Ei trebuie să dea scroll³⁰⁵ ecranului neîncetat, aflându-se într-o stare de hipnoză, să dea Like sau alte opțiuni din listă, să blocheze anumite conținuturi sau anumiți prieteni, să raporteze anumite conținuturi sau să transmită mai departe anumite păreri. Aceasta transformă Facebook într-o unealtă prin care se susține conformismul. Deci, vorbim despre falsa libertate. Facebook încurajează construcția unui „superego” capabil să-și

³⁰³ Cal NEWPORT, *Minimalism digital. Concentrează-te pe propria viață într-o lume plină de zgomot*, Trad. Raluca Chifu, Ed. Publica, București, 2019, p. 37. Rețelele de socializare sunt ajustate pentru a ne oferi constant informații despre cât de mult sau cât de puțin se gândesc ceilalți la noi, în momentul de față. Indiferent ce sperăm să vedem, prin rularea continuă a ecranului, dorințele nu ni se vor îndeplini niciodată. Vom cădea de fiecare dată în același cerc vicios ce nu are un început și nu va avea o finalitate concretă.

³⁰⁴ Laetitia PETIT, Anne BOISSEUIL, Sandie IFFL, „Adolescents and Facebook” în *Revista Latinoamericana de Psicopatologia Fundamental*, vol. 18, pp. 664-665. Se induce o implicare cât mai activă și cât mai frecventă a utilizatorului, ceea ce produce o dependență față de aceste mijloace de socializare. Prin stimularea curiozității pentru tot ceea ce înseamnă noutate, omul devine acaparat complet de aceste modalități de informare și socializare. Mai mult decât atât, perfecționarea profilului nostru virtual a devenit o obsesie pentru mulți dintre utilizatori.

³⁰⁵ Adică să desfășoare conținuturile fără sfârșit de pe rețelele sociale, în căutare de noi subiecte, informații, conținuturi etc.

depășească limitele și care este suprasaturat de suficiența narcisistă³⁰⁶. În epoca actuală, deplin secularizată, importanța cade pe stima de sine și pe imaginea fiecăruia în societate, astfel că, internetul și tehnologia aferentă (computer și telefon), capabilă să surprindă imagini cu noi înșine în diferite ipostaze, nu face altceva decât să propulseze importanța ego-ului persoanei și a individualismului narcisist. Pe rețelele de socializare „selfie-ul”, adică imaginea spontană cu noi înșine, făcută cu telefonul mobil, devine mai importantă decât o fotografie în care sunt prezenți mai mulți oameni.

Ne petrecem mult timp în vederea îmbunătățirii imaginii noastre, în special imaginea sau sinele virtual, după cum îl numesc unii psihologi³⁰⁷, deoarece imaginea virtuală se poate perfecționa sau edita mai ușor decât cea reală, printr-un singur selfie, făcut într-una din cele mai bune ipostaze ale vieții. Paragraful următor descrie foarte clar acest proces de înfrumusețare a stimei de sine pe rețelele de socializare:

„Să numim această componentă ca fiind «sinele virtual» sau cine ești tu într-un context digital. Acesta este sinele idealizat, persoana care vrei să fii și, prin urmare, un aspect important al conceptului de sine. Este noul *tu* potențial care se manifestă acum într-un mediu nou, spațiul cibernetic. Într-o măsură tot mai mare, sinele virtual face ca adolescentul de astăzi să fie ocupat cu asamblarea, crearea și experimentarea. În fiecare an, pe măsură ce tehnologia devine un factor mai important în viața adolescenților, sinele virtual este ceea ce interacționează cu alții, are nevoie de o investiție mai mare în timp și are promisiunea de a deveni o celebritate virală peste noapte. Selfie-ul este virtual din prima linie, un artefact extrem de manipulant care a fost creat, organizat și prezentat cu grijă pentru consumul public”³⁰⁸.

³⁰⁶ Laetitia PETIT, Anne BOISSEUIL, Sandie IFFL, *Adolescents and Facebook...*, p. 666; Vezi și Teodor BACONSCHI, *Facebook, Fabrica de narcisism*, Ed. Humanitas, București, 2015; Jean - Claude Larchet, *Captivi în internet...*, pp. 222-224. Fotografierea propriei persoane a devenit un adevărat fenomen social, transformând imaginea sinelui în centrul absolut, atât față de ceilalți, dar în special față de sine însuși. Narcisismul este o formă de regres psihologic, o etapă care poate fi depășită prin cultivarea iubirii și a relației cu cei din jur.

³⁰⁷ Vezi Mary AIKEN, *The cyber effect...*, pp. 184-187.

³⁰⁸ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 186. Un selfie va avea nevoie mereu de feedback sau de aprecierea celor din jur, ceea ce denotă cât de importantă a devenit pentru om nevoia de recunoaștere socială. Este important atât ceea ce credem despre noi înșine, dar este și mai important ceea ce cred alții despre noi. Sinele digital este prezent mereu în mijlocul celorlalți în spațiul cibernetic, chiar și atunci când dormim. Imaginea ta virtuală continuă

Wall-ul Facebook-ului adică locul în care apar noutățile devine o suprafață de auto-expoziție care implică chiar și cele mai banale activități și gânduri³⁰⁹. Nimic nu mai este intim, totul este expus și făcut public. Numărul mare de prieteni devine insuficient. De cele mai multe ori prietenii de pe Facebook sunt doar nominali. Adevăratele conversații au loc doar în anumite grupuri restrânse, deoarece este imposibil să conversezi zilnic cu întreaga listă de prieteni. De aici, ne dăm seama cât de ușor se pierde adevăratul sens al cuvântului „prieten”, obținând doar un sens simbolic. Prietenul este persoana cu care, în mod obișnuit, stabilești o legătură de afecțiune bazată pe relație și legătură în iubire, dar în schimb prietenul digital primește sensul unui simplu contact din lista de prieteni³¹⁰. Cu toate acestea, pentru o persoană care a avut o anumită perioadă de inactivitate, Facebook sau orice altă rețea sunt de ajutor în restabilirea relațiilor.

Există însă o altă problemă. Legătura dintre două persoane, prin rețelele de socializare, se bazează doar pe scris și citit. Cu alte cuvinte, relația de prietenie nu este completă, ci mai are nevoie de contact fizic pentru a se susține o comunicare autentică. Prin introducerea platformei Skype, care îți permite să ai și contact vizual cu prietenii, se introduce o nouă perspectivă a comunicării în care se îmbină atât aspectul vizual cât și cel auditiv³¹¹. Este important să amintim acest aspect deoarece prin voce omul poate să-și transmită adevăratele sentimente sau trăiri în comunicarea interpersonală, spre deosebire de comunicarea scrisă, unde anumite aspecte rămân neclare. Așa cum menționam și în prima parte a lucrării, vocea este cea care transmite

să fie apreciată, etichetată, chiar și în momentele în care nu suntem conectați. De aici apare nevoia constantă de a actualiza sinele digital, cel care ne reprezintă în spațiul cibernetic. Acesta trebuie să fie cu adevărat activ, relevant și popular. Sinele digital arată cel mai bine atunci când este filtrat și procesat prin programe Photoshop și atunci când este apreciat prin Like. În tot acest timp, sinele real, cel care prezintă adevărata valoare, rămâne închis și blocat în spatele micului ecran.

³⁰⁹ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 669.

³¹⁰ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 670.

³¹¹ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 673. Cu toate că rețelele de socializare ne permit să avem contact la distanță cu prietenii sau cu membrii familiei, oferindu-ne contactul vizual, auditiv etc.; ele nu vor reuși să stabilească relația perfectă dintre două persoane deoarece va lipsi cel puțin un element al comunicării și anume prezența fizică a celeilalte persoane în imediata apropiere. Numai în acest mod se pot transmite adevăratele sentimente care există între două persoane.

trăirea și dorința subiectului în vorbire, este cea care transmite mesajul întreg fără să fie golit de sens. Dacă ne dorim să stabilim o legătură la distanță, depindem de aceste minime elemente ale comunicării pe care internetul ni le oferă.

2.7.1. Stimularea constantă a simțurilor

În general, atunci când vorbim despre adicție sau dependență, ne referim la incapacitatea de a renunța în mod liber la o anumită substanță chimică, ce produce o oarecare plăcere senzorială. Defapt, adicția se referă și la anumite comportamente ce produc satisfacere senzorială: „Adicția este o tulburare în care o persoană folosește o substanță sau un comportament al cărui efect recompensator oferă o motivație intensă de a continua, în ciuda consecințelor negative”³¹². Există o asemănare între adicția provocată de anumite substanțe și adicțiile comportamentale, cele legate de stimularea directă a simțurilor, iar internetul susține activ și constant această stimulare. „În timp ce consumul de alcool, nicotină, precum și de droguri ilegale, ușoare și grele, este în scădere, dependența de calculator și internet crește dramatic”³¹³.

Din punct de vedere teologic, orice dependență „este în primul rând o problemă duhovnicească”³¹⁴, o problemă de ordin moral. Omul se află sub robia iluziilor și a stimulilor externi și devine influențat de ei, într-o anumită măsură. Stimularea duce la plăcere și satisfacere trupească, iar plăcerea duce la dependență, adică dorința ferventă de a obține mai mulți stimuli care să producă plăcere, alunecând astfel, pe panta păcatului și a patimilor. Acest tip de dependență o creează rețelele de socializare și internetul, în general. Un lucru este cert, dependența nu sprijină libertatea, ci ne ține legați, înrobiți de aceste vicii. În general, din punctul de vedere al psihologilor „omul nu este înclinat spre dependență dacă se află în armonie cu sine însuși și își

³¹² Vezi Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 31.

³¹³ Manfred SPITZER, *Demența digitală. Cum ne tulbură mintea noile tehnologii*, trad. Dana Verescu, Ed. Humanitas, București, 2020, p. 7.

³¹⁴ Konstantin V. ZORIN, *Dependența de computer, de jocuri, de nicotină*, Ed. Sophia, București, 2014, p. 9.

exprimă în mod adecvat sentimentele”³¹⁵. Facebook sau celelalte rețele creează totuși dependență chiar dacă omul este în armonie cu el însuși deoarece este motivat să își exprime și mai mult sentimentele, decât o face de obicei. Facebook nu aduce sațietate emoțională, ci dimpotrivă te motivează să te exprimi și mai mult, antrenând fiecare parte din tine în acest demers. La o astfel de dependență sunt predispuși oamenii care sunt în general singuri, lipsiți de echilibru psihic, dar și cei care nu au capacități de reacționare la situații stresante.

„Folosirea intensă a rețelilor sociale online reduce nu numai numărul prietenilor reale, ci și competența socială; zonele cerebrale responsabile pentru aceasta se atrofiază. Consecințele imediate sunt stresul suplimentar și pierderea accentuată a autocontrolului. Ia naștere o spirală socială descendentă, care împiedică trăirea unei vieți sociale împlinite”³¹⁶.

Dependența de rețelele de socializare și de internet, în general, se manifestă în două direcții: prin dorința obsesivă de a te conecta la aceste rețele atunci când nu ești online sau conectat, iar pe de altă parte, prin dorința de a nu te deconecta sau incapacitatea de a ieși din valul internetului, atunci când ești online sau conectat. „Noile tehnologii sunt menite să determine adicții comportamentale”³¹⁷.

„Greu de rezistat. Acesta este modul în care mulți dintre noi vedem internetul. El oferă întotdeauna o surpriză sălbatică, fremătând de noutăți spectaculoase, statistici, mesaje personale și divertisment ... O combinație a livrării rapide, a explorării oportunităților, a informațiilor neașteptate și a recompenselor intermitente creează un mediu seducător și captivant și, pentru unele persoane, cu totul irezistibil”³¹⁸.

Spațiul virtual are toate șansele să devină un drog pentru utilizatori. Prin interactivitate, stimulare vizuală, auditivă și senzorială, repetitivitate,

³¹⁵ Konstantin V. ZORIN, *Dependența de computer...*, p. 22.

³¹⁶ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 112.

³¹⁷ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 32.

³¹⁸ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 62. Întreg designul și arhitectura internetului contribuie la forța sa de atracție, orientată spre utilizator. Aspectul, culorile, luminile, sunetele, noutatea etc., toate ne atrag atenția și ne mențin într-o stare de așteptare continuă.

internetul se manifestă ca un drog pentru majoritatea utilizatorilor.³¹⁹ „Virtualul are toate caracteristicile unui drog. Deturnează atenția, transformă senzația, modifică percepția, confundă halucinațiile cu împlinirea dorințelor, proiectează eul într-o lume alternativă, scutită de interdicții și dureri”³²⁰. Cu toate că produce atâtea efecte asupra personalității noastre, totuși Facebook este util și practic. De cele mai multe ori preferăm virtualul în detrimentul realului care nu este atât de interesant, atât de palpitant asemenea virtualului. „Cine utilizează des calculatorul conectat la Internet și crede că nu poate deveni vreodată dependent, este ca cel ce obișnuiește să se joace cu focul trăgând mare nădejde să nu se ardă”³²¹.

Este demonstrat faptul că dependența de computer și de internet aduce cu sine diferite probleme de sănătate trupească. „Adicția față de consumul de internet este asociată cu: depresie, anxietate, izolare socială, probleme cu somnul și cu o reducere a sistemului imunitar autopercput”³²². Unii autori adaugă acestor efecte și obezitatea, tensiunea musculară, probleme cervicale, oboseală etc.³²³

Din punct de vedere vizual, rețelele de socializare și site-urile web sunt concepute în așa manieră încât să placă privirii, să trezească interesul și să atragă atenția, sporind astfel, dorința de a te reconecta constant. Așadar, designul interactiv al spațiului digital are și el un caracter adictiv³²⁴.

„Un studiu arată că, în medie, un adult cu un telefon mobil conectat la internet și-a verificat telefonul de peste două sute de ori pe zi. Adică la interval de aproximativ cinci minute”³²⁵. S-ar putea ca tinerii să își verifice telefoanele mobile mult mai des decât o fac adulții, deoarece sunt mult mai interesați să exploreze noi posibilități. „Pe măsură ce utilitatea acestor

³¹⁹ „netul furnizează exact genul de stimuli senzoriali și cognitivi- repetitivi, intensivi, interactivi, adictivi – care s-a văzut că produc modificări trainice și rapide în circuitele și funcțiile creierului.” Nicholas CARR, *Superficialii, Efectele internetului...*, p. 162.

³²⁰ Teodor BACONSCHI, *Facebook, Fabrica de narcisism...*, p. 140.

³²¹ Cristian ȘERBAN, *Internetul – tinerii în fața provocării*, Ed. Egumenița, Galați, 2005, p. 13.

³²² Lucian ROTARIU, *Comportamentul uman și utilizarea internetului...*, p. 46.

³²³ Vezi Ioan C. TEȘU, „Efecte ale dependențelor digitale asupra sănătății fizice și psihice”, în *Tabor*, Nr. 6, iunie, 2020, pp. 5-9.

³²⁴ Cal NEWPORT, *Minimalism digital. Concentrează-te pe propria viață într-o lume plină de zgomot*, Trad. Raluca Chifu, Ed. Publica, București, 2019, p. 13.

³²⁵ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 63.

dispozitive crește, tot mai mulți oameni le vor deține și vor petrece mai mult timp cu ele. Oamenii se simt dependenți de tehnologia însăși”³²⁶.

„Epoca modernă a evoluat de așa natură încât internetul a devenit indispensabil. Trebuie ca un adult, dar mai ales copiii să știe să discearnă, să selecteze informația, să-și gestioneze eficient timpul pentru a nu deveni sclavii calculatorului”³²⁷, sau robi ai tehnicii, adică dependenți, iar dacă suntem robi atunci ne pierdem libertatea personală.

2.7.2. Cauze, efecte și posibile rezolvări

Psihologii și psihoanaliștii identifică anumite aspecte sau simptome specifice ale dependenței de computer sau de internet, descrise pe scurt de către John Suler, într-un articol dedicat dependenței de spațiul virtual:

- Incapacitatea de a gestiona sau de a controla timpul petrecut online.
- Negarea obligațiilor personale sau a muncii cuiva.
- O scădere în socializarea offline care duce la pierderea prietenilor sau a relațiilor cu membrii familiei.
- Schimbări drastice ale stilului de viață sau evitarea lucrurilor și activităților importante cu scopul de a petrece mai mult timp online.
- Minciuni față de membrii familiei sau prieteni pentru a ascunde activitatea online.
- Cheltuirea sumelor mari de bani online.
- Navigarea pe internet pentru a scăpa de problemele vieții sau pentru ușurarea sentimentelor de singurătate, neajutorare, vină, anxietate sau chiar depresie.
- O descreștere generală a activității fizice și neîngrijirea de sănătatea personală, somn, hrană sau chiar igienă.
- O dorință de a petrece mai mult timp în fața computerului și o gândire obsesivă la acesta, precum și starea de irascibilitate când se oprește navigarea pe internet sau utilizarea computerului³²⁸.

³²⁶ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 68.

³²⁷ Anamaria MAIER, *Internet, pentru a deveni adulți responsabili* în Simpozion cu tema: Metode de învățare și de utilizare a internetului în procesul educațional, Cluj-Napoca, 2014, p. 68.

³²⁸ John SULER, „Computer and Cyberspace Addiction”, în *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, vol. 1, nr. 4, 2004, p. 360. Autorul consideră că mulți utilizatori tind

După cum este demonstrat, simptomele dependenței de internet sunt similare cu celelalte forme de dependență. Dependența de spațiul virtual poate fi descrisă ca o pierdere a capacității de controlare a impulsurilor, cel dependent devenind sustras de la realitate, astfel încât el uită și să clipească. Mai mult decât atât, dependența este accentuată atunci când intervin și alte forme de adicție, iar aici amintim și nevoia constantă de socializare și relaționare virtuală și cea mai gravă dintre ele, dependența față de materialele pornografice, care nu fac altceva decât să agraveze starea celui în cauză. De asemenea, dependența de jocuri online³²⁹ poate agrava situația în special atunci când sunt implicate sume de bani în joc. Devenim dependenți de internet și implicit de materialele și conținuturile care se găsesc în rețea.

Am putea să conturăm câteva trăsături ale unei persoane dependente de spațiul digital, ale unui tânăr crescut și familiarizat cu acest mediu: alocă foarte mult timp utilizării internetului (jocuri, filme, muzică etc.), nu socializează, are deseori stări de nervozitate, nu ia masa împreună cu familia - locul cel mai potrivit în care comunicarea și comuniunea cu membrii familiei se poate desfășura - lipsește atenția pe care o acordă celor din jur, membrilor familiei sau prietenilor. Lipsește contactul cu natura și exercițiile fizice, egoist și individualist, ghidat doar de propriile interese și plăceri. De asemenea, lipsește contactul cu Biserica, uitând de partea spirituală, iar lista poate continua. Constatăm că odată cu dezvoltarea tehnologiei și a tehnicii, crește riscul pierderii dimensiunii spirituale³³⁰. Îndrăzneț și nerecunoscător,

să devină dependenți atunci când există o disociere între lumea virtuală și viața interioară a omului. Pentru a preveni pericolul trebuie să faci opusul acestor simptome enumerate dar și să îmbini viața reală cu spațiul virtual. Poți să te întâlnești cu persoane sau poți să discuți despre activitatea ta online cu membrii familiei. Nu trebuie să rămânem blocați în lumea virtuală, ci să încercăm să punem lumea reală pe primul plan. Relațiile de pe internet trebuie să fie o extindere a relațiilor din lumea reală.

³²⁹ Specialiștii arată că băieții și bărbații tineri, în special, simt o atracție irezistibilă față de jocurile video, similară celei față de alte noi tehnologii. Acestea stimulează violența, creează tulburări ale somnului, neglijarea hranei, migrene, dureri de spate, ochi uscați și presupun sume mari de bani. Vezi Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 72; David CLARK, *Tu, familia ta și Internetul: ce ar trebui să știe creștinii în noua eră a informației*, Trad. Dorin Pantea, Ed. Făclia, Oradea, 2014, pp. 90-92.

³³⁰ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 109. Omul concentrat pe tehnică și pe tehnologie își pierde treptat sensul duhovnicesc al vieții, trăind într-un univers mecanic și rece, lipsit de valoare și încărcătură duhovnicească.

incapabil să-și controleze comportamentul deoarece violența, des întâlnită în acest mediu, îi este indusă ca stare de normalitate. De cele mai multe ori este incapabil să-și înfrâneze dorințele. Este deschis superstițiilor și mișcărilor religioase găsite pe internet, și lipsit de orice sentiment duhovnicesc. Este gata oricând să se distreze și să cheltuiască bani pe diferite lucruri. „Nu știe practic să iubească pentru că nu a învățat să rabde, să ierte, să se jertfească, să-l compătimească pe celălalt, să-i asume neputințele și să-l sprijine”³³¹. Nu mai are o judecată dreaptă și este înclinat spre fapte imorale, dar el crede că sunt morale. Nu este capabil să se descurce în viață sau să-și planifice viitorul. Trăiește doar clipa de față prin senzațiile și plăcerile pe care internetul le oferă. Este, așadar, bolnav din punct de vedere spiritual, fiind lipsit de orice virtute. Așadar, tipologia dependentului de spațiul digital include numeroase aspecte, deloc de neglijat, implicații de ordin spiritual, psihologic, social, cultural etc.

O problemă majoră pe care utilizarea excesivă a internetului și a telefoanelor inteligente o ridică este lipsa de somn. De cele mai multe ori tinerii evită să meargă la somn deoarece sunt absorbiți și dependenți de telefoanele inteligente, computere, tablete sau alte dispozitive digitale. În urma studiilor s-a constatat faptul că utilizarea telefoanelor inteligente a răpit din timpul de odihnă al tinerilor. Anumite cercetări demonstrează că atenția utilizatorului este captată de culorile vii ale dispozitivelor în special de culoarea albastră ce „transmite creierului nostru că este încă zi, ceea ce ne face să adormim mai greu”³³². În plus, spațiul digital induce o stare de agitație, frustrare, uneori nervozitate, stări nepotrivite pentru creier înainte de somn. Experții consideră că un somn odihnitor este încadrat undeva la 9 ore, însă o mare parte dintre utilizatori dorm mai puțin de 7 ore pe noapte³³³, ceea ce în timp va duce la apariția unor afecțiuni:

„Lipsa de somn poate să aibă consecințe serioase. Ea este asociată cu o multitudine de probleme, inclusiv cu compromiterea gândirii și a raționării, cu predispoziția la boli, creșterea în greutate și hipertensiunea arterială.

³³¹ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 367.

³³² Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 150.

³³³ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, pp. 146-147.

Privarea de somn are efecte semnificative și asupra stării de spirit: oamenii care nu dorm suficient sunt mai predispuși la depresie și anxietate”³³⁴.

Există câteva tipare de comportament sesizate la persoanele dependente. „Printre activitățile preponderente la dependenții de internet se numără: cumpărăturile pe internet, consumul excesiv de filme, folosirea intensă a rețelelor de socializare, chatroom-urile și jocurile online, precum și folosirea internetului mai ales noaptea”³³⁵. Pentru evaluarea stării de dependență există câteva indicii. În primul rând, dacă observăm că uneori este dificil să renunțăm la internet, atunci este un semn că suntem dependenți. Atunci când preferăm să ne petrecem timpul singuri pe internet, în loc să ne petrecem timpul cu alții, acest fapt poate însemna, de asemenea, o dependență de internet. Dependența este deseori asociată cu lipsa somnului³³⁶ și neglijarea îndatoririlor zilnice. De asemenea, dacă internetul este un loc de refugiu, loc de retragere, pentru fiecare situație negativă din viața noastră, atunci lucrurile converg spre dependența de spațiul digital³³⁷.

Utilizarea în exces a computerului, în special a jocurilor video, poate duce la anumite probleme de sănătate fizică sau mintală, psihologică sau chiar socială: dureri la încheietura mâinii, dureri de cap, igienă precară, obiceiuri alimentare neregulate etc. „Mulți au nevoie de tratament pentru a-și îmbunătăți performanța școlară și universitară, precum și pentru a reveni la funcționarea normală”³³⁸. Aceste jocuri video sunt special concepute pentru a menține jucătorul conectat pentru cât mai mult timp. Uneori aceste jocuri trezesc anumite comportamente compulsive exagerate și iraționale precum: violența față de persoanele apropiate, țipete, folosirea unui limbaj obscen, distrugerea obiectelor din jurul lor etc. Avem iluzia că putem controla tehnologia, însă realitatea ne demonstrează contrariul. Nu putem controla tot ceea ce internetul ne oferă. „Pe scurt, tehnologia are un

³³⁴ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 149.

³³⁵ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 232.

³³⁶ Vezi Ioan C. TEȘU, „Patimi ale lumii contemporane: Cyber-adicțiile și remedii împotriva lor”, în *Teologie și Viață*, nr. 1-4, 2021, pp. 32-34.

³³⁷ Vezi Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, pp. 233-234.

³³⁸ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 81. Utilizarea excesivă a computerului ne distorsionează ritmul biologic firesc din viața reală, deoarece ne propune un stil de viață mult mai intens, obositor sau chiar epuizant.

ascendent asupra unui tânăr adolescent, oferind iluzia controlului în timp ce îl subminează”³³⁹.

Pentru a scăpa de această maladie este necesar să învățăm să deținem controlul asupra propriilor acte și sentimente. În primul rând, este important să ne întrebăm dacă internetul ocupă un rol atât de important în viața și activitatea noastră încât să nu putem renunța la utilizarea acestuia. În al doilea rând, trebuie să ținem cont de timpul petrecut în fața acestor mijloace, în acest caz o bună gestionare a timpului poate fi utilă. Nu trebuie să pierdem controlul timpului petrecut în fața acestor rețele, sub nici o formă. De asemenea, este iluzoriu sentimentul că dacă petrecem mai mult timp în fața computerului, sau al telefonului mobil, suntem mai câștigați, mai informați și că obținem o stare de bine. Anumite senzații de singurătate și iritabilitate sunt semne că internetul pune stăpânire asupra modului nostru de a ne gestiona sentimentele. Aceste probleme trebuie rezolvate în afara rețelei și cât mai rapid posibil. Timpul petrecut în dialog cu familia sau cu prietenii este mult mai câștigat, mult mai ziditor decât cel petrecut în mediul online. Mult mai grav este atunci când se pune în pericol cariera profesională sau dezvoltarea emoțională din cauza dependenței de computer. Se propune un echilibru în acțiuni și sentimente atunci când utilizăm mijloacele tehnice de informare și socializare.

„Dependența de internet se bazează până la urmă pe fenomenul imprevizibilității”³⁴⁰. Odată intrat în această lume haotică apar o sumedenie de posibilități ce ne antrenează mintea și ne țin ocupați, astfel încât nu știm unde ajungem de la o pagină la alta. De multe ori dorim să căutăm o simplă informație sau să comunicăm cu cineva, dar ajungem la anumite conținuturi neplanificate care ne aduc plăceri de moment și ne țin captați. Așadar, este indicat ca de fiecare dată când operăm cu spațiul digital să avem un plan bine stabilit și să nu ne abatem de la el, deoarece internetul este asemenea unei jungle, în care ne putem rătăci cu ușurință.

Manfred Spitzer semnalează pericolul căruia ne supunem în urma utilizării necontrolate a spațiului virtual: „Consumul de medii digitale nu

³³⁹ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 91.

³⁴⁰ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 236.

declanșează doar dependență, ci sporește, prin diminuarea autocontrolului, comportamentele compulsive”³⁴¹.

Unul dintre efectele corelate ale utilizării calculatorului și a spațiului digital este insomnia, efect resimțit atât la bărbați, cât și la femei. „Pe termen lung, somnul insuficient duce la o imunitate scăzută și astfel la apariția frecventă a bolilor infecțioase și a cancerului. În plus, crește riscul apariției unor boli cardiovasculare, a obezității și a diabetului”³⁴². Întreg metabolismul devine afectat de lipsa de somn, iar efectele vor apărea în timp. Treptat se instalează obezitatea și lipsa energiei, în special în rândul tinerilor.

Internetul reușește să afecteze, sub diferite forme, componenta volițională³⁴³ a omului, astfel încât, putem considera dependența ca o adevărată maladie a voinței umane. Numai o voință puternică reușește să mențină persoana umană pe linia moralității, a echilibrului și a autocontrolului.

Este esențială o auto-analiză personală a nivelului de dependență față de internet, iar această analiză se poate face, supunându-ne unor întrebări riguroase și găsirea unor răspunsuri pe măsură, legate de modul și frecvența cu care utilizăm internetul și rețelele multimedia. În primul rând, putem să contorizăm cât timp utilizăm rețeaua de internet și dacă depășim sau nu timpul propus. Cât de des interacționăm cu ceilalți în spațiul virtual și cât de mult neglijăm viața noastră personală? Un semnal de alarmă este și faptul că ceilalți membri ai familiei ne atrag atenția asupra utilizării fără măsură a internetului. De asemenea, un motiv de îngrijorare este și atunci când performanța activităților de la muncă sau de la școală scade datorită utilizării excesive a internetului. Dacă internetul și utilizarea îndelungată a acestuia aduce semne de afecțiuni medicale, tulburări de somn, instabilitate emoțională, atunci este clar că trebuie luate măsuri, în caz contrar situația se va agrava.

³⁴¹ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 236.

³⁴² Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 228. Autorul consideră că privarea organismului de somn duce treptat la depresie, iar depresia la rândul ei, afectează somnul; Vezi și Ioan C. TEȘU, „Efecte ale cyber-dependențelor asupra somnului”, în *Tabor*, Nr. 7, iulie, 2020, pp. 29-34.

³⁴³ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 9.

2.8. Izolarea în rețea

O problemă deosebită este și închiderea omului sau izolarea acestuia în rețeaua de internet. Pe de o parte, internetul ne izolează de comuniunea societății și slăbește legătura cu ceilalți, iar pe de altă parte ne oferă un alt tip de legătură virtuală cu comunitatea. Fără să realizăm, ne-am izolat într-un mediu virtual³⁴⁴, de unde încercăm să fim observați de ceilalți prin crearea unor profile care nu reflectă întotdeauna realitatea, după cum arată Georgios Mantzaridis:

„Impresionați de cuceririle științei și tehnologiei, am uitat relațiile umane și modul firesc de a trăi. Ne-am blindat în individualitatea noastră și am alcătuit orașe impersonale cu construcții inestetice. Am ignorat relația corectă cu semenii noștri și cu lucrurile și ne-am izolat în relații virtuale și schimburi reci”³⁴⁵.

Studiile arată că tinerii care utilizează în exces internetul, rețelele de socializare sau tehnologia „touch screen”, sunt afectați, esențial, pe termen lung. Demonstrațiile cercetătorilor arată că viața socială a viitorilor adulți, utilizatori ai mediului internautic, devine alterată ca urmare a izolării în universurile virtuale. Stima de sine a individului scade, iar raportarea la persoana umană își pierde esența. „Utilizarea excesivă a interacțiunii virtuale conduce la izolare socială și viceversa. Izolarea poate fi asociată cu abilități sociale deficitare”³⁴⁶.

³⁴⁴ Vezi *Etica e Internet a partire dalla Teologia Leonardo de Chirico...*, p. 126. Una dintre particularitățile internetului este izolarea individului de ceilalți membri ai comunității și recombinarea virtuală a relațiilor sale cu ceilalți utilizatori ai rețelei.

³⁴⁵ Georgios MANTZARIDIS, *Tradiție și Înnoire...*, p. 99. Scăparea omului de sub dominația tehnicii se află în redescoperirea sensului vieții și în năzuința lui spre origini. Revenirea la relațiile primordiale, naturale, omul este capabil să redescopere sensul relației cu sinele, cu ceilalți și în special cu Dumnezeu. El are nevoie să redescopere sensul vieții, care se află dincolo de lumea fizică. Povara tehnicii actuale îl împiedică pe om să privească spre scopul său unic, care este comuniunea cu Dumnezeu iubirii. Acest demers necesită conștiință, efort și multă răbdare.

³⁴⁶ Lucian ROTARIU, „Comportamentul uman și utilizarea internetului. Un studiu sociologic exploratoriu”, în *Punctul critic. Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală. Internetul, digitalizarea societății și mutațiile comportamentului uman*, nr. 3 (17), 2016, Ed. Ideea Europeană, București, p. 45.

Cercetătorii americani au demonstrat într-un studiu că utilizarea internetului în exces, duce la un declin în ceea ce privește implicarea în viața socială a persoanei, având, de asemenea, un efect negativ și asupra bunăstării sale psihologice. Acest fenomen este datorat, pe de o parte, lipsei interacțiunii sociale în viața reală și înlocuirea acesteia cu interacțiunea digitală, iar pe de altă parte, dislocarea și răcirea legăturilor puternice dintre persoane. Utilizarea internetului ca metodă unică de socializare, nu este un lucru benefic pentru menținerea stabilității legăturilor dintre oameni. Pentru a deveni complete, aceste legături, fie de rudenie, fie de prietenie, au nevoie de forma concretă, directă, fizică, nu de forma virtuală. Prezența în spațiul digital nu substituie absența din viața reală³⁴⁷.

De asemenea, jocurile video au un rol fundamental în modificarea comportamentului tinerilor deoarece le solicită implicarea și răspunsul automat și îl privează pe copil să devină subiectul propriilor sale acte. Îi sunt induse diverse scenarii, implicit cele violente, iar pe termen lung se produc deteriorări la nivelul creierului. Tinerii sunt captați și ținuti prizonieri, izolându-se de cei din jur în lumea jocurilor virtuale. Devenim astfel, nervoși, agitați, irascibili și uneori violenți. „Cine vede multă violență la televizor sau se dedică jocurilor violente pe calculator va deveni mai violent în viața reală”³⁴⁸. Treptat, se instalează stresul, frica de socializare și se înăbușă tot mai mult capacitatea creatoare. Psihologia din spatele jocurilor video nu este complicată. Scopul acestora este de a-l face pe jucător, prin perseverență și progres constant, superior celorlalți jucători. La acest demers adăugăm acceptarea provocărilor și a competițiilor³⁴⁹. Așa se explică faptul că tinerii își manifestă deschiderea față de jocurile video, deoarece personalitatea lor abia începe să se contureze.

³⁴⁷ Vezi Robert KRAUT, Michael PATTERSON, Vicki LUNDMARK, Sara KIESLER, Tridas MUKOPADHYAY, William SCHERLIS, „Internet paradox, A social technology that reduces social involvement and psychological well-being?”, în *American Psychologist*, vol. 53, nr. 9, 1998, pp. 1017-1031.

³⁴⁸ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 119. Ioan C. TEȘU, *Creștinul, în lumea digitală...*, pp. 129-142.

³⁴⁹ Vezi Roger CAILLOIS, *Man, Play and Games*, University of Illinois Press, 2001, pp. 15-16.

Psihiatrul german și specialist în neuroștiințe, Manfred Spitzer, vorbește despre o formă de demență indusă de către tehnologia digitală actuală:

„Demența digitală se caracterizează în esență prin incapacitatea tot mai mare de a folosi și controla abilitățile mentale la maxima lor capacitate, adică de a gândi, de a voi, de a acționa, de a ști ce se întâmplă în jur, unde suntem și, în sfârșit, cine suntem. Se instalează astfel un cerc vicios al pierderii controlului, al declinului mental și fizic, al decăderii sociale, al însingurării, al stresului și al depresiei; acest cerc vicios diminuează calitatea vieții și duce la moartea timpurie”³⁵⁰.

Utilizarea excesivă a internetului ne depersonalizează și ne face să nu mai avem o viziune corectă asupra realității; ne determină să ne ascundem în spatele unui ecran considerându-ne în siguranță. Dacă ne gândim și la problema pornografiei, aceasta este o dependență care depreciază persoana umană și biologizează relația dintre oameni. Internetul propune, în mod excesiv, modele mediatice sexualizate și hipersexualizate.

Unul dintre semnalele crizei actuale este izolarea omului în vasta rețea de comunicare sau „solitudinea, în contact”³⁵¹ cu alții. Prin tehnica ce o folosește, omul va ajunge în stadiul unei auto-izolări față de semenii și față de lume, dar în special față de transcendent.

Nu putem omite nici cazurile în care în spatele unei identități virtuale se ascunde o altă persoană, alta decât cea descrisă în acel profil. Sunt numeroase cazurile în care tinerii și nu numai, își pot crea identități false pe rețelele de socializare pe care le folosesc pentru întâlniri. Ei construiesc în neant relații clădite pe personalități inexistente³⁵². Se ascund în spatele unei măști fără nici un sens. Aceste exemple nu fac altceva decât să accentueze izolarea omului și ascunderea lui în spatele rețelei virtuale. Omul devine și

³⁵⁰ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 258. Autorul oferă diverse sfaturi asupra modului de viață în contextul actual, iar în ceea ce privește utilizarea tehnologiei digitale, se recomandă să le evităm pe cât este posibil. Acestea ne duc la obezitate, ne cresc agresivitatea, ne izolează, ne îmbolnăvesc și ne pot face nefericiți. Singura metodă prin care putem să-i protejăm pe copii de aceste medii este să le limităm doza zilnică. Fiecare zi în care un copil nu a folosit spațiul digital, este o zi câștigată.

³⁵¹ Teofil TÎA, *Preoție Misionară și Pastorală Contextuală*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2014, p. 133.

³⁵² Teofil TÎA, *Preoție Misionară...*, p. 134.

el „virtual” asemenea rețelei globale, în spatele căreia se ascunde. Oarecum, cei care recurg la asemenea comportamente în mediul virtual manifestă o senzație de mulțumire și siguranță, datorită faptului că se pot exprima mai ușor, la modul cum probabil nu ar fi făcut-o în viața reală. Persoanele instabile din punct de vedere emoțional și chiar psihic sunt cele mai înclinate să se retragă în această rețea virtuală, de unde să-i poată supraveghea pe ceilalți în singurătate³⁵³.

Mai mult timp petrecut în fața computerului înseamnă mai puțin timp petrecut cu oamenii și atunci se produce însingurarea, izolarea sau refugiarea individului în rețea. Izolarea față de oameni duce, în final, la izolarea și față de Dumnezeu, individul ajungând să-și petreacă viața într-o lume virtuală care îi oferă un simulacru de viață, o amăgire.

Există voci care afirmă faptul că personalizarea mediului online produce izolarea indivizilor. Din cauza circulației ideilor și a informațiilor în acest spațiu relativ restrâns, izolat, acest mediu capătă o importanță mai mare, uneori exagerată și neutralizează spiritul critic al audienței³⁵⁴.

2.9. Violența verbală

Ce este violența verbală și cum se explică aceasta? În general, violența înseamnă a sili, a constrânge, a forța, a comite un act de violență. Pe lângă această latură fizică, mai există și o altă formă de violență, cea verbală, care delimitează un comportament impunător, lipsit de stăpânire în vorbe sau în fapte, insulte, amenințări, înjosire, impulsivitate, brutalitate, agresiune, nestăpânire sau chiar excludere, manifestate atât direct cât și prin internet, telefonie mobilă (mesaje) sau alte mijloace media³⁵⁵. Violența este un

³⁵³ Vezi Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, pp. 208-210. Autorul reflectă asupra modului în care omul contemporan își dorește să fie mereu conectat la ceilalți, astfel că el își ține tehnologia informației mereu în preajma sa. Fără să realizeze, el nu este capabil să-și gestioneze bine momentele de însingurare, valorificându-le pentru a obține o relație mai stabilă cu sine însuși, dar și cu cei din jur. Dimpotrivă, el se izolează de ceilalți, cuprins fiind de teama obsesivă de a nu pierde ceva.

³⁵⁴ Tudor SĂLCUDEANU, Paul APARASCHIVEI, Florența TOADER, *Bloguri, Facebook și Politică*, Ed. Tritonic, București, 2009, p. 24.

³⁵⁵ Vezi Robert SLONJE, et al., „The nature of cyberbullying and strategies for prevention”, în *Computers in Human Behaviour*, 2012, pp. 1-7.

comportament imoral, atât cea fizică cât și cea verbală. Important este ca violența din mediul virtual să nu se transpună în realitate, cu toate că nici una dintre acestea nu trebuie susținute.

Există numeroase exemple, întâlnite pe rețelele virtuale sau pe bloguri, de violență verbală, un comportament greșit care poate avea efecte de durată asupra oamenilor, deoarece violența verbală este în același timp violență psihologică și emoțională³⁵⁶. Statisticile demonstrează că acest fenomen se află în creștere și că numeroși tineri cad pradă violenței virtuale³⁵⁷. De cele mai multe ori, agresorii utilizează conturi false pentru a-și păstra anonimitatea, iar mai grav este faptul că ne putem apăra foarte greu de asemenea comportamente, ceea ce poate avea un impact foarte mare asupra noastră. Atunci când o persoană este agresată, chiar și în mediul virtual, ea va prezenta diverse efecte precum: retragerea față de prieteni și dorința de a se izola față de ceilalți, pierderea sentimentului de stăpânire de sine și siguranță, sentimente de frică, supărare etc. Mai grav este atunci când, aflați sub valul continuu al violenței verbale, începem să adoptăm și noi un astfel de comportament, având falsa impresie că violența de acest gen se rezolvă tot prin violență. Morala creștină și Biserica a susținut și a promovat mereu pacea și împăcarea nu agresiunea și violența. O atitudine corectă este încercarea de evitare a circumstanțelor care ne duc spre un astfel de comportament. Desigur, există și anumite filtre și posibilitatea de a instala anumite programe pe computer care să ne protejeze familia de atacuri din

³⁵⁶ Mesajele, postările sau conversațiile pe chat și forumuri, pot să fie de multe ori jignitoare, ofensatoare și umilitoare pentru unii. Un exemplu concret este copilul care cade în plasa unor asemenea agresori. Prin bombardarea lui cu mesaje jignitoare, copilul va avea treptat probleme în familie, nu va mai putea avea relații cu prietenii, nu va mai avea încredere în colegi sau chiar membri ai familiei, va fi dispus la retragere și consumul de droguri și alcool, nu va mai avea încredere în el însuși, nu va mai dori să aibă contact cu alții sau va avea alte probleme de sănătate. Au existat chiar și cazuri de suicid din cauza răutăților sau agresiunilor care proveneau din mediul virtual.

³⁵⁷ Statisticile efectuate în America arată că în perioada 2013-2014, 6% dintre elevii claselor VI-XI declară că sunt agresați în mediul virtual. Există chiar și urmări deosebit de grave ale violenței verbale, precum cazurile de sinucidere, atunci când o fetiță din Canada nu a mai făcut față injuriilor celorlalți. Vezi *Violența Online. Managementul conflictelor*. Sursa web: <https://tineripentrusocietate.wordpress.com/2015/05/14/violenta-online-managementul-conflictelor/> Accesat în 11.09.2018.

partea răuvoitorilor, dar cea mai sigură metodă este „filtrul moral” al discernământului care ne ajută să acționăm corect în orice situație.

Cum putem să ne ferim de un astfel de comportament dăunător? Una dintre soluțiile acestei probleme este supravegherea copiilor de către părinți³⁵⁸, până în momentul în care copilul înțelege că acest comportament este un pericol pentru el și că trebuie să se ferească de asemenea persoane. Copiii vor avea reguli clare de utilizare a calculatorului precum și anumite interdicții explicite legate de mediul virtual³⁵⁹. Este indicat să nu dezvăluim necunoscuților informații despre noi. Odată dezvăluite, anumite informații pot ajunge în posesia agresorilor care vor beneficia de ele. În cazuri extreme, o altă soluție pentru a opri violența verbală este să o raportăm furnizorului de internet. Există posibilitatea de a bloca anumiți utilizatori pe rețelele de socializare, astfel încât să nu mai primim din partea lor nici un fel de mesaj.

Familia, școala și Biserica sunt mediile propice în care copiii cresc sănătos și sunt educați corect, învățând să își stăpânească aceste porniri agresive asupra aproapelui lor, dar și să se ferească de persoanele care dau dovadă de un astfel de comportament imoral³⁶⁰. Accentul cade, așadar, pe discernământul personal și pe responsabilitatea morală ce o avem față de noi, dar în special, față de aproapele nostru. Nu este suficient doar să ne ferim de săvârșirea răului și a faptelor imorale, ci este absolut necesar să ne străduim să săvârșim binele în orice împrejurare. „Persoana este responsabilă pentru răul care i-l face fratelui, dar dimensiunea responsabilității față de aproapele are extrem de multe aspecte, între care se numără și cel omisiv de a nu fi făcut pentru el fapta bună de natură

³⁵⁸ Bitdefender care este un program de securitate a informațiilor online, a făcut public un studiu efectuat pe un eșantion de 1.740 de părinți, iar 89% dintre ei declară că copiii lor au fost afectați de fenomenul hărțuirii pe internet (cyberbully-ing). De asemenea, studiul scoate în evidență că 54% dintre victimele fenomenului au fost grav afectați de stări de violență, mânie, tristețe sau apatie. Vezi <http://www.capital.ro/violenta-pe-internet-ducele-apatie-si-manie-in-cazul-a-54-dintre-copii-154346.html>, accesat în 22.08.2016.

³⁵⁹ Copiii trebuie să cunoască ce trebuie să scrie și cât trebuie să scrie pe rețelele de socializare și mai ales cu cine să se împrietenească. Dacă sunt învățați de mici că nu trebuie să vorbească, în nici un fel, cu străinii pe stradă, la fel trebuie educați să nu vorbească nici în comunitatea online.

³⁶⁰ Pe lângă faptul că trebuie să ne ferim în mod constant de acești agresori, prezenți în spațiul digital sub diferite pseudonime, trebuie să ne ferim ca să nu devenim chiar noi, sau copiii noștri astfel de agresori.

duhovnicească sau materială pe care am fi putut să o împlinim”³⁶¹. Împlinind într-un mod consecvent aceste responsabilități morale față de noi înșine și față de aproapele, realizăm creșterea noastră duhovnicească și dezvoltarea în bine a relației noastre cu ceilalți și implicit cu Dumnezeu.

2.10. Divertismul virtual - refugiu față de stresul cotidian

Internetul este un mediu activ, în același timp solicitant, deoarece ne consumă o mare parte din energie. Ne solicită, uneori ne extenuază, atât din punct de vedere psihologic, cât și fizic. Dacă adăugăm în calcul și oboseala fizică acumulată în decursul unei zile, vom constata că stilul actual de viață este unul stresant și epuizant. Cu toate acestea, spațiul digital este și o sursă inepuizabilă de divertisment, sub diferite forme. Spre exemplu, atât pornografia cât și violența verbală sunt uneori considerate forme absolut neobișnuite de divertisment și distracție, prima pentru că reprezintă o satisfacere a plăcerilor trupesti³⁶², aduce o stare de fericire și satisfacție, iar cea de-a doua este o formă prin care unii se impun în fața altor persoane mai vulnerabile, considerându-se superiori sau chiar simțindu-se amuzați prin faptul că îi ofensează pe ceilalți. Aceste exemple reprezintă adevărate devianțe imorale sau chiar diabolice, ce denotă faptul că în anumite cazuri înțelegem greșit divertismul. Este complet imoral și greșit să ne bucurăm atunci când comitem un rău aproapelui, cauzând suferință³⁶³. Adevărata formă de distracție nu provine din cauzarea suferinței celui alt sau din satisfacerea plăcerilor trupesti, ci prin descoperirea unei activități care ne

³⁶¹ Ștefan ILOAIE, *Responsabilitatea morală personală și comunitară*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, p. 254.

³⁶² Acest tip de plăcere este una hedonistă, adică scopul tuturor acțiunilor omului este dobândirea plăcerii. Plăcerea hedonistă nu face altceva decât să înrobească sufletul omului deoarece el se va afla într-o continuă căutare a plăcerii, iar în aceste cazuri plăcerea este de scurtă durată și determină la o repetare constantă a faptelor.

³⁶³ Un exemplu similar de plăcere și bucurie manifestată pentru suferință reprezintă scenele de luptă violente și sângeroase din arenele publice Romane, în perioada Imperiului Roman, când spectatorii se distrau pe seama celor care erau uciși. În prezent, „arena de luptă” s-a mutat în mediul online, unde cei vulnerabili devin victime ale violenței și hărțuirii verbale, spre amuzamentul unora.

înnobilează³⁶⁴, detașându-ne de greutatea și stresul sub care ne aflăm zilnic. Anumiți autori consideră chiar că internetul este un spațiu în care abundă ispitele diabolice sau oportunitățile păcătoase în care oamenii își vând sufletul³⁶⁵.

Dacă odinioară divertismentul presupunea un demers fizic și psihologic, o participare la un eveniment organizat în cadrul societății, astăzi internetul reprezintă „o sursă inepuizabilă de distracție și divertisment”³⁶⁶. Este nevoie de un minim efort pentru a ne bucura de toate mijloacele de divertisment puse la dispoziția fiecăruia. În plus, rețelele de socializare și poșta electronică ne țin la curent cu toate evenimentele care sunt organizate prin notificări constante. De aceste surse de divertisment se bucură în mod special tinerii generației internetului. Generația iGen, așa cum sesizează unii psihologi, se caracterizează printr-o maturizare lentă datorită griii exagerate pe care părinții o au pentru ei. Perioada copilăriei este împinsă cât mai mult spre vârsta maturizării tocmai datorită faptului că tinerii generației internetului beneficiază de tot sprijinul material și financiar al părinților. Preferă să își ocupe timpul cu activități de divertisment, jocuri, filme, fie pe internet, fie pe rețelele de socializare, decât să se preocupe de dezvoltarea personală³⁶⁷.

Zilnic petrecem câteva ore utilizând telefoanele inteligente. De cele mai multe ori telefonul mobil este ultimul lucru pe care îl vedem înainte să adormim și este primul lucru la care ne uităm când ne trezim din somn. Dacă

³⁶⁴ Cea mai potrivită activitate sau cel mai bun exemplu prin care ne păzim simțurile de ispitele plăcerilor trupesti este rugăciunea. Aceasta detașează și eliberează sufletul de sub robia simțurilor și a pornirilor păcătoase ale trupului.

³⁶⁵ Vezi Liel LEIBOVITZ, *God in the machine. Video games as spiritual pursuit*, Ed. Templeton Press, SUA, 2013, p. 71. În aceste context vorbim despre conținuturile pornografice, tentația de a fura, de a hărțui, de a trișa, de a dezinforma etc. Mai mult, există această tentație de a repeta aceste obiceiuri sau plăceri păcătoase în spațiul digital, prin accesarea numeroaselor conținuturi.

³⁶⁶ Jean - Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 293. Autorul își exprimă critica asupra modului în care toate aceste forme de divertisment ne îndepărtează treptat de lumea și de realitatea care ne înconjoară, de noi înșine și de Dumnezeu, îndreptându-ne atenția mai mult spre lumea semi-reală, dar oricum mundană.

³⁶⁷ Dovada că tinerii generației i-Gen nu se grăbesc să își asume responsabilități de adulți este faptul că amână momentele sau aspectele ce țin de cariera lor profesională (găsirea unui loc de muncă) sau viața de familie (căsătoria și copiii). Vezi Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, pp. 28-56.

se întâmplă să ne trezim noaptea, verificăm telefonul mobil. Ne ajută în multe circumstanțe, ne distrează, ne informează, ne ajută să comunicăm - datorită accesului la rețeaua globală - cu alte cuvinte, telefonul reușește să ne seducă zilnic, răpindu-ne din timpul nostru. Potrivit unui studiu recent, un tânăr de clasa a XII-a folosește în medie 6 ore pe zi telefonul inteligent pentru diverse activități: chat, jocuri, video, navigare pe internet, muzică etc., iar aceasta doar din timpul liber³⁶⁸. Așadar, timpul petrecut pentru activitate fizică în aer liber, timpul de întâlnire cu prietenii sau alte activități, este evident înlocuit de activități de „relaxare” în mediul digital.

Divertismentul virtual îmbracă numeroase forme, începând cu filme și videoclipuri, muzică de diferite genuri, emisiuni înregistrate ale canalelor de televiziune, jocuri video cu diferite grade de complexitate, texte și bancuri, chiar rețelele de socializare care stârnesc interesul utilizatorilor de internet. Cert este că ne place să ne amuzăm. Este un mod de relaxare și destindere după un stil de viață încărcat, haotic și stresant, model pe care societatea actuală tehnicizată îl propagă. Unul dintre scopurile mijloacelor media este de a ne amuza, probabil pentru a schimba starea de spirit a oamenilor care sunt încărcati de ritmul alert al societății actuale. Ne amuzăm la radio, ne amuzăm la TV, dar în special, ne petrecem mare parte din timp amuzându-ne pe internet căutând diferite conținuturi: imagini amuzante, ironii adresate unor evenimente din viața societății, glume etc. Problema este atunci când lăsăm la o parte activitățile și evenimentele cu adevărat importante din viață pentru amuzament. Observăm că toate aceste forme de divertisment produc dependență, asemenea drogurilor, deoarece ne induc o stare de bine, o stare de amuzament, euforie și fericire spontană. Pe măsură ce conținutul internetului se mărește considerabil, se constată și o cerere tot mai accentuată a publicului pentru divertisment³⁶⁹, ceea ce demonstrează că există o creștere direct proporțională între ceea ce se cere și ceea ce ni se oferă. Cu cât se diversifică oferta, cu atât crește și nevoia de a consuma mai mult, asemenea unei substanțe narcotice. Pentru cercetători nu mai există nici un

³⁶⁸ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 69.

³⁶⁹ Vezi și Seung - Hyun HONG, „The recent growth of the internet and changes in household-level demand for entertainment”, în *Information Economics and policy*, Vol. 19, Octombrie, 2007, pp. 304-318.

dubiu: obișnuința de a te uita la televizor constituie un comportament care poate genera, în timp, dependență așa cum o face jocul de cărți sau unele substanțe ca: băutura alcoolică, narcoticele etc³⁷⁰.

Ceea ce căutăm de multe ori pe internet este relaxarea rapidă, scurte pauze de odihnă. Multe persoane asociază navigarea pe internet sau privitul la filme cu relaxarea. Totul pare perfect într-o societate în care oamenii sunt extrem de stresați. Navigarea cere mai multă navigare, deoarece utilizatorul simte nevoia să continue navigarea pentru a-și menține starea de relaxare și fericire. Cu toate acestea, activitățile presupun și mai mult efort, iar la final constatăm că nu suntem mai odihniți, ci dimpotrivă, mai obosiți, mai agitați, pentru că suntem dependenți de momentele scurte de divertisment:

„Toate studiile arată că, proporțional cu creșterea stresului, a confuziei, a panicii, se mărește dependența de mass-media în modelarea comportamentelor. Însă mass-media și televiziunea sunt cunoscute ca factori principali în crearea confuziei și în generarea stresului, astfel că, odată cu creșterea timpului de vizionare, crește și dependența de mesajele mediatice”³⁷¹.

Internetul, după cum am sesizat, ne oferă o lume întreagă de posibilități. „Pe lângă comunicare, internetul înseamnă pentru adolescenți și divertisment, și informare. Practic internetul oferă posibilități nemăsurate de „distracție”, unele dintre ele nedisponibile în nicio altă formă de mass-media”³⁷². Chiar și televiziunea oferă, într-o mare măsură, divertisment, dar posibilitatea internetului este mult mai mare deoarece permite nu numai

³⁷⁰ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 145. La fel și computerul dacă este pornit, te determină să navighezi pe internet sau să îți ocupi timpul cu alte activități asemenea unui drog, după cum afirma un autor: „Nu vreau să privesc atât de mult, dar nu mă pot abține. Mă face să privesc”. Jerry MANDER, *Four arguments for the elimination of Television*, Quill, New York, 1978, p. 158.

³⁷¹ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, Ed. Institutul de cercetări Psihosociale și Bioetică, București, 2015, p. 158. Pe măsură ce ne ocupăm timpul cu navigarea pe internet sau cu privitul la televizor devenim din ce în ce mai stresați și mai copleșiți de informațiile acumulate. Acest fapt creează o nevoie și mai mare de a continua navigarea și vom constata că această presupusă activitate recreativă nu face altceva decât să ne obosească mai mult, atât din punct de vedere fizic, cât și din punct de vedere psihic.

³⁷² Simona ȘTEFĂNESCU, „Utilizarea internetului: Pattern-uri de consum ale adolescenților din România”, în *Revista Română de sociologie*, an. XIX, nr. 3-4, București, 2008, p. 328. Jocurile în rețea le oferă tinerilor posibilitatea testării competitivității și satisfacerea nevoii de joc. Ei își pun la încercare abilitățile, logica și inteligența prin divertismentul care provine din jocurile electronice.

vizionarea materialelor, ci și descărcarea (salvarea) acestora pe propriul computer, pentru a le accesa mult mai ușor oricând sau pentru a le da mai departe altora. Mai mult decât atât, internetul oferă utilizatorului un grad ridicat de libertate deoarece le permite utilizatorilor să vizioneze sau să asculte ceea ce este pe placul lor, oricând, în timp ce televiziunea sau radioul le oferă doar anumite programe sau materiale. Aceste aspecte fac internetul să fie cel mai utilizat mijloc de informare, comunicare și divertisment.

Așadar, prin divertismentul virtual înțelegem modalitatea prin care o persoană se poate retrage sau deconecta de la stresul cotidian și de la problemele zilnice și se relaxează utilizând numeroasele aplicații ale internetului, cu toate că acest lucru îl epuizează într-un final. Astfel, o persoană poate să diversifice activitățile sale în spațiul virtual, tocmai pentru a nu cădea în pericolul monotoniei și a rutinei zilnice, dar făcând acest lucru va constata că nu este suficient să fie liniștit. Utilizarea internetului poate fi utilă și distractivă, dar în aceeași măsură poate fi distructivă și poate cauza o deconectare de la viața reală, atunci când este utilizat în exces. Cu siguranță recunoaștem numeroasele beneficii pe care mediul virtual le aduce omului, dar trebuie să recunoaștem, în egală măsură și natura pericolelor care abundă în acest spațiu. Este importantă o utilizare rațională a internetului, nu o renunțare totală la el.

2.11. Pornografia– boala secolului

Am reușit să parcurgem o serie de probleme complexe pe care le ridică utilizarea computerului și a internetului pentru comportamentul omului, însă unele dintre cele mai frecvente utilizări adictive ale internetului sunt pornografia, violența verbală și partea de divertisment, ca forme de satisfacere a plăcerilor trupești. În acest spațiu digital oamenii par să își piardă inhibițiile datorită anonimatului³⁷³, iar atunci ei tind să considere că

³⁷³ Există o serie de comportamente imorale deviante, cu tentă sexuală, ce au loc în spațiul digital, de la Exhiționism la Voyeurism, fetișuri sexuale, pedofilie etc. Majoritatea au la bază tulburări mintale. Vezi Mary AIKEN, *The cyber efect. Psihologia comportamentului uman în mediul online*, Trad. Vasile Bontaș, Ed. Niculescu, București, 2019, pp. 29-54; Vezi și Susanna PAASONEN, „Online Pornography: Ubiquitous and Effaced”, în *The Handbook of Internet Studies*, Aprilie, 2011, pp. 424-439.

se află într-un mediu care le permite libertatea absolută pentru satisfacerea plăcerilor.

Probabil cea mai gravă problemă cu care ne confruntăm în ziua de azi, atunci când utilizăm internetul, este pornografia, fenomen care a ajuns atât de mult răspândit în mediul virtual, încât a devenit o adevărată industrie profitabilă. Pornografia este considerată o boală sau maladie a secolului actual deoarece produce cele mai multe dezastre atât în viața interioară a omului cât și în societatea în care trăim. Chiar dacă este un subiect sensibil, este important să îl dezbatem deoarece internetul este principalul mijloc prin care pornografia circulă în întreaga lume, sub diferite forme. Chiar dacă acest proces de răspândire a pornografiei a luat o așa de mare amploare, încât nu mai poate fi oprit, totuși, suntem obligați să încercăm să găsim anumite metode prin care să ne protejăm pe noi și pe cei tineri, de efectele negative ale acestui fenomen. Este de la sine înțeles că Biserica nu susține sub nici o formă acest fenomen global deoarece este un mijloc prin care se propagă imoralitatea, viciul și păcatul. În schimb, Biserica se luptă pentru a oferi câteva modalități prin care să învățăm să ne ferim de circumstanțele păcătoase și să evităm conținuturile care sunt dăunătoare pentru trup și pentru suflet deopotrivă.

De ce insistăm asupra acestui subiect delicat? Deoarece este un domeniu vast al internetului, o adevărată industrie ce își extinde în fiecare zi, sub diferite forme, influențele negative asupra utilizatorilor de internet, în mod deosebit asupra tinerilor, determinându-i să cadă în păcate grave. Dacă pentru unii, pornografia este o modalitate de câștig financiar, pentru alții este, cu certitudine, o cale de satisfacere a plăcerilor trupești, iar cei implicați în această industrie profită de acest fapt. Din punct de vedere moral, pornografia și consumarea ei, reprezintă un păcat, o patimă și un mijloc de întunecare sufletească, dar cu toate acestea mulți oameni nu țin cont de astfel de probleme, ci pur și simplu văd doar obținerea profitului. Această temă este legată și de problema prostituției, care se petrece, în prezent, sub forma virtuală, astfel încât anumiți utilizatori aleg să obțină profit prin video chat erotic, chiar din intimitatea căminului personal.

În 2006 industria pornografică valora aproximativ 97 de miliarde de dolari, iar această industrie se află într-o continuă creștere datorită

distribuirii sale fără precedent în spațiul digital³⁷⁴. Acest domeniu este nociv pentru societate în trei situații: datorită producției, datorită consumului și datorită efectelor sale în societate, în general. Este suficient să menționăm cât de dăunător este pentru tineri acest domeniu, care inițial era ascuns, dar care acum a devenit liber³⁷⁵.

Pornografia are efecte nebanuite asupra vieții de familie: schimbarea dragostei în eros, consumul de pornografie este similar înșelării soțului sau a soției, scade dorința de a mai avea copii, infidelitate crescută, traume suferite de către copiii consumatorilor de pornografie, separație și divorț³⁷⁶. Pornografia creează un handicap sexual și deformează viața de familie. Părinții nu sunt conștienți de activitatea copiilor lor pe internet, iar copiii nu reușesc să aibă bune relații cu părinții, deoarece pornografia are puterea de a pătrunde în suflet și de a schimba în primul rând sinceritatea copiilor față de părinți³⁷⁷. „Pornografia constituie poate cea mai mare problemă pentru viitorul copiilor și adolescenților de astăzi nu numai pentru că îl asediază direct pe copil sau adolescent, ci și pentru că le impune să trăiască într-un mediu extrem de vicios”³⁷⁸. Pornografia devalorizează și degradează viața de familie și ființa umană, duce la degradare morală și dependență, asemenea alcoolului sau altor substanțe narcotice. Anumiți cercetători și medici demonstrează că materialele pornografice activează și stimulează circuitele neuronale în același fel în care o face și heroina³⁷⁹. Astfel, consumul de materiale pornografice devine adictiv.

Cercetători precum Viktor Cline, au formulat câteva etape care descriu modul în care omul ajunge dependent de pornografie și de materialele erotice:

³⁷⁴ Vezi John SULLINS, *Rights and computer ethics...*, p. 126.

³⁷⁵ John SULLINS, *Rights and computer ethics...*, p. 127.

³⁷⁶ Virgiliu GHEORGHE, *Pornografia. Maladia secolului XXI*, Ed. Prodromos, 2011, pp. 23-35.

³⁷⁷ Virgiliu GHEORGHE, *Pornografia. Maladia secolului...*, p. 55.

³⁷⁸ Virgiliu GHEORGHE, *Pornografia. Maladia secolului...*, p. 63. Pornografia produce dependență chiar de la vârste fragede și este o boală de care poți scăpa doar prin multă voință, post, abinență și rugăciune, remedii care să potolească pornirile păcătoase ale trupului și dorința satisfacerii plăcerii, deoarece viciul sau patima odată intrată în comportamentul omului devine o a doua sa natură.

³⁷⁹ Ioan CIOBOTĂ, *Pornografia și dependența de internet – o viață în minciună*, Ed. World Teach, Timișoara, 2010, p. 11.

Prima fază este captarea. În această primă fază, utilizatorii internetului sunt captivați de imaginile erotice dorind să repete experiența. Pornografia le oferă imagini excitante, iar utilizatorii ajung dependenți foarte ușor prin stimularea constantă a simțurilor³⁸⁰.

A doua etapă este escaladarea³⁸¹. Odată cu accentuarea nevoii trupești, dependenții ajung să-și dorească experiențe sexuale noi, să vadă materiale pornografice mai dure, mai explicite, mai deviante și mai neobișnuite. Se resimte nevoia unui stimulent sexual mai puternic. Aici încep să se producă modificări în relațiile și viața de familie. Deseori, dependenții preferă masturbarea asociată cu materialele pornografice decât raporturile cu soțul sau soția.

Următoarea etapă numită desensibilizarea³⁸², aduce efecte și mai grave pentru persoana în cauză, dar și asupra celor apropiați. Orice materiale pornografice (cărți, reviste, site-uri web etc.) nu mai sunt considerate o problemă, nu mai sunt șocante, imorale, ci dimpotrivă sunt percepute ca permise, acceptabile și comune.

Ultima fază este trecerea la comportamentul sexual concret³⁸³. Punerea în aplicare a experiențelor și a materialelor pornografice reprezintă punctul culminant al dependenței de pornografie. Apare exhibiționismul, voyeurismul, acte sexuale în grup, acte sexuale cu copii minori, violuri și alte deviații sexuale, fenomene deosebit de grave susținute și ele pe internet³⁸⁴.

Observăm deci că pornografia nu este doar o simplă formă de dependență, ci este o adevărată boală care, dacă nu este tratată la timpul potrivit, poate să ducă la adevărate tragedii pentru cel care este pus în

³⁸⁰ Vezi Virgiliu GHEORGHE, *Pornografia...*, pp. 38-41. Cercetările arată că oricine poate fi supus acestei ispite, inclusiv persoanele mature sau chiar și cei cu un grad de cultură mai ridicat. Împinși de asemenea dependență, oamenii încep să cheltuie bani pe materiale pornografice sau sunt capabili de fapte teribile precum desfrânare, incest sau în unele cazuri viol.

³⁸¹ Vezi Virgiliu GHEORGHE, *Pornografia...*, pp. 41-42.

³⁸² Vezi Virgiliu GHEORGHE, *Pornografia...*, pp. 42-43. Starea morală a dependentului se agravează și această etapă poate fi asociată bolilor conștiinței morale precum laxismul moral care consideră că anumite fapte sunt permise chiar dacă în realitate ele sunt imorale. Nu mai apare mustrarea conștiinței, iar dependentul cade într-o stare de indiferență totală față de această problemă.

³⁸³ Vezi Virgiliu GHEORGHE, *Pornografia...*, pp. 43-46.

³⁸⁴ Vezi Michael FLOOD, „The harms of Pornography exposure among children and Young People”, în *Child Abuse Review*, nr. 18(6), Noiembrie, 2009, pp. 384-400.

această situație. Ea duce treptat la degradarea morală a omului. Aceste probleme deosebit de grave pot fi vindecate doar cu efort și cu o voință puternică. Dialogul cu duhovnicul, spovedania sinceră și penitența sunt recomandate în aceste cazuri, deoarece numai în acest fel dependentul se poate vindeca de o asemenea maladie. Pornografia afectează, de asemenea, nu numai pe cel pe care o consumă, ci și pe cei pe care produc aceste materiale.

Internetul abundă de diferite materiale pornografice, iar aici enumerăm: imaginile senzuale, nuduri parțiale sau totale, filme erotice, fișiere video, audio și chiar cărți despre educație sexuală. În ultimii ani se dezvoltă pe internet o altă metodă de propagare a nudității și erotismului și anume prin video chat, unde persoanele se cunosc și se văd în timp real într-o conversație video. Aceasta este, de asemenea, o altă formă concretă de adulter pe care societatea ar trebui să o oprească sub orice formă, deoarece propagă relații sexuale virtuale și comportamente imorale. Pentru a obține un profit considerabil, unii dintre utilizatorii internetului se dezgolesc în fața camerei video pentru a satisface nevoile sexuale ale altora. Acest tip de comportament nu numai că este indecent și imoral, dar reușește să tulbure societatea creștină destrămând vieți și familii întregi.

Tot legat de pornografie stă și masturbarea sau malahia, așa cum este denumită în termeni religioși. Acest păcat este condamnat aspru de Biserică deoarece este o deprindere păcătoasă cu voia, o formă de curvie în care nu este implicată o altă persoană, ci doar în imaginație și prin auto-stimularea sexuală. Apostolul Pavel este categoric în Epistola I Corinteni:

„Nu știți, oare, că nedreptii nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu? Nu vă amăgiți: Nici desfrânații, nici închinătorii la idoli, nici adulterii, nici malahienii, nici sodomiții, nici furii, nici lacomii, nici bețivii, nici batjocoritorii, nici răpitorii nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu.” (I Cor. 6, 9-10)

De asemenea, canoanele Bisericii opresc pe păcătos de la Euharistie pentru anumite perioade de timp și impun o lungă perioadă de pocăință și post pentru eliberarea de această patimă³⁸⁵.

³⁸⁵ Vezi Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, Sibiu, 2005, pp. 478-489; Materialul poate fi accesat și în format electronic la adresa: http://manastirea-saharna.md/fisiere/canoane/Canoane_Ioan_Ajunatorul.pdf, accesat azi, 27.03.2018.

Din aceste puncte de vedere, putem afirma că societatea în care trăim este marcată de o suferință profundă, deoarece o societate care sprijină satisfacerea plăcerilor trupești, în acest caz plăcerile sexuale și sexualitatea excesivă, este o societate care se află într-o stare de criză. Numărul violurilor, al avorturilor și al sarcinilor nedorite va fi în creștere într-o astfel de societate care sprijină sexualitatea și nevoia satisfacerii plăcerilor conjugale. Propagarea sexualității se face în mod abuziv prin mass-media și prin internet, ceea ce îl determină, îl responsabilizează pe consumator, să se poziționeze într-o stare continuă de veghe și păzire a simțurilor.

Goliciunea și sexualismul se extind rapid în era comunicării audio-video. Niciodată în istoria creștină a lumii oamenii nu au fost atât de puternic determinați de satisfacerea poftelor, în special a celei sexuale, ca în zilele noastre³⁸⁶.

Într-o societate tradițională, buna-cuviință, buna-creștere, se citeau ușor din privirea omului. La copii și la tinere, predominau mai ales sficiunea și timiditatea. La adulți, se putea citi în privire forța, echilibrul, hotărârea, dar și decența. Se puteau observa în relațiile dintre oameni o anumită stinghereală, rușinea de a căuta direct cu insistență la fața sau la trupul cuiva, mai cu seamă când acesta se află foarte aproape. Înfrânând privirea, se înfrânau atât imaginația, cât și simțurile și dorințele. Paza ochilor este lecția de bază a creștinismului sau învățătura celor mai multe din tradițiile religioase ale lumii³⁸⁷. Apare o reconfigurare a valorilor societății, în baza influenței secularismului. Curăția trupească și virginitatea nu mai sunt văzute și percepute ca virtuți. Apar, în schimb: relații sexuale înainte de căsătorie, numărul mare de divorțuri, unele având cauze de nepotrivire sexuală, toate acestea arată că societatea de azi suferă din punct de vedere moral, iar boala de care suferă este erotizarea.

³⁸⁶ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 253.

³⁸⁷ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 256. Astăzi observăm exact opusul. Nu mai există timiditate ci există și este promovat curajul în viața sexuală a cuplurilor, dar și a celor necăsătoriți. Satisfacerea plăcerilor sexuale este o idee promovată pe internet. Dacă într-o societate secularizată valorile morale tradiționale tind să fie anulate, răsturnate, promovându-se în schimb non-valori, atunci satisfacerea plăcerii trupești devine o valoare în sine a societății seculare, rupte din contextul religios.

Adolescenții sunt stăpâniți de dorință sau de plăcere și nu mai pot face nici un exercițiu de înfrânare și planificare a activității și comportamentului. Ori sunt relaxați și euforici atunci când gustă plăcerile dorite, ori irascibili și violenți când nu pot obține lucrul dorit³⁸⁸. „Ați putea să credeți că disponibilitatea pe scară largă a pornografiei i-ar face pe adolescenți mai interesați de actul sexual, dar tinerii declară exact opusul”³⁸⁹. Se pare că excesul de pornografie din spațiul digital i-a făcut pe tineri să nu se simtă atrași de raporturile sexuale din viața reală. Cu alte cuvinte, pornografia produce o desensibilizare a tinerilor.

Care ar fi posibilele rezolvări ale acestor grave probleme ale societății actuale? Răspunsul stă în modul în care reușim să ne asumăm și să conștientizăm responsabilitatea noastră morală față de noi înșine și față de semenul nostru. Dacă reușim să ne însușim această răspundere personală pentru dezvoltarea vieții noastre fizice și spirituale, atunci avem datoria să-i ajutăm și pe ceilalți. Concret, părinții au datoria morală să-și educe copiii în spiritul valorilor creștine autentice. În al doilea rând, părinții au datoria să supravegheze îndeaproape activitatea copiilor pe internet și să încerce să îi ferească pe tineri de ispita pornografiei, prin anumite programe care blochează astfel de conținuturi nepotrivite. Este important ca tinerilor să li se ofere o educație sexuală corectă, specifică etapei lor de dezvoltare sexuală, iar aceasta începe în sânul familiei. Astfel, părinții îi pot feri pe cei tineri de anumite curiozități și porniri păcătoase.

În al doilea rând, este deosebit de important rolul preotului sau al duhovnicului în terapia unei astfel de maladii sufletești, în cadrul Sfintei Taine a Spovedaniei. Cu mult tact pastoral, cu răbdare și cu atenție, duhovnicul trebuie să stabilească, împreună cu penitentul care sunt cauzele acestor păcate și să încerce, treptat, să-l vindece pe cel implicat, folosindu-se de mijloacele pe care Biserica le are la dispoziție. Epitimia sau canonul indicat de către preot, postul curat, rugăciunea sinceră și abținerea de la astfel de păcate pot ajuta penitentul să scape de aceste gânduri și obiceiuri păcătoase, curățându-și sufletul pentru a fi pregătit de unirea desăvârșită cu Hristos în Taina Euharistiei.

³⁸⁸ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 259.

³⁸⁹ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 272.

2.12. Etica în internet și rețelele de socializare

Noile tehnologii de comunicare și informare au avut și continuă să aibă un impact considerabil asupra societății contemporane. Toate aceste tehnologii, care devin din ce în ce mai perfecționate și îmbunătățite, au dus la reconfigurarea unor aspecte de ordin moral și etic asupra comportamentului oamenilor în mediul virtual. Este nevoie de o nouă abordare, din perspectiva eticii și a moralei creștine, asupra problemelor legate de internet și de mediul virtual, în general. Deja se vorbește în rândurile specialiștilor despre nevoia aplicării unei etici anticipative³⁹⁰, pentru utilizarea internetului, date fiind influențele pe care acesta le poate avea asupra comportamentului personal. „Relația culturii noastre cu aceste instrumente este complicată de faptul că ele îmbină avantajele cu dezavantajele”³⁹¹. Etica tehnologiei, după cum menționează unii autori, nu trebuie să se focuseze doar pe obiectele tehnologice, care au făcut posibilă dezvoltarea informațională a societății, dar care nu au în sine nici o valoare, fără utilizatorul acestora³⁹².

Cum ar arăta lumea fără tehnologia actuală a informației și a comunicării? Cum s-ar desfășura comerțul, finanțele, transportul, sistemul de sănătate, știința, educația, producția industrială, aprovizionarea, administrația, contabilitatea, managementul, comunicarea etc.? Probabil toate ar funcționa la un nivel simplificat, dar cu siguranță fiecare domeniu

³⁹⁰ Katie SHILTON, „Anticipatory ethics for a future internet: Analyzing values during the design of an Internet infrastructure”, în *Springer Science & Business Media*, nr. 21, Februarie, 2015, pp. 1-18. Evoluția internetului continuă să influențeze diferitele domenii ale societății: social, politic, cultural, economic. Etica anticipativă reprezintă o anticipare a modului în care noile tehnologii vor fi construite, cum vor fi aplicate și care vor fi consecințele lor, deoarece există o tensiune între valorile tehnicii și valorile sociale. Aceste valori au un caracter personal, arătând modul în care oamenii își evaluează comportamentul, cum răspund celorlalte persoane și cum fac judecăți.

³⁹¹ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 12.

³⁹² Philip BREY, *Values in technology and disclosive computer ethics*, în Luciano FLORIDI, *The Cambridge handbook of information...*, p. 44. La fel cum, spre exemplu, un autoturism poate fi folosit pentru mai multe scopuri (muncă, plimbare, transport marfă, transport persoane etc), tehnologia comunicării și a informației primește valoare în funcție de scopul și modul în care este utilizată.

ar avea de suferit, într-o formă sau alta. Computerele au devenit o condiție necesară a desfășurării activităților de la cel mai simplu până la cel mai înalt nivel³⁹³. Ele sunt introduse pentru a transforma vechile practici, metode, discursuri, relații și experiențe etc., oferindu-le o notă actuală. Să luăm câteva exemple. Dacă tehnologia informației este introdusă în sănătate, atunci sistemul de sănătate se va îmbunătăți în multe forme; dacă este introdusă în știință și educație, știința și educația nu vor mai fi la fel niciodată; dacă internetul este introdus în viața tinerilor, atunci viața lor va fi diferită de copilăria celor care au crescut fără computer și rețele de socializare³⁹⁴. Contabilitatea și administrarea unor instituții sau firme ar fi imposibilă fără accesul la rețeaua globală, fără puterea de calcul și de prelucrare a informației, a tehnologiei actuale. Într-un cuvânt, toate domeniile se schimbă atunci când tehnologia comunicării și a informației își face loc în viața noastră. Avem nevoie deci de principii clare, o raportare corectă față de tot ceea ce înseamnă tehnologia actuală.

Cu certitudine internetul și tehnologia computerului a produs numeroase schimbări. A schimbat modul în care gândim, modul în care ne informăm, modul în care comunicăm, modul în care ne facem cumpărăturile etc. A schimbat chiar și modul în care lucrăm, iar unii autori susțin că va avea un efect chiar și asupra vieții noastre private, dar în special asupra libertății noastre³⁹⁵, fapt pentru care interacțiunea noastră cu mediul digital are nevoie de o abordare de ordin etic.

Un studiu recent, efectuat pe un lot de 121 de participanți, demonstrează că există anumite concepte-cheie, din perspectivă generală și personală, ce caracterizează spațiul digital. Principalii termeni în legătură cu avantajele utilizării internetului sunt: informare, informații, rapiditate, comunicare, acces, socializare, timp, divertisment etc. De cealaltă parte, termenii care fac referire la aspectele negative ale utilizării spațiului virtual sunt: eroare, pierdere de timp, internet, distragere, izolare, dependență, reclame, securitate, risc, informații eronate, dezinformare, idei, acces,

³⁹³ Jeroen van den HOVEN, *The use of normative theories in computer ethics*, în Luciano FLORIDI (Ed.), *The Cambridge handbook of information...*, p. 59.

³⁹⁴ Jeroen van den HOVEN, *The use of normative...*, p. 60.

³⁹⁵ Stacey L. EDGAR, *Morality and machines. Perspectives on computer ethics*, Ed. Jones and Bartlett Publishers, SUA, 2003, p. 1.

agresivitate, copii, pericol, furt, viruși, expunere, consum, sedentarism etc. Multe dintre aceste cuvinte se regăsesc atât în categoria avantajelor, cât și în cea a dezavantajelor, ceea ce demonstrează că internetul este perceput diferit; el poate fi utilizat atât în scop pozitiv, cât și în scopuri rele³⁹⁶.

Este important modul în care reușim să aplicăm câteva dintre principiile moralei creștine acestor mijloace de informare și socializare actuale. Păstrarea internetului în limitele eticii și moralității stă în puterea noastră, iar „starea de bine a internetului depinde în egală măsură de utilizatorii lui și de conștiința acestora”³⁹⁷. Chiar dacă, în societatea actuală, normele morale și etice sunt în continuă dezbateră și modificare³⁹⁸, păstrarea normelor moralei creștine și promovarea lor, va ajuta la menținerea echilibrului moral al fiecărui utilizator. Orice cod etic trebuie să scoată în vedere importanța respectării demnității umane, a responsabilității sociale, maximizarea beneficiilor, dar și minimizarea daunei produse persoanei umane. Etica în spațiul digital ia forma unor directive comportamentale care decurg din valori precum dreptate, echitate, încredere, grijă și compasiune, responsabilitate etc³⁹⁹.

Având în vedere faptul că pe internet totul circulă cu viteză mare, ritm care se impune automat și utilizatorilor, atunci un exercițiu al

³⁹⁶ Un exemplu în acest context este modul în care accesul la informație ne face mai cunoscători, dar în același timp, ne face mai vulnerabili, atunci când suntem dezinformați. Un alt exemplu este raportarea oamenilor față de timp. Dacă pentru unele persoane internetul înseamnă economisirea timpului, pentru alte persoane, internetul înseamnă irosirea timpului, fragmentarea acestuia în activități mărunte, care nu fac altceva decât să consume timpul. Vezi studiu amănunțit: Lucian ROTARIU, *Comportamentul uman și utilizarea internetului...*, pp. 47-51.

³⁹⁷ Sorina Maria AURELIAN, Bogdan CONSTANTIN, „Etica Internetului”, în *Revista Medicală Română*, vol. LIX, nr. 4, 2012, p. 291.

³⁹⁸ Fenomenul globalizării și al secularizării impun noi sisteme etice care să le răstoarne pe cele tradiționale și care par să le elimine pe cele creștine prin relativizarea valorilor și a datoriei morale, promovarea individualismului, permisivitatea acțiunilor, comoditatea oferită de societatea de consum, libertatea față de orice principiu, ambiguitate morală etc. Ștefan ILOAIE, *Relativizarea valorilor morale*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2009.

³⁹⁹ Vezi Rolf H. WEBER, „Ethics in the Internet environment”, în *Global Commission on Internet Governance Paper Series*, nr. 39, Iulie, 2016, pp. 1-9; Jude BOTELHO, *Ethics and the internet*, în Jude BOTELHO, *Using the internet for religion: a study of the possible use of the internet for religious purposes among the Catholics of the Archdiocese of Mumbai, India*, University of Westminster, 2005, pp. 109-111.

cumpătării și al răbdării este util pentru creștinul care se aruncă, de cele mai multe ori, în „valurile tulburi” și greu de stăpânit ale internetului. Gestionarea corectă a timpului petrecut în fața ecranului este un alt exercițiu folositor în vederea obținerii controlului personal.

O problemă pe care Biserica o subliniază, legată de utilizarea internetului, este păstrarea demnității persoanei umane, principiu care nu ar trebui să lase loc manipulării, exploatării sau dominării unora. Pentru o bună dezvoltare morală a personalității utilizatorilor, accentuăm virtutea solidarității, calitate care „ar apăra internetul de imoralitate”⁴⁰⁰. Prin internet se stabilesc legături între persoane umane, în special prin comunicarea pe rețelele de socializare, iar comunicarea autentică este model pentru comunicarea virtuală, unde principiul dragostei și al comuniunii predomină.

Uneori internetul este „perceput ca un spațiu care încurajează comportamente imorale”⁴⁰¹. Exemplele sunt numeroase în acest sens. Cert este că, printr-o anumită etică, internetul poate fi și un spațiu în care se pot desfășura activități morale și corecte. Chiar dacă sunt implementate în mediul virtual anumite sisteme de corectare și eliminare a conținuturilor nepotrivite, totuși aceste sisteme nu răspund cu promptitudine maximă; există anumite cazuri în care aceste sisteme devin copleșite, dat fiind numărul mare de utilizatori și numărul imens de postări din întreaga lume. Este aproape imposibil să controlezi toate operațiunile ce se desfășoară pe internet, datorită vastității site-urilor și a conexiunilor de pe întreg mapamondul. Dacă fiecare om, deține acest minim de moralitate, pentru a selecta anumite lucruri care nu sunt considerate bune și să opereze cu cele utile, atunci mediul virtual devine un mediu propice pentru manifestarea comportamentului moral al omului.

Pe internet sunt luate în considerare anumite aspecte ca fiind imorale, nepermise, interzise și descurajate. Aceste practici sunt: obținerea accesului nepermis la resursele rețelei de internet, perturbarea și alterarea utilizării preconizate a internetului, risipirea resurselor (oameni, capacități, computere),

⁴⁰⁰ Sorina Maria AURELIAN, Bogdan CONSTANTIN, *Etica Internetului...*, p. 291.

⁴⁰¹ Ioan- Claudiu FARCAȘ, *Etica în ciberspațiu, Tentative de codificare etică în mediul online*, în Daniela DUNCĂ, Petru DUNCĂ, *Etică și Comunicare, Componente teoretice și implicații pragmatice*, Ed. Pro Universitaria, București, 2015, p. 232.

distrugerea integrității informațiilor stocate pe calculator și transferate prin intermediul acestuia, compromiterea confidențialității utilizatorilor etc⁴⁰². Există multe comportamente imorale distribuite online pe care avem datoria morală să le respingem. Aceste comportamente sunt: utilizarea internetului pentru difuzarea pornografiei infantile, difuzarea conținuturilor rasiste sau xenofobe, apărarea terorismului, defăimare sau violarea proprietății intelectuale. Aceste comportamente încalcă atât drepturile omului cât și demnitatea sa și pot atrage chiar pedeapsă penală. Aceste probleme ale societății tehnologice au o posibilă rezolvare, în măsura în care accentuăm importanța lucrării responsabilităților morale față de aproapele nostru și față de întreaga comunitate, dar și prin dezvoltarea unei conștiințe critice, capabilă să cântărească lucrurile, oferindu-le o notă pozitivă.

Este deosebit de important, nu numai pentru utilizatorul internetului, să dea dovadă de moralitate în toate acțiunile sale, ci este nevoie de moralitate și din partea celor care preiau și distribuie informația prin internet. Multe dintre știrile și informațiile prezentate în spațiul virtual sunt false și deviate de la adevăr. În acest sens, jurnaliștii și cei care prezintă informația trebuie să fie conștienți că o informație incompletă sau greșită poate produce dezordine în societate și poate isca probleme mai complicate. Dacă presa digitală urmărește un cod etic de promovare a informației atunci presa își îndeplinește cu succes rolul. În caz contrar, o expunere alterată a informației va duce la pierderea încrederii utilizatorului pentru acea sursă de informare⁴⁰³.

Datorită acestor atitudini negative și provocări amintite, reafirmăm importanța unor principii universale ale eticii, aplicabile chiar și în contextul tehnologiei actuale. Enumerăm câteva dintre ele: principiul dreptății și al

⁴⁰² Ioan- Claudiu FARCAȘ, *Etica în cibernațiu...*, p. 233. Lista problemelor de natură etică și morală continuă, dar conștiința morală a omului trebuie să țină cont de diversitatea problemelor și trebuie să fie suficient de flexibilă pentru a adopta diferite perspective de abordare a problemelor.

⁴⁰³ Se cere jurnalistului să fie sincer și onest în munca de informare pe care o face pentru interesul comun al societății. Mecanismele mass-mediei actuale construiesc o realitate virtuală diferită de cea reală, fapt pentru care se cere jurnalistului să aibă o responsabilitate morală pentru informația care o prezintă societății. Vezi Jesus Miguel FLORES, Cecilia SALINAS, „Reflections of the ethical responsibility of cyber journalists and the online media”, în *Revista de Comunicacion*, nr. 9 (2010), pp. 133-148.

echității, principiul autonomiei, principiul adevărului, principiul respectării demnității umane, principiul binefacerii și al ajutorării etc.

2.12.1. Ciber-etica

În vederea rezolvării acestor probleme, s-a resimțit nevoia formulării unei etici a spațiului virtual, numită „ciber-etica, o aplicație a eticii în direcția interacțiunii omului cu noile tehnologii și prin intermediul acestora, cu ceilalți oameni”⁴⁰⁴. Rolul acestor coduri etice este de a arăta care sunt valențele pozitive și negative de care omul trebuie să țină cont în măsura în care el adoptă noile mijloace de comunicare. Aplicarea acestor coduri ar ajuta la corectarea anumitor comportamente greșite și ar îmbunătăți experiența generală în mediul noilor tehnologii.

Iată, deci, se vorbește astăzi despre o nouă ramură a eticii aplicate anume ciber-etica, care „ar putea fi înțeleasă drept acel câmp al eticii aplicate care studiază aspecte de ordin moral, legal și social, generate de implementarea și dezvoltarea cibertehnologiilor (tehnologii care cuprind tot ce ține de calculatoare, rețele, informație și comunicare prin intermediul acestora)”⁴⁰⁵. Această nouă ramură a eticii se desprinde din trunchiul eticii și moralei creștine, având câteva elemente comune cu acestea.

Sesizăm în spațiul digital suficiente probleme de natură etică ce nu se pot rezolva ușor sau rapid⁴⁰⁶, fapt pentru care avem nevoie să apelăm mereu la *ciber-etică* sau *etica digitală media*⁴⁰⁷, după cum o numesc alți autori, atât la nivel personal, cât și la nivel instituțional. Utilizarea zilnică a

⁴⁰⁴ Ioan- Claudiu FARCAȘ, *Etica în cibernașie...*, p. 231.

⁴⁰⁵ Ioan- Claudiu FARCAȘ, *Etica în cibernașie...*, p. 232.

⁴⁰⁶ Charles ESS, „Digital media ethics”, în *Oxford Research Encyclopedia of communication*, Septembrie, 2017, p. 2.

⁴⁰⁷ Charles ESS, „Digital media ethics...”, p. 4. Autorul definește *etica digitală media* (Digital media ethics) ca ramură a eticii filosofice aplicate, orientată cu predilecție spre științele informației și ale computerelor. Media digitală se referă la întreg ansamblul de obiecte tehnice, care au capacitatea de a se conecta la rețeaua globală de internet, obiecte precum: computere, rețele, telefoane inteligente, sisteme de localizare GPS, tablete, radio, televizoare, camere digitale etc. Așadar, etica digitală media se focusează asupra problemelor și provocărilor pe care media digitală le ridică în viața de zi cu zi; Vezi și Ioan C. TEȘU, *Creștinul, în lumea digitală...*, pp. 311-315.

tehnologiilor media presupune anumite sensibilități și intuiții etice, cu privire la dificultățile ce le putem întâmpina, dintre care enumerăm: confidențialitatea datelor, drepturile de autor asupra materialelor, libertatea de exprimare, pornografia, violența verbală, calomnierea online, furtul de identitate, viruși cibernetici, hacking-ul etc. Aceste probleme reprezintă subiectul eticii informației și a computerelor⁴⁰⁸, ramură a eticii aplicate ce investighează transformarea adusă de către tehnologiile informației și ale comunicării și implicațiile acestora în viitorul vieții umane și a societății, în evoluția normelor morale și ale drepturilor omului, dar și în evaluarea comportamentului utilizatorilor. O astfel de etică a spațiului digital are nevoie de o abordare bazată pe importanța eticii virtuții, adică: sublinierea discernământului sau a înțelepciunii digitale, a accentuării sentimentului prieteniei și a relației familiale, a căutării sensului fericirii, în adâncul său, a accentuării rolului emoțiilor în viața morală. Pe lângă aceste concepte cheie, subliniem și rolul interogației: Cine sunt și ce fel de persoană trebuie să fiu⁴⁰⁹? Astfel, *etica digitală media* reprezintă efortul de a elabora un orizont etic mai diversificat, posibile soluții și ghiduri legate de provocările menționate anterior.

Nu există o altă modalitate de gândire morală în domeniul tehnologiei informației și a comunicării, decât aceea de a adopta o formă de *pluralism valoric*⁴¹⁰, care nu implică scepticism sau relativism moral. Oamenii pot să vadă lucrurile din perspective total diferite, însă este important ca valorile universale să primeze în orice act decizional. Domeniul eticii poate să fie despre: vinovăție și laudă, prescripții și evaluare, ghidarea acțiunilor, conflict, virtuți, obligație și permisivitate, drepturile omului, nevoile de bază, utilitate, consecințe, responsabilități, bunăstare, norme, principii, idealuri, îndatoriri, interes, preferințe etc⁴¹¹. Desigur, este de preferat dobândirea unei

⁴⁰⁸ Vezi Luciano FLORIDI, *The Cambridge handbook of information and computer ethics*, Ed. Cambridge University Press, 2010, p. 9. Autorul denuște acest domeniu al eticii ICE (information and computer ethics).

⁴⁰⁹ Charles ESS, *Digital media ethics...*, p. 11. Autorul menționează principalele valori sau virtuți de care avem nevoie într-o astfel de perspectivă tehnologică. Este vorba despre: empatie, răbdare, perseverență, prietenie, relații sau legături de profunzime, adevărata libertate etc.

⁴¹⁰ Jeroen van den Hoven, *The use of normative...*, p. 61.

⁴¹¹ Jeroen van den Hoven, *The use of normative...*, p. 63.

cunoașteri morale și înțelepciuni practice, care ne ajută să identificăm valoarea în orice situație dată. Toate aceste implicații sunt valabile pentru orice domeniu al vieții noastre, inclusiv cel al tehnologiei informației și al comunicării. În acest spațiu digital avem: jocuri violente, materiale pornografice, furt electronic, violență verbală, hărțuire digitală etc.; fapte, atitudini imorale ce nasc comportamente și practici nedorite pentru societate. Avem nevoie de o astfel de etică digitală pentru a încerca să rezolvăm anumite probleme sociale concrete precum: dreptul asupra proprietății intelectuale, diviziunea digitală dintre cei care au acces la internet și cei care nu pot avea acces, munca și profesia⁴¹² etc.

Membrii companiei *Microsoft* au adoptat câteva principii etice pentru utilizatorii de internet, unele atingând și aspecte legate de comunicarea între oameni în mediul virtual. Ei susțin comunicarea și interacționarea cu alți oameni folosind internetul. Funcțiile de e-mail (poștă electronică) și mesageria instantă fac mult mai ușor procesul comunicării. Putem, la fel de ușor, să împărtășim idei cu ceilalți pe anumite grupuri și cu diferiți oameni, din întreaga lume. Echipa *Microsoft* ne avertizează, în schimb, să nu fim „cyberbully” adică ciber-huligani, hărțuitori. Bully desemnează o persoană arogantă, certărească și gălăgioasă, care bruschează și intimidează persoanele mai slabe. De asemenea, suntem îndemnați să raportăm un asemenea comportament și să nu-i încurajăm pe cei care-l susțin. Trebuie să tratăm oamenii cu respect, ca și cum am comunica cu ei în mod direct, astfel încât exemplul personal să fie un exemplu corect. La fel cum, în viața reală, răutatea, limbajul vulgar, amenințările, umilirea, sunt acte imorale, la fel și în spațiul virtual, aceste comportamente denotă imoralitate și lipsă de respect față de celelalte persoane. Creștinul adevărat, care are o conștiință curată, își asumă responsabilitatea morală⁴¹³ pentru asemenea fapte, în viața

⁴¹² Vezi Bernd Carsten STAHL, *Social issues in computer ethics*, în Luciano FLORIDI (ED.), *The Cambridge handbook of information and computer ethics*, Ed. Cambridge University Press, 2010, pp. 101-115. Autorul face o analiză a fenomenelor ce se petrec în contextul tehnologiei informației, punând accentul pe modul cum va arăta societatea în cazul în care munca omului va tinde să fie înlocuită treptat de tehnologie. Într-adevăr lucrurile pot să ducă într-o direcție greșită dacă accentul cade exclusiv pe tehnică, anulând valoarea umană.

⁴¹³ Asumarea unei responsabilități morale ne va permite să analizăm cu grijă și să avem o privire lucidă asupra pericolelor internetului. Teologia creștină ne oferă mijloacele de exercitare a discernământului în diferite ipostaze, implicit și în acest context. Creștinismul

de zi cu zi. În aceeași măsură este răspunzător pentru faptele și urmările acestora și în spațiul virtual.

Un alt exemplu este site-ul companiei *E-Bay*, care încearcă să promoveze o etică a comunității virtuale, urmărind câteva principii de bază:

- credem că oamenii sunt în principiu buni.
- credem că fiecare poate să contribuie într-un anumit fel.
- credem că un mediu onest și deschis poate să scoată tot ceea ce este mai bun din oameni.
- recunoaștem și respectăm pe fiecare ca ființă unică.
- vă încurajăm să îi tratați pe ceilalți așa cum doriți voi înșivă să fiți tratați⁴¹⁴.

Ghidându-ne după câteva principii ale eticii în mijloacele media, avem posibilitatea de a corecta cele mai frecvente tipuri de comportament inadecvat. „Afișarea superiorității, înjosirea, umilirea, dominarea, contrazicerea, silirea, manipularea, criticismul și intimidarea sunt acceptate de mulți ca „jocuri” cinstite”⁴¹⁵. Aceste comportamente inadecvate și imorale se petrec în fiecare zi pe Facebook sau pe rețelele de socializare deci este nevoie urgentă de o educare și corectare a utilizatorilor. Cei care folosesc aceste comportamente nu sunt conștienți de faptul că prin cuvânt sau prin vorbe putem să facem un rău, dar putem să facem și un bine, iar acest lucru ne învață morala creștină. Cert este că dacă avem o morală creștină temeinică, vom ști cum să ne comportăm corect chiar și în mediul virtual deoarece responsabilitatea morală asumată în spațiul virtual nu este decât o prelungire a datoriei și răspunderii pentru faptele din viața de zi cu zi.

propune o rețea normativă stabilă, dar în același timp și dinamică, menită să ne susțină eforturile în acest flux informațional complex. Acest sistem etic este bazat pe dragostea și comuniunea de iubire frățească, ideea fundamentală a creștinismului. Avem nevoie să ne asumăm și adevărate modele de moralitate, dar în mod special este nevoie de participarea fiecărui utilizator al internetului pentru a răspândi vestea cea bună a Evangheliei lui Hristos, transformând această lume virtuală într-o lume demnă și responsabilă de cuvântul lui Dumnezeu. Fiecare dintre noi suntem mărturisitori și purtători ai unității creștine în diviziunea virtuală, fapt pentru care avem datoria morală să promovăm binele, dreptatea și frumosul. Vezi *Etica e Internet a partire dalla Teologia Leonardo de Chirico...*, pp. 127-128.

⁴¹⁴ Bruce E. DRUSHEL, Kathleen GERMAN, *The ethics of emerging media...*, p. 20.

⁴¹⁵ Patricia EVANS, *Relații verbale abuzive*, Ed. Meteor Press, București, 2009, p. 22.; Elena STAN, *Etica în comunicarea...*, p. 5.

„Internetul și calculatorul reprezintă vehicule incredibil de puternice pentru anonimat. Nicăieri nu există mai multe avataruri, alias-uri, adrese fictive, identități false ca în rețeaua socială”⁴¹⁶. Iar dacă suntem ascunși sub masca unei identități virtuale avem senzația că ne putem permite orice comportament, fără nici o consecință morală. Așa sunt justificate numeroase fraude și infracțiuni digitale în spațiul internetului. „Chiar și oamenii obișnuiți încep să renunțe încet la morală; când sunt online, mint mai mult, după cum a arătat un studiu care compara conversația reală și personală cu comunicarea prin e-mail sau SMS”⁴¹⁷.

Copiii sunt țintele cele mai ușoare ale hărțuirii virtuale deoarece sunt mult mai ușor de convinși să dezvăluie informații despre ei și despre membrii familiei. Hărțuitorii acționează prin amenințări, umilirea victimei, declarații false, șicanarea victimelor, instigare la ură, violență și alte comportamente imorale, cu scopul de a obține anumite beneficii materiale. Sub masca anonimatului, pe care internetul o oferă, hărțuitorii pot câștiga încrederea victimelor. Împotriva hărțuitorilor și agresorilor cibernetici ne protejăm atât pe noi cât și copiii noștri prin supravegherea constantă a spațiului virtual și a persoanelor străine cu care interacționăm în acest mediu. Putem să ne modificăm adresele de e-mail sau conturile publice de pe rețelele de socializare, sau și mai eficient este să blocăm acel tip de utilizatori. Important este să nu afișăm pe rețelele de socializare adresa de domiciliu sau alte informații confidențiale despre noi deoarece devenim ținte sigure atacurilor și jafurilor nu numai în mediul virtual, ci și în realitate. Copiii trebuie educați în acest sens, pentru a-i face să înțeleagă că în spatele internetului există pericole cât se poate de reale.

2.12.2. Neticheta sau codul bunelor maniere pe internet

Tot ca o etică a internetului sau cod etic de purtare pe internet, se vorbește în rândul cercetătorilor despre *netichetă*. Termenul este compus din „net” care înseamnă rețea de calculatoare în engleză și „etichetă” care se referă la regulile uzuale de comportare politicoasă. *Neticheta* se referă,

⁴¹⁶ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 98.

⁴¹⁷ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 98.

așadar, la regulile de bună purtare a utilizatorilor pe internet⁴¹⁸. Alți autori definesc *neticheta* ca reguli ale discuțiilor și ale discursului online⁴¹⁹, care defapt, se referă la funcția de bază a spațiului digital, comunicarea. Acest set de reguli, inspirate și din regulile generale ale bunelor maniere, reglementează modul în care relaționăm cu ceilalți în mediul electronic și are de asemenea, un rol de eliminare a unor conflicte, neînțelegeri sau interpretări eronate a unui mesaj⁴²⁰. „Regula de aur a etichetei pe Internet, este de a trata pe alții, așa cum dorești să fii tratat. Fă pentru alții online, așa cum ai face pentru tine”⁴²¹. Neticheta se bazează pe conceptele etice de comportare în societate. „Eticheta acționează ca un mare semn *gândește înainte de a acționa*, care te împiedică să provoci disconfort altor persoane prin acțiunile sau vorbele tale”⁴²².

Este necesar să fie trasate o serie de linii de conduită generală pe care utilizatorii internetului să le respecte. La fel cum normele moralei creștine nu îngăduiesc libertatea omului, ci îl ajută să se poziționeze corect în fața împrejurărilor vieții, la fel și normele *netichetei* nu îngăduiesc libertatea utilizatorului, ci îl fac mai conștient asupra atitudinilor corecte, ce trebuie adoptate în anumite cazuri. Nu utilizăm computerul personal și implicit internetul sau rețelele de socializare pentru:

⁴¹⁸ Johann BAUER, *Internet und Religion. Ein praktischer Ratgeber*, Paulusverlag Freiburg Schweiz, 2006, p. 162.

⁴¹⁹ Vezi Charles ESS, „*Digital media ethics...*”, p. 7.

⁴²⁰ Evelina GRAUR, *Tehnici de comunicare*, Ed. Mediamira, Cluj-Napoca, 2001, p. 100. Autoarea descrie o împărțire a normelor netichetei în 3 categorii: a. Norme privind identitatea utilizatorului conform cărora se interzice utilizarea aceluiași identificator de către mai mulți utilizatori. Copierea, modificarea, ștergerea fișierelor sau a datelor altor utilizatori fără acordul lor sunt interzise. Utilizarea comercială a unor facilități sau servicii fără un drept legal este interzisă; b. Norme privind scrierea unui mesaj care atrag atenția asupra corectitudinii și formei mesajului care va fi transmis; c. Norme referitoare la conținutul mesajului și la atitudinea expeditorului. Acestea ne îndeamnă să nu utilizăm o atitudine vulgară sau exprimări dure asupra unui utilizator, să fim politicoși și precauți în răspunsurile noastre. Nu este indicat să reacționăm violent, ci cu calm și diplomatie. Trebuie să criticăm ideea nu persoana. Aceste reguli pot cuprinde și alte aspecte ce privesc modul în care avem datoria să reacționăm problemelor care se ivesc în relația cu ceilalți. Vezi Evelina GRAUR, *Tehnici de comunicare...*, pp. 101-102.

⁴²¹ <http://www.prietenulpc.ro/10-reguli-de-comunicare-pe-internet/> , accesat în 19.08.2016. Aceeași simplă regulă este valabilă, după cum bine știm, în viața reală, de unde se inspiră și aceste coduri etice aplicate mediului virtual.

⁴²² Nicolae URS, *Internetul și schimbările în presa scrisă...*, p. 79.

- A face rău altor oameni.
- A produce daune morale sau materiale prin furtul virtual, accesarea frauduloasă a conturilor personale, distrugerea informațiilor personale etc.
- A interfera cu activitatea altora.
- A spiona datele din computerele altora ceea ce înseamnă o încălcare a dreptului la viața privată.
- A dezinforma.
- A fura munca intelectuală a altuia.
- A dezvolta programe sau viruși care să producă daune celorlalți utilizatori.

Toate aceste aspecte au fost menționate de către „Institutul de etică în internet” în anul 1992 și sunt cele mai cunoscute principii de utilizare a computerului⁴²³. Ultimul și cel mai important principiu, legat de comunicarea prin internet, este exprimat astfel:

„Noile tehnologii de comunicare vor fi folosite în așa fel încât să nu se piardă din vedere considerația și respectul pentru semenii. Comunicarea mediată de mijloacele tehnologice interconectate nu este, în esență, diferită față de celelalte tipuri de comunicare. Comunicarea online nu are un regim mai special, care să-i permită să treacă peste normele morale cărora li se supune comunicarea. Astfel, în aceeași măsură ca și în cazul comunicării față în față, în comunicarea online nu trebuie să-și găsească loc lipsa de respect și limbajul neîngrijit, vulgar, jignitor la adresa interlocutorului”⁴²⁴.

Acestor principii morale putem să le acordăm și o valență creștină bazată pe virtutea iubirii deoarece dragostea și respectul față de aproapele nostru nu ne va permite să greșim față de el, sub nici o formă. Dragostea curată pentru aproapele nu va permite anumite atitudini greșite față de el, nici în viața reală și nici în mediul virtual. Biserica a făcut trimitere mereu la acest principiu fundamental pe care se fondează întreaga raportare a creștinului față de semenii, dar în special față de Dumnezeu. Acesta nu este un principiu nou, ci a fost subliniat chiar și în vechime de către Apostolul Pavel⁴²⁵ și care poate fi aplicat și azi, ca principiu creștin universal. Iar dacă

⁴²³ Evelina GRAUR, *Tehnici de comunicare...*, p. 234.

⁴²⁴ Evelina GRAUR, *Tehnici de comunicare...*, p. 235.

⁴²⁵ „Dragostea îndelung rabdă, dragostea este binevoitoare, dragostea nu pizmuiește, nu se laudă, nu se trufește. Dragostea nu se poartă cu necuviință, nu caută ale sale, nu se aprinde

revenim din nou asupra regulii de bază a *netichetei*, care ne îndeamnă să ne comportăm cu ceilalți la fel cum am dori să se raporteze ei față de noi, am putea afirma că și această regulă are un substrat creștin, bazat pe dragostea față de aproapele⁴²⁶.

Pe Facebook, Twitter sau pe alte rețele de socializare trebuie să se desfășoare, la fel ca și în comunicarea directă, un dialog civilizat cu oricare dintre noi, deoarece „comunicarea interindividuală defectuoasă are consecințe dramatice asupra personalității: diminuarea încrederii în forțele proprii, deformarea identității, distrugerea reputației, periclitarea vieții și a sănătății în cazuri extreme”⁴²⁷.

Internetul are nevoie de o abordare etică, uneori critică. Toți subiecții trebuie să manifeste și să cultive o vigilență morală care să ne păstreze la o distanță prudentă față de erorile internetului. Teologia creștină a oferit acestei distanțe o altă dimensiune, cea a discernământului ca instrument de manifestare în aceste situații⁴²⁸. „Natura mijloacelor moderne de comunicare cere fiecăruia dintre noi o vigilență și o alegere constantă”⁴²⁹, iar sarcina noastră este de a pune acest spațiu în lumina perspectivei soteriologice a Bisericii.

de mânie, nu gândește răul. Nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr. Toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjduiește, toate le rabdă. Dragostea nu cade niciodată.” (1Cor. 13, 5-8) Sunt desemnate, deci, câteva atitudini pozitive și negative de care creștinul trebuie să țină cont în relația sa cu celălalt. Acesta este un exemplu concret care demonstrează că morala și etica creștină are aplicabilitate universală, chiar și în epoca actuală, deoarece principiile care le subliniază reușesc să ducă omul mereu spre desăvârșire.

⁴²⁶ „Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău, din tot cugetul tău și din toată puterea ta. Aceasta este cea dintâi poruncă. Iar a doua e aceasta: Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. Mai mare decât acestea nu este altă poruncă. (Mc. 12, 30-31) Dacă respectăm porunca iubirii aproapelui atunci vom înțelege care este adevărata raportare la ceilalți în orice ipostază a vieții. Este o demonstrație concretă prin care morala creștină poate să răspundă provocărilor postmodernității.

⁴²⁷ Elena STAN, *Etica în comunicarea verbală*, Ed. Grinta, Cluj-Napoca, 2011, p. 8.

⁴²⁸ Leonardo DE CHIRICO, „Etica E Internet A Partire Dalla Teologia”, în *European Journal of Theology*, nr. 17:2, 2008, p. 127. Pe lângă puterea discernământului, subiecții care utilizează internetul, sunt datori să promoveze, în mod concret binele și dreptatea deoarece aceste principii creștine morale sunt cele care aduc omului împlinire, atât în raportarea cu ceilalți cât și cu sine însuși.

⁴²⁹ Grigorios D. PAPATHOMAS, „Consecințele canonice ale utilizării Mass-media de către Bisericele locale”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, LII, nr. 1, 2007, p. 161. Autorul subliniază principalele implicații canonice ale utilizării mijloacelor mass-media pentru evanghelizare. Acestea trebuie să respecte limitele jurisdicției canonice și geografice.

Morala creștină este rădăcina din care cresc toate celelalte ramuri ale moralei și eticii sociale, deoarece este morala descoperită nouă de Dumnezeu, este morala Împărăției lui Dumnezeu, deci nu are proveniență umană, ci divină. „Legea lui Dumnezeu nu se impune din exterior, ci devine interioară omului, prin Harul Sfântului Duh, și este trăită ca libertate în Hristos”⁴³⁰. Așadar, chiar dacă vine din partea omului, etica aplicată mediului virtual are la bază principiile etice tradiționale.

Neticheta sau așa cum este denumită în franceză „Netiquette”, are la bază câteva principii morale firești care urmăresc raportarea noastră corectă față de semenii, chiar și într-un mediu digital unde nu par să existe legături solide între oameni. Astfel, ne vom aduce mereu aminte că operăm, în primul rând cu oameni, nu numai cu computere. În al doilea rând, suntem datori să adoptăm același tip de comportament în spațiul virtual precum în viața reală. O altă prescripție este să ne cunoaștem locul în spațiul virtual și în același timp, să învățăm să respectăm locul celuilalt în acest spațiu. Chiar și în lumea virtuală trebuie să adoptăm o postură corectă, reală și să încercăm să împărtășim cu ceilalți cunoștințe adevărate. Suntem îndemnați, de asemenea, să respectăm intimitatea celuilalt și să încercăm să aplanăm anumite conflicte care se pot naște din neînțelegeri. Nu trebuie să abuzăm de puterea pe care o avem, ci trebuie să iertăm greșelile celorlalți, având în vedere că oricine poate să greșească într-un fel sau altul.

Cei care folosesc internetul pentru a comunica, trebuie să fie atenți mereu la fiecare cuvânt ce urmează să fie transmis aproapelui, inclusiv în cazul utilizării rețelelor media. „Orice vorbitor de bună credință are îndatorirea să aplice virtutea prudenței și să nu accepte statutul de interlocutor naiv sau imoral, în situațiile de comunicare date”⁴³¹. Suntem morali când „ne ajustăm comportamentul față de alții, fără să ne răsplătim prietenii și să purtăm pică dușmanilor, ci raportându-ne la oameni ca agenți responsabili”⁴³². Acest lucru ne învață și morala creștină. Este de datoria noastră să nu răsplătim răului cu rău și mai mult decât atât, este firesc să

⁴³⁰ Georgios MANTZARIDIS, *Morala Creștină*, vol. II, Ed. Bizantină, București, 2006, p. 75.

⁴³¹ Elena STAN, *Etica în comunicarea...*, p. 11.

⁴³² James RACHEL, *Introducere în etică*, Ed. Punct, București, 2000, p. 177; Elena Stan, *Etica în comunicarea...*, p. 12.

încercăm să fim noi un exemplu potrivit pentru ceilalți. Dacă observăm un limbaj nepotrivit sau dacă sesizăm, de exemplu, că cineva a spus un lucru greșit, nu vom adopta nici noi acest tip de comportament, ci vom încerca să corectăm greșelile prin exemplul nostru personal. Acest lucru este valabil atât pentru comunicarea verbală cât și pentru cea virtuală.

Creștinul adevărat nu va fi nici vulgar nici critic, dar nici nu va lua totul în glumă, ci va fi serios și corect, din punct de vedere moral, adică se va plia mereu pe situațiile date, „începând cu tema și terminând cu atitudinea interlocutorului”⁴³³. Discernământul este necesar în actul comunicării. În ceea ce privește receptarea mesajului, aceasta „depinde de credibilitatea, integritatea, loialitatea și respectul față de om al emițătorului”⁴³⁴. De aceea, trebuie să se țină cont atât de calitățile morale ale comunicatorului cât și de cele ale interlocutorului, deoarece, comunicarea poate fi și o metodă de manipulare atunci când „orice cuvânt este o încercare de influențare a celuilalt”⁴³⁵. Așa cum am demonstrat în prima parte a lucrării, atunci când inițiem o comunicare cu cineva, stabilim cu persoana respectivă un anumit raport, o anumită relație, iar acest raport de comuniune aduce sens comunicării. În orice sistem de comunicare, relațiile dintre actorii implicați capătă o anume calitate. Fiecare este dator să-și recunoască locul sau poziția sa într-un sistem de comunicare. Orice relație clădită pe comunicare capătă o valență pozitivă atunci când are la bază încredere, simpatie și înțelegere. „Orice comunicare stabilește natura relației pe care intenționăm să o avem cu interlocutorul nostru. Pe măsură ce schimbul se derulează, relația prinde contur”⁴³⁶. Chiar și în spațiul virtual se pot naște schimburi de sentimente de ură sau dragoste între persoane reale, prin comunicare. De fiecare dată iese la iveală dimensiunea relațională a comunicării.

⁴³³ Elena STAN, *Etica în comunicarea...*, p. 20.

⁴³⁴ Elena STAN, *Etica în comunicarea...*, p. 66.

⁴³⁵ Alex MUCCHIELLI, *Arta de a influența, Analiza tehnicilor de manipulare*, trad. Mihaela Calcan, Ed. Polirom, Iași, 2002, p. 11.

⁴³⁶ Alex MUCCHIELLI, *Arta de a influența...*, p. 91. Cercetările arată că o relație de prietenie dezvoltată pe internet nu durează atât de mult precum o legătură dezvoltată prin contact direct, fizic. Efectele pozitive sau negative ale internetului depind, în mare măsură de natura legăturilor pe care oamenii le mențin.

În societate există diferite norme după care trebuie să ne conducem. Normele sau codurile de legi sunt concepute în așa fel încât omul să nu se simtă obligat să acționeze într-un anumit fel. Ele sunt concepute în sensul de a-l ajuta, a-l ghida și de a-l proteja pe om, nu de a-i îngrădi libertatea. De cele mai multe ori legile și normele morale sunt expresii ale normalității și ale firescului. Există norme, de exemplu, legate de felul în care ne îmbrăcăm. Deși sunt destul de permissive, ele fac distincția între hainele de interior și cele de exterior. Este normal să salutăm, de exemplu, pe cineva când îl întâlnim. Există legi de circulație pe drumurile publice, cu un regim de strictețe mult mai aspru, care reglementează buna conduită în trafic. Cu siguranță, este la fel de firesc să existe norme după care să ne ghidăm și în spațiul virtual, când, de exemplu, salutăm un prieten prin intermediul Facebook-ului și acesta nu ne răspunde salutului. Gestul lui automat este interpretat. Din ce motiv nu a răspuns? Este oare supărat? Am făcut ceva greșit? Acest exemplu ne arată că fiecare gest poate fi interpretat pe rețelele virtuale, chiar și tăcerea. „În viața socială coexistă numeroase norme sociale. Trăim cu ele, dar le uităm și nu devenim conștienți de ele decât atunci când sunt încălcate, iar încălcarea lor ne deranjează sau ne șochează”⁴³⁷.

Marshall McLuhan, care a studiat timp îndelungat efectele pe care mass-media le produce asupra societății, a făcut o distincție clară a mijloacelor de comunicare și le-a împărțit în două categorii: mijloace de comunicare fierbinți și reci. Mijloacele fierbinți de comunicare, cum sunt radioul sau televizorul, pretind o participare scăzută. Mijloacele reci precum telefonul, impun un grad ridicat de implicare⁴³⁸. Facebook și în general rețelele de socializare din spațiul internetului sunt, prin urmare, mijloace atât reci cât și calde, deoarece uneori pretind o implicare activă a utilizatorului, când acesta este asaltat de informații și mesaje, alteori informația care circulă pe internet nu ne privește personal, deci nu pretinde un grad ridicat de implicare.

O altă descriere a mijloacelor media ne este oferită de Giovanni Sartori. Dacă televizorul este un instrument monovalent, adică nu presupune o implicare activă, internetul sau lumea multimedia, ca

⁴³⁷ Alex MUCCHIELLI, *Arta de a influența...*, pp. 129-130.

⁴³⁸ Marshall McLuhan, *Mass-media sau mediul invizibil*, trad. Mihai Moroiu, Ed. Nemira, București, 1997, pp. 158-159.

instrument polivalent (cu utilizări multiple), presupune o implicare activă a utilizatorului. Cu toate acestea, internetul nu anulează televizorul, la fel cum televizorul nu a anulat până în prezent radioul⁴³⁹, dar toate sunt înglobate în internet.

Concluzii

Cu toate că internetul a fost creat inițial ca un sistem sau rețea de comunicare închisă, acesta și-a demonstrat utilitatea în scurt timp. Prin extinderea numărului de utilizatori care s-au adăugat rețelei, în special după anii '90, a crescut și volumul de informații stocate, înmulțindu-se și scopurile pentru care internetul este utilizat. Treptat, o mare parte din populația globului a realizat că din fața unui computer personal, cu minim efort, pot realiza o mulțime de operațiuni: comunicare, informare, divertisment, muncă, comerț etc.

Internetul a ajuns un mediu sau un spațiu al întâlnirilor dintre oameni, inclusiv al manifestării mișcărilor de ordin religios. Cu certitudine tehnologia a modificat multe dintre aspectele vieții noastre, inclusiv trăirea religioasă, unii dintre autori discutând chiar despre o formă de „cyber-spiritualitate”, adică modalitatea în care o anumită Biserică este prezentă în spațiul virtual, fie parțial, fie în totalitate. Nu ne referim aici la difuzarea ceremoniilor sau a formelor cultice prin rețeaua de internet, ci pur și simplu existența unor Biserici și a manifestărilor spirituale, strict în forma digitală. Acest lucru demonstrează răcirea sentimentului religios, golirea lui de sens, cât și denaturarea fenomenului religios, în contemporaneitate. Cu toate acestea, pătrunderea Bisericii în spațiul digital este o necesitate, deoarece aici este nevoie de o mărturisire a mesajului autentic al Evangheliei, pentru o lume aflată în impas spiritual, profund marcată de nonvalorile societății tehnificate. Problema nu constă în a deține un site de informare, difuzare sau comunicare, ci denaturarea religiosului.

Accesibilitatea, libertatea care ne-o oferă, eficiența și rapiditatea sunt principalele caracteristici ale spațiului digital, preluate de mulți ca avantaje. Internetul a preluat o mare parte dintre activitățile noastre, simplificându-le, astfel încât, depindem în totalitate de noile mijloace de informare și

⁴³⁹ Giovanni SARTORI, *Homo videns...*, p. 57.

comunicare. Utilitatea acestui mediu este justificată doar în măsura în care contribuie la dezvoltarea persoanei umane, nu la devalorizarea acesteia.

Internetul devine principala sursă de informare, dar în aceeași măsură, există și pericolul dezinformării și a manipulării. Avem la dispoziție numeroase modalități de informare, însă acest lucru nu demonstrează că suntem deplin sau corect informați. În multe dintre situații, informația este neclară, incertă, nefiltrată, distorsionată și neorganizată. Mai mult decât atât, a deține informația nu înseamnă a cunoaște. Înțelegerea și cunoașterea presupune experiența și convingerea proprie legată de o anumită temă. Internetul ne oferă cel mult o cunoaștere de tip Google, așa cum este denumită de unii autori, enciclopedică, extrem de facilă și instantanee, însă incompletă și fragmentată. În acest caz, avem nevoie de filtrul propriei gândiri pentru a o confirma sau infirma.

Fără să conștientizăm, informația poate avea uneori un impact asupra minții omului. Creierul nostru are nevoie să fie stimulat constant, iar mediul digital reușește acest lucru prin informația pe care o furnizează, cu toate că în anumite cazuri intervine suprasaturarea cu informație. Minte omului nu este capabilă să facă față volumului imens de informație și vitezei de procesare, pe care spațiul digital îl presupune, iar în acest caz intervine extenuarea. Cu alte cuvinte, devenim dependenți de fluxul continuu de informație ce ne asaltează în acest spațiu. Omul contemporan dorește să fie mereu informat, mereu conectat cu tot ceea ce se petrece în jur, chiar dacă acest lucru îi răpește o parte consistentă din timpul său. Așadar, informația este importantă deoarece poate să ducă la cunoaștere, dar în același timp poate duce la denaturarea adevărului.

Internetul tinde să devină omniprezent, sau cel puțin intenția unor cercetători este ca multe dintre activitățile și obiectele noastre să fie interconectate. Astfel, pe măsură ce internetul va fi mai prezent în viața noastră și pe măsură ce vom trăi mai mult într-o lume virtuală simulată, va deveni un mediu invizibil pentru noi, un lucru firesc, iar linia de demarcație între real și virtual va fi greu sesizabilă. În aceeași ordine de idei, spațiul digital devine un spațiu al transparenței totale, pentru faptul că ne expunem profilul nostru în fața întregii lumi, în timp ce o lume întreagă este deschisă pentru noi. Într-o astfel de lume nimic nu trebuie să fie ascuns, ci totul vizibil, public și sub control, anulându-se astfel, intimitatea și siguranța persoanei. Internetul este o lume iluzorie, dar în același timp, cât se poate de reală,

deoarece implică oameni și procese reale. Avem posibilitatea să proiectăm realități virtuale prin diverse aparate conectate la internet, dar ele fac întotdeauna referire la lumea reală. De asemenea, se pune mare accent pe dezvoltarea inteligenței artificiale sau pe diferite sisteme care să ne interconecteze cât mai eficient posibil. Toate acestea indică o direcție nefirească a omului spre hipertehnologizare și depersonalizare, o reală criză de identitate.

În ceea ce privește procesul formativ al tinerilor prin implementarea sistemelor digitale de informare și comunicare, identificăm atât valențe pozitive, cât și negative. Există direcții de cercetare care subliniază eficiența metodelor de învățare bazate pe utilizarea tehnologiei informației și a comunicării, în timp ce există și critici la adresa acestor metode. Diversele forme de comunicare, accesibilitatea și rapiditatea mediului digital, pot să contribuie, într-o anumită măsură la dezvoltarea procesului de formare a tinerilor. Cu certitudine noile mijloace de învățare nu trebuie să substituie metodele tradiționale, deoarece computerul dublat de internet poate crea dificultăți în procesul de formare intelectuală. În primul rând, internetul distrage atenția și diminuează capacitatea de concentrare a creierului. În al doilea rând, noile metode bazate strict pe internet și pe calculator, propagă un alt tip de cultură, simplificată, o cultură a rapidității și a superficialității. Ne determină să gândim mai puțin și să ne bazăm pe informația care deja este stocată pe internet, accesibilă oricând și de oriunde. Modalitatea în care lecturăm tinde să devină una sumară, de suprafață, fără să mai pătrundem cu mintea conținuturile. Cultivăm doar atenția de scurtă durată. De asemenea, scrierea sau elaborarea materialelor devine un proces greu de realizat datorită faptului că obișnuim să preluăm informația deja prelucrată din mediul digital, fără să o mai trecem prin filtrul gândirii și al logicii proprii, iar în acest sens, capacitatea creatoare a minții rămâne nedezvoltată.

Un alt aspect important de care trebuie să ținem cont în momentul în care operăm cu spațiul digital este raportarea la timp. Mulți dintre utilizatori întâmpină dificultăți în ceea ce privește gestionarea corectă a timpului petrecut online. Internetul ne oferă iluzia economisirii timpului, prin rapiditatea desfășurării proceselor, însă dimpotrivă, este un instrument ce ne răpește foarte mult timp din viața de zi cu zi.

Datorită faptului că mulți dintre utilizatori își petrec o mare parte din timp online și datorită vitezei informației, internetul și rețelele de socializare

s-au dovedit a fi probabil cele mai bune instrumente în mobilizarea oamenilor. Știrile, mesajele, informațiile și comentariile circulă cu mare viteză în acest spațiu al libertății de exprimare. Zilnic sunt angrenate în spațiul digital mișcări de natură socială, politică, religioasă, culturală, economică, ecologică etc., la care se alătură cifre impresionante de oameni, nu doar grupuri mici. În aceeași manieră, Biserica poate beneficia de resursele digitale pentru a-i mobiliza pe oameni în susținerea anumitor cauze nobile, a căror finalitate să contribuie la binele întregii societăți.

Cu certitudine internetul și rețelele de socializare creează dependență, datorită conținutului interactiv și adictiv. Spațiul digital ne stimulează constant simțurile, oferindu-ne scurte momente de plăcere. Pe măsură ce-l utilizăm mai frecvent, constatăm că devine tot mai dificil să ne abținem. S-a demonstrat că adicția de internet are efecte asupra bunăstării emoționale a persoanei, influențează viața socială și pune în pericol chiar și sănătatea trupească. Este nevoie de foarte mult exercițiu de auto-stăpânire a voinței, dar și de o amplă analiză personală, pentru ca internetul să nu pună stăpânire în totalitate pe mintea noastră.

Atenția trebuie să se îndrepte în special asupra tinerilor, deoarece efectele negative se pot răsfrânge asupra lor într-un mod accentuat. Ei petrec mai mult timp socializând pe internet sau bucurându-se de divertismentul pe care internetul îl propagă – cu posibilele sale forme deviante - deci se autoizolează într-un mediu în care sunt vulnerabili în fața pericolului violenței verbale, hărțuirii, pornografiei etc. La o bună educație a tinerilor în acest sens, contribuie atât familia, cât și Biserica și școala.

În fața tuturor pericolelor spațiului digital, semnalate și aprofundate în acest capitol, este necesar să subliniem importanța unor coduri de etică, menite să traseze câteva direcții clare cu privire la utilizarea corectă a spațiului digital. Se vorbește despre *Netichetă* și *Ciber-etică* adică ramuri ale eticii care se preocupă cu problemele ce pot surveni în interacțiunea noastră cu spațiul digital. Aici sunt prevăzute coduri de bună conduită civică în acest mediu. Ele nu sunt prevăzute pentru a îngrădi libertatea utilizatorului, ci pentru a-l ajuta în raportarea lui față de ceilalți. Adevărul, corectitudinea, deschiderea, recunoștința, respectul, responsabilitatea, iubirea etc., sunt câteva principii de care trebuie să ținem cont în utilizarea spațiului digital.

CAPITOLUL 3.

Atitudinea creștinului față de internet și față de rețelele virtuale

3.1. Noile forme de religiozitate online

S-a demonstrat în capitolele anterioare că internetul împreună cu rețelele de socializare digitale ocupă o mare parte din activitatea și din timpul nostru zilnic, îndeplinind o sumedenie de funcții practice și utile. Cu alte cuvinte, omul contemporan a ajuns să se bazeze, sub toate aspectele, pe mijloacele tehnice actuale, punându-și toată încrederea în capacitatea acestora de a simplifica viața, dar fără să țină întotdeauna cont de implicațiile morale pe care utilizarea tehnologiei le impune. Internetul a devenit o altă formă de a comunica, o altă formă de a ne informa, de a ne educa, a devenit chiar o altă formă de manifestare a credinței, deoarece creează noi forme de religiozitate, rupte uneori din contextul normalității.

Cum trebuie să înțelegem această afirmație care se referă la noua „religie” digitală a secolului actual? Rețeaua globală reușește, printr-o forță de atracție impresionantă, să adune în jurul ei, la fel de mulți utilizatori sau „adepti”, asemenea marilor mișcări religioase, ce au prins amploare într-o perioadă relativ scurtă de timp. Astfel, mediul virtual a devenit o adevărată formă de religiozitate, un idol contemporan creat de conștiința colectivă și hrănit de credința utilizatorilor săi, iar această ipoteză este dovedită de numărul crescând al „adeptilor” consecvenți, care utilizează aceste mijloace seculare de informare. Deci, cu toții credem în capacitatea internetului, credem că are posibilitatea să ne ajute, orice problemă întâmpinăm. Acest lucru nu înseamnă că se va forma, concret, o nouă religie, un cult specific sau o anumită sectă, în adevăratul sens al cuvântului, ci se arată că numărul de utilizatori ai formelor de socializare digitale se află într-o continuă creștere

și într-o anumită măsură, devin dependenți față de acestea. Internetul a ajuns să fie idolatrizat, fapt care ne ridică numeroase semne de întrebare.

În legătură cu primele interacțiuni dintre religie și spațiul digital sau „religia online” se vorbește începând cu anii '80, după ce imaginea de ansamblu a spațiului digital începe să prindă contur și să înglobeze cât mai multe aspecte ale vieții omului, inclusiv căutările lui de ordin religios¹. După anii '90, multe dintre tradițiile religioase necreștine migrează spre spațiul digital prin numeroase forme și practici². Pe de altă parte, Biserica tradițională nu se bucură de același succes în mediul digital, ba chiar devin deseori victime ale atacurilor și criticilor³. Tocmai datorită acestui fapt este nevoie ca Biserica să ia atitudine pentru ca mediul digital să devină nu o piedică, ci un mediu prielnic de desfășurare a misiunii creștine. Este de dorit ca religia *online* să nu înlocuiască religia *offline*, adică să nu o substituie, ci să o suplinească⁴, să-i ofere alte valențe, chiar dacă acestea sunt specifice epocii tehnologice.

Cercetarea legată de „cyber-religiozitate” sau „religia digitală” a trecut, de-a lungul timpului, prin 4 etape principale. În prima etapă, după anii 1990, se urmărea apariția fenomenului religios în spațiul digital. Au fost analizate primele comunități religioase prezente online și modul lor de manifestare. A urmat apoi o a II-a etapă în care cercetătorii au început să conceptualizeze religia digitală dintr-o perspectivă istorică și socială. În acest stadiu internetul este văzut în termeni mai realistici, ridicând întrebări despre autenticitatea practicilor religioase online. Al III-lea val de cercetări s-a concentrat pe interconexiunea dintre online și offline. Apoi, a IV-a direcție de cercetare, a pus accentul pe modalitatea în care ne asumăm internetul în viața noastră de zi cu zi, inclusiv în scopuri religioase, pe problemele existențiale, implicațiile etice și politice ale religiei digitale, dar și pe problemele legate de gen, rasă, clasă socială, etnicitate, sexualitate⁵.

¹ Vezi Heidi CAMPBELL, *Digital Religion. Understanding religious practice in New Media worlds*, Ed. Routledge, Londra și New York, 2013, p. 5.

² Heidi CAMPBELL, *Digital Religion. Understanding religious practice...*, p. 6.

³ Vezi Liviu VIDICAN-MANCI, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală...*, p. 82.

⁴ Vezi Kyong CHO, „New Media and Religion: Observations on research”, în *Communication Research Trends. Centre for the study of Communication and Culture*, vol. 30, nr. 1, 2011, p. 10.

⁵ Vezi Heidi CAMPBELL, Julia EVOLVI, „Contextualizing current digital religion research on emerging technologies”, în *Human Behaviour & Emerging Technologies*, nr. 2, 2020, pp. 6-7.

Există diferite forme de manifestări religioase în vastitatea internetului, dintre care le amintim, în cele ce urmează, pe cele mai practicate. Multe dintre biserici adună oameni online pentru rugăciune. Există cursuri online de Budism Tibetan, unde poți învăța să practici meditația budistă. De asemenea, cine dorește să participe la un serviciu de rugăciune musulmană, o poate face pe Moscheea virtuală. Există multe alte exemple similare, iar ceea ce remarcăm este faptul că epoca tehnologică încearcă se decupleze omul actual de practica religioasă fizică, strecurându-i ideea că o poate face în mod virtual pe internet. Cu alte cuvinte, se induce, într-un mod subtil, ideea că nu este necesar un spațiu fizic comun, în care să ne practicăm credința, ci este suficientă o prezență virtuală⁶. Majoritatea acestor forme de manifestare religioasă reprezintă devianțe grave de la adevărata formă cultică, fiind considerate derapaje ale sensului latreutic și liturgic. Adevăratul cult, atât cel particular, cât și cel public, se practică prin prezența într-un spațiu consacrat rugăciunii și venerării lui Dumnezeu, nu într-un mediu virtual. Mediul digital nu poate înlocui participarea activă, fizică, la o slujbă religioasă, unde credinciosul se împărtășește din harul dumnezeiesc și din lucrarea Sfintelor Taine ale Bisericii.

Într-o publicație americană numită „Quartz”, s-a demonstrat, statistic, faptul că Facebook are mai mulți „adepti”, adică utilizatori, decât o religie majoritară, cu excepția creștinismului. Datele statistice arată că în 2017 exista un număr de aproximativ 2,01 miliarde de utilizatori ai Facebook-ului, iar creștinii numără 2,3 miliarde de membri⁷. În 2020 numărul utilizatorilor

⁶ Vezi Deana A. ROHLINGER, *New media and Society*, Ed. New York University Press, New York, 2019, p. 87. Comoditatea și nepăsarea omului actual secularizat a ajuns în așa măsură încât consideră că vizionarea unei slujbe religioase la televizor sau pe internet este suficientă pentru o bună creștere morală și duhovnicească. El consideră că are libertatea, cu toate că este creștin, să încerce să practice orice formă de religiozitate, pentru a descoperi care religie îi oferă adevărata satisfacție.

⁷ Societatea devine din ce în ce mai puțin religioasă și este tentată să apeleze la alte forme de religiozitate, mai simple, mai accesibile, iar aici intervin rețelele virtuale care ne oferă sensul apartenenței la comunitate, după cum afirmau fondatorii Facebook. Rețelele ne pun în legătură cu toată lumea, fie ea creștină, musulmană, hindusă etc., considerând că printr-o creștere numerică reușim să sporim unitatea dintre noi. Facebook se află într-o continuă creștere, mai accentuată decât orice altă religie, ceea ce înseamnă că în scurt timp numărul utilizatorilor de Facebook se apropie și cu siguranță va depăși numărul de creștini din întreaga lume. Față de anul 2016, Facebook a înregistrat o creștere de 22,8 %, iar creștinii

de Facebook a depășit cifra de 2,7 miliarde de utilizatori⁸. Cert este faptul că, numărul zilnic al utilizatorilor conectați și activi ai Facebook-ului depășește numărul de creștini activi, fapt care confirmă că frecventarea rețelelor virtuale actuale se face mai des decât frecventarea bisericilor sau a cultului liturgic. Ne petrecem mai mult timp zilnic în fața unui ecran decât în rugăciune sau în relație cu Dumnezeu și cu semenii.

Fondatorii rețelelor de socializare virtuală precum Facebook, Twitter, Instagram etc., își propun ca site-urile de genul acesta să fie mijloace de unitate, prin care utilizatorii din întreaga lume să își împărtășească unii altora gânduri, imagini, trăiri și alte tipuri de conținuturi. Scopul lor este să facă lumea mai deschisă, mai apropiată și mai conectată pentru fiecare dintre noi. Aceasta este însă o formă de pseudo-religiozitate deoarece rețelele tehnice nu vor putea forma unitatea deplină a membrilor unei rețele, la fel cum o oferă spre exemplu Biserica creștină, ca adevărata formă de unitate desăvârșită. Rețelele pot oferi cel mult legături sau frânturi de unitate între anumiți membri, deoarece nu se poate stabili o legătură strânsă decât numai cu un număr limitat de membri. Nu putem avea în lista de prieteni virtuali întreaga populație a planetei, pentru că nu aceasta este baza și fondul unității. Unitatea adevărată este unitatea în credință, în act și în simțire cu ceilalți semeni. Unitatea înseamnă identificarea mea cu celălalt și aceasta nu poate să fie exprimată cantitativ.

În capitolul anterior a fost menționat acest fenomen sau tendință actuală a utilizatorilor internetului de a oferi spațiului virtual o anumită încărcătură spirituală, o formă de „cyber-spiritualitate”. Este o problemă delicată, din punct de vedere moral, deoarece spațiul virtual este unul relativ și nu putem să trasăm o limită clară între ceea ce este spiritual și ceea ce nu este spiritual în acest spațiu. În mod treptat, se poate aluneca spre o formă

doar 0,8%. Desigur aceste cifre orientative nu pot crea probleme majore, ci ne demonstrează că există o înclinație accentuată spre mijloacele virtuale, cu mult mai mare decât spre formele obișnuite de religiozitate. Vezi <https://qz.com/1057510/facebook-has-more-people-than-any-major-religion-except-christianity/> accesat în 18.10.2017.

⁸ Vezi www.statista.com, accesat în 19.08.2020. Omul actual este mai degrabă prezent într-o comunitate digitală decât într-o comunitate religioasă.

eronată de „cyber-religiozitate” sau „cyber-adorare”⁹, o răsturnare a cultului divin public și a religiozității tradiționale, o gravă pervertire a acesteia. Aceste exemple nu sunt altceva decât false metode de manifestare a religiozității în spațiul virtual, rezultate, pe de o parte, din banalizarea sentimentului religios precum și din comoditatea omului contemporan, iar pe de altă parte, din conștiința lui pervertită de păcat și relativizarea credinței, a faptelor și a raportării sale față de transcendent. Aducerea actului religios - care, în sine, reprezintă o trăire sau experiență suprafirească, supraspațială - la un simplu act virtual, semnifică o gravă desconsiderare a spiritualului și a comuniunii teandrice. Internetul devine o iluzie și a legăturilor între oameni, adică opusul adevăratelor legături interumane¹⁰, nu numai a celor dintre om și Dumnezeu. Spațiul virtual este unul static și imaterial, iar trăirea religioasă în acest spațiu este superficială sau chiar ireală, deoarece nu ne putem transpune, din punct de vedere religios, aflându-ne în spatele unui monitor. Trăirea liturgică autentică reprezintă participarea și împărtășirea reală și activă a omului, ori prin utilizarea spațiului virtual, în acest sens, nu facem altceva decât să ne întoarcem la o religie primitivă, reprezentată prin imagini statice, simboluri și texte nefundamentate. Această atitudine sumară și distorsionată a omului contemporan față de religios și față de mediul virtual, reprezintă un adevărat pericol pentru religia tradițională deoarece destabilizează întreg sentimentul religios și întreaga concepție a omului despre sacru. Asistăm și contribuim, așadar, la un amplu proces de „digitalizare a religiei” adică la modul în care practicile religioase devin prezente și active în spațiul digital și modul în care grupurile religioase își adaptează discursul în așa fel încât să corespundă

⁹ Dacă termenul de „cyber-religiozitate” delimitează orice tip de experiență religioasă mediată de internet, atunci „cyber-adorare” face referire la varietatea experiențelor religioase realizate prin mediul virtual precum: cultul online, venerație virtuală, rugăciune electronică sau chiar servicii religioase oficiate online. Vezi Andreea NEAGU, „Internetul, ca spațiu spiritual virtual”, în ziarul *Lumina*, 5 mai, 2012. www.ziarullumina.ro. Accesat în 14.01.2019.

¹⁰ Vezi Ciprian Marius CLOȘCĂ, *Ortodoxia și noile mișcări religioase*, Ed. Lumen, Iași, 2009, pp. 195-196.

acestor standarde digitale¹¹. „Internetul este un «amplificator de posibilități» formidabil pentru toate grupurile religioase”¹².

Acest climat digital este capabil să dea naștere unor noi mișcări și concepte religioase după care să se ghideze întreaga societate audio-vizuală. „Mediasfera a devenit tărâmul unor noi spiritualități și chiar al unor noi religii, în ideea că noile media sunt în stare să înființeze o nouă lume și un om nou – un ideal comun tuturor religiilor”¹³. Se naște o nouă zeitate a vremurilor noastre, o „divinitate tehnicistă” așa cum o numește Pierre Musso în lucrarea „Critica rețelei”¹⁴, iar internetul reprezintă epifania acestei zeități. Mai mult decât atât, într-un mod aberant se discută chiar despre „Biserica Google”, înființată în Canada și care personifică celebrul motor de căutare, considerându-l o zeitate cu atribute divine care se apropie de perfecțiune¹⁵. Morala acestei noi forme de religiozitate este descrisă astfel: „Noua religie nu are nici o morală, nici etică: tot ce este din punct de vedere tehnic realizabil este îngăduit și chiar vrednic de dorit, iar tot ce este rentabil din punct de vedere financiar este bun”¹⁶. Aceste exemple demonstrează că omul contemporan este capabil să își ducă libertatea sa la extrem, încălcându-și principiile sale morale. Din punct de vedere spiritual el este cu totul instabil, ceea ce va duce la o criză spirituală din ce în ce mai accentuată.

Un exemplu care ne demonstrează că formele de religiozitate contemporane au tendința de digitalizare este site-ul și aplicația pentru

¹¹ „Religia digitală” se referă atât la modul în care mijloacele virtuale de comunicare și informare influențează și modelează viața religioasă, precum și modalitatea în care aceste mijloace devin influențate de apariția noilor mișcări religioase. Această religie digitală are menirea să aducă noi experiențe religioase, într-un mod cu totul deosebit, interactiv, cu toate că religia și cultul nu înseamnă spectacol sau interactivitate, ci trăire și participare la comuniunea liturgică a Bisericii. Heidi CAMPBELL, *Digital Religion. Understanding Religious Practice in New Media Worlds*, Ed. Routledge, 2013, pp. 1-21.

¹² Mirela BĂNICĂ, „Ortodoxia virtuală”, în *Dilema Veche*, nr. 115, Aprilie, 2006.

¹³ Jean – Claude Larchet, *Captivi în internet*, Ed. Sofia București, 2016, p. 269.

¹⁴ Vezi Pierre MUSSO, *Critique des réseaux*, Ed. Presses Universitaires de France, Paris, 2003.

¹⁵ Google este privit ca o zeitate atotprezentă și atotștiutoare, având capacități infinite de stocare. El este mai bun și mai căutat decât ceilalți dumnezei. În mod potențial Google este nemuritor și nu poate să facă răul. Vezi Nicholas CARR, *Superficialii, Efectele internetului asupra creierului uman*, Ed. Publica, București, 2011, pp. 203-238; Ioan C. TEȘU, „La granița umanului sau pe marginea prăpastiei neantului. Reflecții morale asupra viitorului ființei umane, în lumea digitală”, în *Teologie și Viață*, nr. 9-12, 2020, p. 52.

¹⁶ Jean-Claude Larchet, *Captivi în internet...*, p. 275.

telefonul mobil „e-prayer”¹⁷, adică rugăciunea electronică. Aici oricine poate posta o rugăciune, ce este preluată ulterior de anumite grupuri de rugăciune, fără să existe un contact între persoana care face solicitarea și cel care se roagă. Alte site-uri religioase din Germania permit utilizatorului să aprindă 2 lumânări virtuale și să rostească o rugăciune la alegere, iar pe fundal să asculte o muzică de orgă, ce creează o atmosferă de rugăciune¹⁸. Așadar, ne aflăm în fața digitalizării, virtualizării și simulării credinței și a actului liturgic, prin intermediul spațiului digital. Este posibil ca aceste fenomene să constituie începutul devalorizării și desacralizării actului religios, golirea lui de sens sau traducerea acestuia în termenii societății seculare.

Odată cu nașterea acestei noi religii a internetului, apare și un nou cult. Aici ne referim la cultul persoanei, cultul ego-ului personal, cultul imaginii și al stimei de sine duse la extrem. Se pare că noile mișcări religioase manifestate sub formă digitală pun accentul pe puterea imaginii asupra omului¹⁹. Exemplul cel mai concret este stilizarea imaginii de sine a fiecăruia pe rețelele de socializare, o imagine conturată într-un mod pozitiv, fără greșeli sau imperfecțiuni de ordin estetic sau moral²⁰. Dacă analizăm postările și imaginile din rețelele de socializare vom observa că toate persoanele duc o viață fericită, plină de momente de fericire. Realitatea însă, mărturisește exact contrariul. Apare un om nou, care să-l înlocuiască pe cel vechi, depășit, imperfect. Este nevoie ca omul actual să dețină capacități îmbunătățite din toate punctele de vedere. El are nevoie de însușiri amplificate de către tehnica genetică, robotica și informatica actuală,

¹⁷ www.eprayer.org, accesat în 15.07.2021; Vezi Radu Petre MUREȘAN, „Provocările internetului și apostolatul media”, în *Teologia Pontica. Revista centrului de cercetări teologice interculturale și ecumenice Sf. Ioan Casian. Dialogul creștin și interculturalitatea*, nr. 3-4, iulie-decembrie, 2008, pp. 161-162.

¹⁸ Este vorba despre site-ul bisericii Elisabeta din Magburg, Germania. Radu Petre MUREȘAN, „Provocările internetului...”, p. 165.

¹⁹ Vezi Boris GROYS, „Religion in the age of digital reproduction”, în *E-flux Journal*, nr. 4, martie, 2009, pp. 1-10.

²⁰ Pe Facebook sau pe Instagram nu vom observa imagini care să ne pună într-o ipostază negativă. Aici găsim doar oameni fericiți, triumfători, care zâmbesc și se bucură mereu de viață. Toți sunt puși într-o lumină frumoasă. Toți sunt prieteni solidari unii cu alții, buni, milostivi, deși suntem conștienți că uneori ascundem realitatea în spatele unei imagini virtuale ideale. Vezi Savatie BAȘTOVOI, *Prețul iubirii*, Ed. Cathisma, București, 2018, pp. 16-17.

completându-l pentru a se adapta acestui secol al vitezei, iar accentul cade pe imaginea persoanei în fața celorlalți, fața mea înaintea celorlalți²¹.

Rețelele media constituie, fără îndoială, obiectul unei religiozități și al unui cult devenit vizibil, practic, nu doar la nivel ideatic. Acestea au devenit obiectul venerării noastre zilnice, obișnuiți fiind să ne jertfim timpul și forțele noastre în fiecare zi. Larchet atenționează asupra mutării accentului pe partea virtuală a actului religios:

„Adeseori, folosirea noilor media (mai ales internetul) ia locul slujbelor religioase (până și în unele cercuri monastice). Iar dezvoltarea utilizării noilor media în instituțiile ecleziastice (pe motiv de întărire a legăturilor sau de folosire a unor noi moduri de evanghelizare) consolidează o formă de viață spirituală virtuală, în detrimentul vieții spirituale reale”²².

În epoca secularizată, internetul nu reprezintă singurul mediu de înstrăinare și detașare a omului față de o viață spirituală autentică, însă, prin forța sa de captare a atenției (forța de distragere), prin forța de consumare a timpului, internetul este unul dintre cauzele depărtării omului de transcendent. Acest mediu poate să ajute în nenumărate cazuri, iar în același timp, poate să și distrugă ceea ce zidim din punct de vedere spiritual. „Internetul s-a arătat ca un formidabil mijloc de propovăduire și misionarism pentru religii”²³. În același timp, el s-a arătat și un mijloc de ciocnire și conflict între religii și idei, ca un mijloc de răspândire a propagandei religioase și a învățăturilor false, ceea ce ne îndreptățește să

²¹ Tematica feței ca esență și specific al persoanei a fost preluată și de către celebrul site de socializare „Facebook” - cartea fețelor. „Facebook vine astăzi tot pe tema feței și acaparează fața, chipul, esența persoanei. Lumea întreagă s-a strămutat acolo, numai că are falsă față. Și toată falsitatea, desigur, se vede în deșertăciunea ei atunci când fața virtuală rămâne, iar omul a murit.” Savatie BAȘTOVOI, *Prețul iubirii...*, p. 19.

²² Jean-Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 277. Nimeni nu neagă prezența Bisericii în spațiul virtual sub diferite forme și nimeni nu neagă beneficiile pe care aceste mijloace actuale le pot oferi întregii lumi, chiar și din punct de vedere religios. Problema persistă acolo unde limitele spiritualității și ale experienței religioase, în spațiul virtual, sunt depășite, denaturându-se scopul și mesajul Bisericii. Echilibrul și prudența trebuie păstrate atât de către utilizatorii acestui mediu virtual, cât și de către Biserică, reprezentată de cler și credincioși.

²³ Jean-Claude LARCHET, *Captivi în internet...*, p. 278.

afirmăm că nu mediul în sine constituie miezul problemei, ci maniera în care utilizăm noi ca persoane conștiente și responsabile, conținutul acestuia.

Disponibilitatea și accesibilitatea acestui mediu reprezintă unele dintre motivele principale pentru care oamenii sau grupările religioase aleg să-l folosească, în căutarea de noi experiențe religioase. Pentru cei care au întrebări legate de credință și viața personală, site-urile web prezintă informațiile în mod sistematic, structurat, iar cel mai important motiv este accesul la diferite forme de comunicare²⁴.

Anumiți autori specifică faptul că internetul și tehnologia informațională reprezintă adevărate vehicule ale transformării noastre și a lumii ce ne înconjoară. Acestea nu mai reprezintă un lux pentru umanitate, ci au devenit parte din nevoia noastră existențială, au devenit o necesitate. Chiar dacă tehnologia poate să fie privită ca seculară, ea poate să creeze, în același timp, anumite spații încărcate de sacralitate²⁵. Datorită noului mediu virtual, comunitățile eclesiale au tendința de a-și desfășura o parte din activitatea lor online, fie prin grupuri de comunicare, camere de chat, forumuri de discuții etc. Mai mult ca oricând, comunitatea liturgică eclesială postmodernă este considerată mai mult ca o stare sau o experiență, nu un loc fizic²⁶. Totuși, această experiență trebuie însuflețită în așa fel, încât comuniunea și apropierea dintre credincioși să fie cât se poate de reală.

²⁴ Vezi André ROBINSON-NEAL, „Enhancing the spiritual relationship. The impact of virtual worship on the real world church experience”, în *Online- Heidelberg Journal of Religions on the Internet*, nr. 3.1, 2008, pp. 228-245. Cu toate că internetul este utilizat cu diverse scopuri, totuși autorul concluzionează că este deosebit de important ca slujbele religioase și viața religioasă trebuie să continue să se dezvolte în mod firesc, în viața reală, iar lumea virtuală să fie doar un instrument, un mijloc adițional de a ne adresa oamenilor.

²⁵ Vezi Anita L. CLOETE, „Living in a digital culture: The need for theological reflection”, în *Original Research Theological Studies*, vol. 71, nr. 2, 2015, p. 1. Spațiul digital, ca noul spațiu sacru și întreaga eră a informației au reușit să schimbe modul în care este privită ființa umană, iar acest tip de abordare ne duce spre reinterpretarea rolului existenței persoanei umane. Sacralitatea vieții umane este pusă sub dimensiunea virtuală a informației. Tehnologia reprezintă nu numai întruparea și sistematizarea informației, ci constituie corpul cunoașterii.

²⁶ Vezi Cristian SONEA, „The Orthodox Church and postmodernity: Identity, Pluralism and Communion”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, vol. 63, nr. 2/2018, p. 15; Gabriel FAIMAU, „Click here for religion: self-presentation of religion on the internet”, în *Verbum SVD*, nr. 2(48), 2007, pp. 135-147.

3.2. Poziția creștinismului cu privire la rețelele virtuale și internet

Dacă admitem faptul că în spațiul virtual se petrece un amplu fenomen de „digitalizare a religiei”, adică modalitatea în care religia și Biserica este prezentă în spațiul virtual, așa cum s-a menționat anterior, atunci avem datoria să analizăm care este poziția oficială, în acest sens, a celor mai importante și marcante Biserici creștine, adică pozițiile Bisericii Ortodoxe și Romano Catolice. Este nevoie să evocăm și să subliniem faptul că acești doi piloni de bază ai creștinismului nu manifestă o atitudine pasivă față de noile provocări ale tehnologiei actuale, ba chiar se folosesc de beneficiile acesteia, într-un mod pozitiv, pentru a se apropia de inima și de sufletul creștinului de azi, prins și răpit în valurile spațiului virtual. Dintre toate site-urile religioase de pe internet, site-urile creștine ocupă un procent de aproximativ 78%²⁷.

Deseori, teologia și tehnologia sunt prezentate antagonic, însă este nevoie ca teologia să se apropie de tehnologie și de noile media pentru a oferi un răspuns teologic și holistic noii culturi media²⁸. În fața provocărilor lumii contemporane, creștinismul trebuie să recurgă la normele și valorile morale tradiționale, deoarece răspunsurile tuturor problemelor actuale se regăsesc în viața și spiritualitatea Bisericii. Creștinismul propune, în orice context, un model de viață echilibrat, axat pe valorile netrecătoare, dobândite prin Pronia și lucrarea dumnezeiască. Referitor la problema internetului, atât Biserica Ortodoxă cât și cea Catolică s-au pronunțat în repetate rânduri, delimitând o serie de reguli care privesc buna conduită pe internet atât a clerului cât și a laicilor. Între cele două Biserici creștine există un dialog și un consens cu privire la atitudinea creștinilor față de rețelele virtuale ale internetului, dar trebuie să existe mai departe și un dialog al Bisericii cu fiecare instituție a societății civile în parte.

Biserica și învățătura creștină așază, întâi de toate, dragostea și respectul față de aproapele în orice ipostază a vieții noastre chiar și atunci când utilizăm mijloacele virtuale de comunicare. În fond, în spațiul virtual

²⁷ Christopher HELLAND, *Popular religion and the World Wide Web: a match made in (cyber) Heaven*, în Lorne L. DAWSON, Douglas E. COWAN (Editori), *Religion online. Finding Faith on the Internet*, Ed. Routledge, New York și Londra, 2004, p. 27.

²⁸ Vezi Heidi CAMPBELL, Stephen GARNER, *Networked Theology...*, pp. 19-38.

interacțiunea și dialogul dintre oameni este aceeași ca în viața reală, numai că îmbracă altă formă, deci răspunderea morală față de aproapele rămâne și aici o regulă fundamentală și universală a moralei creștine.

Odată cu progresul extraordinar al mijloacelor ultramoderne de comunicare și informare: internet, baze de date, biblioteci virtuale etc., există posibilitatea ca Biserica să pătrundă și în acest sector virtual²⁹ deoarece el este operat de oameni, iar oamenii au mereu nevoie de supravegherea și sprijinul Bisericii. De ce au nevoie de Biserică? Pentru că Ea este instituția divino-umană ce implică atât dimensiunea lumească, vizibilă, cât și cea transcendentă. Este chip al unității desăvârșite cu Hristos, Capul Bisericii, condiție a creșterii și desăvârșirii noastre spirituale în comuniune cu ceilalți. Aceste noi tehnologii demonstrează că în jurul nostru se naște o nouă lume, mai complexă și mai provocatoare decât cea veche. Un rol decisiv în formarea și educarea omului, în contextul acestor noi modificări, este Biserica. Ea consideră că duhul lumii acesteia este înclinat în mare parte spre rău, spre bunăstare și spre materialitate, spre interes individualist, spre pofte trupești și păcat, ori știm că Biserica nu poate susține asemenea comportamente deoarece ele nu urmăresc realizarea spirituală și ființială a omului, ci dimpotrivă o denaturare a ființei umane. Aceste interese ale societății de consum, promovate de fenomenul globalizării, doar asigură omului plăcere și bunăstare perenă, confort și facilitare, fără să îi deschidă perspectiva veșniciei. Internetul a fost portretizat și descris ca poarta de intrare spre bunăstarea economică și morală³⁰, chiar dacă acesta susține un comportament adictiv, dezechilibrat.

Rolul Bisericii, în societatea de azi, nu este acela de a crea tehnică, industrie, știință și de a se implica exclusiv în cercetarea și dezvoltarea tehnologiei, ci este acela de a pregăti, de a forma savanți creștini, oameni de știință creștini, medici creștini, artiști creștini, scriitori creștini, industriași creștini, economiști creștini, jurnaliști și funcționari publici creștini, elevi,

²⁹ Deja Biserica, prin membrii Ei răspândește pe internet diverse conținuturi religioase (cărți electronice, documentare religioase și filmele, imagini etc.) pentru a-i ajuta pe credincioși să aibă acces mai ușor la orice mijloc de îmbogățire spirituală.

³⁰ Maria BAKARDJEVA, *Internet society...*, p. 115.

studenți creștini etc³¹. La fel, rolul tehnologiei nu este acela de a substitui religiozitatea și nevoile spirituale ale omului, ci de a le completa, în măsura firescului și a moralității. Cu alte cuvinte, în societate, orice persoană are menirea să își asume, fiecare de pe poziția sa socială, statutul de creștin, în virtutea căruia ne punem slujba și priceperea spre binele comunitar, spre împlinirea și slujirea aproapelui, spre desăvârșirea în iubire unii față de alții. Aici se rezumă atitudinea omului în fața noilor provocări, adică în calitatea sa de creștin responsabil, înțelept, model de comportare pentru toți cei din jurul său, în orice situație a vieții. Potrivit unor autori, internetul este văzut ca un pod între lumea științei și a religiei, iar acest mediu ne poate ajuta să ne reconectăm cu partea spirituală a vieții³².

Biserica din spațiul digital constituie o formă de evoluție a modului în care Aceasta își extinde misiunea în afara zidurilor Ei, fără a-și pierde valoarea. Este nevoie ca învățătura de credință să fie pusă în inima ascultătorului, să fie transmisă și trăită nu doar distribuită prin canalele internetului, fapt pentru care trebuie să ne focusăm pe persoană nu pe tehnica folosită³³. Baza pe care este clădită Biserica oferă Acesteia flexibilitate, iar această caracteristică este utilă în vederea contactului Ei cu mediul electronic. Biserica pe web nu reprezintă o noutate, un concept nou. Aceasta a fost prezentă, sub o formă sau alta în spațiul electronic, încă de la apariția radioului³⁴. Treptat, Biserica poate face această tranziție, într-un mod prudent,

³¹ Vezi +Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Răspunderea socială a Bisericii în Europa. Operă misionară și ecumenică comună”, în Ioan I. Ică Jr., Germano MARANI, *Gândirea socială a Bisericii*, Ed. Deisis, Sibiu, 2002, pp.5-6. Desigur, nu trebuie să concluzionăm că aceste două domenii se resping total, sau că sunt incompatibile, deoarece a existat mereu un raport între religie și știință, sprijinit pe o conlucrare în direcția descoperirii și protejării adevărului. Atât știința cât și religia urmăresc adevărul despre lumea care ne înconjoară, vizibilă, dar și descoperirea Adevărului revelat despre lumea nevăzută, veșnică.

³² Vezi Jolyon MITCHELL, Sophia MARRIAGE (Editori), *Mediating religion. Conversations in media, religion and culture*, Ed. T&T Clark, New York și Londra, 2003, p. 368.

³³ Vezi Aline AMARO DA SILVA, „Catechesis in the Digital Age: from transmission to sharing”, în *Communication Research Trends*, vol. 38, nr. 4 (2019), p. 12.

³⁴ Vezi Valerie E. CRUMPTON, *The Church has left the building: A leadership perspective of Online Church versus Traditional Church*, Portland, 2018, pp. 1-3. Autoarea prezintă o serie de termeni ce fac referire la locul Bisericii în spațiul digital. Astfel, vorbim despre Cyber-Biserica, Biserica

pentru a răspunde cerințelor actuale de comunicare. O Biserică ce nu are un plan de a se extinde în afara zidurilor Sale, riscă să devină o relicvă³⁵.

Natura conservatoare a creștinismului nu se află în opoziție cu noile curente și fenomene postmoderne, susținute de tehnologie. Progresul științific și tehnologic al epocii actuale nu reprezintă o încercare de anulare a trecutului, ci de a aduce numeroase îmbunătățiri de ordin practic, economic, social etc. De aceea, Biserica nu se poate retrage din societate, ignorând numeroasele problemele de ordin moral, etic, teologic, cultural etc., ale marilor civilizații și culturi. Dimpotrivă, Aceasta resimte obligația de a interveni, într-un mod constant, în încercarea de recuperare a omului contemporan și a reafirmării identității sale, iar acest lucru este posibil tocmai prin tehnologia informării și a comunicării, urmând o strategie bine structurată, îndreptată spre catehizarea omului actual³⁶. Pe lângă faptul că Biserica trebuie să îmbrățișeze acest spațiu electronic, Ea trebuie să își îndrepte atenția în mod special spre tineri pentru a împărtăși mesajul Evangheliei, educându-i pe tineri în spiritul învățaturii creștine autentice. Biserica poate să încerce să îi întâlnească pe tineri, pe un teren cu care ei sunt deja familiarizați, un spațiu de evanghelizare universal, unde sunt prezenți deopotrivă creștini, protestanți, reformați, musulmani, hinduși, penticostali, evrei, atei și mulți alții. „Bisericile ar putea să se raporteze la valorile fundamentale ale societății occidentale, precum pacea, iubirea aproapelui, familia și solidaritatea față de cei mai slabi, valori care merită într-adevăr apărare”³⁷.

virtuală, Biserica Internetului, Biserica digitală, E-Biserica. Toți acești termeni fac referire la o adunare de persoane în spațiul digital ce întreprind activități religioase.

³⁵ Valerie E. CRUMPTON, *The Church has left the building...*, p. 35.

³⁶ Vezi Justine John DYKUK, „Christianity and the digital age: sustaining the online Church”, în *International Journal of Journalism and Mass Communication*, vol. 3, nr. 1, august, 2017, pp. 43-49. În cadrul acestui studiu, autorul face câteva recomandări în legătură cu modul în care Biserica ar trebui să își îndrepte activitatea Sa asupra omului contemporan, în spațiul digital. Primul pas este contactul dintre Biserică și spațiul informațional, unde tinerii constituie principala țintă de catehizare. Ea are nevoie, la fel de mult ca în lumea reală, să arate mesajul iubirii, al păcii, al dreptății, al iertării, într-o lume plină de oportunități. Apoi treptele superioare ale clerului, care au datoria să îi descopere omului actual calea spre credință, trebuie să adopte o formă de catehizare virtuală prin forumuri și site-uri pentru evanghelizare. În cele din urmă, este nevoie ca să adoptăm o serie de măsuri și mecanisme de siguranță în utilizarea spațiului digital, pentru a evita excesele și pericolele acestui mediu precum: fraudă, pornografie, violență verbală etc.

³⁷ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 256.

Adoptarea mediului și a comunicării digitale poate să aducă o îmbunătățire Bisericii pentru a schimba ceea ce consumăm. Dacă în această epocă digitală suntem consumatori de informație, atunci este important ca și pe această cale să consumăm informație de calitate, provenită din partea Bisericii misionare. Comunicarea digitală presupune răbdare, ascultare, analiză, implicarea activă atât a Bisericii cât și a credinciosului. Valorile acestei comunicări includ transparența și autenticitatea, fapt pentru care este importantă o evanghelizare prin acest mod. Biserica nu a devenit și nu trebuie să devină complet digitală, cu toate că acest spațiu ne ajută să transcendem spațiul fizic, geografic. Forma vizibilă a Liturghiei sau a comunității liturgice se poate extinde în spațiul digital ca formă de întărire a comunității, fără să ne rezumăm la o simplă difuzare a slujbei religioase pe unul dintre canale³⁸. La fel cum Biserica a fost înglobată în vremurile trecute prin mijloacele mass-media apărute treptat, la fel trebuie să existe și astăzi o formă de apropiere și de conlucrare a Acesteia, cu lumea tehnologizată în care trăim. Biserica este chemată să beneficieze de mijloacele actuale de comunicare, să fie sarea și lumina lumii, utilizând modalități auxiliare prin care să fie împărtășit tuturor, mesajul Evangheliei Sale.

Următoarea generație de creștini va deveni tehnomisionară deoarece ei comunică, relaționează cu oameni din întreaga lume prin internet. Aceștia utilizează spațiul digital pentru a participa la servicii religioase de la distanță, pentru a organiza campanii religioase și filantropice, studiu Biblic online, evanghelizare sau pentru a distruge barierele spre ecumenism³⁹. Cu toate acestea, în ce măsură putem să considerăm că spațiul digital reprezintă o formă de relaționare autentică? Numai în măsura în care punem în practică, în viața personală, ceea ce am învățat în mediul online, atunci relaționarea este autentică. Calitatea relației reiese din exteriorizarea acesteia în viața reală.

³⁸ Un exemplu prin care Liturghia se poate extinde în afara zidurilor bisericii este distribuirea predicilor duminicale pe rețelele de socializare și comentarea acestora de către preot și comunitatea respectivă; o modalitate accesibilă prin care se poate răspunde la numeroase întrebări și probleme. Vezi Peter PHILLIPS, Bex LEWIS, Kate BRUCE, „Digital Communication, the Church and Mission”, în *Church Growth. Resourcing Mission Bulletin*, Iunie, 2013, pp. 4-5.

³⁹ Valerie E. CRUMPTON, *The Church has left the building...*, p. 58.

Lumea virtuală nu este o lume ascunsă, total paralelă cu lumea văzută, ci este o lume în care sunt prezenți oameni reali. Rețelele de socializare, ca rezultat al interacțiunilor umane, fac parte din viața de zi cu zi a fiecăruia. Astfel, este important ca în acest spațiu digital credința să prindă forme concrete⁴⁰.

3.2.1. Biserica Ortodoxă și spațiul digital

Implicațiile și provocările importante legate de contactul Bisericii ortodoxe cu spațiul digital⁴¹ au fost analizate și tratate pe larg în cadrul Sinoadelor locale ale Bisericilor ortodoxe, în cadrul unor conferințe internaționale și în cadrul Sinodului Panortodox din Creta, fapt care demonstrează acuitatea și seriozitatea problemei. Internetul își poate pune amprenta, într-un mod cât se poate de real, asupra vieții spirituale a omului contemporan, determinând o schimbare a întregii raportări a omului față de transcendent, a modului nostru de a fi și de a gândi. Este firesc ca acest mediu să fie marcat de instabilitate deoarece internetul este „un univers în curs de dezvoltare cu contururi încă evazive”⁴² și nedefinite.

Tehnologia și-a demonstrat utilitatea pentru creștinism în diferite modalități. Întâi de toate, a făcut posibilă extinderea vocii predicatorului Evangheliei în spațiul digital. A facilitat transmiterea mesajului Bisericii, făcându-l accesibil credincioșilor într-un timp relativ scurt. Cu alte cuvinte, a crescut numărul de canale de comunicare și de transmitere a informației. A încurajat și a ajutat oameni de pretutindeni, edificând misiunea filantropică a Bisericii. A făcut Biserica mai aproape de oameni, într-un context cu care aceștia sunt familiarizați în viața de zi cu zi⁴³. De asemenea, a redus barierele fizice, astfel încât persoanele cu dizabilități sau

⁴⁰ Peter PHILLIPS, Bex LEWIS, Kate BRUCE, *Digital Communication...*, p. 6.

⁴¹ Pe site-ul Patriarhiei de la Constantinopol există o listă cu site-urile tuturor Bisericilor autocefale și autonome. Vezi Nicolae DASCĂLU, „Religia în Cyberspațiu”, în *Teologie și viață*, nr. 1-6, ianuarie-iunie, 2008, pp. 468-469.

⁴² Vezi Diane PACOM, *Pour un approche critique de l'impact de la réalité numérique sur la sociabilité contemporaine*, în Marie-Rose TANNOS, Ste-Marie, Lorrain et Daviau, PIERETTE (coord), *Evangeliser dans l'espace numérique ?*, Ed. Novalis Lumen Vitae, Québec, 2018, pp. 179-199.

⁴³ Vezi Valerie E. CRUMPTON, *The Church has left the building...*, p. 92.

vârstnicii⁴⁴sunt mai aproape de viața Bisericii. Este nevoie ca Biserica să se îndrepte acolo unde oamenii sunt prezenți zilnic, fie și cu ajutorul tehnologiei.

Internetul a fost privit mereu din două perspective diferite, el poate oferi „vitalitate sistemului vascular social”⁴⁵, dar în același timp, reprezintă un pericol pentru omul contemporan. Ambivalența mediului digital presupune deci exercițiul discernământului. Ce se pierde și ce se câștigă de pe urma utilizării spațiului digital? În primul rând, câștigăm anularea distanțelor dintre oameni, comunicăm și ne informăm mai ușor și mai rapid, promovăm valori, accesăm biblioteci digitale, organizăm campanii de ajutorare, deținem noi posibilități de misiune, într-un cuvânt, ne facem viața mai ușoară. Pe de altă parte, dezavantajele utilizării necontrolate ale internetului sunt vizibile atât în plan personal, cât și în plan social. De la comunicare golită de sens, devalorizarea și dezrădăcinarea socială, până la „virtualizarea” vieții și cele mai îngrijorătoare forme de adicție, internetul constituie un potențial pericol pentru omul actual⁴⁶.

Cu toată această dezbateră, poziția Ortodoxiei este una permisivă și deschisă față de mijloacele moderne de informare, dar cu condiția păstrării echilibrului și a discernământului moral. În același timp, Ortodoxia se raportează la noile mijloace media de informare și socializare cu maximă prudență deoarece este un mediu marcat de instabilitate, mediu care îmbracă atât valențe pozitive, dar și valențe negative. Biserica nu interzice, sub nici o formă, utilizarea internetului sau a rețelelor de socializare, ci o susține în scopul misiunii creștine și răspândirii cuvântului Evangheliei și a învățăturii lui Hristos tuturor creștinilor chiar și prin mijloacele moderne care ne sunt la dispoziția noastră. Mai mult decât atât, prin utilizarea acestor mijloace se poate efectua un dialog și se poate păstra, cu ușurință, o legătură cu toți, într-o unitate desăvârșită. Mulți dintre preoții din diaspora sau chiar din țară au alcătuit pagini și profiluri de Facebook unde postează diferite anunțuri importante pentru credincioși, diferite programe catehetice la care sunt

⁴⁴ Valerie E. CRUMPTON, *The Church has left the building...*, p. 143.

⁴⁵ Radu PREDA, „Comunicare versus Comuniune. Marginalii social-teologice despre internet”, în *Tabor*, nr. 10, ianuarie 2012, p. 55.

⁴⁶ Radu PREDA, „Comunicare versus Comuniune...”, pp. 55-58.

invitați să participe toți membrii acelei parohii, sau alte persoane doritoare. De asemenea, tot pe Facebook sunt postate conferințe religioase și culturale, fotografii și imagini cu activitatea unei parohii sau a unui grup, toate acestea având un real folos pentru creștini.

Ortodoxia poartă în substraturile ei și în structurile ei de profunzime vocația unui dialog de comuniune, serios și responsabil, cu modernitatea și post-modernitatea oricărei culturi. Ea contribuie la eforturile umanității de protejare a valorilor creștine fundamentale și luptă cu încredere împotriva pierderii adevărilor de credință. De asemenea, luptă pentru purificarea comunicării și încărcarea acesteia cu un adevărat duh comunitar. Biserica are rolul de a-l învăța pe omul contemporan cum să se păzească de propriile creații tehnologice. În acest sens, internetul poate să constituie o unealtă potrivită în sprijinul Ortodoxiei dreptmăritoare. Nicolae Dascălu concluzionează, într-o manieră prudentă, cu privire la aportul pe care internetul îl poate aduce pentru Ortodoxie:

„Internetul oferă tuturor șanse și riscuri: o nouă cale de transmitere a învățăturilor de credință, o posibilitate de a consolida comunitatea, o cale de comunicare între comunități aflate la distanțe mari (cazul diasporelor), dar și riscul slăbirii legăturilor sociale prin evadarea în lumea virtuală, alienarea și închiderea în sine, grave derive psihice ca urmare a ciber-dependenței.”⁴⁷

Există, în principiu, două poziționări sau viziuni generale legate de relația dintre Biserică și tehnologia digitală. Prima perspectivă se referă la caracterul eliberator al tehnologiei. Aceasta deține un potențial ridicat în rezolvarea unor probleme stridente ale lumii de azi, precum sărăcia, foametea, sau pentru a îmbunătăți condiția și existența umană. Tehnologia digitală oferă Bisericii o serie de instrumente și oportunități pentru a ajunge la un număr mai mare de persoane și de a răspândi Evanghelia, prin urmare un efect pozitiv. Cea de-a doua viziune afirmă, contrar primei poziționări, că tehnologia este opresoare, chiar amenințătoare pentru ceea ce este cu adevărat uman⁴⁸. Este posibilă totuși o cale de mijloc care să afirme, pe de o parte, utilitatea și neutralitatea tehnologiei, iar pe de altă parte, neputința sau

⁴⁷ Nicolae DASCĂLU, „Religia în Cyberspațiu”, *Teologie și viață*, nr. 1-6, ianuarie-iunie, 2008, p. 474.

⁴⁸ Vezi Anita L. CLOETE, *Living in a digital culture...*, pp. 2-3.

incapacitatea omului de a păstra mereu un echilibru stabil. Cu alte cuvinte, omul are nevoie să învețe să folosească într-un mod corect, spre binele și folosul său, tehnologia pe care o dezvoltă cu atât de multă pricepere, iar în același timp, să fie deplin conștient de pericolele ei. Cu certitudine tehnologia este creată de către om pentru a-și simplifica existența și tot el devine afectat de tehnologie, la un nivel existențial.

În pluralitatea vocilor care constituie cultura mediatică a vremurilor noastre, spiritualitatea și morala creștină ortodoxă oferă lumii de azi fidelitatea mărturiei sale despre Dumnezeu și despre faptul că El este iubire și comuniune de iubire, ce se comunică implicit și nouă în Biserică. Slujirile Bisericii nu sunt altceva decât lucrări și manifestări vizibile ale comuniunii.

Spațiul virtual, cu tot ceea ce cuprinde el, este considerat, din punct de vedere moral, element neutru cu potențial egal spre bine și spre rău. Omul, prin modul în care îl utilizează, îi conferă valoare pozitivă sau negativă. Unii autori subliniază faptul că multe persoane și-au pierdut sufletul folosind internetul, dar în același timp, mulți au găsit calea spre Ortodoxie datorită internetului⁴⁹, deci are atât valențe negative, cât și pozitive. Dacă scopul urmărit este unul bun, atunci finalitatea este și ea bună, dar dacă mijloacele virtuale de comunicare și informare sunt utilizate în mod greșit și abuziv, acestea conduc la anumite comportamente imorale, dăunătoare pentru om și pentru societate. Există totuși posibilitatea de a ne apropia de oameni și prin aceste mijloace, în scopul cultivării vieții morale și a răspândirii învățăturii creștine la orice categorie socială.

Pe internet învățătura de credință ortodoxă și mărturia creștină este prezentă sub diferite forme. Există literatură religioasă și apologetică în format electronic, diverse articole folositoare pentru studiul religiei și educație religioasă, documentare video, audio, înregistrări etc⁵⁰. Tot aici menționăm și prezența imaginilor religioase sau a icoanelor ca forme vizuale ale mărturiei creștine în spațiul virtual⁵¹. Din nou, amintim că este nevoie de

⁴⁹ Vezi Vasile DANION, *Underground. Rebelii generației Nu*, Convorbiri realizate de Romeo Patrașciuc, Ed. Agnos, Sibiu, 2007, pp. 49-50.

⁵⁰ Vezi și Susan GEORGE, *Religion and Technology in the 21st century, Faith in the E-world*, Ed. Information Science Publishing, Hershey, 2006.

⁵¹ Imaginea sau icoana creștină are și ea o importanță deosebită în substratul ei, icoana conține învățături și dogme fundamentale creștinismului. Ea reușește să transmită un mesaj

o atenție sporită din partea utilizatorului deoarece pe internet, icoana sau imaginea creștină este amestecată, de multe ori, cu imaginile nepotrivite, necreștine sau chiar indecente, la fel cum printre învățăturile de credință autentice se pot strecura învățături false, răstălmăcite. Așadar, exersarea discernământului este coordonată pe care Ortodoxia o propune în ceea ce privește atitudinea utilizatorilor față de internet și rețelele de socializare online.

3.2.1.1. Raportul Bisericii Ortodoxe Române cu mijloacele mass-media și internet

În România mijloacele de comunicare în masă au prins un avânt considerabil după recâștigarea libertății de exprimare, adică după anii '90. Astăzi, după mai bine de 30 de ani, internetul oferă mass-mediei noi forme de manifestare și contururi bine definite, găzduind atât publicații, cât și radio și televiziune online. Desigur, din acest spațiu al mass-mediei nu au lipsit temele religioase, abordate atât de către presa laică, seculară, cât și de presa bisericească. Prezența religiei în mass-media reprezintă o necesitate, dar și o exigență a teologiei practice⁵². Unii autori consideră că mass-media reprezintă una dintre cele mai importante mijloace de misiune pe care Biserica le are la îndemână⁵³.

Într-o societate a informației și a comunicării, este necesară prezența Bisericii sau a presei bisericești, pentru ca mesajul creștin să ajungă la credincioși cu multă ușurință. Dacă privim în trecut, vom sesiza faptul că fiecare secol a avut un anumit specific, în ceea ce privește comunicarea în

privitorului și închinătorului, cu toate că o regăsim și în spațiul virtual. Icoana este o reprezentare sensibilă a unui sfânt sau a unei scene din iconomia mântuirii omului și de aceea trebuie să privim mereu icoanele cu evlavie și cu cinstea cuvenită. Vezi Leonid USPENSKY, *Teologia Icoanei în Biserica Ortodoxă*, Studiu introductiv și traducere de Teodor Baconsky, Ediție electronică, Ed. Apologeticum, 2006; Lazar PUHALO, *Icoana ca Scriptură*, Ed. Theosis, Oradea, 2009; Paul EVDOCHIMOV, *Arta Icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, 1993; John BAGGLEY, *Porți spre veșnicie, icoanele și semnificația lor duhovnicească*, Ed. Sophia, București, 2004.

⁵² Vezi Daniel MEIER, „Mass-media ca temă centrală a Teologiei practice”, în *Tabor*, nr. 5, august 2010, pp. 23-30.

⁵³ Vezi Paul SILADI, „Misiunea Bisericii și Mass-Media. Câteva reflecții”, în *Tabor*, nr. 10, octombrie 2018, pp. 27-30.

masă. Fie că este vorba de viu grai, scrieri, tipărituri, calea undelor și epoca electricității, Biserica a găsit mereu o cale de a comunica cu întreaga lume. Spre exemplu, Sfinții Apostoli propovăduiau prin viu grai Evanghelia lui Hristos și o mică parte au consemnat-o în scris, prin epistole destinate anumitor comunități. În timp, aceste scrisori au fost multiplicare și răspândite și celorlalte comunități eclesiale. „Avem deja aici sâmburele comunicării în masă”⁵⁴. Astăzi în schimb, modalitățile de comunicare s-au diversificat, s-au tehnicizat, iar Biserica trebuie să fie prezentă acolo unde oamenii sunt prezenți. Nu înseamnă că vechile metode sunt considerate depășite și ineficiente, ci ele devin amplificate prin tehnologia actuală a comunicării.

Perioada comunismului a însemnat o piedică pentru presa bisericească românească, multe dintre publicațiile religioase fiind oprite. Cu toate acestea, activitatea publicistică a Bisericii Ortodoxe Române s-a concentrat pe unele dintre cele mai valoroase lucrări ale teologiei românești, dintre care amintim: *Seria Părinți și Scriitori Bisericești*, dar și *Filocalia* în 12 volume. Explozia de publicații teologice și de spiritualitate a început să se manifeste abia după anii '90, când se concretizează și inițiativele înființării posturilor de radio bisericesc. Astfel, în 1998 își începe transmisia la Iași, Radio Trinitas, iar în 1999, la Cluj, Radio Renașterea⁵⁵. La îmbogățirea mediei bisericești a contribuit și înființarea postului de televiziune Trinitas Tv, în 2007⁵⁶. Treptat, mesajul Evangheliei începe să pătrundă, pe diferite căi, în casele și în inimile credincioșilor. Nu trebuie să oitem că aceste instituții de presă bisericească sunt completate de foloasele spațiului digital. Mediul digital are un dinamism aparte⁵⁷. Acesta permite răspândirea mesajului către public instantaneu. Paginile web găzduiesc cu ușurință revistele teologice bisericești în varianta lor electronică, radiourile bisericești, televiziunea, filme și reportaje cu conținut bisericesc etc. De acum Biserica primește încă o îndatorire, aceea de a educa utilizatorii de internet, „fie ei preoți creatori de

⁵⁴ Paul SILADI, „Misiunea Bisericii și Mass-Media...”, p. 28.

⁵⁵ Paul SILADI, „Misiunea Bisericii și Mass-Media...”, pp. 28-29.

⁵⁶ Paul SILADI, „Misiunea Bisericii și Mass-Media...”, p. 29.

⁵⁷ Paul SILADI, „Misiunea Bisericii și Mass-Media...”, p. 29.

conținut sau credincioși în căutarea informației”⁵⁸. Așadar, este necesară (re)descoperirea internetului ca șansă de comunicare și propovăduire⁵⁹.

A existat mereu un scepticism și o reticență a Bisericii de a se exprima în spațiul public, iar aceasta continuă până astăzi, date fiind anumite realități. Fie au existat tensiuni, momente în care Biserica a fost pusă în umbră, fie că s-a constatat o nepregătire a jurnaliștilor în a se exprima, fie că mass-media a încercat să obțină monopolul, concentrându-se mai mult pe cotidian, toate acestea demonstrând sensibilitatea procesului comunicării în masă. Biserica a pus mereu accentul pe valorile nepieritoare, orientând timpul spre veșnicie, în timp ce media laică se axează pe actualitate, pe cotidian. De asemenea, Biserica se adresează conștiinței și inimii omului, punând accentul pe aspectele esențiale ale vieții, în timp ce mass-media laică se adresează curiozității, ocupându-se chiar de lucruri inutile. Mass-media seculară are o imensă forță economică și manipulantă, în timp ce Biserica nu țintește spre aceste scopuri⁶⁰. Desigur, nu înseamnă că Biserica a stat departe până în momentul de față, de mediile de comunicare în masă, ci dimpotrivă a văzut în ele o posibilitate de a se exprima, în pofida tuturor piedicilor societății contemporane, aflate în plin proces de tehnicizare și secularizare. La fel, nu înseamnă că media laică este într-un totu eronată și nepotrivită, însă uneori direcția acesteia este îndreptată spre înrădăcinarea omului în valorile mundane ale societății de consum⁶¹. Există uneori chiar și situații sau atitudini anti-creștine și denigratoare, ale mass-mediei laice, la adresa Bisericii⁶².

⁵⁸ Paul SILADI, „Misiunea Bisericii și Mass-Media...”, p. 30.

⁵⁹ Radu PREDA, „Pledoarii pentru recuperarea comunicării în Post-Totalitarism”, în Radu PREDA, *Cultura dialogului. Pledoarii & Exerciții*, Colecția Universitas, Seria Teologia Socialis, nr. 7, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2009, p. 45. Prin acest mediu, atenția Bisericii se poate îndrepta în special asupra unei pături sociale formate din oameni tineri, răsfirați în marile aglomerații urbane.

⁶⁰ Daniel MEIER, „Mass-media ca temă centrală...”, pp. 24-25.

⁶¹ Un exemplu concret în acest sens este utilizarea în mass-media a unor teme religioase pentru a atrage atenția cumpărătorilor asupra unor produse. Folosindu-se de anumite scene și motive religioase scripturistice, sau de anumite simboluri creștine, reclamele televizuale manipulează nevoile religioase în scopuri comerciale, banalizând și denaturând conținutul religios. Vezi Daniel MEIER, „Mass-media ca temă centrală...”, pp. 26-27.

⁶² Vezi Elena DULGERU, „Atitudini și reflexe ale mass-media laice din România față de instituția Bisericii Ortodoxe și evenimentul religios”, în *Tabor*, nr. 6, septembrie 2008, pp. 67-70.

Jurnalistul observă, analizează lumea și evenimentele ce se petrec în jur, punând în cuvinte inteligibile, într-o manieră practică, importanța evenimentelor relevante pentru un anumit public. „De la jurnalism abordarea pastorală ar putea să învețe să fie concretă”⁶³. Chiar și Biserica trebuie să învețe să analizeze fenomenele din societate, problemele de care oamenii se lovesc, pentru a putea răspunde pertinent acestor nevoi. Jurnalistul creștin luptă împotriva duhului secularist al societății, iar pentru ca mesajul să aibă eficiență, el este nevoit să modeleze toate aceste elemente exterioare ale discursului secularist. Tipurile de discurs nu trebuie amestecate, iar mesajul creștin trebuie adaptat în funcție de receptor⁶⁴. De asemenea, există și alte forme de expunere și prezentare jurnalistică, pe care Biserica le poate adopta în misiunea Ei. Aici menționăm formele care au un impact direct mai consistent asupra publicului: interviul, portretul sau reportajul. Aceste strategii îndeplinesc o funcție informativă, narativă, dar și de comentariu⁶⁵. În societatea mediatică imaginea ocupă un loc central, fapt pentru care este indicat Bisericii să se axeze mai mult pe o astfel de strategie. Așadar, atât Biserica este nevoită să învețe din metodele jurnalismului, cât și mass-media să revină asupra respectării principiilor fundamentale, de unde să reiasă scopul lor principal. În presa scrisă, în televiziune, radio și chiar internet, Biserica trebuie să se exprime liber, deoarece oamenii au avut întotdeauna o sensibilitate și o deschidere pentru mesajul religios.

Radu Preda descrie cum este potrivit să se manifeste presa bisericească, în contrast cu presa laică a societății secularizate, principii

⁶³ Daniel MEIER, „Mass-media ca temă centrală...”, p. 28; Vezi și Camelia SURUIANU, „Jurnalismul ca atitudine civică”, în *Tabor*, nr. 10, octombrie 2015, pp. 61-66. Chiar și Biserica poate transmite lucruri actuale și diverse pentru creștini, asemenea mediei. De pildă, autoarea face referire la „umorul Sfinților”, făcând trimitere la scrierile din *Pateric*, unde sunt relatate întâmplări ce au un umor plăcut sau umor ce are o „latură dumnezeiască”. Viața Bisericii nu înseamnă încrâncenare, tristețe, ci duce la bucuria deplină a legăturii omului cu Dumnezeu.

⁶⁴ Vezi Radu PREDA, „Pledoarii pentru recuperarea comunicării în Post-Totalitarism”, în Radu PREDA, *Cultura dialogului. Pledoarii & Exerciții*, Colecția Universitas, Seria Teologia Socialis, nr. 7, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2009, pp. 23-24.

⁶⁵ Teme actuale precum impactul tehnologiei genetice asupra omului pot fi transmise mult mai eficient sub forma documentarului sau a reportajului, decât printr-o luare de poziție oficială din partea Bisericii, sub formă de știre sau publicație. Daniel MEIER, „Mass-media ca temă centrală...”, p. 29.

valabile de altfel și pentru celelalte mijloace mass-media bisericești, unde includem și utilizarea internetului:

„Presa creștină (pe care preferăm să o numim bisericească, arătând prin aceasta caracterul ei comunitar, eclesial) se deosebește de cea secularizată prin faptul că nu participă la mitologizarea informației. În consecință, practică corect, ea nu exagerează și nici nu minimalizează. Umană, fundamentată de chemarea către Împărăția lui Dumnezeu, ea are un mesaj realist, obiectiv, prin care oferă celorlalți căile concrete și soluțiile practice de a ajunge la mântuire în ciuda complexității cotidiene. Caracterul eshatologic declarat o ferește, în principiu, de fabulație, de fantastic, neavând cum să inducă în eroare. Singura ei „manipulare” are direcția cerului.”⁶⁶

În general, mass-media îndeplinește 3 funcții în societate: furnizarea informațiilor cu privire la evenimentele ce se petrec în jur, asigurarea relațiilor dintre diferite părți ale societății, transmiterea moștenirii sociale de la o generație la alta⁶⁷. Acestor scopuri se poate adăuga și funcția de mobilizare⁶⁸. Deci, având în vedere faptul că aceste scopuri sunt oarecum comune cu cele ale Bisericii, este justificată și sustenabilă poziția conform căreia Biserica trebuie să își extindă misiunea Sa în afara zidurilor, prin aceste mijloace mass-media. Tradiția creștină a Bisericii transmite și actualizează peste veacuri învățătura de credință nealterată, iar acum o poate face și prin mass-media bisericească⁶⁹. Utilizarea noilor mijloace mass-media nu înseamnă anularea Tradiției sau ruperea de trecutul și de moștenirea valorică, ci înnoirea sau diversificarea modalităților de a ajunge la un număr cât mai mare de persoane⁷⁰. Prezența Bisericii în spațiul digital nu înseamnă o trădare a fundamentelor Tradiției creștine, la fel cum nu trebuie să ducă la „virtualizarea” religiei, ci reprezintă o șansă de a concretiza misiunea Ei acolo unde creștinii sunt prezenți, „o formă nouă de practicare a «liturghiei de după Liturghie», un spațiu al mărturiei și al diaconiei sociale”⁷¹.

⁶⁶ Radu PREDA, „Pledoarii pentru recuperarea comunicării...”, p. 50.

⁶⁷ Vezi Victor MORARU, Florin PALOȘAN, „Dimensiunea spiritual-religioasă a activității mediatice”, în *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, nr. 2/159, 2012, pp. 166-167.

⁶⁸ Victor MORARU, Florin PALOȘAN, „Dimensiunea spiritual-religioasă...”, p. 167.

⁶⁹ Vezi și Radu PREDA, „Pledoarii pentru recuperarea comunicării...”, p. 33.

⁷⁰ Vezi Gheorghe FALCĂ, „Mass-media, religie și spațiu public”, în *Studii de Știință și cultură*, nr. 3, septembrie 2011, pp. 171-176.

⁷¹ Radu PREDA, „Comunicare versus Comuniune...”, p. 58.

Practica mediatică religioasă în internet are nevoie de câteva precizări. În primul rând, paginile instituțiilor trebuie să capteze atenția utilizatorilor, fapt pentru care este nevoie de actualizarea și cosmetizarea aspectului unora dintre aceste site-uri oficiale, însă fără exagerări stilistice. Este nevoie ca site-urile oficiale să fie plăcute la vedere, să aibă bun gust, să fie atractive, dinamice, nu extravagante. Apoi, este important ca site-urile oficiale să dezvolte posibilitatea interacțiunii, adică să permită utilizatorului să comunice sau să trimită un mesaj, iar răspunsul din partea interlocutorului să vină prompt⁷². Sarcina Bisericii este ca prin exersarea echilibrului interior, omul să devină nu un element virtual al internetului, ci un virtuos conștient, capabil să facă față provocărilor morale⁷³.

Pe lângă funcția de informare, culturalizare, educare, interpretativă, se poate vorbi chiar și despre o funcție de spiritualizare și înduhovnicire a actului comunicațional⁷⁴. Mass-media, în special cea bisericească, acționează asemenea unui liant social, deoarece apropie oamenii în virtutea comunicării.

Treptat, mass-media a impus tuturor domeniilor societății, inclusiv religiei și Bisericii, o reorientare a modului prin care se fac prezente și vizibile în societate. Cu alte cuvinte, invazia mass-mediei se face resimțită în viața politică, economică și culturală a societății. Chiar și religia este oarecum forțată să participe la această nouă cultură media. Pentru a răspândi mesajul Evangheliei, Biserica are nevoie de comunicare, iar comunicarea actuală se desfășoară preponderent prin mass-media, cu toate formele ei. După cum este firesc, Biserica a oscilat mereu între frică și atracție, datorită prudenței Sale. Decât să comunice prin media laică și să riște să fie înțeleasă greșit, Biserica a ales să își formeze propriile mijloace mediatice, prin care să gestioneze mesajul creștin ce urmează să fie difuzat. Aceasta este probabil cea mai bună strategie de abordare a noilor standarde și cerințe ale secolului actual, adică să existe mijloace specifice religioase, nu un amalgam difuz de mesaje mediatizate. Este important să învățăm nu doar să transmitem prin mass-media sau să reacționăm atacurilor mass-mediei, ci să gestionăm Biserica prin comunicări. Mass-media are o forță reală de captare ce trebuie descoperită și aplicată de către Biserică⁷⁵.

⁷² Radu PREDA, „Comunicare versus Comuniune...”, p. 62-63.

⁷³ Vezi Radu PREDA, „Comunicare versus Comuniune...”, p. 58-63.

⁷⁴ Victor MORARU, Florin PALOȘAN, „Dimensiunea spiritual-religioasă...”, p. 169.

⁷⁵ Vezi Bernard DAGENAIS, „Les médias ont imposé une nouvelle logique à la religion”, în *Communication et organisation*, nr. 9/1996, pp. 1-16.

Mass-media este privită de către societatea actuală ca un instrument de formare și informare. Poate să modeleze sau să condiționeze modul de a gândi sau de a acționa al oamenilor, în plan personal, familial, social și politic. Poate să fortifice sau să destabilizeze fundamentele valorilor umane și religioase ale unei societăți. Este un bun vehicul de evanghelizare, catehizare și îmbogățire a vieții religioase, astfel, o multiplicare a eforturilor Bisericii de a se face auzită⁷⁶.

Patriarhul Daniel subliniază importanța pe care mass-media o are în viața de zi cu zi a Bisericii Ortodoxe Române, prin mesajul pozitiv pe care îl propagă în această societate bulversată și plină de negativism: „prin radio, televiziune, cotidian cu șapte apariții pe săptămână, agenție de știri și birou de presă și comunicații, Biserica Ortodoxă Română face din comunicarea mediatică o lucrare misionară vie care unește libertatea cu responsabilitatea”⁷⁷.

Pentru a eficientiza misiunea catehetică prin mijloacele mass-media, este nevoie să ținem cont de faptul că multe dintre site-urile oficiale bisericești necesită traducerea conținuturilor în mai multe limbi, pentru ca mesajul să fie accesibil unui număr cât mai mare de oameni de pe întregul glob. De asemenea, este nevoie ca, prin aceste site-uri, să existe posibilitatea inițierii și desfășurării unor proiecte de catehizare, atât din partea laicului, cât și din partea preoților, toate fiind urmărite îndeaproape de autoritatea bisericească superioară⁷⁸.

În cadrul ședințelor de lucru ale Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, din data de 5 și 6 Februarie, 2015, au fost luate câteva hotărâri cu privire la activitatea clerului pe rețelele de socializare:

„Utilizarea de către clerul ortodox a mijloacelor de comunicare virtuală în întreaga activitate bisericească trebuie făcută cu scopul de a promova misiunea, viața spirituală și unitatea Bisericii, nu în detrimentul acestora. Foarte multe biserici au site propriu, unde își promovează activitatea, ceea ce este foarte bine. Mai mult de atât, preoții sunt încurajați să folosească

⁷⁶ Vezi Victor MORARU, Florin PALOȘAN, „Dimensiunea spiritual-religioasă...”, p. 174.

⁷⁷ Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Semne de speranță în vreme de suferință. Lucrarea Bisericii în societate în anul 2012*, Ed. Basilica, București, 2013, p. 161.

⁷⁸ Vezi Liviu Vidican MANCI, „Biserica Ortodoxă Română și provocările «continentului digital»”, în Vasile STANCIU, Cristian SONEA (coord.), *Misiunea Parohiei și a mănăstirii într-o lume în continuă schimbare*, vol. 1, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2016, pp. 205-206.

mijloacele moderne de comunicare în activitatea bisericească în special în promovarea activităților educative, social- filantropice și misionare pe care le desfășoară”⁷⁹.

Într-un articol publicat pe site-ul agenției de știri „Basilica” sunt menționate câteva idei principale legate de utilizarea internetului. Biserica recomandă utilizarea internetului cu discernământ și înțelepciune. Biroul de presă al Patriarhiei amintește faptul că internetul este un instrument eficient de comunicare rapidă ce înmulțește oportunitățile de învățare, oferind noi posibilități de schimburi de valori economice, sociale, culturale și religioase. Însăși Biserica utilizează mijloacele moderne de comunicare în lucrarea Sa pastoral-misionară, social-filantropică, cultural-educatională și administrativă. Cu toate acestea, poluarea informațională, terorismul digital sub masca anonimatului, manipularea ideologică și cyber-criminalitatea sunt atitudini care influențează în mod negativ relațiile interumane. De asemenea, utilizarea excesivă și necontrolată a internetului duce la înstrăinare și izolarea persoanei într-o lume virtuală, ruptă de realitate, cu consecințe chiar și asupra comportamentului social. De aceea, „Biserica recomandă echilibru, discernământ și luciditate în folosirea noilor tehnologii ale informației și comunicării, pentru a distinge între bine și rău și pentru a cultiva ceea ce este ziditor și mântuitor”⁸⁰.

3.2.1.2. Biserica Ortodoxă a Greciei și poziția Sinodului Panortodox din Creta cu privire la mass-media și spațiul digital

În decursul ultimilor ani, Biserica Ortodoxă Greacă, cu binecuvântarea Patriarhului Ecumenic Bartolomeu și sub egida „International Association of Digital Media and Orthodox Pastoral Care”⁸¹, a organizat două conferințe

⁷⁹ Comunicat de presă al Sinodului Bisericii Ortodoxe Române, www.patriarhia.ro; www.mediafax.ro, accesat în 18.08.2016. Această hotărâre urmărea evaluarea periodică de către Centrele eparhiale a monahilor și preoților care desfășoară activități de comunicare în spațiul virtual. Hotărârea Sinodului a atras și reacții ale clericilor care nu consideră că este potrivit ca activitatea lor pe internet să fie urmărită, în special în cazul în care ei utilizează aceste mijloace ca adiacente misiunii lor.

⁸⁰ Vezi articolul integral pe www.basilica.ro, accesat în 07.07.2020.

⁸¹ Asociație ce urmărește conservarea și promovarea tradițiilor spirituale și culturale. Eforturile asociației se concentrează pe răspândirea valorilor tradiției creștine ortodoxe

internaționale, în perioada 7-9 mai 2015 la Atena și 18-20 iunie 2018, în Creta. La cele două conferințe internaționale, denumite „Conference on Digital Media and Orthodox Pastoral Care”, au participat o serie de specialiști în domeniul teologiei și tehnologiei, preoți și ierarhi din 27 de țări, inclusiv din România. Este important să sintetizăm câteva dintre concluziile acestor două conferințe pentru a deduce raportarea Ortodoxiei la mijloacele actuale mass-media de transmitere a informațiilor. Astfel, la prima conferință internațională, de la Atena, au fost aduse în discuție numeroase probleme și au fost formulate o serie de concluzii:

- internetul este un instrument folositor pentru Biserică și o provocare misionară, în același timp, fapt care impune o datorie pastorală multidimensională.
- este nevoie de un etos evanghelic și de o pregătire spirituală adecvată a tuturor celor implicați în utilizarea spațiului digital.
- s-a atras atenția asupra pericolului abuzului în acest spațiu digital și riscul pierderii legăturii omului cu Dumnezeu și cu Biserica. Un real pericol este fragmentarea excesivă a persoanei umane.
- o caracteristică distinctivă a epocii în care trăim este „digitalizarea” vieții omului în ceea ce privește: munca, educația, informarea, prietenia, comunicarea, relațiile interumane etc.
- cu toate că internetul a evoluat în afara Bisericii, totuși este nevoie ca Biserica să se apropie de acest spațiu și să exploateze potențialul internetului, să învețe să-l înroleze cu succes în misiunea de propovăduire a Evangheliei⁸².

Cu ocazia acestei prime conferințe internaționale de la Atena, Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, a transmis un mesaj în care subliniază importanța discernământului în utilizarea noilor mijloace de comunicare și informare, efort care trebuie să vină atât din partea clerului, cât și din partea credincioșilor. Menționăm aici un fragment al mesajului:

prin intermediul mijloacelor mass-media, pentru o Evanghelizare cât mai eficientă. Vezi site-ul asociației: www.dmopc.org, accesat în 06.07.2020.

⁸² Concluziile conferințelor se găsesc integral pe www.dmopc.org, accesat în 06.07.2020; Vezi și Liviu VIDICAN-MANCI, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală...*, pp. 119-120.

„Utilizarea media digitală în lucrarea pastoral-misionară presupune responsabilitate eclezială și înțelepciune pastorală, deoarece, deși o tehnologie nouă oferă oamenilor noi posibilități de dezvoltare, totuși ea poate aduce și noi provocări sau pericole în privința păstrării valorilor spirituale, culturale și sociale tradiționale ale persoanelor și popoarelor. În acest sens, rețelele de socializare pot contribui la o mai bună cunoaștere reciprocă a diferitelor tradiții și la consolidarea comunităților de credință, dar multitudinea de idei și opinii exprimate liber în spațiul virtual trebuie supusă mereu unei analize critice și selective, potrivit valorilor permanente ale credinței și moralei creștine”⁸³.

La scurtă vreme a urmat și cea de-a doua conferință a asociației DMOPC, în Creta 2018, în cadrul căreia au fost semnalate și alte probleme de natură practică, cu care se confruntă Biserica, în misiunea Ei. Sintetizăm și de această dată câteva concluzii generale:

- este importantă crearea unui cadru de educație care să promoveze discernământul și dezvoltarea personalității, în special pentru tineri, această categorie de utilizatori înclinați spre dependență.
- mijloacele digitale au nevoie de o abordare ascetică, prin practicarea postului ca metodă de autocontrol asupra plăcerilor și obiceiurilor. Este util exercițiul autoexaminării, pentru a evalua constant raportarea noastră față de mijloacele digitale.
- au fost abordate o serie de probleme de etică și de morală. Utilizatorii sunt îndemnați să nu se îndepărteze de la sacralitatea slujirii Bisericii pentru tentația unei forme dăunătoare de consumism și practici digitale.
- s-a exprimat nevoia înființării unei agenții de știri a Bisericii care să răspundă nevoilor sferei ortodoxe.
- cântarea bisericii și slujbele religioase au nevoie să fie transmise către credincioși și prin resursele digitale, la fel cum s-a profitat de fiecare mijloc media, până în prezent: radio, televiziune.
- într-un mod special, s-a accentuat ideea sinelui și a persoanei umane în acest ecosistem digital, din punct de vedere psihologic, pastoral și teologic. Virtualizarea excesivă îi poate afecta pe

⁸³ Vezi mesajul integral pe www.basilica.ro, accesat în 07.07.2020.

oameni, determinând schimbări de identitate, conducând spre trans-umanism și post-umanism.

- înțelegerea teologică, spirituală și pastorală a noilor mijloace de informare și comunicare trebuie să se realizeze în cheia relației omului cu Dumnezeu. Această relație este cea care îndrumă și inspiră persoana umană spre a găsi moduri de utilizare corectă a ecosistemului digital. Pentru o utilizare productivă și sănătoasă a mediului digital este nevoie de plinătatea vieții sacramentale, rugătoare și iubitoare a Bisericii. În același timp, Taina Spovedaniei a fost propusă drept criteriu pentru utilizarea mijloacelor digitale de către toți creștinii, clerici și mireni⁸⁴.

În 2015, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei a emis o notificare oficială prin care reglementează anumite aspecte ce țin de utilizarea internetului de către clerici și monahi. Monahii sunt atenționați să nu se exprime pe rețelele de socializare într-un mod care să se opună naturii monahismului sau promisiunilor ascetice. Aceste măsuri au fost luate datorită existenței unor site-uri care permit „spovedanii” online și care prezintă un conținut străin de misiunea autentică a Bisericii. De asemenea, site-urile parohiilor ortodoxe vor conține doar date istorice despre parohii, programe și anunțuri despre evenimentele catehetice din parohie, nu alte date despre anumite persoane⁸⁵.

O poziție universală a Bisericii Ortodoxe referitoare la mass-media și spațiul digital o regăsim și în cadrul Sinodului Panortodox. La acest eveniment însemnat din viața și istoria Bisericii Ortodoxe, au luat parte episcopi și reprezentanți din întreaga ortodoxie, iar pentru faptul că întâlnirea a avut loc în Creta, Grecia, menționăm în acest subcapitol referirile Sinodului la tema de față. Sfântul și Marele Sinod Panortodox din Creta 2016, a încercat să surprindă principalele probleme de care se lovește omul contemporan, căutând în același timp soluții viabile acestor provocări. În

⁸⁴ Vezi concluziile integrale pe www.dmopc.org, accesat în 06.07.2020; Vezi și Liviu VIDICAN-MANCI, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală...*, p. 121.

⁸⁵ Vezi <https://greekreporter.com/2015/01/17/restricted-internet-use-for-clergy-members/> , accesat în 02.08.2021.

legătură cu tema mass-mediei și influența acesteia asupra societăților actuale, Sfântul Sinod a consemnat în documentul oficial următoarele:

„Mijloacele mass-media cad adesea sub controlul ideologiei globalismului liberal și devin promotoare ale unei ideologii consumiste și ale imoralității. Cazurile de tratare fără respect, chiar blasfematorii, a valorilor religioase provoacă discordii și revolte în sânul societății, suscitând o anumită neliniște. Biserica previne pe credincioșii ei de pericolul manipulării conștiințelor prin mijloacele mass-media, de folosire a lor nu pentru apropierea între oameni și popoare, ci pentru manipularea lor”⁸⁶.

Așadar, Sinodul Panortodox s-a pronunțat într-un mod just cu privire la pericolele mass-mediei actuale, insistând asupra modalității în care aceasta se transformă într-o unealtă a promovării consumismului actual. Nu înseamnă că, prin această atitudine categorică, Biserica nu recunoaște beneficiile pe care mass-media le poate aduce în misiunea Sa.

În legătură cu raportul dintre Biserică și spațiul digital, una dintre hotărârile membrilor Sinodului Panortodox din Creta, face referire la tehnică, incluzând aici și aspectul comunicării facile prin internet, astfel:

„Biserica îi mulțumește lui Dumnezeu care dăruiește oamenilor de știință darul de a descoperi dimensiuni necunoscute ale creației divine. Dezvoltarea modernă a științelor naturale și a tehnologiei aduce schimbări radicale în viața noastră. Aduce beneficii importante precum facilitarea vieții cotidiene, tratarea unor afecțiuni grave, o comunicare mai facilă, explorarea spațiului etc. Cu toate acestea, are și multe consecințe negative precum manipularea libertății, pierderea graduală a tradițiilor prețioase, distrugerea mediului natural, negarea valorilor morale. Cunoașterea științifică, oricât de repede ar avansa, nu motivează voința omului, nici nu oferă răspuns la problemele importante de ordin moral și existențial sau la căutarea sensului vieții și al lumii”⁸⁷.

⁸⁶ Vezi *Misiunea Bisericii Ortodoxe în lumea contemporană. Contribuția Bisericii Ortodoxe la realizarea păcii, dreptății, libertății, a fraternității și a dragostei între popoare și la înlăturarea discriminărilor rasiale și de altă natură*. Documentul oficial al Sfântului și Marelui Sinod Panortodox, litera F, paragraful 8. Vezi și *Despre Sfântul și Marele Sinod din Creta, 16-26 iunie 2016, Întrebări și răspunsuri*, Ed. Basilica, București, 2017, pp. 21-22.

⁸⁷ Mesajul Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe, www.radiorenasterea.ro; www.basilica.ro; https://www.holycouncil.org/-/message?inheritRedirect=true&redirect=%2F accesat în 18.08.2016. În sfera științelor naturale intră și dezvoltarea tehnicii moderne

Utilizarea spațiului digital și a comunicării mediate presupune așadar, mult tact, înțelepciune și cântărirea beneficiilor și a efectelor negative deopotrivă. Ele sunt eficiente și consolidează din punct de vedere spiritual persoana umană, dacă întăresc comuniunea și relația dintre credincioși.

3.2.1.3. Poziția Sinodului Bisericii Ortodoxe a Rusiei

În ceea ce privește atitudinea Ortodoxiei față de spațiul digital, putem să luăm în considerare un alt exemplu și să privim, de această dată, spre Biserica Ortodoxă Rusă, care în perioada 13-16 august 2000, la Moscova, a luat câteva hotărâri cu privire la mijloacele de informare și comunicare în masă, într-un Sinod Episcopal Jubiliar⁸⁸. Dacă mijloacele de comunicare și informare în masă au un rol deosebit de important în societatea noastră seculară atunci Biserica trebuie să aibă și Ea o aplecare spre aceste mijloace pentru a-i ajuta pe oameni să se „orienteze în complexitatea realității de azi”⁸⁹. Chiar dacă în lume există bine, există, de asemenea, și mult rău, propagandă, violență, ură dușmănie și conflicte naționale, sociale și religioase. În aceste condiții, privitorul, cititorul și ascultătorul trebuie să se bazeze pe angajamentul său față de adevăr și pe starea morală desăvârșită în această luptă împotriva răspândirii răului, a păcatului și a viciului⁹⁰. Accentuăm, de asemenea, responsabilitatea pe care o au jurnaliștii în a furniza adevărul și a respecta demnitatea ființei umane, deoarece mijloacele de informare exercită constant o influență asupra audienței. Datorită faptului că Biserica este cu desăvârșire instituția divino-umană a societății,

de informare și socializare, fenomen asupra căruia ne este atrasă atenția deoarece pe lângă beneficiile care tehnica le aduce, pot apărea și efecte negative.

⁸⁸ Vezi Ioan I. ICĂ Jr., Germano MARANI, *Gândirea socială a Bisericii*, Ed. Deisis, 2002, pp. 258-260.

⁸⁹ Ioan I. ICĂ Jr., Germano MARANI, *Gândirea socială...*, pp. 258-259. Chiar dacă Biserica are respect față de munca jurnaliștilor, care oferă publicului larg informații despre evenimentele ce se petrec în lume, totuși nu toate sunt de folos pentru creștini, ci trebuie atent selectate. Punctele de reper pe care Biserica le poate oferi, în acest sens, țin de morala personală și de puterea fiecăruia de discernământ.

⁹⁰ Ioan I. ICĂ Jr., Germano MARANI, *Gândirea socială...*, p. 259. Biserica urmărește aceste demersuri și trebuie să tragă semnale de alarmă atunci când lucrurile se abat de la moralitate și alunecă pe panta păcatului deoarece, înainte de toate Biserica este o instituție socială, care are o misiune luminătoare și învățătoarească.

Ea are un rol pedagogic și pacificator. Ea este oarecum constrânsă la conlucrare cu mijloacele actuale de informare pentru a transmite mesajul Său tuturor segmentelor societății⁹¹. Așadar, este nevoie de multă atenție din partea clericilor și a laicilor atunci când intrăm în contact cu mijloacele de comunicare socială în scopul misiunii și culturii creștine, după cum reiese din documentul oficial al Sinodului Jubiliar:

„E nevoie de multă înțelepciune, responsabilitate și prudență în ce privește poziția unui anume mijloc de informare în masă față de credință și Biserică, orientarea lui morală și relațiile pe care le are cu conducerea bisericească. Laicii ortodocși pot lucra nemijlocit în mass-media seculare și în activitatea lor sunt chemați să fie propovăduitori și realizatori ai idealurilor morale creștine. În cazul în care aparțin Bisericii Ortodoxe, jurnaliștii care publică materiale corupătoare pentru sufletul omenesc trebuie supuși sancțiunilor canonice”⁹².

Biserica interacționează cu mass-media în activitatea Ei misionară și prin anumite instituții, persoane responsabile, ca de exemplu emisiuni pe posturile locale de radio, televiziune și emisiuni televizate, site-uri web cu conținut religios etc. Dialogurile religioase, interviurile și dezbaterile pe anumite teme cu substrat religios îi ajută pe oameni să cunoască și să înțeleagă întregul spectru al spiritualității creștine de pretutindeni nu numai din societatea în care trăim⁹³. Există o conlucrare reciprocă bazată pe

⁹¹ Ioan I. ICĂ Jr., Germano MARANI, *Gândirea socială...*, p. 259. După cum este îndemnul scripturistic: „Fiți gata întotdeauna să răspundeți oricui vă cere socoteală despre nădejdea voastră, dar cu blândețe și cu frică.” (1 Ptr. 3, 15) Cu alte cuvinte misiunea creștinului și a Bisericii este de a oferi oricând și prin orice mijloc posibil un răspuns potrivit, un răspuns plin de înțelepciune, blândețe și frică.

⁹² Ioan I. ICĂ Jr., Germano MARANI, *Gândirea socială...*, p. 259. Este important ca cei care obțin și prelucrează informația să aibă responsabilitatea morală de a furniza mai departe informația corectă pentru ca întotdeauna să iasă adevărul în față. Dacă un mijloc de informare ascunde adevărul din anumite considerente, înseamnă că nu are respectul față de persoana umană și demnitatea ei. În aceste cazuri se pot naște conflicte și neînțelegeri în societate deoarece oamenii sunt privați de adevăr și consideră că informația furnizată prin canalele mass-media, este corectă, dar defapt poate să fie minciună.

⁹³ Unul dintre avantajele utilizării mijloacelor de informare și comunicare în masă este posibilitatea de a aduce oamenilor și alte modele religioase și spirituale, chiar și din alte societăți creștine. De exemplu, lumea creștin-ortodoxă din România poate face ușor cunoștință cu lumea creștin-ortodoxă din Grecia, Rusia sau cu alte societăți creștine.

co-responsabilizare între Biserică și mass-media⁹⁴. Difuzarea unor informații greșite, inadecvate și distorsionate despre Biserică poate să ducă la un conflict serios între Biserică și mass-media, Biserică și societate, dar poate naște conflicte și în rândul membrilor Bisericii. Desigur, uneori cauza conflictului poate să fie și greșeala clericilor și a laicilor, dar toate neînțelegerile pot fi rezolvate în spiritul comuniunii și al dialogului pașnic pentru continuarea conlucrării⁹⁵.

Nevoia Bisericii de a fi aproape constant de credincioși constituie motivul pentru care în mai 2007, Patriarhul Alexei al Rusiei a oferit binecuvântarea sa pentru inițierea unei platforme digitale sau serviciu ortodox prin care credincioșii primesc răspuns întrebărilor lor, 24 de ore din 24⁹⁶.

Așadar, Biserica își manifestă deschiderea față de mijloacele seculare de informare și comunicare și poate să răspundă tuturor provocărilor pe care utilizarea internetului le implică. În fond, dialogul dintre Biserică și tehnologia actuală nu este unul nou. Putem spune doar că în ultimele decenii nevoia perfecționării acestui dialog s-a accentuat, datorită evoluției rapide a tehnicii contemporane. Se resimte astfel, nevoia Bisericii de a se apropia de toți membrii Ei, oferindu-le sprijinul de care au nevoie, prin aceste mijloace ultramoderne. Răspândirea mărturiei creștine prin rețelele sociale devine o necesitate tocmai datorită prezenței active pe care creștinii o manifestă pe aceste rețele. Utilizând metodele de comunicare a vremurilor actuale, reușim să răspundem chemării misionare a Bisericii, care ne cere să răspândim credința creștină în orice loc și timp. Nu considerăm că este greșit ca, pe lângă metodele tradiționale verbale și scrise, să folosim și metodele actuale de împărtășire a credinței unii altora.

Amintim și principalele idei ale Întâistătătorului Bisericii Ortodoxe a Rusiei în legătură cu internet și spațiul digital. În repetate rânduri, mesajele

⁹⁴ I. ICA Jr., Germano MARANI, *Gândirea socială a Bisericii...*, p. 259. Biserica va susține mijlocul de informare respectiv în măsura în care acesta va transmite mesajul corect publicului și nu va încerca să distorsioneze informația care este transmisă.

⁹⁵ Anumite mesaje și imagini inadecvate, blasfemierea numelui lui Dumnezeu, deformarea imaginii Bisericii conștient și voit sunt fapte imorale care duc la conflict între Biserică și respectivele mijloace de informare. De asemenea, în anumite cazuri Biserica va întrerupe legătura și conlucrarea cu aceste mijloace ofensatoare și jignitoare. Aceste fapte trebuie să se facă cunoscute societății pentru ca lumea să înțeleagă pericolul.

⁹⁶ Radu Petre MUREȘAN, *Provocările internetului...*, p. 164.

Patriarhului Chiril al Moscovei la diferite ocazii, amintesc de utilitatea internetului în circumstanțele vieții oamenilor, semnalând, în aceeași măsură, pericolele ascunse în spatele spațiului digital. Internetul este un element al globalizării ce elimină hotarele și le oferă oamenilor posibilitatea să adere la un spațiu unic de informare⁹⁷. Internetul favorizează apariția *culturii-internet*⁹⁸ și inovațiile secolului electronic, ce largesc sfera cunoașterii oamenilor. Deci, în formarea intelectuală a persoanei contribuie, într-o oarecare măsură și noua cultură pe care internetul ne-o oferă. Informația a devenit un factor dominant în societatea contemporană, iar internetul susține progresul tehnico-științific și progresul învățământului⁹⁹. Într-unul dintre discursurile Patriarhului Chiril sesizăm o abordare foarte interesantă legată de internet. El vorbește despre înrobirea pe care internetul o provoacă oamenilor, iar în unele cazuri, se ajung la adevărate tragedii sau conflicte născute din zona virtuală. Omul se obișnuiește și trăiește virtual, ceea ce este un indicator al crizei sale duhovnicești. Ne coborâm în *regatul oglinzilor strâmbe*¹⁰⁰, iar aici se reflectă realitatea duhovnicească, ne reflectăm noi înșine și de aceea, internetul este reflectarea lumii duhovnicești a civilizației umane. În fața a tot ceea ce este negativ în spațiul digital, noi avem datoria să răspundem în sens pozitiv, nu artificial, nu vulgar, nu ofensator, ci intelectual, creativ, constructiv, duhovnicesc¹⁰¹.

3.2.1.4. Documentul Bisericii Ortodoxe din America

În 24 octombrie 2018, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe din America a elaborat și a aprobat un ghid practic de utilizare a rețelelor de socializare

⁹⁷ Vezi Predica Sanctității Sale Patriarhul Chiril rostită după încorporarea capsulei pe locul aflării icoanei Maicii Domnului din Kazan, iulie 2016, www.patriarchia.ru, accesat în 03.07.2020.

⁹⁸ Vezi Discursul Sanctității Sale Patriarhul Chiril la ședința plenară a primului Congres al Societății pentru literatură Rusă, 2016, www.patriarchia.ru, accesat în 03.07.2020.

⁹⁹ Vezi „Discursul Preafericitului Patriarh Chiril la deschiderea Congresului internațional al tineretului ortodox la Moscova”, 2014, www.patriarchia.ru, accesat în 03.07.2020.

¹⁰⁰ Vezi „Interviul de Crăciun al Preafericitului Patriarh Chiril” acordat postului de televiziune „Rusia”, 2014, www.patriarchia.ru, accesat în 03.07.2020.

¹⁰¹ Vezi „Discursul Preafericitului Patriarh Chiril la ședința de închidere a celui de-al V-lea Festival internațional al mijloacelor de informare în masă ortodoxe „Credință și Cuvânt”, 2012, www.patriarchia.ru, accesat în 03.07.2020.

atât pentru clerici, cât și pentru laici¹⁰². La o scurtă analiză a conținutului acestui document important pentru vremurile actuale, vom sesiza o abordare deschisă, în același timp foarte strictă, asupra contactului dintre membrii Bisericii și spațiul digital. Liniile directoare sunt promulgate în vederea orientării în mediul virtual a liderilor bisericești, eparhiilor, parohiilor, laicilor, care își desfășoară activitatea în cadrul Bisericii. Acest document vine să completeze o altă poziție oficială a Bisericii, nu atât de elaborată, din anul 2011, referitoare la același subiect¹⁰³.

Dată fiind realitatea în care trăim, este nevoie să apelăm constant la aplicarea responsabilității personale. Aceste norme nu sunt menite să restricționeze libertatea de exprimare a credincioșilor sau a clerului slujitor, ci pentru a-i face conștienți de pericolele care se află în spațiul digital. În același timp, sunt necesare pentru a evita ca Biserica să fie pusă într-o poziție ofensatoare, prin anumite postări ale utilizatorilor.

După ce oferă o definiție a rețelelor de socializare, documentul pornește de la câteva ipoteze generale, ce atrag atenția asupra unor realități: limitele spațiului digital, transparența în mediul virtual, dinamismul comunicării, confidențialitatea datelor, conceptul de „prieten”, practicile sănătoase etc.

Urmează o serie de bune practici pe rețelele de socializare, pe care le vom sintetiza aici:

- Înainte de a posta un conținut este nevoie de o analiză atentă a mesajului. Înainte de aceasta, este necesar să anticipăm impactul care îl va avea acea postare. În cazul în care există îndoieli, este indicat să căutăm sfaturi. Bunul simț, atenția și prudența sunt necesare în acest context. Este mult mai ușor să anticipezi decât să corectezi, odată ce mesajul a pătruns în spațiul digital.

¹⁰² Documentul integral poate fi accesat pe www.oca.org ; Vezi și <https://basilica.ro/oca-publica-un-ghid-de-instructiuni-pentru-activitatea-clericilor-pe-platformele-de-socializare/> , accesat în 13.07.2021.

¹⁰³ Vezi <https://www.oca.org/holy-synod/statements/holy-synod/guidelines-for-clergy-use-of-online-social-networking> , accesat în 13.07.2021. Pentru o analiză mai amănunțită a documentului vezi Radu PREDĂ, „Comunicare versus Comuniune. Marginalii social-teologice despre internet”, în *Tabor*, nr. 10, ianuarie 2012, pp. 63-68.

- Nu este permisă comunicarea elementelor confidențiale, juridice, economice, prin rețelele de socializare interne ale Bisericii. Asemenea probleme trebuie abordate de către personalul autorizat al biroului central.
- Utilizatorii sunt îndemnați la deschidere, în același timp la discreție, responsabilitate și sinceritate în comunicare. De asemenea, sunt îndemnați la respectarea confidențialității personale, a colegilor și a Bisericii. Este interzisă distribuirea conținuturilor care încalcă confidențialitatea personală. Doar persoanele special desemnate pot să comunice în numele Bisericii.
- Comunicarea cu minorii trebuie efectuată în grup, nu prin mesaje private. Părinții trebuie să fie mereu conștientizați de legăturile de prietenie pe care tinerii le au în spațiul digital.
- Adresele oficiale de e-mail ale Bisericii nu trebuie utilizate pentru uz personal.
- Drepturile de autor sunt valabile și în spațiul digital, fapt pentru care plagiatul este interzis.
- Sunt amintite o serie de comportamente imorale pe care este absolut obligatoriu să le evităm în spațiul digital: hărțuire, amenințări, insulte, pornografie, obscenitate, abuz etc.
- Dacă există comentarii la adresa altor culte sau etnii, ele trebuie să țină cont de respect și toleranță, fără calomnii, defăimări sau ridiculizări.
- Înainte de a posta o fotografie cu o altă persoană este necesar acordul acelei persoane.
- Profilul digital al clericilor trebuie să reflecte realitatea.
- Eparhiile, parohiile, mănăstirile și celelalte instituții ale Bisericii trebuie să își asume și să respecte aceste prevederi.¹⁰⁴

În aceeași ordine de idei, documentul precizează câteva linii directoare pentru cler, privind protecția tinerilor și pentru postarea de imagini și videoclipuri. În această secțiune regăsim și alte aspecte importante

¹⁰⁴ Vezi toate prevederile integral pe <https://www.oca.org/holy-synod/statements/holy-synod/social-media-guidelines-for-clergy-and-lay-leaders-orthodox-church-in-ameri>, accesat în 13.07.2021.

ce țin de utilizarea corectă a rețelelor de socializare. Indicat este ca prin intermediul lor să fie comunicate evenimente importante din cadrul parohiei, eparhiei etc., nu elemente ce pot avea un impact emoțional puternic. Membrii clerului nu trebuie să trimită enoriașilor cereri de prietenie și nu trebuie să accepte cereri de prietenie ale persoanelor cu care nu au avut în prealabil un contact direct. Pentru parohii sau celelalte organizații este indicat să se folosească un grup comun pentru comunicare. Clerul trebuie să evite postarea declarațiilor de natură politică. De asemenea, nu trebuie să existe consilierea tinerilor prin rețelele de socializare, postări, comunicări anonime sau private între adulți și copii minori.¹⁰⁵

Postarea unor informații personale sau imagini împreună cu copii sub 18 ani se face cu acordul părinților. În cazul unor evenimente majore, unde acordul tuturor părinților este dificil de obținut, se va face un anunț general pe grupul de socializare, înainte de eveniment. Reprezentanții parohiei trebuie să informeze publicul în legătură cu anumite difuzări, filmări și videoclipuri ce urmează să fie postate pe rețelele de socializare.

Cu toate că aceste reguli au fost elaborate în contextul Bisericii Ortodoxe din America, ele sunt aplicabile oricărui context, deoarece internetul reunește întreaga lume. Pentru ca aceste norme să își demonstreze eficiența, ele trebuie să fie cunoscute și respectate de către fiecare utilizator în parte.

3.2.2. Biserica Romano-Catolică

Biserica Romano-Catolică, dar mai cu seamă Bisericele Protestante¹⁰⁶, au sesizat de la bun început potențialul internetului de a răspândi mesajul Evangheliei, într-un mod cât mai facil. Spațiul digital este privit drept un

¹⁰⁵ Vezi și alte prevederi pe <https://www.oca.org/holy-synod/statements/holy-synod/social-media-guidelines-for-clergy-and-lay-leaders-orthodox-church-in-ameri>, accesat în 13.07.2021.

¹⁰⁶ În ceea ce privește mediile protestante, se observă o tendință puternică a transferului către comunitățile virtuale. „Consecințele sunt: cyber-bisericile, comunitățile virtuale în care membrii nu s-au întâlnit niciodată în realitate, săvârșirea de ceremonii religioase online, între care botezuri și căsătorii. Pentru protestantismul radical nimic nu este imposibil de mutat în cyberspațiu.” Nicolae DASCĂLU, „Religia în Cyberspațiu”, *Teologie și viață*, nr. 1-6, ianuarie-iunie, 2008, p. 473.

teren neexplorat, o piață religioasă diversificată¹⁰⁷, un mediu potrivit pentru desfășurarea misiunii de Evanghelizare. După anul 2000 începe să se concretizeze prezența și imaginea Creștinismului în spațiul digital, sub diferite forme, iar „dintre toate religiile planetei cea mai bine reprezentată la nivelul internetului este Creștinismul”¹⁰⁸. Desigur, este important ca Bisericele Creștine să adopte noile modalități de împărtășire a învățăturii și credinței, dar este la fel de important să analizăm efectele pe care instrumentele lumii digitale le au asupra omului¹⁰⁹.

Poziția oficială a Bisericii Romano-Catolice este concretizată într-o serie de documente, enciclice și scrisori ale Consiliului Pontifical pentru comunicațiile sociale¹¹⁰, dintre care menționăm: *Communio et Progressio* (1971), *Criterii de colaborare ecumenică*¹¹¹ și interreligioasă în domeniul comunicațiilor sociale (1989), *Pornografia și violența în mijloacele de comunicare socială: un răspuns pastoral* (1989), *Aetatis Novae* (1992), *Etica în publicitate* (1997), *Etica în comunicațiile sociale* (2000), *Etica în Internet*

¹⁰⁷ Vezi Liviu VIDICAN-MANCI, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală...*, p. 94.

¹⁰⁸ Liviu VIDICAN-MANCI, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală...*, p. 95. Vezi și Jeff ZALESKI, *The soul of cyberspace...*, pp. 99-133.

¹⁰⁹ „Cu alte cuvinte, Bisericele au instrumentele necesare pentru catehizare și predicare în lumea virtuală și prin lumea virtuală, însă nu și să studieze impactul, efectele acestei utilizări. În sensul acesta, Bisericele au fost și sunt nevoite să ia în considerare revoluția tehnologică și să gândească strategii solide și coerente de integrare a cuvântului în ele.” Liviu VIDICAN-MANCI, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală...*, p. 96. De aceeași strategie are nevoie și Ortodoxia, tocmai pentru ca mesajul dreptei credințe să nu fie receptat doar ca o altă religie, între alte religii, ci să fie asimilat de către credincioși la modul cel mai concret și ziditor.

¹¹⁰ Istoricul Consiliului Pontifical pentru Comunicațiile Sociale este legat de evoluția tehnologiei comunicării și a mijloacelor media în societate. Astfel, încă din 1936 încep să apară poziții oficiale ale lumii catolice legate de efectul cinematografului asupra moralității oamenilor. Au urmat apoi scrisori și documente legate de raportarea omului față de radio, televiziune (1958), presă etc. În 1967 se instituie o zi specială de celebrare în toate diecezele, dedicată „Comunicațiilor Sociale”. În 1964, Papa Paul al VI-lea este cel care conferă denumirea Consiliului, păstrată până astăzi: „Pontificia Commissione per le Comunicazioni Sociali”. Vezi Liviu VIDICAN-MANCI, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală...*, pp. 97-102.

¹¹¹ Anumiți autori amintesc chiar și despre dimensiunea ecumenică a internetului, ca teren propice al deschiderii spre dialog, al întâlnirilor și relațiilor dintre religii. Amintim, în acest context, site-ul Consiliului Ecumenic al Bisericilor: www.wcc-coe.org; www.oikoumene.org Vezi Jérôme COTTIN, Jean-Nicolas BAZIN, *Vers un christianisme virtuel? Enjeux et défis d'Internet*, Ed. Labor et Fides, Paris, 2003, pp. 38-40.

(2002), Biserica și Internetul (2002)¹¹². În acest context, vom insista asupra conținutului celor mai actuale dintre documentele oficiale ale lumii catolice: Etica în internet, Biserica și internetul și Etica în comunicațiile sociale.

Consiliul Pontifical pentru comunicațiile sociale îndeamnă, în contextul actual al evoluției tehnologice, la o reevaluare a percepției oamenilor asupra a tot ce ne înconjoară¹¹³. Mijloacele moderne de socializare în masă contribuie la îmbogățirea culturală, la activitatea comercială a societății, la viața politică a acesteia, la stabilirea dialogului și înțelegerii interculturale. Chiar dacă pot contribui la binele persoanei și al societății, ele totuși, pot fi folosite și în scopuri negative, în scopul exploatării, manipulării, dominării, coruperii¹¹⁴ și distrugerii morale a persoanelor și societăților. Spațiul digital este o imagine a realității numai în măsura în care acesta împărtășește iubire, bunătate, frumusețe și adevăr¹¹⁵, lucruri de care oamenii au nevoie, în mod esențial.

La o scurtă privire în trecut observăm cum progresiv, omul a eliminat barierele de timp și de spațiu din calea comunicării prin: telegraf, radio, telefon, televiziune și astăzi prin internet. Internetul este o resursă cu facilități multiple, iar printr-o folosire improprie a acestuia, se poate face mult rău persoanelor. Tocmai de aceea îndemnul la discernământ este unul firesc, iar Biserica își aduce contribuția prin două modalități: prin angajamentul în favoarea demnității umane și lunga sa tradiție de înțelepciune morală¹¹⁶. Acest tip de moștenire valorică nu poate să dea greș în nici un context deoarece are la bază principiile esențiale creștine. În

¹¹² Toate documentele se găsesc în format digital pe www.magisteriu.ro ; www.vatican.va; Vezi și Nicolae DASCĂLU, „Religia în Cyberspațiu”, în *Teologie și viață*, nr. 1-6, ianuarie-iunie, 2008, pp. 470-473.

¹¹³ Consiliul Pontifical pentru comunicațiile sociale, *Etica în Internet*, 4 martie 2002, n. 1. www.magisteriu.ro, accesat în 23.08.2016. Auto-evaluarea percepției noastre despre mijloacele de comunicare și informare este necesară pentru stabilirea consecințelor pozitive și negative ale utilizării mijloacelor moderne. Problema este, din punct de vedere moral, dacă aceste mijloace contribuie sau nu la dezvoltarea persoanei umane și dacă suntem conduși spre scopul final al vieții sau suntem împiedicați de ele?

¹¹⁴ Consiliul Pontifical pentru comunicațiile sociale, *Etica în Internet...*, n. 2.

¹¹⁵ Vezi Liviu VIDICAN-MANCI, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală...*, p. 92.

¹¹⁶ Consiliul Pontifical pentru Comunicații Sociale, *Etica în comunicațiile sociale*, 5 august, 2000, n. 5. www.magisteriu.ro, accesat în 23.08.2016.

viziunea catolică internetul este văzut ca rezultat al ingeniozității umane și indirect, ca dar al lui Dumnezeu pentru umanitate¹¹⁷.

Ca mijloace de comunicare, rețelele de socializare online trebuie să se ghideze după unicul principiu etic: în centrul comunicării, persoana umană și comunitatea sunt scopul și măsura utilizării mijloacelor de comunicare socială¹¹⁸. Comunicarea este doar pretextul și internetul este mijlocul tehnic prin care stabilim comunicarea.

„Utilizarea noii tehnologii informaționale și a Internetului trebuie să fie documentată și condusă de o angajare fermă în practicarea solidarității, în serviciul binelui comun al națiunilor. Această tehnologie poate fi un mijloc de rezolvare a problemelor oamenilor, promovând dezvoltarea integrală a persoanei, creând o lume guvernată de dreptate, pace și iubire”¹¹⁹.

Folosirea internetului presupune, așa cum am demonstrat și în capitolul anterior, câteva elemente de natură etică precum: protecția datelor și a vieții private, securitatea și confidențialitatea informațiilor personale, drepturile de autor și proprietatea intelectuală. În întreg „zgomotul” spațiului digital resimțim nevoia stabilității¹²⁰, nevoia unui refugiu și găsirea unei stări de liniște, iar problemele de securitate precum: virușii, hărțuirea digitală, spionajul digital etc., ne agravează de cele mai multe ori temerile. Totuși, nu privim internetul ca o sursă de probleme și erori, ci ca pe o sursă de binefacere pentru întreaga specie umană¹²¹. Prin înțelepciune și echilibru suntem capabili să depășim orice situație neplăcută în spațiul digital:

„Modul în care persoanele utilizează mijloacele de comunicare socială poate să conducă la efecte pozitive sau negative. Chiar dacă se spune des, și o vom

¹¹⁷ Vezi Wojciech MORANSKI, *Cyberspace: Ethical Issues and Catholic perspectives*, Boston College School of Theology and Ministry, 2017, pp. 38-39.

¹¹⁸ Consiliul Pontifical pentru comunicațiile sociale, *Etica în Internet...*, n. 3. Comunicarea trebuie să ducă la dezvoltarea persoanelor implicate în acest proces și să promoveze binele comun și virtutea solidarității. Așadar, toți avem o răspundere față de toate actele personale și comunitare pentru că binele tuturor este și binele meu.

¹¹⁹ Consiliul Pontifical pentru comunicațiile sociale, *Etica în Internet...*, n. 5.

¹²⁰ Jonathan L. ZITTRAIN, *The future of the internet- And how to stop it*, Ed. Yale University Press, New Haven și Londra, 2008, p. 4.

¹²¹ Consiliul Pontifical pentru comunicațiile sociale, *Etica în Internet...*, n. 6. Împlinirea binefacerilor se realizează doar atunci când problemele existente legate de internet își găsesc o rezolvare. Doar atunci internetul poate fi descris ca un mediu de binefacere.

repetă și acum, că mijloacele de comunicare socială fac «vremea frumoasă sau rea», acestea nu sunt forțe oarbe ale naturii care scapă controlului omenesc. Chiar atunci când comunicarea are adesea urmări neprevăzute, persoanele aleg dacă să folosească mijloacele de comunicare socială pentru un scop bun sau rău¹²².

Internetul poate servi oamenii în utilizarea responsabilă a libertății și democrației, în înțelegerea posibilităților de alegere disponibile în diversele sfere ale vieții, în creșterea orizonturilor educaționale și culturale, în depășirea diviziunilor și în promovarea dezvoltării umane în diverse moduri. „Fluxul liber de imagini și cuvinte la scară mondială nu transformă doar relațiile politice și economice între oameni, dar și înțelegerea lumii. Acesta oferă multiple posibilități, altfel de negândit¹²³ când se bazează pe valori împărtășite, înrădăcinate în natura persoanei, dialogul intercultural facilitat de internet și alte mijloace de comunicare socială. Spațiul digital poate fi un „instrument privilegiat al construirii civilizației iubirii¹²⁴. Internetul poate să unească oamenii prin dialog și comunicare, dar poate să îi și despartă, să-i înstrăineze unii de alții, dată fiind creșterea egocentrismului și individualismului.

Explozia tehnologiei informației a dus la creșterea capacității de comunicare, cu toate că acest lucru, pentru anumite grupuri de oameni a fost și continuă să fie mai dificil, chiar și în momentul de față. Harta utilizării internetului, la nivel mondial, indică câteva zone geografice în care grupuri sau societăți sunt ușor defavorizate, neavând acces la internet, sau chiar la energie electrică¹²⁵. Există într-adevăr o discrepanță între societățile bogate, care își permit accesul la internet sau accesul la informare și societățile mai

¹²² Consiliul Pontifical pentru Comunicațiile Sociale, *Etica în comunicațiile sociale*, Ed. Presa Bună, Iași, 2000. Textul integral poate fi accesat și pe www.magisteriu.ro.

¹²³ Ioan Paul al II-lea, Mesajul pentru cea de-a XXXIV-a Zi Mondială a Păcii 2001, n. 11, în Consiliul Pontifical pentru comunicațiile sociale, *Etica în Internet...*, n. 9.

¹²⁴ Consiliul Pontifical pentru comunicațiile sociale, *Etica în Internet...*, n. 9. Modelul civilizației creștine este modelul societății desăvârșite deoarece dragostea pentru aproapele este principiul care guvernează relația mea cu aproapele, după porunca Mântuitorului: „Poruncă nouă dau vouă: Să vă iubiți unul pe altul. Precum Eu v-am iubit pe voi, așa și voi să vă iubiți unul pe altul.” (In. 13, 34).

¹²⁵ Spre exemplu, cazul continentului African unde există foarte multe zone ce nu pot avea acces la resursele digitale ale planetei. Vezi graficele pe <https://ourworldindata.org/internet>, accesat în 25.08.2020.

puțin dezvoltate, care nu au posibilitatea să asigure accesul la informație tuturor cetățenilor. Acest fenomen se resimte peste tot în lume și este cunoscut sub expresia „prăpastia digitală”¹²⁶. Această prăpastie nu trebuie să devină o pricină de subminare și desconsiderare a unora și nici nu trebuie să ajungă sursă de dezbinare, discriminare și nedreptate. Aceste mijloace trebuie să transmită tuturor sisteme de valori culturale, referitoare la credință, religiozitate, familie etc., fără să le distrugă sau să le elimine pe cele tradiționale. Culturile au multe de învățat unele de la altele, iar realizarea acestui dialog se poate face prin mijloacele actuale. „Sensibilitatea culturală și respectul pentru valorile credinței altor persoane sunt imperative în aceste circumstanțe”¹²⁷.

În cadrul unei conferințe a Vaticanului legată de problema internetului, unul dintre cardinali a menționat faptul că Biserica trebuie să înceteze să reproducă pe web ceea ce a reprodus deja pe hârtie. Trebuie să mergem mai departe și să devenim activi în acest spațiu al manifestării, să lăsăm liberă capacitatea creativă și să adaptăm conținutul învățaturii creștine noilor provocări. Media digitală nu este un loc unde să difuzezi un mesaj, ci este un loc unde trebuie să devenim sociali, adică implicați în societate. Este la fel de adevărat că atunci când utilizăm media digitală, trebuie să fim atenți. Trebuie să fim creștini atât în viața reală, cât și în spațiul digital¹²⁸.

Nu există o contradicție sau opoziție între informație și evanghelizare. Cei care gestionează site-urile web ale Episcopiilor Romano-Catolice sunt susținuți să împărtășească tuturor Evanghelia utilizând aceste mijloace, fie prin sfaturi, fie prin documente oficiale ale Bisericii sau prin multe ale opțiunii. În al doilea rând, site-urile Diecezane reprezintă surse autentice de formare doctrinară, ca unele care certifică și garantează adevărata credință, spre deosebire de alte site-uri unde se pot strecura greșeli doctrinare. Un lucru important este faptul că învățăturile regăsite pe aceste site-uri trebuie

¹²⁶ Consiliul Pontifical pentru comunicațiile sociale, *Etica în Internet...*, n. 10. Referindu-ne la societățile subdezvoltate economic, această problemă are nevoie de timp îndelungat de rezolvare deoarece accesul la internet nu reprezintă o necesitate urgentă, la fel ca nevoia de hrană. În anumite societăți foamea reprezintă încă o problemă majoră.

¹²⁷ Consiliul Pontifical pentru comunicațiile sociale, *Etica în Internet...*, n. 11.

¹²⁸ Peter PHILLIPS, Bex LEWIS, Kate BRUCE, *Digital Communication...*, p. 9.

puse în practică în viața de zi cu zi a tuturor, nu doar prezentate în mod teoretic¹²⁹.

Există norme morale de ghidare în spațiul digital ce sugerează același comportament ca în viața reală: să fim politicoși, amabili, responsabili, civilizați, neagresivi etc. Comunicarea digitală vizează dezvoltarea societății, colaborarea și găsirea unor puncte de legătură între oameni și Biserică. Ea trebuie să urmărească distrugerea barierelor dintre comunitatea online și comunitatea reală¹³⁰.

Tot în acest context, este important să amintim mesajele pontifilor romani cu ocazia „Zilei Mondiale a Comunicațiilor Sociale”, toate având legătură cu interacțiunea noastră cu tehnologia comunicării. Nu vom face o analiză a fiecărui mesaj, însă este important să amintim câteva idei generale, importante pentru noi. În mesajul său, Papa Francisc concluzionează în 2019, că adevărata *rețea* este aceea care ne eliberează spre comuniune și dialog, întâlnire, zâmbet și mângâiere. Biserica este o *rețea* de comuniune euharistică, unde unirea se bazează pe adevăr, nu pe *aprecieri* (Like-uri)¹³¹. În 2018, Papa Francisc vorbea despre dezinformarea răspândită online sau prin mass-media tradițională, ca denaturare a adevărului sau manipulare a omului. Este important să dezvoltăm puterea discernământului și să învățăm să ne lipim de adevăr¹³², pentru că Adevărul ne va face liberi,

¹²⁹ Vezi Daniel ARASA, Lorenzo CANTONI, Lucio A. RUIZ, *Religious Internet Communication. Facts, Trends and Experiences in the Catholic Church*, Ed. EDUSC, Roma, 2010, pp. 83-85.

¹³⁰ Peter PHILLIPS, Bex LEWIS, Kate BRUCE, *Digital Communication...*, p. 10.

¹³¹ Vezi www.vatican.va, accesat în 02.07.2020.

¹³² Mesajul Sfântului Francisc pentru a 52-a zi mondială a Comunicărilor: www.vatican.va, accesat în 02.07.2020. La finalul acestui mesaj Papa Francisc propune o rugăciune impresionantă ce delimitează comportamentul moral al oamenilor în spațiul digital: „Doamne, Fă-ne instrumente ale păcii Tale. Să recunoaștem răul care se ascunde într-o comunicare ce nu creează comuniune. Fă-ne capabili să scoatem otrava din judecățile noastre. Ajută-ne să vorbim despre alții ca frați și surori. Credincioși și de încredere; cuvintele noastre să fie semințe de bine pentru lume: acolo unde există zgomot, să practicăm ascultarea; acolo unde există confuzie, să inspirăm armonie; acolo unde există ambiguitate, să aducem claritate; acolo unde există excludere, să aducem unitate; acolo unde există senzaționalism, să folosim sobrietatea; acolo unde există superficialitate, să punem întrebări reale; acolo unde există prejudecăți, să trezim încredere; acolo unde există agresiune, Fă-ne să arătăm respect; acolo unde există falsitate, să aducem adevărul.”

conform Ioan 8,32. Papa Benedict al XVI-lea, în 2013, arăta importanța rețelelor de socializare ca noi forme de Evanghelizare spre o comunitate unită în duhul Adevărului. Când sunt puse în lumină și în slujba binelui, aceste spații contribuie la realizarea dialogului și a legăturilor dintre persoane. Conexiunile rețelelor pot să faciliteze comuniunea, să creeze noi relații de unitate, iar rețelele sociale sunt alimentate de aspirații înrădăcinate în inima omului. Domeniul digital nu este o lume paralelă sau pur virtuală, ci este parte din realitatea zilnică a multor persoane, în special a tinerilor. Acest mediu ne poate face să conștientizăm cât de importantă este comuniunea și întâlnirea directă, deoarece spațiul digital nu substituie spațiul liturgic, ci doar îi oferă omului o altă posibilitate de descoperire a credinței¹³³. La rândul său, Papa Ioan Paul al II-lea vorbea despre mijloacele de comunicare socială ca instrumente puse în slujba înțelegerii dintre popoare, cu potențialul de a face binele și răspândirea adevărului. Comunicatorii au oportunitatea de a promova valorile, binele, adevărul, dar și o adevărată cultură a vieții. Sunt mijloace de promovare a unității și înțelegerii, dar au și potențial educativ¹³⁴. Cu alte ocazii, Papa Ioan Paul al II-lea amintea despre legătura dintre Mass-media și familia creștină, privind această relație ca risc și bogăție¹³⁵, în funcție de modalitatea în care utilizăm mijloacele de informare și comunicare socială.

Ca o concluzie, observăm în repetate rânduri, faptul că întâistătorii Bisericii Catolice subliniază importanța și rolul fundamental pe care mijloacele de comunicare socială le au pentru umanitate, în misiunea de propovăduire a Evangheliei lui Hristos. Este important ca Biserica să profite din plin de aceste mijloace seculare, pentru ca ele să fie modalități de propagare a adevărului, culturii, binelui, unității, compasiunii, valorilor morale, metode de evanghelizare și de deschidere față de semenii.

¹³³ Vezi Mesajul Sfântului Părinte Papa Benedict al XVI-lea pentru a 47-a zi mondială a Comunicațiilor Sociale, 2013: www.magisteriu.ro, accesat în 02.07.2020.

¹³⁴ Vezi Mesajul Sfântului Părinte Papa Ioan Paul al II-lea, pentru a 34-a zi mondială a Comunicațiilor sociale, 2005: www.magisteriu.ro, accesat în 03.07.2020.

¹³⁵ Vezi Mesajul Sfântului Părinte Papa Ioan Paul al II-lea, pentru a 38-a zi mondială a Comunicațiilor sociale, 2004: www.magisteriu.ro, accesat în 03.07.2020.

3.3. Utilizarea corectă a internetului.

Circumstanțele utilizării internetului

Cu cât aprofundăm mai mult problematica utilizării spațiului digital și a implementării acestuia în viața noastră personală, descoperim diverse neajunsuri și resimțim nevoia să conturăm câteva idei sau limitări care să ne ofere o siguranță. Dacă reușim să conștientizăm și să înțelegem faptul că internetul poate să constituie un adevărat pericol pentru viața noastră spirituală, atunci este necesar să luăm anumite măsuri. Suntem nevoiți să învățăm să utilizăm într-un mod benefic, ziditor și cât se poate de corect internetul și rețelele de socializare. Am reușit să conturăm, în linii mari, care sunt efectele negative ale utilizării mijloacelor de socializare și a internetului, în general, asupra vieții morale a creștinului. Cu toate acestea este nevoie să evidențiem și câteva metode de apropiere a creștinului de tot ceea ce înseamnă spațiul digital, pentru ca să beneficiem, într-un mod cât se poate de constructiv, de această resursă tehnică seculară. Vom avea în vedere care trebuie să fie atitudinea corectă a creștinului față de spațiul digital și în ce circumstanțe trebuie utilizat.

Este nevoie să învățăm să ne adaptăm acestui mediu în așa manieră încât să obținem avantaje și rezultate vizibile. „Cea mai bună modalitate de adaptare eficientă a unui individ la un mediu nou este aceea de a fi informat, și anume să cunoască bine noul mediu, să-l studieze și să fie conștient de pericolele și capcanele lui. Internetul ar putea fi cea mai seducătoare și tentantă creație a omenirii”¹³⁶.

Pentru faptul că trăim într-o epocă supraîncărcată tehnologic, avem nevoie de un program sau de un stil de viață cât mai simplist, sau așa cum îl numesc unii autori un „minimalism digital”¹³⁷. Acest curent susține ideea că, în relația noastră cu instrumentele electronice de operare, mai puțin poate însemna mai mult, adică nu este nevoie să utilizăm tehnologia informațională

¹³⁶ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 97.

¹³⁷ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, pp. 14-15. A reduce timpul de utilizare a tehnologiei, în special a tehnologiei digitale, înseamnă regândirea modului de utilizare, maximizarea eficacității unor activități cu adevărat importante și renunțarea la anumite activități nesemnificative, dar care, sunt consumatoare de timp. Nu este vorba de o renunțare totală la tehnologie, ci adoptarea unui mod simplu, dar eficient, de utilizare a spațiului virtual.

îndelungat, ci atât cât este cu adevărat important și util pentru noi. „Secretul pentru a reuși în lumea noastră tehnologizată, este să petreci mult mai puțin timp folosind tehnologia”¹³⁸. Iată deci, o posibilă modalitate prin care ne demonstrăm nouă înșine că reușim să obținem rezultatele cele mai bune, într-un timp cât mai scurt petrecut online. Pentru a pune în aplicare acest concept, autorul acestei idei propune un exercițiu concret, deloc facil pentru anumite tipuri de utilizatori, o „curățenie digitală”¹³⁹ în viața noastră. Pentru o perioadă de 30 de zile se propune o renunțare la anumite activități din spațiul digital, sau o abținere de la o anumită categorie de instrumente tehnice. Scopul acestui exercițiu este redescoperirea unor activități din viața reală care ne oferă mai multă satisfacție: plimbare, reculegere, lectură, întâlnire cu prieteni, călătorie, rugăciune, contemplare etc., adică înlocuirea activităților perturbatoare, care înainte fragmentau timpul, cu activități de recreere, activități culturale, educative, spirituale etc. Cu alte cuvinte, corpul, mintea sau chiar sufletul nostru, au nevoie de o perioadă de resetare contrastantă¹⁴⁰. După această perioadă de repaus putem reintroduce treptat, anumite tehnologii, într-un mod cât se poate de selectiv, pentru a valorifica adevărata capacitate a acestora. „Trebuie să facem efortul de a extrage binele din aceste tehnologii și a evita răul. Avem nevoie de o filosofie care să ne pună aspirațiile și valorile la cârma experiențelor zilnice. O filosofie care acceptă tehnologiile noi, dar nu cu prețul dezumanizării”¹⁴¹.

Cuvântul cheie care subliniază caracterul tehnicilor actuale de comunicare este *noutate*, iar tot ceea ce este nou este pus sub semnul progresului umanității, fiind preluat cu mult entuziasm și interes. Aceste mijloace sunt principalii factori ce ne distrag atenția de la activitățile

¹³⁸ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 14.

¹³⁹ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 15.

¹⁴⁰ Dacă privim dintr-o perspectivă spirituală, nu este greșit să asociem această perioadă de abținere cu perioada de post și abstenență pe care Biserica o propune în mod regulat credincioșilor. Postul creștin, implică nu numai renunțarea la o anumită categorie de alimente de proveniență animală, ci și abținerea de la anumite fapte sau impulsuri păcătoase, nefavorabile stării de virtute. Abținerea de la anumite activități sau fapte nepotrivite în spațiul digital, poate să fie o altă formă de post. La fel cum postul este un exercițiu de stăpânire a voi, la fel și renunțarea la anumite activități în spațiul digital, este un exercițiu prin care învățăm să ne reeducăm voința.

¹⁴¹ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 17.

importante și produc diversiuni în viața noastră, transformând radical ritmul acesteia¹⁴². Aceste schimbări profunde s-au furișat în tabloul social într-un ritm alert, chiar înainte de a ne pune întrebarea: Ce se petrece defapt? Este necesar să adoptăm aceste schimbări? „ Altfel spus, nu ne-am oferit voluntari pentru lumea digitală în care suntem prinși acum; se pare că ne-am trezit cumva aici”¹⁴³. Cu certitudine, spațiul digital, cu tot ceea ce include acesta, nu este deloc inofensiv, cum pare la prima analiză. Utilizarea zilnică a internetului reprezintă scena de luptă pentru câștigarea unui echilibru cu sens, dintre autonomia personală și inevitabila supunere față de reguli¹⁴⁴.

Giovanni Sartori vorbește despre 3 modalități principale de utilizare a internetului: în scopuri strict practice, pentru divertisment și în scop educativ-cultural. Internetul este asemenea unei biblioteci universale, conectată prin diferite mecanisme¹⁴⁵.

Pentru a face față acestui asalt tehnologic, singura posibilitate este să selectăm atent modul în care utilizăm fiecare mijloc tehnic în parte. Utilizarea tehnologiei rețelelor de socializare înseamnă, cel mult, obținerea unor beneficii minore. Acest lucru nu înseamnă că este singurul și cel mai potrivit mod de a ajunge conectat cu ceilalți. Au existat mereu metode eficiente prin care oamenii intrau în contact unii cu alții, iar aceste metode tradiționale, le ofereau satisfacția reală căutată. „Optimizarea modului în care folosim tehnologia este la fel de importantă ca modul în care alegem tehnologiile pe care să le folosim”¹⁴⁶. Dacă primul pas în a ne îmbunătăți viața înseamnă să adoptăm noi tehnologii, al doilea pas important este să începem să le folosim într-un mod mai util, mai precis, mai eficient¹⁴⁷, dar și responsabil, indiferent de locul în care ne aflăm sau dispozitivul de pe care ne conectăm. În mod evident, există locuri unde nu este nevoie sau nu este potrivit să utilizăm internetul. Spre exemplu, atunci când ne aflăm în biserică, timpul trebuie să

¹⁴² Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 21.

¹⁴³ Asaltul tehnologic, resimțit din plin în secolul actual, concretizat prin rețelele sociale, ne „dictează tot mai mult cum să ne purtăm și ce să simțim, forțându-ne cumva să le folosim mai mult decât credem că e sănătos, adeseori în detrimentul altor activități pe care le considerăm mai valoroase.” Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 25.

¹⁴⁴ Maria BAKARDJIEVA, *Internet society...*, p. 112.

¹⁴⁵ Vezi Giovanni SARTORI, *Homo videns...*, pp. 58-59.

¹⁴⁶ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 21.

¹⁴⁷ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, pp. 59-60.

fie consacrat rugăciunii, nu socializării pe internet. De exemplu, în acest cadru, vom utiliza tehnologia doar pentru a accesa o aplicație cu rugăciuni. De asemenea, când ne aflăm la volanul mașinii nu numai că nu este indicat să ne distragem atenția cu telefonul mobil, ci este interzis, deoarece ne punem în pericol viața noastră și a celorlalți. În acest caz, utilizarea telefonului mobil este recomandată doar pentru navigare și comunicare utilizând funcția difuzorului, astfel încât să nu existe nici un fel de pericol. Când ne aflăm la o întâlnire, este nepoliticos și nepotrivit să ne concentrăm atenția pe telefonul mobil, iar exemplele pot continua în acest sens, însă totul se rezumă la atitudinea noastră față de instrumentele digitale, după cum subliniază următorul fragment:

„Totul depinde doar de chipul în care tehnologia informatică este apropiată și utilizată. Ea este un mijloc și nu un scop în sine. Ea poate fi pusă în slujba unor scopuri bune sau rele, cu repercusiuni dintre cele mai generoase pentru dezvoltarea societății și progresul umanității sau, din contră, cu consecințe nefaste în plan intelectual sau acțional pentru oameni, care devin un soi de prizonieri alienați ce-și ignoră condiția”¹⁴⁸.

Unii autori consideră că internetul poate oferi acestei lumi o nouă direcție: „Creștinii trebuie să folosească internetul, alegând să nu ia parte la idolatria, închinarea la tehnologie și mult vestitele schimbări de paradigmă care pălesc în fața concepției biblice despre lume și viață. De fapt, internetul poate fi folosit pentru a promova o concepție creștină despre lumea reală”¹⁴⁹.

Nu este greșit să utilizăm tehnologia într-un mod minimalist, ci dimpotrivă, un program de *curățenie digitală*, prin care să eliminăm ceea ce nu este util, ne va ajuta să redescoperim anumite activități și comportamente care aduc valoare pozitivă pentru viața noastră. Pe măsură ce adoptăm această schimbare de cadru, vom constata cât de aglomerată și suprasolicitată a devenit viața noastră digitală, încărcată fiind cu diferite ticuri compulsive și comportamente reflexive¹⁵⁰. Nu trebuie să vedem

¹⁴⁸ Mihai MILCA, *Tirania internetului și e-democrația...*, p. 7.

¹⁴⁹ Gene Edward WEITH, Jr., Christopher STAMPER, *Creștini într-o lume...*, p. 23.

¹⁵⁰ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, pp. 69-71. Autorul concluzionează că nu toți oamenii sunt capabili să facă față unui program de curățenie digitală, prin care să renunțăm la majoritatea tehnologiilor inutile, datorită dependenței față de ele. Multe persoane au abandonat acest exercițiu de *detoxifiere digitală* în primele zile, revenind la obiceiurile

această *curățenie digitală* ca o renunțare totală la tehnologie, ci ca o resetare definitivă și constructivă a vieții digitale, prin reintroducerea tehnologiilor strict necesare¹⁵¹. Înainte de a reintroduce o tehnologie în activitatea noastră este necesar să ne punem întrebarea: „Susține această tehnologie ceva ce prețuiesc cu adevărat”¹⁵²? De asemenea, prin această pauză vom constata că am economisit foarte multă energie mintală și putem învăța că nu este necesar să obținem un răspuns instantaneu la orice întrebare, așa cum internetul ne-a obișnuit deja. Trebuie să învățăm cum să focalizăm tehnologiile informației în așa fel încât să sprijinim valorile profunde ale vieții, fără ca acestea să fie subminate de către tehnologie¹⁵³.

După cum am sesizat, utilizarea Facebook-ului și a rețelilor de socializare poate avea valențe pozitive și constructive, atunci când ele devin mijloace de apropiere și comuniune cu semenii noștri. Există numeroase exemple, în viața de zi cu zi, care dovedesc faptul că Facebook și orice altă rețea, pot să fie cu adevărat utile, în măsura în care respectăm normele unei bune conduite pe internet, iar aceste norme au la bază unul dintre cele mai importante principii morale: respectul și prețuirea aproapelui ca persoană. De exemplu, sunt cunoscute numeroase cazuri medicale grave și cazurile în care anumite familii, cu o situație materială mai redusă, au nevoie de ajutor financiar pentru o operație urgentă a unui membru al familiei. Aceștia pot apela prin mesaje, la ajutorul comunității, pentru a aduna suma necesară ajutorării și sprijinirii cazului respectiv. Există, de asemenea, în spațiul digital, anumite asociații și fundații umanitare creștine¹⁵⁴ care se ocupă cu

anterioare. Unii au considerat că regulile acestui exercițiu sunt prea stricte, iar alții au ajuns la anxietate și plictiseală. Motivul pentru care nu au avut succes este faptul că nu au înlocuit timpul petrecut cu aceste mijloace tehnice, cu alte activități creative din viața reală. Există o sumedenie de activități în viața reală ce pot înlocui cu succes activitățile sau comportamentele din viața digitală.

¹⁵¹ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 78.

¹⁵² Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 82. Tehnologia urmărește și sprijină cele mai importante aspecte și activități din viața noastră personală sau socială. Trebuie mereu să analizăm modul în care putem maximiza aportul și valoarea acestora în viața noastră, minimizând aspectele ce ne dezavantajează.

¹⁵³ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, pp. 86-87.

¹⁵⁴ Scopul acestora este de a sprijini anumite cazuri medicale grave prin strângere de fonduri, pentru a oferi fiecărei persoane sau fiecărui copil suferind șansa unei vieți normale. Există și alte tipuri de asociații care luptă pentru educarea religioasă și motivarea tinerilor în

sprijinirea acestor cazuri sociale. Prin internet, care este și un excelent mediu de publicitate, există posibilitatea organizării și promovării anumitor evenimente sau spectacole cu caracter umanitar sau caritabil, care să susțină astfel de cazuri medicale. Așadar, mila și filantropia creștină, care reprezintă adevărate exigențe misionare¹⁵⁵ ale contemporaneității, pot să fie exercitate și susținute, într-un mod cât se poate de concret, prin mijloacele actuale de comunicare și socializare. De asemenea, unele persoane, postează pe grupurile de pe Facebook diverse lucruri, imagini cu obiecte sau animale pierdute sau găsite. Există cazuri cu persoane dispărute, iar distribuirea unei imagini pe rețelele de socializare poate fi o metodă de a afla anumite lucruri despre acea persoană. Exemplele sunt nenumărate. A oferi un mic ajutor, un gând de încurajare sau o informație utilă, în orice situație similară, reprezintă un gest creștinesc, o faptă bună și un mijloc de manifestare a dragostei față de aproapele.

Soluția pe care o avem în fața provocărilor internetului și a rețelilor de socializare este apropierea și implicarea noastră prudentă și responsabilă, deoarece mediul virtual este încărcat atât cu informații folositoare cât și nefolositoare, conținuturi capabile să dezvolte persoana umană, dar și conținuturi care pot să-l destabilizeze din punct de vedere psihologic și moral. Este indicat să avem mereu atenția sporită și multă prudență. Mintea sau cugetarea noastră morală trebuie să fie mereu trează și stăpână asupra tuturor celor cinci simțuri ale trupului, în special peste simțul văzului, cel mai folosit simț, în acest caz. Există chiar recomandări scripturistice și patristice legate de paza ochilor. Conform învățăturii Mântuitorului Iisus

vederea scăderii abandonului școlar. Unele asociații luptă pentru educarea și responsabilizarea viitoarelor mame în vederea reducerii numărului de avorturi sau a riscului de abandon în spitale etc. Ele se ghidează după principiul unității și al solidarității creștine, conform căruia toți împreună putem depăși anumite probleme sociale, culturale, diferențe etnice etc. Toate aceste asociații și organizații nonguvernamentale se bucură de sprijinul rețelilor de comunicare care răspândesc mesajele întregii comunități. Vezi lista completă a organizațiilor și fundațiilor pe www.just.ro, accesat în 28.02.2019.

¹⁵⁵ Filantropia creștină reprezintă o necesitate misionară fundamentală deoarece este manifestarea vizibilă și deplină a dragostei pentru aproapele și în mod indirect, față de Dumnezeu, fiind, de asemenea, evidențierea lucrării Apostolatului mirenilor în cadrul social, prezența și lucrarea concretă a Bisericii în societate. Prin acțiuni filantropice dovedim faptul că omul actual nu a căzut într-un individualism absolut, ci continuă să fie deschis față de problemele celui alt.

Hristos: „*Luminătorul trupului este ochiul; de va fi ochiul tău curat, tot trupul tău va fi luminat.*” (Mt. 6, 22). Tot în această ordine de idei, Nicodim Aghioritul susține că „vederea își întipărește înlăuntru mai adânc decât celelalte simțuri, idolii săi”¹⁵⁶. Este bine să ne păzim ochii de imaginile și fotografiile nepotrivite, dar și de informațiile inutile sau obscene, deoarece, prin intermediul văzului, poate intra în suflet ispita păcatului, care întipărește în noi imaginea idolului postmodern. În comunicarea virtuală cu ceilalți utilizatori, folosirea imaginilor și a cuvintelor obscene reprezintă acte de imoralitate, care nu numai că reușesc să destabilizeze o relație de prietenie, ci pun în pericol imaginea celui care folosește aceste acte nepotrivite în fața tuturor cunoscuților. Ulterior, devine mult mai dificil să înlăturăm o imagine pătată de fapte imorale, decât să adoptăm, în mod constant, o atitudine corectă și pozitivă față de ceilalți. Este la fel de necesară și paza inimii și a gândurilor, deoarece în minte și în inimă se nasc mai întâi păcatele, care mai apoi se concretizează prin fapte. „Iar mai vârtos și mai mult se cade a-și păzi cineva inima de gândurile rele și de patimi”¹⁵⁷. În acest sens, suntem îndreptățiți să afirmăm faptul că principiile Moralei creștine, fie că este vorba de principiile scripturistice sau cele desprinse din scrierile patristice, sunt cât se poate de actuale și se pliază perfect pentru nevoile secolului digital în care trăim.

Tehnologia actuală și întreg spațiul digital trebuie utilizate cu înțelepciune¹⁵⁸, iar a acționa cu înțelepciune înseamnă a acționa cu cuget curat, cu gândire clară și cu purtare corectă, în mod prevăzător și chibzuit, în orice situație concretă. Chiar dacă ne ajutăm de această rețea pentru a

¹⁵⁶ Nicodim AGHIORITUL, *Paza celor cinci simțuri*, Ed. Anastasia, București, 1999, p. 64. Idolii epocii moderne sunt considerați televizorul și calculatorul, cărora le acordăm o atenție și o importanță deosebită, un fel de adorare. Văzul care este regele simțurilor, permite imaginilor care sunt redade pe acestea să intre în mentalul fiecăruia și să se creeze modele.

¹⁵⁷ Nicodim AGHIORITUL, *Paza celor cinci simțuri...*, p. 161. Fiecare simț al omului este important deoarece prin ele percepem lucrurile și lumea care ne înconjoară. Putem, însă, să ne concentrăm pe fiecare dintre ele în parte, pentru ca să selectăm informația care trebuie să o auzim nu pe cea pe care vrem să o auzim. Este indicat să încercăm să trecem cu vederea lucrurile neimportante, străduindu-ne să le vedem pe cele pozitive.

¹⁵⁸ Părinții au responsabilitatea de a-i învăța pe tineri să utilizeze internetul într-un mod corect și înțelept pentru comunicare, informare etc., astfel încât să le aducă beneficii și satisfacție pozitivă. Vezi Sowmya S., ROJA S., „A study on advantages and disadvantages of internet”, în *International Journal of academic research and development*, vol. 2., Noiembrie, 2017, pp. 358-361.

aduna informațiile care ne interesează sau pentru diferite alte scopuri, nu înseamnă că nu trebuie să fim atenți asupra modului în care o utilizăm. Dacă este nevoie să ne informăm cu privire la un subiect, informația cea mai potrivită este informația care poate fi verificată și cea care provine din surse sigure. Dacă simțim nevoia să vizionăm un film sau un documentar, varianta cea mai potrivită este vizionarea filmelor cu substrat religios sau cele cu conținut istoric, educative sau formative pentru toți membrii familiei. Pe internet există și alte tipuri de filme (Science Fiction, Horror, Acțiune, Comedie etc.), dar acestea transmit stări diferite, după dorințele și preferințele utilizatorului (neliniște, tulburare, agitație etc). În aceeași situație se află și muzica pe internet. Genurile diferite de muzică transmit stări și emoții diferite, în funcție de preferințele fiecărui utilizator.

Utilizatorii mediului virtual au nevoie să adopte o atitudine prudentă, ei trebuie să fie extrem de selectivi și auto-disciplinați, încercând să evite izolarea de ceilalți în spatele unui zid al ecranului personal. Acest mijloc tehnic secular poate avea implicații consistente în dezvoltarea sănătății psihologice, fapt pentru care este important să ne îndreptăm atenția, în mod constant, spre abordarea corectă a spațiului cibernetic și spre efectele sale asupra minții și sufletului omului.

Există păreri conform cărora, noua generație de tineri, numiți generația Net¹⁵⁹, o generație care deja a crescut, s-a maturizat și a fost educată în spiritul noii epoci digitale, va marca profund mersul lumii întregi, schimbând modul în care ne vom raporta la noi înșine sau unii față de ceilalți. Este mult mai probabil ca noua generație să utilizeze tehnologia informației la capacitate maximă, în timp ce vechea generație se află puțin mai reticentă față de aceste noi abordări, tocmai datorită schimbării treptate a mentalităților¹⁶⁰. Cei care reușesc să își modifice mentalitatea se pot acomoda

¹⁵⁹ Vezi Don TAPSCOTT, *Grown up digital. How the Net generation is changing the world*, Ed. McGraw Hill, New York, 2009. Autorul dezvoltă ideea că generația Net va avea un aport consistent la dezvoltarea și schimbarea fațetei societății, dar și la nivel instituțional, deoarece este o generație care deține alte sisteme de educație, de administrație etc., într-o lume complet nouă. Este firesc ca noua generație, obișnuită deja cu mijloacele actuale de informare, să considere că utilizarea acestui mediu reprezintă o cerință a secolului în care trăim, iar modul în care ne folosim de acest spațiu electronic este cea mai corectă abordare.

¹⁶⁰ Dacă privim în trecut, vom observa că în istorie au existat diferite tipuri de mentalități, toate fiind influențate de anumiți factori sociali, politici, culturali sau chiar religioși. Au

mai rapid cerințelor secolului comunicării și a informației digitale. Acest lucru nu înseamnă că vechile percepții și mentalități sunt eronate sau devin depășite, ci faptul că societatea informațională propune o mutație rapidă a mentalităților în direcția dezvoltării sociale, culturale și chiar economice. Dacă această generație a învățat să utilizeze internetul într-un mod corect, atunci viitorul nu este atât de întunecat, precum este de așteptat. Pe scurt, regulile sau normele fundamentale de ghidare ale unei astfel de generații digitale sunt: libertatea, personalizarea, cercetarea atentă, integritatea, colaborarea, divertismentul, viteza și inovația¹⁶¹. Este nevoie, mai mult ca oricând, ca noua generație de tineri să fie educată în spiritul valorilor umane, în cadrul familiei¹⁶², instituție care protejează și păstrează aceste valori tradiționale, tocmai cu scopul de a le împărtăși urmașilor, ca puncte de reper moral.

La ce vârstă este potrivit să începem utilizarea tehnologiei informaționale, în așa fel încât să fim protejați de pericolele acestui spațiu digital? Se pare că tinerii, în special adolescenții au acaparat internetul și utilizarea rețelelor sociale în căutarea lor pentru integrare socială. Există diferențe clare asupra modului în care tinerii utilizează spațiul digital, spre deosebire de generațiile mai în vârstă. Cert este că tinerii investesc mult timp și efort în noile spații media, considerate reale scene de experimentare a relațiilor și construcție a personalității, la o vârstă fragedă, când identitatea lor este în plin proces de formare. De aici rezultă și nevoia lor de a fi conectați în rețea fără oprire, fapt care îi diferențiază de generațiile mai în vârstă, ale

existat astfel: o mentalitate sclavagistă, feudală, capitalistă, comunistă, iar astăzi ne confruntăm cu existența unei mentalități complexe a societății informaționale. Odată ce a fost adoptată o anumită mentalitate, devine foarte complicat modificarea acesteia.

¹⁶¹ Don TAPSCOTT, *Grown up digital...*, pp. 73-96. Fiecare dintre aceste norme își are importanța sa, însă, acestea au nevoie de o articulare specifică moralei creștine. Astfel, o libertate înțeleasă greșit poate duce la o formă de libertinaj, specific epocii secularizate în curs de devalorizare, care, datorită lipșirii omului de adevăratul sens spiritual al libertății, îl aruncă pe acesta într-un vid spiritual profund. În al doilea rând, personalizarea spațiului digital nu trebuie să însemne o individualizare a omului, ci o deschidere cât mai evidentă spre ceilalți. Examinarea minuțioasă a problemelor, respectarea integrității persoanei umane în spiritul colaborării și unității sunt, de asemenea, principii morale după care o societate trebuie să se ghideze. În final, legat de cele două caracteristici: viteza și inovația, putem afirma că acestea sunt, cu desăvârșire, specifice unei societăți globalizate și secularizate, o societate a cărei procese sunt accelerate și duse în direcția dezvoltării și a progresului tehnologic.

¹⁶² Don TAPSCOTT, *Grown up digital...*, p. 221.

căror concepții și logici duc mai mult spre păstrarea sinelui¹⁶³. În cele ce urmează, ne vom apleca și mai pe larg asupra acestei teme a diferențelor dintre utilizatorii spațiului digital, însă vom încerca mai întâi să răspundem întrebării: Cât de des este indicat să utilizăm internetul?

3.4. Frecvența utilizării internetului și a comunicării virtuale

Introducerea mediului digital în toate structurile socialului reprezintă un fenomen complex a cărui sferă de acțiune și impact se răsfrânge, în mod calitativ și cantitativ, asupra vieții sociale a persoanei umane. Depinde de modul în care reușim să anticipăm aceste efecte și schimbări ale socialului, deoarece suntem martorii celor mai profunde transformări tehnologice ale secolului. Problema frecvenței utilizării mediului digital ține și de modul în care percepem, în contemporaneitate, timpul și raportarea noastră la această valoare. Relația noastră cu alteritatea, cu aproapele, relația spațiu-timp devin fundamentale marcate și modelate prin medierea tehnologică a vremurilor în care trăim¹⁶⁴. Deci, cu cât frecventăm mai intens spațiul tehnologic, cu atât lumea din jurul nostru se schimbă, iar percepția noastră asupra realității devine mai obturată.

În acest cadru, este firesc să ne punem întrebarea: cât timp trebuie să dedicăm utilizării tehnologiei digitale în așa fel încât acestea să nu aibă efecte negative asupra noastră? Statisticile demonstrează că internetul, cu toate posibilitățile sale, este cronofag, adică tinde să ocupe o mare parte din timpul fiecăruia. Cert este că nu există o rețetă universală aplicabilă tuturor persoanelor deoarece fiecare caz în parte este diferit. Totuși, o posibilă soluție este reducerea la minim, la strictul necesar, a timpului acordat

¹⁶³ Vezi Claire LOBET-MARIS, „Âge et usages informatiques”, în *Communication*, nr. 88, 2011, pp. 19-28. În general, tinerii au tendința de a experimenta anumite lucruri noi, până la formarea definitivă a personalității și identității lor, în timp ce persoanele adulte, mai în vârstă, au deja formate anumite concepții despre lume, fapt care îi face mult mai precauți, atenți, în ceea ce privește identitatea și poziția lor în societate.

¹⁶⁴ Diane PACOM, *Pour un approche critique de l'impact de la réalité numérique sur la sociabilité contemporaine...*, p. 185. Prin medierea tehnologică viața noastră intelectuală, psihică, afectivă, familială, socială, religioasă, culturală, educațională, economică, politică, devin transformate și modelate progresiv. Întreaga noastră perspectivă asupra vieții sociale și asupra lumii a fost modificată radical prin noile invenții ale tehnicii actuale.

spațiului digital. Dacă reușim să limităm utilizarea rețelelor sociale digitale la o oră pe zi, atunci probabil nu vor exista efecte nocive. „În doze mici, sunt tehnologii folositoare, care ne îmbunătățesc viața. Dar, în mod cert, lucrurile au mers prea departe”¹⁶⁵. Izolarea generată de tehnologia actuală nu trebuie să devină o realitate a zilelor noastre, deoarece riscăm să distrugem calitatea interacțiunilor sociale. Așadar, moderația este cheia pentru utilizarea corectă a rețelelor de socializare atât pentru cei tineri, dar și pentru adulți.

Rezultatele unui sondaj de opinie, efectuat pe un eșantion de 300 de studenți din România, referitor la frecvența utilizării internetului de către studenți, demonstrează că 47% dintre aceștia accesează internetul de la facultate sau de la servicii conectându-se la diferite rețele, de unde rezultă că dorința multora este de a accesa internetul cu costuri reduse, din locuri unde accesul este gratuit. Astfel, deducem că internetul este perceput în conștiința colectivă ca o resursă gratuită sau chiar ca o nevoie de bază, absolut firească. 17% dintre studenți accesează internetul cel puțin o dată pe săptămână, 35% accesează internetul zilnic, 3% mai rar decât o dată pe lună. Pentru aproximativ jumătate din studenți, internetul reprezintă principala sursă de informare, de aici rezultă ponderea și frecvența crescută a accesării internetului de către studenți într-un interval de o lună. În timpul liber, ponderea utilizării internetului depășește 64%. Tinerii utilizează internetul în cea mai mare parte pentru comunicare, poșta electronică și o mică parte dintre ei pentru cumpărături online. 58% dintre studenți consideră că internetul și sursele găsite pe internet nu sunt suficiente pentru a fi bine informat¹⁶⁶, dar totuși ajung să se rezume la aceste surse pentru că sunt accesibile mult mai ușor.

Datorită îmbogățirii conținutului și a inovațiilor tehnologiei digitale, internetul captează atenția tinerilor, iar ca rezultat al acestei situații, frecvența utilizării internetului a crescut drastic în ultimii ani¹⁶⁷, ceea ce va

¹⁶⁵ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 375.

¹⁶⁶ Cristache ELENA, Dana ȘERBAN, „Bucharest students behavior concerning internet use”, în *Revista Informatica Economică*, nr. 3 (31), 2004, pp. 52-53.

¹⁶⁷ Vezi Murat TEZER, Ezgi PELIN, „Frequency of internet, Social Network and mobile devices use in prospective teachers from Faculty of education”, în *TEM Journal*, vol. 6, nr. 4, Noiembrie, 2017, pp. 745-751. Se constată deja o frecvență de utilizare a internetului, în

marca profund mentalul colectiv și individual. Acești tineri, dependenți de rețelele sociale, nu sunt deplin conștienți de riscurile acestei deschideri informaționale a spațiului digital¹⁶⁸. Ei sunt educatorii și formatorii generațiilor de mâine, de unde rezultă o responsabilizare a modului în care vor învăța ei înșiși să utilizeze corect aceste mijloace de informare, pentru ca să fie exemple pozitive celor ce vor urma.

În 2015, a fost efectuat un studiu în România de către fundația „Salvați Copiii”, privind utilizarea internetului în familie. Graficele arată că 78% dintre persoanele chestionate folosesc zilnic internetul. Într-o zi liberă, un procent de 33% dintre persoanele chestionate, folosesc internetul mai mult de 4 ore zilnic. Într-o zi în care copiii merg la școală procentajul utilizării spațiului digital scade, cu toate că aceștia accesează internetul și de la școală. 90% dintre copii afirmă că folosesc cel puțin o rețea de socializare¹⁶⁹.

Statisticile recente arată că în 2017, o proporție de 72% din populația Uniunii Europene accesează zilnic internetul, iar 8% utilizează internetul cel puțin o dată pe săptămână, ceea ce înseamnă că cel puțin un procent de 80% din populația Europeană, accesează internetul săptămânal¹⁷⁰. Comparativ cu anul 2017, în 2018 s-a înregistrat o creștere a procentului de utilizatori ai internetului, în România, cu 5,3 procente, ajungând la un număr de 11,7 milioane de utilizatori, conform Institutului Național de Statistică¹⁷¹. În America, un copil își petrece în fața unui ecran, fie că este vorba de televizor sau computer, aproximativ 6 ore¹⁷².

Astfel, revenim la întrebarea de la începutul acestui subcapitol: cât de des putem să utilizăm internetul sau cât timp trebuie să alocăm navigării pe

rândul tinerilor, cu o medie de 1-2 ore pe zi, iar la unii chiar 3-4 ore pe zi, ceea ce ridică anumite semne de întrebare.

¹⁶⁸ Vezi Victoria STANCIU, Andrei TINCA, „A critical look on the student's internet use – an empirical study”, în *Accounting and Management Information Systems*, vol. 13, nr. 4, 2014, pp. 739-754.

¹⁶⁹ Ciprian GRĂDINARU, *Studiu privind utilizarea internetului în familie. Cercetare socială de tip cantitativ*, București, 2015, pp. 8-13.

Vezi materialul digital: https://oradenet.salvaticopiii.ro/docs/raport_cercetare_safer_internet_2015_web.pdf accesat la 28.03.2020.

¹⁷⁰ Vezi <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained>, accesat în 28.05.2019.

¹⁷¹ Vezi <https://romanalibera.ro/social/numarul-utilizatorilor-de-internet-a-crescut-in-romania-767662>, accesat în 28.05.2019.

¹⁷² Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 27.

internet și socializării virtuale ca să ne păstrăm mintea și cugetul curat? Multe dintre datele statistice indică faptul că ne dedicăm o mare parte din zi acestor tehnologii, indiferent de scop.

Din perspectiva unui monah, internetul reprezintă lumea și duhul lumesc sub toate aspectele sale, oferind omului actual diversitatea plăcerilor lumești. Internetul ne îndeamnă să împlinim dorințele noastre lumești, lăsând la o parte nevoile duhovnicești ale sufletului. „Împlinind dorințele lumești ale inimii, nu vine bucuria duhovnicească, ci stresul. Bucuria lumească nu este permanentă, nu este bucurie adevărată, ci este o bucurie temporară, a acelei clipe”¹⁷³. Fiecare clipă pe care o petrecem navigând pe internet căutând plăceri este o clipă pierdută. Timpul pierdut pe internet, în mod inutil, este irecuperabil și nu este ziditor din punct de vedere spiritual. Pentru un creștin, „lucrul cel mai important este să nu se modeleze după acest duh lumesc”¹⁷⁴, pe care internetul îl propagă, deoarece este un duh al plăcerilor și al păcatelor. Părerile duhovnicilor în legătură cu tematica frecvenței utilizării spațiului digital subliniază un lucru categoric. Dacă susținem că internetul ne poate ajuta sau ne poate simplifica viața în diferite forme, ne înșelăm în această privință, dimpotrivă, aceste mijloace ne cer mai mult timp pentru a le utiliza, iar timpul este principala resursă epuizabilă de care omul se folosește. „Simplificați-vă viața și stresul va fugi”¹⁷⁵. Acest îndemn al unui om duhovnicesc este de folos pentru un creștin care își pierde cea mai mare parte din zi navigând pe internet. Creștinul trebuie să învețe

¹⁷³ Paisie AGHIORITUL, *Cu durere și dragoste pentru omul contemporan*, Ed. Chilia Bunei-Vestiri, Schitul Lacu, Sf. Munte Athos, 2000, p. 64.

¹⁷⁴ Paisie AGHIORITUL, *Cu durere și dragoste...*, p. 71. Duhovnicii și părinții înduhovniciți consideră internetul un duh lumesc deoarece îi atrage omului atenția de la preocupările duhovnicești, direcționându-l spre cele lumești. Desigur, viziunea unui monah poate să fie mai reticentă în legătură cu utilizarea tehnologiei, iar sfaturile acestora sunt mai dure, referitoare la aceste mijloace lumești, dar pentru cei care trăiesc în lume și se confruntă zilnic cu acestea, lucrurile sunt văzute altfel. Monahul renunță de bună voie la tot ceea ce înseamnă lumesc, spre a-și închina întreaga viață slujirii lui Dumnezeu, convins fiind că toate plăcerile lumești pot deveni piedici în calea mântuirii. Rămâne, deci, la judecata fiecăruia dacă va utiliza aceste mijloace cu măsura cuvenită sau nu le va folosi deloc.

¹⁷⁵ Paisie AGHIORITUL, *Cu durere și dragoste...*, p. 156. Într-adevăr mijloacele moderne ne cer mult timp să le utilizăm, dar ele pot, de asemenea, să simplifice comunicarea și viața omului în diferite moduri. Problema se ridică în momentul în care nu mai avem o evidență a timpului petrecut în fața computerului, iar minutele se transformă în ore, iar orele în zile.

să nu piardă timpul fără să-l valorifice în mediul digital. „Nu vă risipiți timpul fără folos, fără să-l valorificați în cele duhovnicești, pentru că veți ajunge să vă sălbăticiți mult și nu veți mai putea lucra cele duhovnicești”¹⁷⁶.

Observăm, în întreg spațiul digital, haosul și dezordinea creată de volumul imens de informație, iar gestionarea acestei dezordini presupune sacrificarea timpului. Tocmai datorită acestui fapt, avem nevoie de o eficientizare a activităților în mediul digital, o formă de minimalism digital¹⁷⁷, un exercițiu asemănător celui prezentat anterior. Este important să analizăm cât timp ne ocupă fiecare activitate din spațiul digital pentru a nu-l irosi peste măsura stabilită. Este mai util să ne concentrăm atenția asupra unui număr redus de activități, dar care aduc un beneficiu semnificativ, decât pe un număr mare de aplicații și activități mărunte, ce ne oferă beneficii de moment. În cele mai multe cazuri, este indicat să acționăm cu o anumită intenție, nu doar din curiozitate. „Să tratăm minutele din viață ca pe o resursă concretă și valoroasă și să calculăm întotdeauna la cât din această viață renunțăm pentru diversele activități cărora le permitem să ne ocupe timpul”¹⁷⁸.

Un bun exercițiu de eficientizare a timpului, de recreere a minții și a psihicului, în fața acestei societăți agitate, este căutarea solitudinii. Nu este nevoie să fim conectați la rețelele de socializare tot timpul. Creierul nostru are nevoie de repaus, reculegere și momente de liniște în singurătate, pentru a-și menține starea de sănătate. „Solitudinea poate fi la fel de importantă, atât pentru fericire, cât și pentru productivitate”¹⁷⁹. Momentele de liniște ne

¹⁷⁶ Paisie AGHIORITUL, *Cu durere și dragoste...*, p. 182. Această sălbăticire se referă la pierderea caracterului autentic moral al omului contemporan și îndepărtarea acestuia de Dumnezeu. Este vorba de o împietrire a inimii, pierderea sentimentului religios și a sensibilității spirituale, dobândite în urma utilizării fără discernământ a mijloacelor moderne de informare sau socializare, manifestată prin incapacitatea de a ne concentra spre lucrurile duhovnicești. Obişnuiți fiind cu viteza derulării activității în mediul virtual, nu ne putem restabili ritmul constant al vieții duhovnicești.

¹⁷⁷ Vezi principiile de bază ale minimalismului digital. Cal NEWPORT, *Minimalism digital. Concentrează-te pe propria viață într-o lume plină de zgomot*, Trad. Raluca Chifu, Ed. Publica, București, 2019, p. 48.

¹⁷⁸ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 54.

¹⁷⁹ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 101. Internetul, prin forța lui de acaparare, ne privează de dreptul la solitudine. Suntem obligați să analizăm și să ne conectăm neîntrerupt la gândurile celorlalți, negând timpul petrecut cu propriile gânduri.

oferă posibilitatea să analizăm corect lucrurile, să clarificăm problemele dificile, să ne echilibrăm emoțiile și trăirile, să ne formăm curajul moral de a ne consolida relațiile¹⁸⁰. „Oamenii nu sunt creați să fie conectați permanent”¹⁸¹. Avem nevoie și de un *buton* de deconectare. Cu alte cuvinte, într-o astfel de cultură care impune conectarea, soluția este alternarea timpului petrecut, fie cu propriile gânduri, fie în conexiunea socială digitală sau directă.

3.5. Nativi și imigranți digital

În legătură directă cu modalitatea și cu frecvența utilizării spațiului digital se află și raportarea, extrem de diferită, a generațiilor față de acest spațiu. Astfel, tinerii vor avea o deschidere mai mare spre digitalizare, în timp ce adulții sau persoanele mai în vârstă nu prezintă același interes pentru tehnologie. Desigur, afirmația nu reprezintă o regulă predefinită deoarece există valențe diferite atât în ceea ce îi privește pe tineri, cât și pe adulți. Această categorisire a utilizatorilor se poate aplica și temelor abordate în capitolele anterioare deoarece, la o simplă analiză, vom observa că tinerii: comunică mai frecvent pe rețelele de socializare, se informează mai des, se folosesc mai frecvent de internet pentru a se informa, vizionează filme și ascultă muzică mult mai frecvent decât adulții, se joacă jocuri video mai frecvent etc. Pe de altă parte, adulții sau persoanele mai în vârstă abordează internetul cu totul diferit. Analizează mai atent lucrurile, evită anumite conținuturi, citesc mai mult, au mai multă răbdare când comunică etc. Deci, sesizăm anumite diferențe clare între generații, în orice proces sau activitate a spațiului digital: comunicare, educare, formare, informare, divertisment etc.

Cu toate că există diferențe ale modului în care oamenii utilizează internetul, există totuși câteva puncte comune de interes pentru acest spațiu digital. Cel mai important mod de utilizare a acestuia este comunicarea, una dintre nevoile de bază ale omului, așa cum s-a demonstrat și anterior. Însă, există o diferență sesizabilă între copiii sau tinerii născuți în ultimii ani și

¹⁸⁰ Vezi Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, pp. 106-107.

¹⁸¹ Cal NEWPORT, *Minimalism digital...*, p. 111.

părinții lor care nu s-au născut sub influența directă a epocii digitale, ci au cunoscut-o ulterior. Acești tineri sunt numiți „nativi digitali” deoarece dezvoltă o deschidere și o afinitate cu totul specială pentru tehnologia actuală, în timp ce adulții sunt numiți „turiști” sau „imigranți” ai mediului digital, cei ce frecventează episodic, sporadic acest mediu, însă cu o prudență mai mare¹⁸². Dacă adulții aveau deja formate anumite principii și percepții asupra lumii și asupra societății, tinerii sau „nativii digitali” au învățat să dezvolte un alt tip de percepție asupra realității, fiind puternic marcați de fenomenele tehnologice actuale. Astfel, este absolut firesc faptul că noua generație își investește toată încrederea și toată priceperea în tehnologia informațională menită să aducă umanitatea la cele mai avansate standarde de viață socială. „E adevărat că copiii sunt deschiși la tot ce este nou. Asta nu se datorează faptului că îi interesează în mod deosebit calculatorul și cu atât mai puțin faptului că le face bine, ci se explică pur și simplu prin aceea că un calculator, cu toate posibilitățile și avantajele lui, este ceva nou”¹⁸³.

Încă din anul 2001 se vorbește în rândul cercetătorilor despre o astfel de împărțire a utilizatorilor spațiului digital, iar Marc Prensky, autor american și specialist în domeniul educației, a fost cel care a introdus acești noi termeni: nativi și imigranți digital¹⁸⁴. Frecvența și modalitatea în care nativii digital utilizează internetul diferă cu mult față de cea a imigranților, cei care abia încep să se familiarizeze cu acest mediu nou. Spre deosebire de cei care s-au născut și au crescut în lumea computerelor, imigranții sunt mai reticenți față de noile oportunități, preferând, de cele mai multe ori, confortul și ritmul constant al vechilor tehnologii ale informației. Este util să creăm această diferențiere între anumiți utilizatori, mai mult sau mai puțin

¹⁸² Paisie AGHIORITUL, *Cu durere și dragoste...*, pp. 185-188.

¹⁸³ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 22. Internetul abundă de conținuturi interactive precum: imagini, videoclipuri, muzică, jocuri etc. Chiar dacă anumite conținuturi sunt interzise, ele trezesc interesul tinerilor, iar acesta este unul dintre motivele pentru care tinerii sunt interesați de mediul online. Uneori, necunoscutul ne trezește dorința de a explora și de a ne hrăni curiozitatea.

¹⁸⁴ Vezi Marc PRENSKY, „Digital natives, digital immigrants”, în *On the Horizon*, vol. 9, nr. 5, Octombrie, 2001, pp. 1-6; Ellen Marie MARTIN, *Digital natives and digital immigrants: Teaching with technology*, College of professional studies, Boston, 2011, pp. 30-37; Ioan C. Teșu, „Patimi ale lumii contemporane: Cyber adicțiile și remedii împotriva lor”, în *Teologie și Viață*, nr. 1-4, 2021, p. 25.

pricepuți, ai spațiului digital, sau tocmai acest fapt accentuează discrepanța dintre generațiile diferite? Printr-o astfel de împărțire, producem o scindare între oameni de vârste și ocupații diferite. De ce trebuie să existe o categorie superioară celeilalte, atunci când discutăm de raportarea noastră la spațiul digital? O astfel de abordare nu este eficientă deoarece nu produce comuniune, ci mai degrabă se creează un concept ce divide¹⁸⁵. Provocarea fiecăruia se rezumă la faptul că în spațiul digital avem datoria de a căuta motive de a sprijini unitatea între oameni, nu diferențierea și împărțirea acestora în diferite categorii. „Calculatoarele au creat o discontinuitate profundă între generații”¹⁸⁶. Totuși, ne propunem să facem o scurtă analiză comparativă a acestor două categorii de utilizatori ai spațiului digital, pentru a înțelege mai mult percepția și influența internetului asupra persoanelor de vârste diferite.

Tinerii care fac parte din generația nativilor digitali sau „Net generation” au o serie de attribute specifice, potrivit lui Don Tapscott: libertatea, creativitatea, vigilența, integritatea, colaborarea, distracția, viteza și inovația¹⁸⁷. Observăm, de asemenea, că punctul lor comun este atașamentul lor față de spațiul internautic. „Nativii digitali au aceeași caracteristică: patria lor e lumea digitală a tehnicii informatice moderne”¹⁸⁸,

¹⁸⁵ Vezi Liviu VIDICAN-MANCI, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală. Impactul catehezei și al predicii asupra „generației digitale” prin utilizarea noilor tehnologii ale informației și comunicării*, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2020, pp. 48-57. Anumiți autori subliniază ideea că nu data nașterii îl face pe un om nativ sau imigrant digital, fapt pentru care termenii utilizați în acest sens sunt relativi. Există adulți care dețin abilități deosebite de utilizare, considerați fiind ca adevărați nativi, în timp ce există tineri care nu se comportă ca adevărați nativi, ci dimpotrivă, nu prezintă abilități de supra-oameni în materie de tehnologie. Noua generație nu este mai superioară în utilizarea spațiului digital decât înaintașii lor.

¹⁸⁶ Lucian POPESCU, „Copiii internetului și Internetul copiilor”, în *Dilema Veche*, nr. 115, Aprilie, 2006.

¹⁸⁷ Don TAPSCOTT, *Grown up digital: How the Net generation is changing your world*, Ed. McGraw Hill, New York, 2009, pp. 34-35.

¹⁸⁸ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 179. Nativii digitali sunt considerați cei născuți după 1980, când computerul făcea deja parte din viața cotidiană a tuturor. Tot în această categorie a nativilor digital sunt înscrși și generația Google, adică cei născuți după 1993, cei care nu au nici un fel de amintire despre cum era viața fără calculator, internet sau motoarele de căutare automată. Despre această generație spunem că a dezvoltat automat anumite competențe speciale de operare a computerului, adică anumite abilități tehnologice. Vezi Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, pp. 183-186.

în timp ce imigranții digital nu depind atât de mult de noile tehnologii. Apare, așadar, o discrepanță sau o ruptură vizibilă între generații, între cei care mânuiesc cu pricepere tehnologia informatică și cei care întâmpină anumite dificultăți. Într-un articol din 2008, care încerca să înțeleagă comportamentul nativilor digital, au fost raportate câteva obiceiuri ale nativilor digitali. Astfel, un „tânăr care a împlinit vârsta de 21 de ani:

- a trimis și a primit în medie 250.000 de e-mailuri sau sms-uri;
- a petrecut în medie 10.000 de ore pe telefonul mobil;
- a jucat în medie 5.000 de ore jocuri video;
- a petrecut în medie 3.500 de ore pe rețelele de socializare.”¹⁸⁹

Alte cercetări oferă o împărțire a utilizatorilor internetului în funcție de anul nașterii. O astfel de împărțire găsim la Jean M. Twenge, profesoară și specialistă în psihologie, în lucrarea „Generația internetului”. Cum putem stabili denumirea corectă, aplicabilă unei generații anume? „Eticheta unei generații trebuie să fie suficient de cuprinzătoare încât să includă o gamă largă de oameni, dar și suficient de neutră încât să fie acceptată atât de generația respectivă, cât și de generațiile anterioare”¹⁹⁰. Împărțirea utilizatorilor în generații¹⁹¹, este influențată și de evoluția în timp a tehnologiei, în acest context, a tehnologiei comunicării și informării. De asemenea, este nevoie ca acea categorie de persoane să aibă aceleași caracteristici, preocupări, obiceiuri și atitudini legate de tehnologie, modul în care își petrec timpul etc. O astfel de etichetare este utilă în măsura în care ne ajută să înțelegem mai multe lucruri despre o anumită categorie de utilizatori, dar și ceea ce îi diferențiază pe ei de celelalte generații anterioare. Desigur, pot să existe diferențe majore între generații sau între membrii

¹⁸⁹ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 179. Desigur, cifrele pot să varieze de la o persoană la alta, însă media obținută ne ajută să înțelegem faptul că tinerii își dedică destul de mult timp spațiului digital și tehnologiei, în general. Un nativ tipic este mereu online, se află în permanență legătură cu prietenii și cu rudele, ascultă frecvent muzică și este interesat de jocurile video. Adoarme cu telefonul mobil lângă el și se trezește cu telefonul, înainte de a se da jos din pat. Acest stil de viață nu poate să nu aibă repercusiuni asupra tinerilor în viitor.

¹⁹⁰ Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 15.

¹⁹¹ Vezi o posibilă împărțire în funcție de anul nașterii: „Baby Boomers”(1946-1964), „Gen X”(1965-1979), „Millennials”(1980-1994), „iGen”(1995-2012). Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 14.

aceleași generații, datorate contextului demografic, politic, etnic, religios, cultural sau alți factori ce țin de specificul geografic al unei zone.

Iată o succintă descriere a atitudinilor generației i-Gen, pe care ne-o oferă Jean Twenge:

„Tinerii i-Gen sunt speriați, poate chiar terifiați. Maturizându-se lent, fiind crescuți astfel încât să pună preț pe siguranță și fiindu-le teamă de consecințele inegalității veniturilor, ei au ajuns la vârsta adolescenței într-o perioadă în care principala lor activitate socială este să stea cu ochii într-un mic ecran dreptunghiular, prin care li se transmite dacă sunt sau nu apreciați. Dispozitivele din mâinile lor le-au prelungit copilăria, dar totodată i-au izolat de interacțiunile sociale adevărate. În consecință, ei sunt generația cea mai în siguranță, din punct de vedere fizic, și cea mai fragilă, din punct de vedere psihic”¹⁹².

Conform cercetărilor, imigranții digital sunt împărțiți în trei categorii majore¹⁹³. Pentru a înțelege modul în care diferiți oameni frecventează spațiul digital, vom sintetiza, pe scurt, câteva idei legate de această împărțire a utilizatorilor internetului și a tehnologiei actuale. Există suficiente diferențe ale modului de gândire, astfel încât nu putem să generalizăm și să afirmăm că toți imigranții digital adoptă aceeași poziție de repulsie față de noile tehnologii. Dimpotrivă, chiar și această categorie de persoane prezintă, într-o oarecare măsură, un interes spre ceea ce înseamnă nou, la fel cum există și nativi digital, care nu sunt familiarizați cu acest mediu digital. Este important să analizăm această împărțire pentru a încerca să înțelegem mai mult discrepanțele, neînțelegerile și tensiunile dintre imigranți și nativi digital, părinți și copii, profesori și studenți etc.

Prima categorie îi cuprinde pe cei care evită mijloacele virtuale și tehnica în general. Aceștia preferă, pe cât de mult posibil, un stil de viață mai simplist, lipsit de conturi digitale pe rețelele de socializare, adrese de poștă electronică sau altceva de genul acesta. Tot în această categorie intră și cei

¹⁹² Jean M. TWENGE, *Generația internetului...*, p. 402. Sunt toleranți, hotărâți, independenți, determinați, deschiși, practici și precauți, însă au nevoie să se detașeze de tehnologia care îi stăpânește pentru a se deschide spre ceilalți față în față.

¹⁹³ Vezi Ofer ZUR, Azzia ZUR, *On digital immigrants and digital natives: How the digital divide affects families, educational institutions and the workplace*, http://www.zurinstitute.com/digital_divide.html#differences, accesat la 26.06.2019.

care nu dețin și nu doresc un telefon mobil, din anumite motive personale. Acest lucru nu înseamnă că nu sunt capabili să utilizeze tehnologia actuală, doar că nu reușesc să vadă o valoare pozitivă în mijloacele tehnice de informare și comunicare.

Din cea de-a doua categorie fac parte persoanele care adoptă tehnologia informațională, însă cu rețineri sau cu o anumită repulsie generată de incapacitatea lor de a se adapta acestor noi cerințe seculare. Aceștia utilizează internetul ocazional, doar în cazuri de necesitate urgentă. De cele mai multe ori evită operațiunile complexe, precum operațiunile bancare digitale, cumpărăturile online etc., manifestând prudență maximă în tot ceea ce presupune utilizarea internetului.

A treia categorie de imigranți sunt cei care adoptă noile provocări ale tehnologiei cu mult entuziasm, manifestând un interes, curiozitate și o dorință de a încerca ceva nou. Ei încearcă să țină pasul cu nativii digitali, descoperind o valoare pozitivă în internet și încercând să beneficieze din plin de toate aceste resurse digitale. Acestora le este mult mai simplu să comunice cu ceilalți, să păstreze legături de prietenie, să își verifice conturile digitale, poșta electronică etc. Capacitatea lor de utilizare a spațiului digital și a tehnologiei, în general, se îmbunătățește treptat, în special datorită ajutorului care vine din partea cunoscătorilor.

Există anumite diferențe chiar și între nativii digitali, fiind împărțiți în trei mari categorii, conform autorilor menționați¹⁹⁴. Prima categorie îi include pe acei tineri care nu sunt atrași sau nu manifestă nici o afinitate, față de tehnologia digitală. Chiar dacă dețin tehnologia necesară, nu se avântă cu atâta interes spre noile descoperi și invenții ale domeniului tehnologic. De cele mai multe ori dețin un telefon mobil simplu, deoarece în ziua de azi a devenit impropriu și incomod să nu ai un telefon mobil.

A doua categorie de nativi, denumiți „minimaliști”, constituie acea categorie de tineri utilizatori ai tehnologiei ce realizează și recunosc importanța acesteia în viața de zi cu zi, dar încearcă să se implice strict cât este necesar. Acești utilizatori caută informația online dacă sunt nevoiți, iar pe rețelele de socializare se loghează sporadic, o dată sau de mai multe ori

¹⁹⁴ Ofer ZUR, Azzia ZUR, *On digital immigrants and digital natives...*, http://www.zurinstitute.com/digital_divide.html#differences, accesat în 27.06.2019.

pe zi. Aceștia vor încerca mai degrabă să obțină indicații de orientare de la o persoană, în mod direct, decât să caute prin dispozitivul de localizare.

Cea mai mare parte dintre nativi sunt participanții activi și entuziaști, adică cea de-a treia categorie. Aceștia se bucură din plin de resursele tehnologiei digitale. Aceștia socializează constant și sunt conectați mereu pe rețelele de socializare, poșta electronică, atât pe computerul personal, cât și pe telefoanele inteligente de ultimă generație. Pentru orice problemă întâmpinată de-a lungul vieții, sunt obișnuiți să apeleze la Google pentru lămuriri. În general, această categorie de participanți entuziaști sunt la curent cu toate informațiile, știrile, filmele și toate jocurile video apărute pe piață, deoarece consideră internetul extrem de util și amuzant, principala modalitate de divertisment.

Desigur, uneori este dificil să încadrezi o persoană ca aparținând unei singure categorii, menționate anterior, deoarece fiecare persoană poate împrumuta anumite caracteristici ale tuturor categoriilor. Această împărțire dorește să scoată în evidență faptul că există numeroase tipuri de abordare și atitudini față de noile tehnologii ale informației și comunicării. Oamenii se comportă diferit atunci când vine vorba despre viața reală, dar se comportă diferit chiar și atunci când vine vorba de spațiul digital. Raportându-ne la frecvența cu care utilizăm aceste mijloace, putem să conștientizăm din ce categorie facem parte, devenind mai mult sau mai puțin dependenți de internet și de spațiul digital. La modul general, tânăra generație este din ce în ce mai puțin pregătită să abordeze problemele într-o manieră profesională, cu seriozitate și responsabilitate atât la școală, acasă, cât și la locul de muncă, obișnuiți fiind cu un stil de viață simplificat de tehnologie. Unii specialiști consideră că distanța dintre cele două generații este cauzată de modul în care creierul uman este obișnuit să prelucreze informația, de la modul linear și sistematic, la un mod haotic, asemănător unui bombardament informațional datorat tehnologiei multi-media și necesitatea multi-tasking-ului, adică prelucrarea în paralel a mai multor informații și acțiuni¹⁹⁵.

¹⁹⁵ Vezi Alex J. AUTRY Jr., Zane L. BERGE, „Digital natives and digital immigrants: Getting to know each other”, în *Industrial and Commercial Training*, nr. 43(7), Octombrie, 2011, pp. 460-466. Stimularea continuă a creierului uman afectează capacitatea acestuia de stocare,

Pe lângă împărțirea determinată de vârstă, putem face o categorisire similară, tot în aceeași manieră, bazată pe atitudinea sau relația unei persoane față de tehnologie. Astfel, putem spune că există o primă categorie de oameni care evită tehnologia în general și sunt obișnuiți cu o viață simplă. A II-a categorie îi include pe minimaliști, cei care simt o adevărată repulsie față de utilizarea tehnologiei. Aceasta este importantă, dar nu absolut necesară. A III-a categorie îi desemnează pe așa numiții „turiști” ai mediului digital, cei care se simt vizitatori ai acestui mediu. Aceștia sunt buni cunoscători ai tehnologiilor, dar se bucură sporadic de beneficiile acestora. Categoria a IV-a se referă la utilizatorii entuziaști, cei care se bucură de noile invenții ale tehnologiei și care participă activ în viața online. Există și o categorie de oameni mai avansată tehnologic, numiți „inovatori”. Aceștia nu numai că manifestă entuziasm în folosirea tehnologiei, dar se implică activ în dezvoltarea și îmbunătățirea acesteia¹⁹⁶. Ei pot să îmbunătățească tehnologia, dar pot să o facă dăunătoare pentru noi. În acest caz amintim prezența hackerilor în spațiul virtual. Ultima categorie se referă la cei care sunt total dependenți de tehnologie și o folosesc intens. Acești „supra-utilizatori” sunt foarte protectivi atunci când vine vorba de dreptul lor de a fi online și devin iritați sau chiar violenți atunci când tehnologia este indisponibilă. Toate aspectele mentale, fizice, psihice, emoționale, educaționale sau ocupaționale ale vieții lor devin puse sub amenințarea dependenței de tehnologia digitală. Deci, imigranții digital sunt, în general, părinții care își văd copiii înconjurați de tehnologie și amenințați de izolare și dependență. Pe de altă parte, imigranți sunt profesorii care consideră tehnologia un adevărat dușman al procesului educațional, datorită studenților care își petrec timpul navigând pe internet sau socializând chiar

selectare și prelucrare a informației. Astfel, creierul se obișnuiește cu o prelucrare cât mai rapidă a informației (impulsurile scurte), însă cu efecte negative pe termen lung, deoarece el nu devine obișnuit cu stocarea informației pe o durată lungă de timp, în memoria de lungă durată.

¹⁹⁶ Aici includem programatorii, dezvoltatorii de jocuri video, inginerii, profesioniștii în limbajul digital sau chiar hackerii, cei care sunt capabili să dezvolte anumite programe dăunătoare și viruși pentru a fura informații sau sume de bani din conturile bancare. Desigur, există diferite tipuri de hackeri, de la cei care sparg conturile rețelelor de socializare pentru distracție, la cei care trăiesc din asta, până la cei mai cumpliți teroriști și criminali sau cei ce urmăresc diferite interese politice. Vezi Steven LEVY, *Hackers, Heroes of the computer revolution*, Ed. Dell publishing, New York, 1994.

și în timpul orelor de studiu. Numai în măsura în care nativii digital de azi vor deveni părinții și profesorii de mâine, se va putea crea o unitate în gândire și o rezolvare a discrepanțelor dintre cele două categorii. Așadar, fiecare persoană se ghidează după anumite principii atunci când vine vorba despre tehnologie, acestea determinând, în cea mai mare parte, modul în care se implică în utilizarea ei.

Atitudinile tinerilor nativi digital față de tehnologie sunt mult mai deschise sau degajate spre deosebire de cele ale imigranților, iar acest lucru nu înseamnă că dețin automat un avantaj, spre deosebire de imigranți. Când vine vorba despre comunicare, ei preferă un limbaj simplu, prescurtat și tastarea rapidă a acestuia pe rețelele virtuale de socializare sau chat online, deci folosesc o formă de comunicare secvențială, uneori haotică. Sunt deosebit de intuitivi atunci când vine vorba despre învățare și educație, deoarece sunt obișnuiți cu un stil care le permite să experimenteze și să învețe din greșeli. Nu reflectă mult asupra problemelor, ci reușesc să descopere noi sensuri prin acțiune. Cărțile și manualele sunt orientative. Sunt adepty efortului minim, a rezultatelor directe și logice, considerând că așteptarea și răbdarea nu sunt valori. Procesează operațiuni diferite simultan și preferă învățarea din imagini sau videoclipuri în schimbul lecturării materialelor tipărite. În ceea ce privește locul de muncă, preferă să experimenteze cariere noi de-a lungul vieții, nefiind adepty ai stabilității. De cele mai multe ori sunt îngrijorați de starea lor și de satisfacerea nevoilor personale, neținând cont de oamenii din jurul lor. Ceea ce este îngrijorător este faptul că întreaga lor viață se petrece mai mult în spațiul digital și pe rețelele de socializare, scăpând din vedere viața reală. Multe dintre aspectele importante ale vieții rămân surprinse într-o fotografie încărcată online, apreciată sau nu de către prietenii virtuali. Acești tineri, plini de curaj, dar în același timp de instabilitate emoțională, își expun public viața și informațiile personale din dorința de a se afirma și de a se face cunoscuți de ceilalți. Preferă să își petreacă timpul liber online, distrându-se, decât să participe la diferite activități publice¹⁹⁷. Am reușit să surprindem doar o parte din

¹⁹⁷ Vezi Ofer ZUR, Azzia ZUR, *On digital immigrants and digital natives...*, accesat la 27.06.2019. Aceste caracteristici descriu, la modul general, atitudinile celor care fac parte din această categorie de utilizatori ai tehnicii actuale. Desigur, există diferențe clare între oameni, asupra modului în care adoptă aceste atitudini secularizante și globalizante ale postmodernității

caracteristicile acestei categorii de utilizatori ai tehnologiei informaționale, la care se pot adăuga și lipsa orientării spre partea spirituală a vieții, omiterea importanței câștigării sănătății mintale, psihice, fizice, emoționale etc.

La polul opus, se află caracterizarea imigranților digital. Putem trasa, de asemenea, câteva elemente și atitudini ale acestora pentru o mai bună înțelegere și aprofundare a problemicii discrepantei dintre cele două categorii. Spre deosebire de nativii digital, imigranții adoptă, în general, o poziție mult mai prudentă față de tot ceea ce se petrece în mediul virtual, după cum am arătat și anterior. Ei preferă, de cele mai multe ori, o comunicare directă sau telefonică cu persoanele din jurul lor, deci adoptă o formă de comunicare în timp real, care să le permită un contact cât mai firesc cu corespondentul lor. Preferă să primească informația secvențial, liniar și logic, acordând mai mult timp interpretării mesajului, deci sensului acestuia. Sunt înclinați să citească o carte din copertă în copertă, să primească știrile în scris, cu răbdare și calm. Sunt realiști și raționaliști în gândire. Sunt fideli, de cele mai multe ori, unui singur loc de muncă, o singură ocupație pe care tind să o perfecționeze de-a lungul vieții. Aceștia consideră că tinerii își irosesc mare parte din viață online, deoarece privesc internetul ca o lume separată de cea reală. Pun mare preț pe intimitate și se limitează la un număr relativ mic de prieteni, în special prietenii virtuali. Preferă să obțină o interacțiune calitativă cu cei din jur, nu doar legături de scurtă durată, fiind adepți ai stabilității. Tehnologia și internetul sunt bune, dar nu trebuie să ocupe un loc central în viața de zi cu zi a omului, deoarece riscăm să devenim sclavi ai tehnologiei de ultimă generație¹⁹⁸. În plus, această categorie de oameni este mai înclinată spre partea culturală, dar și spre partea spirituală, ceea ce nu înseamnă că sunt izolați de lumea din jurul lor. Am putea afirma că atitudinile și caracteristicile acestei categorii de utilizatori se apropie cel mai mult de modul în care, o persoană, un creștin, ar trebui să se comporte în mediul digital. Rămâne deschisă întrebarea dacă tinerii de azi, cei numiți

actuale. De asemenea, majoritatea elementelor menționate descriu, în mod cert, atitudinile specifice unei societăți aflate în plin proces de Secularizare și Globalizare, proces prin care omul se îndepărtează de cele spirituale, perene, alipindu-se excesiv de cele pământești, cele care nu vor reuși să aducă împlinire și sens persoanei umane.

¹⁹⁸ Ofer ZUR, Azzia ZUR, *On digital immigrants and digital natives...*, accesat la 27.06.2019.

nativi digital, vor devenii la rândul lor imigranții de mâine sau își vor păstra atitudinea și abilitățile de utilizare ale acestui mediu digital hybrid¹⁹⁹?

3.6. Cultivarea discernământului și a conștiinței morale

Prin conștiință omul se cunoaște pe sine. Ea este acea parte din om care-i „exprimă ființa, dar și legătura cu Dumnezeu și cu lumea”²⁰⁰. Conștiința omului este curată atunci când puterea discernământului său îl face să aleagă întotdeauna binele. Dacă se abate de la rău și alege binele atunci conștiința este curată, împăcată. Conștiința îl judecă pe om conform cu voia lui Dumnezeu, care există înlăuntrul lui ca lege morală înăscută și lucrează ca învățător sau judecător al lui²⁰¹. „Conștiința morală o avem prin natura noastră de la creare, dar noi trebuie să o educăm, să o cultivăm. Educația conștiinței morale începe în casă și se continuă la biserică și la școală”²⁰². Pentru buna dezvoltare a conștiinței morale este mereu necesară autocritica și supravegherea precum și respectarea poruncilor și a voii lui Dumnezeu. Fără o corectă raportare față de legea supremă divină, voința omului este instabilă, iar conștiința lui este adormită și coruptibilă. „Când omul nu se îngrijește de cultivarea conștiinței lui și se predă, fără discernământ, răului și păcatului, apare conștiința pervertită. Aceasta nu

¹⁹⁹ În concepția unor specialiști, caracteristica spațiului digital este hybriditatea deoarece face parte atât din mediul digital, electronic, cât și din spațiul geografic, este operat în mare parte de diverse mecanisme digitale, cât și de oameni diferiți. Este un spațiu nou, care împrumută atât caracteristicile realității, cât și cele ale virtualului. Anat BEN-DAVID, *Digital AlterNatives with a cause? Book 1: To be*, The centre for internet and Society, Ed. Hivos, 2011, p. 18.

²⁰⁰ Georgios MANTZARIDIS, *Morala Creștină II*, Ed. Bizantină, București, 2006, p. 32.

²⁰¹ „Căci, când păgânii care nu au lege, din fire fac ale legii, aceștia, neavând lege, își sunt loruși lege, ceea ce arată fapta legii scrisă în inimile lor, prin mărturia conștiinței lor și prin judecățile lor, care îi învinovătesc sau îi și apără, în ziua în care Dumnezeu va judeca, prin Iisus Hristos, după Evanghelia mea, cele ascunse ale oamenilor”. *Romani* 2, 14-16.

²⁰² †Andrei ANDREICUȚ, *Principii de morală creștină*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2011, pp. 127-128. În formarea conștiinței morale părinții, profesorii, preotul, mediul virtual, mijloacele media, toate au un cuvânt de spus. Conștiința omului este cea care îl ajută pe om atât înaintea săvârșirii faptei, în timpul săvârșirii, dar și după. Înainte de săvârșirea faptei, conștiința este legiuitoare, în timpul săvârșirii faptei aprobă sau dezaproabă fapta, iar după săvârșirea faptei este judecător prin muștrările conștiinței. Astfel, conștiința îl urmărește pe om întreaga viață și în toată activitatea lui.

doar că nu mai distinge răul de bine, dar chiar ajunge să socotească răul drept bine”²⁰³. În ziua de azi, multe dintre curente globalizante, dar în special cele secularizante, doresc să schimbe noțiunea de bine și de rău, inversând sau răsturnând toate valorile creștine, implicit ideea de conștiință.

Cum putem să ne educăm conștiința morală și să o pregătim pentru valorile secularizante venite prin spațiul digital? Posibilul răspuns la această provocare actuală prin care trecem, este să apelăm mereu la principiile fundamentale, tradiționale și universal valabile, ale moralei creștine, o morală nesimplificată de comoditatea secularizantă a epocii noastre, ci o morală clară, uneori strictă. Așa cum am menționat și în alt context, nu se cere o renunțare definitivă la mijloacele seculare de informare și comunicare, ci o apropiere prudentă, cu discernământ moral și conștiință curată. „Viața este complicată, iar principiile morale trebuie întotdeauna aplicate în funcție de context”²⁰⁴.

În aceeași măsură, o conștiință sănătoasă nu este câștigată prin faptele imorale săvârșite pe internet sau pe rețelele virtuale, ci se câștigă doar în relație cu legea lui Dumnezeu prin virtute și faptele bune, la fel ca în viața reală. „Doar în relație cu Dumnezeu omul conștientizează măreția binelui și grozăvia răului”²⁰⁵. Discernământul este acea capacitate a omului care-l ajută să aleagă întotdeauna binele și să nu dorească răul. Există și boli ale conștiinței, iar una dintre cele mai grave este laxismul moral. În mediul virtual aceasta este boala cea mai des întâlnită deoarece, în acest caz, conștiința este adormită și-l face pe om să-și neglijeze total obligațiile, slăbind conștiința morală, ajungând să considerăm faptele grave fiind neînsemnate²⁰⁶.

²⁰³ Georgios MANTZARIDIS, *Morala...*, p. 34.

²⁰⁴ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 75.

²⁰⁵ Georgios MANTZARIDIS, *Morala...*, p. 35. În relația cu Dumnezeu, omul câștigă o viață morală și o conștiință curată, iar omul va alege și va conștientiza mereu măreția binelui, deoarece Dumnezeu este Binele suprem și doar raportându-ne la acest bine vom ajunge la o stare desăvârșită. Tocmai de aceea legea lui Dumnezeu îl ghidează pe om spre bine, iar respectarea poruncii lui Dumnezeu este o nevoie ontologică a omului, pentru a ajunge la bine.

²⁰⁶ †Andrei Andreicuț, *Principii de morală...*, pp. 128-129. Cei care utilizează excesiv computerul ajung la o conștiință morală bolnavă deoarece nu se îngrijesc de viața spirituală și nu au o viață duhovnicească normală. Timpul îndelungat petrecut în acest mediu lipsit uneori de moralitate, îmbolnăvește treptat conștiința. În schimb, activitățile pozitive,

Adevăratele valori pozitive se nasc și se afirmă în conștiință, după cum arăta Lucian Blaga²⁰⁷. Internetul ne poate ajuta să ne dezvoltăm adevăratele valori, dar din păcate, poate la fel de ușor să distrugă adevăratele valori pozitive. Pentru ca lucrurile să decurgă întotdeauna natural, pozitiv și firesc, este necesar să ne ghidăm după valorile spirituale. Conștiința umană trebuie să trăiască într-un climat umbrat de valori duhovnicești. Pe de altă parte, trebuie să ținem cont că „moralitatea este co-esențială conștiinței, conștiința este în întregime cufundată în moralitate”²⁰⁸. Conștiința morală trebuie să fie trează și activă la orice persoană și în orice ipostază concretă a vieții. „Simțul moral este virtualmente prezent la toți oamenii, chiar și atunci când pare a fi la toți în letargie”²⁰⁹, iar dacă acesta este prezent atunci îl menținem într-o stare de veghe prin exercițiul discernământului.

Suntem înconjurați de judecăți etice în orice ipostază a vieții noastre și suntem nevoiți, în mod firesc, să apelăm la normele de conduită morală care sunt puncte de reper și normalitate. În orice context, omul trebuie să aibă o judecată dreaptă, etică, iar acțiunile lui trebuie să fie îndreptate spre bine. A avea o conștiință morală bine dezvoltată înseamnă a ține cont de fiecare decizie pe care o luăm, dar și de consecințele care decurg dintr-o anumită acțiune. O conștiință morală bine cultivată prin practicarea virtuților creștine, nu îmi dă voie să greșesc nici atunci când utilizez computerul pentru a naviga pe internet sau când comunic cu o altă persoană. Aceeași conștiință bine conturată nu îmi va permite să jignesc sau să fac vreun rău, chiar dacă utilizez internetul, deoarece judec lucrurile în măsura iubirii lui Dumnezeu pentru oameni, iubire care există și între oameni. Această conștiință morală, care este glasul lui Dumnezeu din om, nu mă lasă să păcătuiesc, utilizând internetul, dar dacă o fac, această conștiință mă muștră pentru fapta săvârșită și mă judecă negreșit²¹⁰.

faptele bune săvârșite chiar și în mediul virtual, consolidează conștiința omului. În tot acest demers este implicat și discernământul omului.

²⁰⁷ Lucian BLAGA *apud*. Isidor TODORAN, *Bazele axiologice ale binelui*, Ed. Omniscop, Craiova, 1996, p. 76.

²⁰⁸ Vladimir JANKELEVITCH, *Paradoxul moralei*, Ed. Echinoc, Cluj-Napoca, 1997, p. 6.

²⁰⁹ Vladimir JANKELEVITCH, *Paradoxul moralei...*, p. 10.

²¹⁰ Bogdan GABOR, *Influența Facebook-ului...*, p. 76.

„Oamenii se comportă diferit atunci când interacționează cu tehnologia decât față în față cu lumea reală”²¹¹. Acest lucru se datorează faptului că privim lumea digitală ca pe o lume lipsită de orice formă de moralitate, o lume a libertății desăvârșite, unde nu trebuie să dăm socoteală nimănui pentru faptele noastre. Însă, ceea ce se întâmplă „în lumea virtuală afectează lumea reală și invers”²¹².

Oamenii au fost întotdeauna mai buni la a inventa unelte sau instrumente noi, decât a le folosi cu înțelepciune²¹³. Aceeași afirmație este valabilă și pentru modul în care omul actual se raportează la tehnologia informației digitale. Ne grăbim să adoptăm noi tehnologii inovative fără să evaluăm corect implicațiile acestora.

Panayotis Nellas are o poziție fermă în legătură cu cadrul tehnologic secular, în jurul căruia persoana umană își desfășoară activitatea. Cadrul tehnologic nu trebuie să constituie un pericol pentru umanitate, iar din punct de vedere creștin ortodox, el nu trebuie să conducă la autonomizare. „Aceste cadre tehnologice funcționează corect, au sens și pot să nu înstrăineze, ci să ajute viața, atunci când îl servesc pe om, iar nu când îl silesc să le slujească”²¹⁴. Atitudinea și datoria omului față de cadrul tehnologic actual este aceea de a se așeza pe sine însuși drept măsură și criteriu. Datoria „este aceea de a crea în ele deschideri, de a se preocupa cu conștiinciozitate și a lucra intens astfel încât realitățile inferioare să se proiecteze întotdeauna în cele superioare”²¹⁵.

„Internetul și calculatorul nu ne modifică doar gândirea, memoria și atenția, ci și comportamentul social”²¹⁶. Dacă ne petrecem mult timp pe Facebook sau pe oricare altă rețea de socializare, este evident că ne petrecem

²¹¹ Mary AIKEN, *The cyber effect. Psihologia comportamentului uman în mediul online*, Trad. Vasile Bontaș, Ed. Niculescu, București, 2019, p. 12.

²¹² Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 12.

²¹³ Yuval Noah HARARI, *21 Lessons for the 21st Century*, Ed. Jonathan Cape, Londra, 2018, p. 7.

²¹⁴ Panayotis NELLAS, *Cadrelle tehnologice occidentale ale vieții și Biserica Ortodoxă*, în Panayotis NELLAS, *Ortodoxia – divino-umanism în acțiune. Studii și articole*, Trad. Ioan I. Ică Sr., Ed. Deisis, Sibiu, 2013, p. 229.

²¹⁵ Panayotis NELLAS, *Cadrelle tehnologice...*, p. 230.

²¹⁶ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 100. Ne punem întrebarea dacă rețelele de socializare sunt cu adevărat mijloace prin care ne formăm prietenii și legăturile sociale? Dimpotrivă, realitatea demonstrează că suntem mai însingurați și mai nefericiți, chiar dacă avem o listă de prieteni consistentă.

mai puțin timp în viața reală. Iar consecința acestui fapt se resimte în viața reală unde acumulăm emoții, frustrări, nemulțumiri, neîmpliniri, muștrări de conștiință etc. Atunci când discutăm sau când învățăm despre modul în care trebuie să ne purtăm cu oamenii în societate, nu există nici un substitut tehnic. Pur și simplu avem nevoie de contact direct, fără mediator virtual, avem nevoie să retrezim în conștiința noastră importanța aproapelui ca persoană, în care mă oglindesc pe mine însumi.

În contextul actual, în care tehnologia și mecanicismul tind să facă parte din ce în ce mai mult din viața societății și a persoanei umane, se vorbește despre capacitatea tehnologiei de a prelua controlul. Dacă tehnologia actuală își pune amprenta asupra vieții omului, atunci singura opțiune este apelul la propria conștiință și la puterea de decizie a fiecărui utilizator. Există păreri conform cărora, mașinile ce ne sprijină activitatea zilnică trebuie înzestrate sau programate cu o capacitate de decizie proprie, un set de norme morale după care să se ghideze, în special când ne referim la inteligența artificială²¹⁷. Cu toate acestea, responsabilitatea pentru efectele pe care tehnologia informației o va avea asupra întregii lumi, îi revine în totalitate omului. Omul nu poate sădi în mașinărie conștiința morală, ci poate doar să programeze mașinăria în chip mecanic, ca aceasta să acționeze într-un anumit fel, într-un context dat. Tendința omului este de a evolua spre automatizare și artificialitate, însă acest fapt nu îl scutește de asumarea unei răspunderi pentru eventualele eșecuri pe care tehnologia informațională o va avea asupra persoanei umane, asupra întregii existențe. Chiar dacă în prezent se vorbește despre posibilitatea implementării inteligenței artificiale, adică întâlnirea dintre om și mașină, totuși răspunderea morală îi revine exclusiv persoanei umane, autorului tehnologiei digitale.

Cercetările arată că „folosirea abuzivă a mijloacelor media pot degenera în patologii nemaîntâlnite până acum. Respectiva afirmație se

²¹⁷ Vezi Laura PANĂ, „Etica informațională și inteligența morală”, în *Noema*, vol. 5, 2006, pp. 116- 145. Există multe dificultăți în încercarea de a programa mașina să aibă o atitudine morală, asemenea ființei umane. Conduita morală este o structură complexă ce presupune: experiență, personalitate morală, valori morale, inteligență morală, competență, conștiințiozitate, exercițiu, sentimente, trăiri etc. Toate aceste elemente umane nu pot să fie transferate pur și simplu mașinăriei, ceea ce ne duce la concluzia că nu mașina trebuie să își asume răspunderea morală, ci omul.

bazează pe rezultatele unui studiu asupra tulburărilor provocate de folosirea abuzivă a mijloacelor video în special asupra copiilor”²¹⁸. Mijloacele media provoacă de cele mai multe ori stresul și neputința de a ne controla. S-a demonstrat că tinerii intră mai greu în relație cu alte persoane, manifestând o puternică incapacitate de a-și exprima sentimentele și emoțiile. Neputința lor de a intra în contact cu ceilalți se explică doar dacă înțelegem faptul că relațiile digitale, cu care tinerii sunt obișnuiți, nu au aceeași valoare, asemenea relațiilor din viața reală. Ele presupun un grad redus de implicare, iar rezultatele sunt pe măsură. În schimb, o relație în viața reală presupune mai multă implicare, mai multă căldură, mai multă apropiere și contact, bucurie și satisfacție. În acest context reafirmăm importanța discernământului personal, existența echilibrului și a limitelor. „Ne place să credem că tentația ne copleșește, suntem oameni slabi, fără control. Totuși, nu aceasta ne învață creștinismul, care ne spune că avem capacitatea de a ne controla”²¹⁹. Noile tehnologii sunt provocări ale autocontrolului, iar morala creștină ne învață cum să fim echilibrați. Internetul este un exercițiu al libertății și al auto-controlului pentru câștigarea libertății religioase²²⁰.

Care este motivul pentru care simțim uneori că suntem copleșiți de stresul cotidian? „Nu situațiile neplăcute cauzează stresul, ci senzația că ești expus acestora fără a putea face ceva”²²¹. Resimțim stresul atunci când nu deținem controlul asupra lucrurilor. Avem nevoie de exersarea autocontrolului atunci când operăm, în special cu spațiul digital, pentru a face față ritmului alert și stresant în care ne-am angajat. Avem nevoie de fixarea unui scop pe termen lung bine definit. De asemenea, trebuie mereu să învățăm să renunțăm la ceea ce ne-ar crea plăcere pentru moment, în vederea atingerii scopului stabilit. Autocontrolul presupune flexibilitate, dar și renunțare, pentru a dobândi un bine ulterior.

²¹⁸ „Biserica în Mass-media sau Mass-media în Biserică”, în *Altarul Banatului*, an XIV (2003), nr.7-9, iulie-septembrie, p. 4.

²¹⁹ Biserica în Mass-media..., p. 5.

²²⁰ Vezi Jude BOTELHO, *Using the internet for religion: a study of the possible use of the internet for religious purposes among the Catholics of the Archdiocese of Mumbai, India*, University of Westminster, 2005, pp. 56-57.

²²¹ Manfred SPITZER, *Demența digitală...*, p. 216.

Atunci când abordăm mijloacele media avem nevoie de puterea discernământului, clarificându-ne adevăratele intenții și motive pentru care intenționăm să utilizăm tehnologia seculară²²². Dacă experiența noastră cu mijloacele de comunicare în masă ne aduce mai aproape unii de ceilalți, atunci într-adevăr aceste mijloace își îndeplinesc scopul. Într-un context actual secularizant, în care idolatria reprezintă o valoare în sine, avem nevoie de discernământ, deoarece riscăm să transformăm orice ne înconjoară într-un dumnezeu fals²²³. Este important să-L descoperim pe Dumnezeu în orice lucru, în orice persoană, dar este și mai important să nu vedem în orice lucru un dumnezeu.

Nu este nevoie de o știință specială care să ne învețe să utilizăm corect spațiul digital, ci este nevoie de „știința moralei creștine”. Un stil de viață creștin, acompaniat de o morală bine fundamentată pe reguli clare, reprezintă modalitatea prin care putem să separăm conținutul pozitiv de cel negativ. „Știința valoroasă pune accentul pe starea de echilibru”²²⁴, iar în acest context, morala creștină se pliază perfect, deoarece susține echilibrul ca valoare. „Tehnologia nu este bună sau rea în sine. Este neutră și pur și simplu mediază comportamentul, ceea ce înseamnă că poate fi folosită bine sau rău de către umanitate”²²⁵.

Așadar, puterea discernământului moral urmărește întotdeauna binele și adevărul, evitând ceea ce este negativ. „În lumea internetului poate fi greu de aflat care este adevărul. Pe de o parte, fiindcă lumea digitală este o lume construită, însă una construită de o mulțime infinită de mâini, urmărind diferite planuri. Iar pe de altă parte fiindcă pare tot mai dificil să ieșim din această realitate construită de noi”²²⁶.

²²² Ioan C. TEȘU, *Creștinul, în lumea digitală...*, pp. 281-284.

²²³ Vezi Teresa BLYTHE, Daniel WOLPERT, *Meeting God in Virtual reality. Using spiritual practices with media*, Ed. Abingdom Press, Nashville, 2004, p. 50.

²²⁴ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 21.

²²⁵ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 21. Atunci când comportamentul uman suferă mutații în mediul digital, acesta se poate întoarce în viața reală, devenind o normă sau un comportament de zi cu zi. Există, deci, o reciprocitate între experiențele ce se petrec în mediul digital și cele ce se petrec în viața reală.

²²⁶ Michael Patrick LYNCH, *Internetul nostru...*, p. 75.

3.7. Responsabilitatea pentru utilizarea corectă a internetului

Societatea actuală se bazează pe ideea de dezvoltare continuă sub toate planurile, iar tehnologia susține acest demers în care omul contemporan s-a angajat. Caracteristicile de bază ale civilizației actuale sunt așadar, tehnologia și mecanicismul. Toate mecanismele făurite, în decursul timpului, de către ingeniozitatea umană, ce aveau ca scop împlinirea nevoilor de bază ale omului, îi oferă astăzi o reorientare a scopului său, o denaturare a sensului său pe pământ. Astfel, omul devine rob al mecanicismului și al tehnologiei seculare, căutând să inventeze noi scopuri și nevoi²²⁷, pe care, ulterior, încearcă să le îndeplinească, înscriindu-se în acest cerc vicios. Nu negăm utilitatea evoluției tehnicii și buna întrebuințare a acesteia²²⁸, însă, în societatea actuală tehnologia are tendința să înlocuiască rolul ființei umane, al muncii pe care o săvârșește. Exemple concrete sunt: inteligența artificială și roboții programați să imite comportamentul uman. Omul își manifestă capacitatea creatoare tot mai puțin²²⁹, raportându-se în chip mecanic asupra muncii sale, sau înlocuind îndeletnicirea sa cu diversele mașinării și obiecte tehnice, în speranța că îi vor ușura activitatea zilnică.

În aceeași măsură, tehnologia informării și a comunicării are influențe negative asupra omului, prin înlocuirea scopului pe care

²²⁷ Vezi Georgios MANTZARIDIS, *Morala creștină II*, Trad. Constantin Coman, Ed. Bizantină, București, 2006, pp. 437-447. Mai mult, această dominație a tehnologiei despre care se vorbește în contemporaneitate susține un stil de viață comod, confortabil și lipsit de griji, promovează senzualitatea și păcatul, fapt pentru care este nevoie de un efort considerabil pentru a depăși aceste probleme și pentru a restabili scopul principal al omului, ce nu se află în această lume, ci în Împărăția iubirii Treimice.

²²⁸ Îmbunătățirea condițiilor de trai, a sănătății, creșterea mediei de viață, noile modalități de tratare a bolilor, accesul la informație și comunicare rapidă etc. Sunt doar câteva exemple de bună întrebuințare a tehnologiei, însă acestea aduc cu sine noi provocări și nevoi pentru omul actual.

²²⁹ Referindu-se la acest subiect, Mantzaridis tratează raportul dintre arta-meșteșug, cea care îl înobilează pe om și mașinăriile ce ar trebui să îi simplifice existența, dar care defapt, o îngreunează: „În lumea noastră supremația nu o mai are arta-meșteșug, ci mașina. Artameșteșug imită natura, sau chiar încearcă să o completeze, pe când mașina vine în opoziție cu natura, cu toate că este obligată să se supună legilor acesteia. Desigur artameșteșug, ca îndemânare, creează și mașina...Civilizația, ca și lumea de astăzi, nu este tehnocratică, așa cum se spune de obicei, ci mecanicistă, deoarece nu domină artameșteșug, ci mașina. Supremația nu o au oamenii ce țin de sfera mai largă a artei-meșteșug, ci oamenii mașinii.” Georgios MANTZARIDIS, *Morala creștină...*, p. 439.

tehnologia o are cu alte scopuri mai puțin importante. Omul trebuie să fie cel care să direcționeze tehnologia, spre împlinirea scopului său, dar defapt, de cele mai multe ori sesizăm că omul contemporan se lasă condus și direcționat de către tehnologie²³⁰. Nu utilizarea tehnologiei este problema, ci utilizarea acesteia în exces, iar excesul duce întotdeauna la efecte negative atât în plan personal, cât și în plan comunitar.

Pentru a menține pasul în acest context al progresului și al evoluției tehnologice, avem nevoie de un imediat progres moral, concretizat prin reafirmarea principiilor creștine și prin reasumarea utilizării corecte a tehnologiei, în general. Este nevoie să reintroducem și să reafirmăm, în conștiința colectivă, importanța persoanei umane în centralitatea creației, deoarece mașinile și tehnologia, care servesc nevoilor practice ale omului, nu sunt în stare să cultive persoana umană și lumea interioară, duhovnicească. Omul este utilizatorul responsabil al tehnicii, stăpân în sensul pozitiv al creației, nu instrument al acesteia.

Există o responsabilitate morală pentru fiecare faptă săvârșită a omului. Există, de asemenea, o responsabilitate și pentru faptele ce le omitem să le săvârșim, cele care suntem datori să le săvârșim, dar nu o facem din anumite motive. În cazul de față, suntem îndreptățiți să afirmăm că avem o răspundere morală pentru utilizarea internetului și pentru modul în care ne comportăm în acest mediu digital. Chiar și din acest mediu, comportamentul fiecăruia poate să fie, la fel de bine conturat, precum în viața reală. Vorbele, acțiunile și atitudinile din spațiul digital au repercusiuni în viața reală.

Internetul și tehnica au schimbat profund modul în care ne raportăm la realitățile din jur, având o influență și asupra activității noastre din viața reală. Din punct de vedere moral, omul este responsabil pentru acțiunile sale. Răspunderea pentru faptele sale este privită atât în raport cu sine însuși, cu aproapele și cu Dumnezeu, deoarece responsabilitatea îmbracă atât o dimensiune personală cât și una comunitară²³¹. Cu atât mai mult,

²³⁰ „Nu doar tehnologia slujește ca unealtă omului, ci și omul ca unealtă tehnologiei”. Georgios MANTZARIDIS, *Morala creștină...*, pp. 441-442.

²³¹ Este necesară o reîmprospătare a atitudinii responsabile a omului din zilele noastre deoarece există numeroși factori postmoderni, dintre care amintim fenomenele globalizării și secularizării, care încearcă o reconfigurare tot mai accentuată a vieții spirituale, o depersonalizare a omului. Se propune, tot mai insistent, o schimbare rapidă a valorilor tradiționale. „Este imperios necesar ca timpurile noastre să creeze o conștiință a

omul este responsabil pentru faptele sale și atunci când utilizează suportul tehnic al epocii actuale, pentru atingerea scopurilor urmărite. Acțiunile omului efectuate în spațiul virtual nu sunt lipsite de valoare și responsabilitate morală, oferind omului actual posibilitatea de a progresa sau chiar de a regresa, din punct de vedere moral.

Fie că dorim să comunicăm cu cineva, fie că dorim să căutăm un conținut în spațiul digital, avem datoria morală să ne raportăm la acest spațiu, în același mod în care ne raportăm cu oamenii în lumea reală. Spre exemplu: utilizarea internetului, a blogurilor de discuții, la fel ca rețelele de socializare sau toate celelalte funcții ale spațiului digital ridică sau sugerează o serie de implicații etice. În primul rând, se cere o metodă de abordare și acționare cu deplină sensibilitate morală, deoarece operăm cu diferite alegeri etice. Este importantă folosirea discernământului și a judecății morale în vederea obținerii unor rezultate pozitive, eliminând comportamentele inadecvate. Tot în acest cadru, este potrivit să ne construim un caracter moral solid, care să ne ofere curajul de a face alegeri etice și morale pertinente. Nu în ultimul rând, este importantă motivarea de a dori binele și bunăstarea morală, dar și de a acționa în conformitate cu aceste principii. Așadar, elementele cheie în acest tip de abordare sunt: sensibilitatea morală, discernământul moral, judecata morală, caracterul moral, acțiunea concretă și motivarea²³².

Internetul modifică lumea și percepția despre lumea în care trăim. Se înaintează într-un ritm alert în direcția „degradării valorilor tradiționale, a relațiilor personale și comunitare, a vieții de familie, a moralei sociale și individuale”²³³. Însă, este de datoria fiecăruia ca aceste influențe secularizante să fie evitate, anulate în plan personal. Este firesc ca spațiul

responsabilizării faptelor personale și ale celor comunitare, cu scopul de a-i furniza faptei umane și felului de a fi al omului în lume un alt suport, de esență divină, decât cel firav și trecător pe care i-l propune societatea actuală postmodernă, individualizantă, materialistă până la limitele negării lui Dumnezeu, o societate caracterizată de consumism, de haosul cvasi-valorilor, de căutări ale finalităților false, de pierderi de ritm și sens duhovnicesc.” Ștefan ILOAIE, *Responsabilitatea morală personală și comunitară*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, pp. 363-364.

²³² Ric JENSEN, *Blogola, Sponsored Posts and the Ethics of Blogging*, în Bruce E. DRUSHEL, Kathleen GERMAN, *The ethics of emerging media...*, pp. 213-215.

²³³ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane...*, p. 14.

cibernetice să schimbe modul în care percepem realitatea, deoarece „experiențele noi și mediile noi creează noi moduri de gândire. Împrejurimile plăcute și frumoase pot stimula simțurile și accentua creativitatea. Ființele umane vor să fie stimulate. Iar această nouă frontieră cibernetică oferă asta cu siguranță”²³⁴. După câteva decenii de migrare în masă spre acest nou mediu digital, ne dăm seama cât de familiar este acest spațiu pentru noi, iar pe de altă parte, cât de mult putem încă să îl aprofundăm, să-l descoperim și să-i oferim noi sensuri și întrebuințări. Următorul paragraf descrie cât de complex și dinamic este spațiul cibernetic:

„Acesta este paradoxul spațiului cibernetic. În unele aspecte, lucrurile au rămas la fel. Oamenii de afaceri încă mai socializează pentru a face bani. Prietenii comunică. Oamenii încă se îndrăgostesc. Adolescenții sunt încă obsedați de aspect. Copiii încă se joacă împreună. Dar sunt cu toții singuri, uitându-se în ecranele diverselor dispozitive pe care le au, mai degrabă decât unul la altul. Cum va influența această nouă realitate evoluția oamenilor? Și cum vor modela ei, la rândul lor, societatea”²³⁵?

Ritmul alert al schimbărilor în planul digital nu trebuie să influențeze sub nici o formă judecata morală și raportarea noastră la valorile tradiționale, ci trebuie să învățăm să ținem ritmul acestor momente de tranziție, responsabilizându-ne:

„Prietenii și rețelele noastre de cunoștințe au crescut exponențial. Pe măsură ce intrăm în legătură cu un număr mai mare de oameni decât oricând înainte, devine mai greu să ținem evidența unui număr incredibil de contacte sociale și să ținem pasul cu comportamente care evoluează rapid, noi norme, noi maniere de abordare. Ritmul schimbărilor tehnologice poate fi prea rapid și pentru societate, dar și pentru noi ca indivizi”²³⁶.

Avem nevoie să începem să regândim lucrurile, să vorbim mai mult cu cei din jur și să oferim soluții concrete problemelor spațiului digital, iar pentru aceasta avem nevoie de o abordare transdisciplinară. Fiecare

²³⁴ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 327.

²³⁵ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 328. Este dificil să oferim un răspuns clar acestei întrebări, însă este cert că nu putem să fim pasivi față de fenomenul digital, ci trebuie să adoptăm o măsură preventivă pentru ca să reușim să prevenim aceste procese, iar măsura evidentă este echilibrul.

²³⁶ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, pp. 327-328.

domeniu al societății devine responsabil în acest sens. Nu mai avem timpul necesar să așteptăm și să observăm cum oamenii experimentează și gestionează spațiul digital, trecând printr-o serie de eșecuri sau probleme grave, ci avem nevoie ca toți să conștientizăm pericolele. Desigur, tendința fiecăruia este de a susține că schimbarea începe cu celălalt, însă efortul fiecăruia contribuie într-o anumită măsură la progresul comun: „Știința, industria, guvernele, comunitățile și familiile trebuie să-și unească eforturile în scopul de a crea o foaie de parcurs pentru mersul înainte al societății”²³⁷. Avem nevoie să înțelegem ce se întâmplă în realitate, înainte ca realitatea secularizantă să își pună amprenta, iremediabil, asupra identității noastre:

„Depindem de tehnologia IT ca să ne asigurăm mijloacele de trai și stilul de viață, utilitățile, relaționările, educația. În același timp, avem puține (sau nu avem nimic) de spus despre această nouă frontieră, în limitele căreia trăim cu toții și în care ne petrecem o atât de mare parte din viață...Înainte să ne adaptăm și să ne obișnuim cu noile condiții, să ne asigurăm că acesta este locul în care vrem să fim”²³⁸.

Despre tehnică, în general, nu putem afirma că este bună sau rea deoarece nu are valoare morală pozitivă sau negativă în sine, ci în măsura în care omul îi oferă aceste conotații. Tehnica a avut mereu rolul de a ușura munca omului și de a-i face existența mai ușoară²³⁹. Depinde de fiecare persoană ce valență oferă tehnicii actuale prin modul în care o întrebuințează. Deci, suntem responsabili de imaginile sau de cuvintele care ajung la noi prin mijloacele informatice actuale și suntem la fel de responsabili și pentru actele care le săvârșim folosindu-ne de internet. Devenim responsabili atât pentru conținutul care ajunge la noi, pentru

²³⁷ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 330.

²³⁸ Mary AIKEN, *The cyber effect...*, p. 331.

²³⁹ Paradoxal, tehnologia a ajuns să ne supună și să ne răpească mai mult timp, să ne îngreuneze, în aceeași măsură în care reușește să ne ajute. Omul contemporan omite faptul că tehnologia actuală a ajuns să fie mai mult decât un ajutor pentru el. Acordăm atenție mult prea mare evoluției tehnicii moderne și ajungem să fim robiți și supuși acestei tehnologii. Hipertehnologizarea societății actuale și a omului contemporan, revoluția electronică, sunt semne vizibile ale globalizării și consumismului, iar toate acestea vor produce efecte nebanuite asupra întregii ființe a omului, care va uita că scopul său nu este unul material, ci unul transcendent. Vezi Olivier CLEMENT, *Adevăr și libertate. Ortodoxia în contemporaneitate. Convorbiri cu Patriarhul ecumenic Bartolomeu I*, Ed. Deisis, Sibiu, 1997.

conținutul pe care îl accesăm, dar devenim la fel de responsabili și pentru conținutul pe care îl distribuim mai departe, în spațiul digital public, pe rețelele de comunicare, loc în care fapta și cuvântul au același efect asupra aproapelui, la fel ca în viața reală.

Creștinul va susține viața de familie, iar părinții au responsabilitatea educării și creșterii copiilor în spiritul valorilor morale creștine. Computerul și internetul îi poate ajuta, în acest sens, dar în același timp, poate crea dificultăți atât tinerilor cât și părinților. Este indicat să se stabilească un program, atât pentru noi cât și pentru copii, pe care să-l respectăm atunci când utilizăm spațiul digital. La o vârstă mică, accesul la anumite site-uri trebuie limitat sau restricționat, părintele urmărind activitatea copiilor. Părinții vor discuta cu tinerii și le vor explica care sunt responsabilitățile utilizării computerului²⁴⁰. Dacă este utilizat în mod responsabil, internetul poate să devină un prieten și un sprijin al activităților noastre zilnice. Totuși, există un risc major ca tinerii să fie expuși, în mod voit sau nu, unor activități și conținuturi ilegale, abuzive, vulgare, ofensatoare sau obscene. Conținutul acestor materiale este de cele mai multe ori pornografic. De aici rezultă răspunderea pe care o au părinții de a-i învăța pe copii să se ferească de acest gen de conținuturi sau de a instala anumite programe de protecție și filtre, împotriva acestor pericole. „Impactul lor asupra moralității sau dezvoltării psihice a copilului depinde de factori precum vârsta, maturitatea emoțională sau contextul expunerii”²⁴¹. Chiar și instituțiile de învățământ ar putea face cunoscută elevilor nevoia de responsabilizare în momentul utilizării internetului. Informarea elevilor ar putea conține sfaturi cu privire la atitudinea sau reacția copiilor în anumite situații concrete și cum trebuie ei să se ferească de acestea. Concludent în acest sens este Consiliul Pontifical pentru Comunicațiile Sociale, în următorul pasaj:

²⁴⁰ Este necesar să se poarte discuții despre anumite subiecte ce țin de responsabilitatea în calitate de utilizator al internetului, precum: postarea unor imagini, descărcarea ilegală a diferitor materiale, efectele folosirii unui limbaj nepotrivit pe rețelele de socializare asupra prietenilor etc.

²⁴¹ Ghidul utilizării în siguranță a Internetului, București, 2014, p.40. Disponibil în format electronic la adresa: http://www.salvaticopiii.ro/upload/p0001000100010000_Ghid%20SigurInfo%20165x235%20ref.pdf, accesat în 17.08.2016.

„Mulți indivizi și grupuri împart responsabilitatea în acest domeniu. Toți utilizatorii Internetului sunt obligați să-l folosească într-o manieră informată și coerentă în scopuri morale: părinții ar trebui să-și ghideze și să controleze copiii în folosirea acestuia. Școlile și celelalte instituții și programe educaționale pentru copii și adulți ar trebui să asigure formarea în vederea unei utilizări cu discernământ a Internetului ca parte a unei educații complexe despre media, care să includă nu numai abilitățile tehnice – «cunoștințe de informatică» și tot ceea ce acestea presupun – dar și capacitatea de a evalua în mod documentar și judicios conținutul său. Cei ale căror decizii și acțiuni contribuie la formarea structurii și conținutului Internetului, au o datorie deosebit de serioasă în practicarea solidarității în serviciul binelui comun”²⁴².

Dacă în spațiul digital circulă, cu o viteză amețitoare, informație și conținut diversificat, atunci este nevoie să adoptăm un spirit selectiv, supunând informația unei analize critice responsabile, potrivit valorilor moralei creștine după care ne ghidăm la orice pas. Nu trebuie să considerăm că faptele săvârșite în acest spațiu vor fi trecute cu vederea, ci vor fi supuse judecății, asemenea faptelor din viața reală²⁴³. Aceleași principii scripturistice sunt valabile și ne atrag atenția asupra libertății noastre de acțiune și de exprimare în spațiul virtual, după cum relatează Apostolul Pavel: „*Toate îmi sunt îngăduite, dar nu toate îmi sunt de folos*” (1Cor.6,12), iar în Epistola I către Tesaloniceni, același Apostol Pavel îndeamnă: „*Toate să le încercați; țineți ce este bine. Feriți-vă de orice înfățișare a răului.*” (I Tes. 5, 21-22) În acest context, internetul sau spațiul digital poate să fie uneori o înfățișare a răului, față de care avem datoria morală să adoptăm o atitudine responsabilă²⁴⁴ și precauță pentru a nu leza, sub nici o formă, buna dezvoltare spirituală a sufletului.

²⁴² Consiliul Pontifical pentru Comunicații Sociale, *Etica în internet...*, n. 15.

²⁴³ Vezi Matei 12, 36: „Vă spun Eu vouă că pentru orice vorbă deșartă pe care o vor rosti, oamenii vor da socoteală în ziua judecății.”

²⁴⁴ Cu ocazia zilei mondiale a rețelilor de socializare, 30 iunie 2019, Patriarhul Daniel al Bisericii Ortodoxe Române, a transmis mesajul său în care atrage atenția slujitorilor și creștinilor ortodocși, deopotrivă, asupra pericolelor spațiului digital. El îndeamnă la utilizarea cu discernământ și cu măsură a rețelilor sociale virtuale atât în viața personală, cât și în activitatea misionară, pastorală sau profesională. Accentul trebuie să cadă mai cu seamă pe zidirea directă a comuniunii în iubire între semeni, o comuniune reală, bazată pe o comunicare directă cu prietenii, familia, cunoscuții etc. Vezi https://adevarul.ro/news/societate/patriarhul-daniel-In-epoca-actuala-comunicarii-instantanee-nevoie-cultivarea-discernamentului-digital-1_5d18a520892c0bb0c6f715a6/index.html, accesat în 29.11.2019.

Astfel, resimțim nevoia asumării unei responsabilități morale pentru utilizarea, sub orice formă, a spațiului digital, conștientizând faptul că acțiunile noastre pot avea anumite repercusiuni și efecte negative, cu totul nebanuite, asupra celorlalți utilizatori. Dacă internetul reprezintă un spațiu al exprimării libere, un loc în care pericolele sunt reale²⁴⁵, atunci această libertate nu trebuie să se transforme într-o formă de libertinaj absolut, considerând că este permis orice comportament. Spre exemplu, folosirea unui limbaj și a unui comportament vulgar, obscen, în spațiul digital, va atrage după sine un răspuns și o reacție pe măsura acestui comportament negativ. În schimb, prin folosirea unui limbaj politicos, decent, care să respecte normele morale universale de comunicare, atunci și răspunsul va fi identic. Libertatea înțeleasă corect ne dă posibilitatea să selectăm în spațiul digital: ce vizualizăm, ce ascultăm, ce comunicăm, cu cine comunicăm, cum ne informăm, cum ne lăsăm influențați etc.

3.8. Principii de morală creștină în spațiul digital

Scopul cinstit presupune mijloace cinstite. Pentru a duce la bun sfârșit o activitate sau pentru a îndeplini un anumit scop este nevoie ca demersul să fie unul bun, adică să urmărească anumite principii. Aceeași idee o exprimă și Sfântul Vasile al Kineșmei: „Mărețele scopuri creștine cer, spre a fi atinse, mijloace creștinești. Creștinismul nu cunoaște principiul «scopul scuza mijloacele»”²⁴⁶. Înșelăciunea sau minciuna nu încap în această

²⁴⁵ Vezi Carol TRUETT, Alan SCHERLEN, John TASHNER, Karen LOWE, „Responsible internet use. Steps to follow and advice to consider for protecting students from inappropriate material and helping them to be responsible internet and web users”, în *Learning and leading with technology*, Martie, 1997, pp. 52-55. Este nevoie să învățăm să ne ferim și să blocăm anumite conținuturi inadecvate ale spațiului virtual, precum imaginile pornografice, erotice etc., deoarece ele pot produce anumite dereglări la nivelul psihologic sau chiar la nivel comportamental, în special în cazul tinerilor. Există două categorii de tineri ce au nevoie de protecție în fața unor asemenea pericole. Din prima categorie fac parte acei tineri care, în mod accidental, se împiedică de astfel de conținuturi șocante pentru vârsta lor. Cea de-a doua categorie se referă la tinerii rebeli care caută, în mod activ, conținuturi nepotrivite distribuindu-le celorlalți. Trebuie să îi protejăm pe acești tineri de ei înșiși, de dorințele lor pătimase, fie că se află la școală, fie acasă.

²⁴⁶ Sfântul Vasile al Kineșmei, *Învățăături din Evanghelie pentru omul modern*, vol. 1, Ed. Sophia, București, 2013.

ecuație, dacă scopul principal este înfăptuirea binelui și a adevărului. Același proces este aplicabil și activităților din cadrul spațiului digital, în special în contactul cu ceilalți.

În esență, morala creștină vizează comportamentul omului și buna lui raportare față de semenii săi, față de sine însuși, dar și față de Dumnezeu, chiar și în cazul internetului. Acesta ne pune la dispoziție cadrul de manifestare al comportamentului uman, iar uneori el devine un cadru de ispitire al omului. Inclusiv în acest spațiu obișnuim să ne ghidăm după o morală permisivă și ne poziționăm în fața unei libertăți fără limite, pe care nu suntem capabili uneori să o înțelegem și să o gestionăm corect. În acest caz, este nevoie de paza cugetului și a vieții launtrice, pentru ca simțământul religios al omului și iubirea lui de Dumnezeu – care înseamnă păzirea poruncilor Lui- să devină mai concentrate, mai active și mai fierbinți, asemenea unui cuptor ce nu lasă căldura să iasă²⁴⁷. Dacă în schimb, mintea și sufletul se deschid în fața ispitei, atunci simțământul religios al omului își pierde concentrarea, se destramă și se risipește fără folos duhovnicesc, iar sentimentul împlinirii datoriei morale se răcește.

Obsesia omului pentru internet, pentru tehnologie și pentru știință, în general, înseamnă idolatrie, adică slujirea propriei zidiri, înseamnă asumarea unei libertăți absolute a omului, sau poate chiar o formă indirectă de antropocentrism sau egolatrie. Doar într-un anumit context slujirea științei este roditoare: „...atunci când ea este legată de ideea religioasă; când, ocupându-se cu știința, omul o privește ca pe un mijloc de a lămuri și a înțelege tainele zidirii dumnezeiești și a descoperi veșnicele ei legi”²⁴⁸. Așadar, morala creștină ne demonstrează că orice lucru are valoare atunci când este pus în slujba binelui, a adevărului și a frumosului, cu alte cuvinte, atunci când aduce slujire lui Dumnezeu. Este importantă finalitatea adică ce anume observăm și descoperim prin lentila științei, pe Dumnezeu sau pe om?

Din oricare perspectivă am privi sau în orice ordine am enumera principiile fundamentale ale moralei creștine, vom sesiza că ele se aplică oricărei circumstanțe a vieții omului. În centrul tuturor atitudinilor și acțiunilor se află persoana umană privită ca o valoare în sine, iar respectarea

²⁴⁷ Vezi Sfântul Vasile al Kineșmei, *Învățăături din Evanghelie pentru omul modern...*, pp. 44-45.

²⁴⁸ Sfântul Vasile al Kineșmei, *Învățăături din Evanghelie...*, p. 31.

atitudinii corecte față de orice persoană umană este o necesitate și o constantă, chiar și în spațiul digital. În schimb, o raportare greșită față de celălalt în spațiul digital, atrage după sine aceleași implicații și efecte ca în viața reală: repulsie, respingere, ură, invidie etc. Este necesară depășirea egocentrismului, fenomen specific secolului actual, deoarece îl deviază pe om de la realizarea sau împlinirea scopului spiritual al vieții²⁴⁹.

În esență, problema utilizării spațiului digital se rezumă la capacitatea gestionării libertății de acțiune, desigur nu în sensul asumării unei libertăți absolute ce va duce implicit la satisfacerea plăcerilor, a nevoilor și deci, la păcat, ci în sensul eliberării omului din acest cerc al îngrădirii libertății²⁵⁰. Este nevoie să ajungem la „libertatea interioară, duhovnicească, antidot al libertății exterioare”²⁵¹. Internetul este un exercițiu complex și un examen al libertății omului, deoarece ne pune în fața multor situații la care putem să răspundem fie pozitiv, fie negativ. De asemenea, morala creștină subliniază importanța autodeterminării spre bine, ca modalitate de exersare, întărire și desăvârșire a libertății morale²⁵². Libertatea morală are o putere formativă deoarece îl face pe om cu adevărat liber în fața patimilor și a poftelor păcătoase. Apoi, îl conduce pe om spre voia dumnezeiască și binele absolut prin exersarea virtuților²⁵³. Astfel, este nevoie ca principiile morale să fie mereu aplicate și actualizate în aceste scenarii ale vieții cotidiene

²⁴⁹ Vezi Ștefan ILOAIE, *Morala creștină și etica postmodernă*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, pp. 121-131.

²⁵⁰ Păcatul este un eșec al libertății, o negare a ei, iar morala creștină este garantul sau cea care îl conduce pe om la adevărata lui libertate care înseamnă comuniune în iubire cu celelalte persoane și cu Dumnezeu. Vezi Christos YANNARAS, *Libertatea Moralei*, Ed. Anastasia, București, 2004, pp. 7-16.

²⁵¹ Ștefan ILOAIE, *Relativizarea valorilor morale. Tendințele eticii postmoderne și morala creștină*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, p. 172.

²⁵² Vezi Nicolae MLADIN, Orest BUCEVSCHI, Constantin PAVEL, Ioan ZĂGREAN, *Teologia Morală Ortodoxă. Pentru facultățile de Teologie*, Vol. 1, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2003, pp. 276-277; Sfântul Nectarie din Eghina, *Cunoaște-te pe tine însuși sau Despre virtute*, Ed. Sophia, București, 2012, pp. 162-164.

²⁵³ Vezi Sfântul Nectarie din Eghina, *Cunoaște-te pe tine însuși...*, pp. 175-177. Libertatea morală a omului se desăvârșește atunci când voia sa proprie se întâlnește și se identifică cu voia dumnezeiască. Atunci când voința proprie se impune, omul nu se poate bucura de roadele libertății morale deoarece implicit libertatea se auto-îngrădește, se auto-limitează.

datorită faptului că ele ghidează și orientează omul spre dobândirea unei bune conduite²⁵⁴.

Principiile moralei creștine se regăsesc exprimate la modul cel mai deplin în morala scripturistică, descoperite de către Dumnezeu și consemnate în scris. Spre exemplu, dacă facem referire la porunca cea mare a iubirii²⁵⁵, ca principiu de bază al raportării creștinului față de sine însuși, față de semenii și față de Dumnezeu, vom constata că ea poate avea aplicabilitate chiar și pentru întâlnirea cu aproapele în spațiul digital. Concret, ne manifestăm dragostea față de aproapele atunci când stabilim o legătură bună și sinceră cu ceilalți și atunci când venim în sprijinul lor prin acțiuni și vorbe ziditoare. Deschiderea, comunicarea, afecțiunea, compătimirea și apropierea de celălalt sunt atitudini care demonstrează depășirea propriului egoism și probează jertfa de sine pentru acea persoană. Întregul conținut al iubirii cuprinde virtuți creștine dintre care enumerăm: răbdarea, bunăvoința, smerenia, buna-cuviință, altruism, blândețe, credință etc.²⁵⁶ O persoană care deține aceste virtuți sau caracteristici morale de bază nu se grăbește să arunce vorbe de ocară, să jignească, să disprețuiască pe celălalt, să folosească un limbaj vulgar, să fie egoist și plin de mândrie, să urască sau să voiască răul aproapelui, chiar și pe rețelele de socializare online.

Dacă facem referire strict la legea scripturistică mozaică, cuprinsă în Decalog în Cartea Ieșirii, capitolul 20, versetele 3-17, vom sesiza că fiecare dintre atenționările și prescripțiile enumerate se pot transpune în contextul actual. Există forme de nerespectare sau de încălcare a celor 10 porunci, chiar și prin utilizarea internetului. Astfel, sub forma contemporană, rămâne valabil pericolul idolatriei sau al făuririi *chipurilor cioplite*, cărora să le acordăm o adevărată închinare. Apoi, există numeroase modalități prin care batjocorim și luăm numele lui Dumnezeu în deșert prin utilizarea unui limbaj vulgar în spațiul digital. Ziua de odihnă a devenit o zi obișnuită în care activitatea noastră în spațiul digital se intensifică, iar atenția noastră cade nu

²⁵⁴ Vezi Andrei ANDREICUȚ, *Principii de morală creștină*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2011, pp. 5-10.

²⁵⁵ „Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău, cu toată inima ta, cu tot sufletul tău și cu tot cugetul tău. Aceasta este marea și întâia poruncă. Iar a doua, la fel cu aceasta: să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. În aceste două porunci se cuprinde toată legea și proorocii.” (Mt. 22, 37-40)

²⁵⁶ Vezi Andrei ANDREICUȚ, *Principii de morală...*, pp. 83-97.

spre relația cu Dumnezeu, spre odihna trupului și a sufletului, ci spre destinderea prin micile plăceri ale internetului. Referitor la porunca a V-a, vom observa că uneori atitudinea tinerilor este de a se distanța de părinții lor, sau de a-și ține părinții la distanță de activitatea lor din spațiul digital, deci o formă de necinstire a lor. În ceea ce privește porunca a VI-a care se referă la ucidere, menționăm că aceasta se poate face și prin cuvânt, prin vorbe de ocară, insulte, injurii adresate unei persoane. Păcatul desfrânării se poate săvârși online sub forma pornografiei și a relațiilor de prietenie ascunse, ce au ca finalitate acte sexuale. Furtul digital de informații și bani, este de asemenea un pericol prezent în internet. În special pe rețelele de socializare, există posibilitatea să *mărturisim strâmb* împotriva aproapelui, dar și să poftim din ceea ce posedă el. Observăm, așadar, că preceptele scripturistice pot dobândi conotații și implicații reale, chiar și în contextul prezenței noastre în spațiul digital.

O importanță majoră în dezvoltarea morală a persoanei umane o au și virtuțile creștine, în special virtuțile cardinale, despre care au vorbit mereu Sfinții Părinți ai Bisericii. Dreptatea, înțelepciunea, curajul și cumpătarea sunt cele patru puncte după care omul este dator să se orienteze, în situațiile concrete ale vieții²⁵⁷. Ele pot fi susținute și promovate chiar și în spațiul digital, unde modelul personal și cuvintele fiecăruia sunt la fel de vizibile în ochii tuturor. Dreptatea urmărește întotdeauna realizarea binelui, a bunei înțelegeri, a armoniei între oameni. Ea asigură egalitatea socială, egalitatea între bărbat și femeie, egalitatea în fața legii.²⁵⁸ La rândul ei, înțelepciunea presupune acordarea omului cu voia lui Dumnezeu, o atenție sporită și o analiză amplă a deciziilor personale. Ea ne alipește de adevăr și ne ține departe de minciună²⁵⁹. Curajul sau bărbăția presupune răbdare, tărie și

²⁵⁷ Vezi Andrei ANDREICUȚ, *Principii de morală...*, pp. 143-149.

²⁵⁸ Andrei ANDREICUȚ, *Principii de morală...*, p. 146; „Dreptatea este criteriul după care trebuie să ne măsurăm fiecare faptă a vieții noastre; fără dreptate nu poate dăinui nici o virtute. Lipsa dreptății mărturisește lipsa iubirii, iar în inima lipsită de iubire e cu neputință să se cultive vreo virtute. Nedreptatea le nimicește pe toate.” Sfântul Nectarie din Eghina, *Cunoaște-te pe tine însuși...*, p. 224.

²⁵⁹ Vezi Sfântul Nectarie din Eghina, *Cunoaște-te pe tine însuși...*, pp. 239-241. Dacă observăm în rețea invidie, tulburare, ură, zavistie sau alte comportamente negative, este important să aplicăm înțelepciunea de origine divină, după îndemnul scripturist: „Înțelepciunea cea de sus este mai întâi curată, apoi pașnică, îngăduitoare, ascultătoare, plină de milă și de roade bune, nepărtinitoare, nefățarnică.” (Iacov 3, 17)

statornicie sufletească în judecățile morale, iar cumpătarea înseamnă stăpânirea deplină de sine a omului.²⁶⁰

În spațiul digital avem nevoie de decență, adică a afișa exact atât cât este nevoie pentru a fi un exemplu aproapelui, nu pentru a șoca, într-o manieră exhibiționistă abuzivă, grosolană și ieșită din comun, cum întâlnim deseori pe rețelele de socializare. Decența se rezumă la respectul față de sine și față de ceilalți, respectul demnității umane, iar aceasta se manifestă în special prin politețe²⁶¹. Tot pe rețelele de socializare este potrivit să evităm vorbele fără rost sau vorbele deșarte, adică acele cuvinte „fără șir, fără cap și fără coadă, fără noimă și fără miez, doar de dragul de a vorbi”²⁶². Vorba în exces nu aduce o îmbogățire omului, ci mai degrabă o sărăcire a relației dintre oameni. În cele mai multe cazuri, vorba fără rost duce la un dialog deficitar, vid calitativ, lipsa de atenție a celor implicați, întreruperi reciproce, repetitivitate inutilă etc.²⁶³.

În Epistola Sobornicească, Sfântul Apostol Iacob îndeamnă la hotărâre și consecvență prin cuvintele: „Da-ul vostru să fie da și Nu-ul vostru să fie nu, ca să nu cădeți în judecată.” (Iacob 5, 12). Profilul de pe rețelele de socializare trebuie să reflecte întotdeauna realitatea, fără prefacere. Termenul utilizat pentru a descrie o persoană care se prefacă a fi altceva decât ceea ce este în realitate, este ipocrit, termen ce provine din cultura greacă (*hypokrisis*) și face referire la actorii care purtau măști în timpul spectacolelor²⁶⁴. În cazul rețelelor de socializare, măștile personalității se pot schimba în fiecare clipă, fapt pentru care este important să ne asumăm realitatea așa cum este ea.

Direct înrudite cu iubirea și dreptatea stau și anumite virtuți ce consolidează statutul moral al unei persoane: sociabilitatea, recunoștința, prietenia și ajutorarea frățească. Este necesar să cultivăm aceste virtuți, inclusiv prin rețelele de socializare online, pentru a forma noi legături, pentru a dobândi noi impresii, orientări și pentru a câștiga noi experiențe,

²⁶⁰ Andrei ANDREICUȚ, *Principii de morală...*, p. 147.

²⁶¹ Vezi Petru CREȚIA, *Luminile și umbrele sufletului*, Ed. Humanitas, București, 2020, pp. 18-19.

²⁶² Petru CREȚIA, *Luminile și umbrele...*, p. 131.

²⁶³ Vezi Petru CREȚIA, *Luminile și umbrele...*, pp. 133-138.

²⁶⁴ Vezi David CLARK, *Tu, familia ta și Internetul: ce ar trebui să știe creștinii în noua eră a informației*, Trad. Dorin Pantea, Ed. Făclia, Oradea, 2014, p. 53.

care să ajute la desăvârșirea personalității morale. Prietenia este manifestarea cea mai frumoasă a sociabilității²⁶⁵. O prietenie curată, sinceră, bazată pe respect și reciprocitate aduce împlinire și îmbogățire sufletească pentru ambele părți sau pentru întreg grupul de prieteni. În cadrul unei relații de prietenie, persoanele se descoperă și se corectează reciproc, deoarece fiecare se bucură de virtuțile celuilalt, contribuind la o consolidare a profilului moral al fiecăruia²⁶⁶. Prietenia curată poate să adune oameni uniți în intenția spre realizarea binelui, a progresului și ajutorării reciproce. Observăm așadar, cât de prezente, utile și necesare sunt aceste principii și virtuți morale în comunicarea pe rețelele de socializare online, în special datorită faptului că ele promovează și stimulează mai exact: sociabilitatea, prietenia și aprecierea celorlalți.

În legătură cu virtutea smereniei se află și virtutea modestiei, caracteristică morală necesară utilizatorilor spațiului digital, deoarece ea nu permite omului să gândească sau să expună lucruri despre sine însuși, mai mult decât ceea ce trebuie. Cu alte cuvinte, modestia ne ține departe de mândrie, narcisism și stima de sine exagerată, păstrându-ne în limitele simplității, naturaleței și ale decenței²⁶⁷. De asemenea, în toată activitatea noastră online avem nevoie de trezvie, de o continuă stare de veghe, adică acea virtute morală a părții cognitive care ne determină să fim mereu prevăzători, activi și atenți asupra activităților ce urmează să fie îndeplinite²⁶⁸.

²⁶⁵ Nicolae MLADIN, Orest BUCEVSCI, Constantin PAVEL, Ioan ZĂGREAN, *Teologia Morală Ortodoxă. Pentru facultățile de Teologie*, Vol. 2, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2003, p. 234.

²⁶⁶ Nicolae MLADIN et. al., *Teologia Morală Ortodoxă...*, p. 235.

²⁶⁷ În scrierile sale cu caracter moral, Sfântul Nectarie al Eghinei descrie această virtute arătând că în comportamentul lui obișnuit omul modest nu exagerează cu nimic, este blând, smerit, filantrop, nu privește pe ceilalți de sus, este deschis, nu se laudă și nu caută să fie lăudat etc. „Cel modest atrage asupra sa dragostea și aprecierea tuturor, fiind prețuit și cinstit de toți. Cel modest se smerește din iubirea lui față de aproapele și prin modestie îi câștigă și pe cei înfumurați și mândri; modestia îi împodobește pe cei care o posedă și-i îmbracă cu podoaba bunei-cuviințe.” Sfântul Nectarie din Eghina, *Cunoaște-te pe tine însuși...*, p. 254.

²⁶⁸ Vezi Sfântul Nectarie din Eghina, *Cunoaște-te pe tine însuși...*, p. 257; Ioan C. Teșu, „Patimi ale lumii contemporane: Cyber-adicțiile și remedii împotriva lor”, în *Teologie și Viață*, nr. 1-4, 2021, p. 46. Este necesar ca mintea să fie mereu trează, ascuțită și pătrunzătoare pentru a preveni abaterile și devierile morale în orice situație.

În cele din urmă, îndemnul moralei creștine este de a apela constant la principiul simplității creștine. Simplitatea este extrem de cuprinzătoare. Ea presupune: curăție duhovnicească, onestitate, sinceritate, minte lipsită de viclenie, cuget curat și nevinovat etc.²⁶⁹ Omul simplu este mereu sincer și cinstit, decent și cuminte, iar acestea îi conferă o noblețe²⁷⁰ și o statornicie a caracterului său moral. Simplitatea este o stare morală definitorie a omului, legată de starea originară, adică de Dumnezeu. „Omul simplu rămâne cu sine, curat și întreg, liber în fața elementelor adăugate, exterioare”²⁷¹. În anumite cazuri, internetul constituie acel element exterior care îngreunează și complică viața omului, fapt pentru care este necesar să apelăm mereu la simplitate, în virtutea căreia dobândim siguranță, sensibilitate morală și certitudinea unei vieți interioare curate, pline de sens.

Concluzii

Internetul ne pune la dispoziție noi modalități de manifestare a credinței și religiozității, de această dată, inducând utilizatorilor varianta digitală a serviciului religios. Există suficiente exemple de biserici, secte și mișcări religioase, care furnizează servicii religioase digitale, de la rugăciuni online, consultanță religioasă, slujbe online, experiențe, meditații etc. Unele biserici există doar pe internet. Așadar, vorbim despre noi fenomene religioase vizibile în spațiul digital: cyber-biserici, cyber-adorare, cyber-religiozitate, forme ce distorsionează sensul religios autentic.

În acest sens, prezența creștinismului în spațiul digital constituie o necesitate și un model important de raportare corectă față de noile provocări ale tehnologiei informării și comunicării. Pe orice cale, chiar și pe cea electronică, Biserica are datoria să comunice membrilor ei mesajul Evangheliei, pentru a se cultiva astfel, unitatea și comuniunea credincioșilor.

²⁶⁹ Vezi Sfântul Nectarie din Eghina, *Cunoaște-te pe tine însuși...*, p. 269.

²⁷⁰ Vezi Sfântul Nectarie din Eghina, *Cunoaște-te pe tine însuși...*, pp. 271-275.

²⁷¹ Ernest BERNEA, *Îndemn la simplitate*, Ed. Predania, București, 2019, p. 12. Omul simplu trăiește în echilibru și armonie cu sine însuși și cu tot ceea ce îl înconjoară, descoperind astfel, sensul deplin al vieții. El nu se împovărează cu greutate inutile, ci se ancorează în realități și principii statornice, care îl conduc la adevărata libertate morală.

Ortodoxia a răspuns mereu acestor noi provocări ale societății tehnicizate și a contracarat toate presiunile și pericolele ce s-au ivit pe parcurs. Chiar dacă a adoptat uneori o poziție reticentă, prudentă, Biserica Ortodoxă își desfășoară acțiunea prin toate mijloacele mass-media, inclusiv prin spațiul digital, demonstrând că poate să vină în întâmpinarea omului actual, fie el și digitalizat. Presa scrisă, posturile de radio și de televiziune precum și site-urile web religioase sunt dovada implicării active a Bisericii Ortodoxe în societatea de azi. Fiecare dintre Sinoadele Bisericilor Ortodoxe autocefale au reglementat anumite aspecte cu privire la raportul corect al creștinilor, laici și slujitori, cu tehnicile de comunicare actuale. Întotdeauna Biserica a îndemnat la exersarea discernământului deoarece mediul virtual este unul ambivalent.

În aceeași măsură, Biserica Romano-Catolică a subliniat mereu importanța prezenței mesajului creștin în spațiul digital, dar și rolul formativ al noilor mijloace de informare și comunicare. Puse în slujba umanității ele pot aduce beneficii consistente: îmbogățirea universului cultural prin informare, promovarea comunicării facile, dezvoltarea capacității creative, implicare activă în societate prin acțiuni filantropice etc. Fiind un bun mediu de evanghelizare, internetul permite apropierea de grupuri mari de oameni, ne poate conduce spre comuniune, dialog, compasiune, valori morale, bine, adevăr și frumos.

Pentru a beneficia de toate roadele pe care spațiul digital le poate aduce în plan personal, este nevoie să cunoaștem care sunt modalitățile și circumstanțele potrivite ale utilizării acestuia. Utilizat pentru comunicare, în scop umanitar, informativ și educativ, internetul este o unealtă potrivită. Desigur, este indicat un stil de viață echilibrat, care să îmbine atât utilizarea internetului, cât și un stil care să ne permită deconectarea de la realitatea virtuală, să ne reconecteze la realitate. Momentele de pauză de la tehnologie și reculegere într-un cadru natural pot avea efecte benefice asupra trupului și a sufletului, deoarece mediul digital este unul agitat și epuizant. Datorită faptului că spațiul digital este un real cronofag, utilizatorii au nevoie de o abilitate dezvoltată de gestionare a timpului petrecut online, în vederea eficientizării proceselor și economisirii timpului.

Chiar dacă există diferențe vizibile în ceea ce privește modalitatea utilizării internetului, între nativii și imigranții digital, totuși recomandarea pentru fiecare categorie este auto-analiza eficienței și a implicațiilor utilizării acestui mediu asupra lor. Cultivarea constantă a discernământului și educarea conștiinței morale este o practică sănătoasă deoarece ne pregătește și ne antrenează în contactul nostru zilnic cu mediul virtual, dar și cu orice altă realitate, determinând mereu un comportament adecvat. Avem nevoie să conștientizăm că doar prin asumarea unei responsabilități morale ne putem gestiona corect comportamentul și atitudinea noastră în spațiul digital. Chiar și în acest cadru, faptele capătă un sens în măsura în care sunt valorificate prin voința și libertatea de acțiune a omului, de aceea asumarea răspunderii este esențială.

În fața tuturor provocărilor spațiului digital, morala creștină propune valorile și principiile fundamentale creștine, ca răspuns pertinent și manieră de rezolvare eficientă. Există o întreagă suită de virtuți de care avem nevoie, inclusiv în interacțiunea noastră cu internetul, dintre care enumerăm: dreptatea, cinstea, răbdarea, iubirea, libertatea, binele, simplitatea, sociabilitatea, noblețea, onestitatea, politețea, curăția, sinceritatea, modestia, naturalețea, prietenia, recunoștința etc. Toate acestea conduc utilizatorul spațiului virtual spre dobândirea unui comportament moral potrivit și spre dezvoltarea morală a persoanei umane, în relația cu semenii.

CONCLUZII FINALE

În urma analizei structurii generale a comunicării am accentuat și am reafirmat complexitatea și importanța acestui proces pentru societatea în curs de tehnologizare. Am sesizat modul în care, rând pe rând, fiecare element al comunicării menționat se modifică, în momentul în care utilizăm tehnicile actuale de comunicare sau tehnologia informației și a comunicării. Cu alte cuvinte, în cadrul comunicării prin internet, multe dintre sensurile și funcțiile de bază ale comunicării sunt trecute cu vederea sau, în cel mai bun scenariu, sunt reduse la minim. Astfel, prin internet și prin rețelele de socializare comunicarea devine indirectă, fragmentată și de cele mai multe ori incompletă.

În același timp, avem nevoie să redescoperim sensul comunional al comunicării, inclusiv în cadrul contextului actual al tehnologizării deoarece, comunicarea facilitează, în primul rând, o relație între cei angajați în acest proces. Comunicarea autentică nu transmite doar un mesaj de la un emițător la un receptor, ci este o condiție a unității celor implicați în proces. Omul ca ființă dialogală se desăvârșește și se descoperă în comuniunea cu ceilalți, dar în mod deosebit prin comuniunea cu Dumnezeu. În comuniunea eclesială omul are la dispoziție cadrul favorabil de practicare și desăvârșire a comunicării.

Formele comunicării s-au diversificat, au evoluat în timp, s-au perfecționat prin tehnologizare, însă este important ca sensurile acestora să fie reafirmate atât la nivel personal, cât și la nivelul societății. Deci, în contextul actual al utilizării noilor mijloace de informare și comunicare, morala creștină este cea care oferă principii și valori solide față de care avem datoria să ne ancorăm. Cu toate că au devenit mai practice și mai rapide, este important să nu permitem ca telefoanele mobile, rețelele de socializare și internetul să modifice radical modul în care comunicăm.

Influența comunicării indirecte, mediate de tehnologie, se resimte, în special în rândul tinerilor, în plan psihic, mintal, social, comportamental, chiar și din punct de vedere religios. Efectele se observă, așadar, asupra întregului sistem de viață al omului, ceea ce este un lucru deloc de neglijat. Pe lângă faptul că sunt cronofage, rețelele de socializare și celelalte forme de comunicare online, modifică întreaga raportare a omului față de realitatea zilnică.

Una dintre modalitățile prin care internetul și întreg spațiul digital influențează procesul comunicării este restructurarea acesteia, prin înlocuirea dimensiunii personale cu cea mediatică. În rândul specialiștilor, s-a afirmat și s-a demonstrat, de nenumărate ori, cum mijlocul de comunicare ocupă treptat locul mesajului. Asistăm la digitalizarea comunicării și la răsturnarea principiilor fundamentale ale acesteia. Astfel, în mod paradoxal, rețelele digitale ne unesc în comunicare, dar în același timp, fărâmițează relațiile dintre noi.

Într-o rețea în care accentul cade pe promovarea consumismului, ca efect imediat al globalizării, comunicarea publicitară reprezintă și ea o provocare pentru utilizatori. Nevoile fiecărei persoane sunt ținta companiilor de publicitate, iar fiecare utilizator este privit ca un potențial cumpărător, mijloc de a obține profit. În acest cadru, utilizatorii pot să cultive o atitudine selectivă și moderată, ca răspuns la cerințele consumiste ale societății globalizate.

Cu toate că politica rețelilor de socializare promite o nouă formă de integrare a utilizatorului în sfera comunicării și a socializării, realitatea demonstrează faptul că o utilizare îndelungată a mijloacelor digitale de socializare nu face altceva decât să accentueze sentimentul singurătății. Practic, așa cum s-a demonstrat, cu cât utilizăm mai des rețelele sociale, nu numai că nu suntem mai integrați, ci dimpotrivă, suntem mai izolați de cei din jur. O listă lungă de prieteni sau contacte nu conduce implicit la o împlinire în sfera socială.

După cum am constatat, rețelele de socializare online devin pentru noi adevărate simboluri ale comunicării, promovând numeroase exemple în acest sens. Ne familiarizăm cu operarea unor simboluri specifice, atât în ceea ce privește identitatea noastră, cât și în ceea ce este legat de socializare.

Rețeaua digitală a ajuns imaginea care ne reprezintă ca persoane în spațiul digital, condiție pentru socializare. Profilul sau avatarul nostru digital a devenit un simbol al legăturii, al identității și al integrării noastre în această rețea globală interconectată.

Mulți dintre utilizatorii internetului, indiferent de vârstă, tind să opteze mai frecvent pentru comunicarea digitală, considerând că este suficientă, mai rapidă, mai eficientă. Însă, așa cum am arătat, această atitudine destabilizează întregul proces și golește comunicarea de sens. Înlocuirea relațiilor față în față cu prietenii digitale constituie un pericol pentru utilizatori. În comunicarea de tip digital elementele verbale, paraverbale, mimica, pantomimica etc., lipsesc sau sunt înlocuite de alte elemente simbolice. Cu toate că se învârt în jurul ideii pragmatismului, mijloacele de comunicare digitală nu sunt suficiente omului. El are nevoie de dimensiunea morală și etică a comunicării directe, de funcția relațională a acesteia, funcția de împărtășire reciprocă de sentimente, dar și de funcția unificatoare a comunicării. Așadar, în acest cadru este nevoie de echilibru, de îmbinarea metodelor de comunicare, în vederea obținerii rezultatelor pozitive.

Pe lângă funcția de comunicare, internetul este utilizat în contexte variate. Acesta își are originile pe continentul american, unde a fost utilizat inițial de către un număr redus de persoane în context militar și defensiv. După anii '90, internetul începe să își deschidă porțile și să se extindă printr-un număr tot mai mare de computere conectate la rețea, astfel încât, în ziua de azi acoperă o serie largă de domenii de interes pentru utilizatori. Spațiul internautic, accesibil de pe orice dispozitiv electronic inteligent (Computer, tabletă, telefon mobil, ceasuri inteligente etc), este utilizat pentru informare, în scopuri comerciale și financiare, în scopuri educative, stocare de date personale, dar și pentru divertisment. Spațiul digital este privit, așa cum am arătat, ca cea mai evidentă unealtă a procesului Globalizării, datorită faptului că unește și uniformizează o întreagă lume, dar și unealtă a Secularizării, care acționează prin relativizarea și subminarea valorilor sociale, culturale, etnice, dar și spirituale ale omului.

În urma studiului am observat faptul că internetul are tendința să acopere inclusiv aspectele ce țin de viața religioasă a omului. Pe de o parte,

reamintim existența unor site-uri, bloguri cu conținut religios, site-uri oficiale ale Bisericii etc. Pe de altă parte, am constatat că spiritualul și religiosul este subiectul multor căutări în mediul digital, atât în rândul tinerilor, cât și al adulților. În acest imens spațiu, în care libertatea de exprimare este o condiție unanim acceptată, sunt prezente deopotrivă religiile creștine, cultele și denominațiunile necreștine. Subliniem deci pericolul amestecului de idei, opinii religioase, dar și al răspândirii conflictelor de natură religioasă. De asemenea, am exemplificat câteva modalități deviante de manifestare spirituală în spațiul digital față de care avem responsabilitatea să adoptăm o atitudine prudentă. Tinerii sau generația internetului, au în general această tendință de a căuta și de a adopta noi idei și practici spirituale, împrumutate de la celelalte culte. Este deosebit de importantă maniera în care Biserica și Ortodoxia este prezentă în spațiul digital, pentru a răspunde corect acestei tendințe de „cyber-spiritualizare” a spațiului internautic. Doar o atitudine morală creștină, bazată pe valori creștine autentice și pe mărturia adevărului creștin, este capabilă să răspundă acestor provocări actuale. În caz contrar, riscăm să avem o piață largă de oferte religioase, o cyber-spiritualitate difuză și periculoasă, un amalgam de concepte, trăiri și manifestări spirituale haotice.

În viața de zi cu zi, internetul îndeplinește tot mai multe funcții, pentru omul contemporan. Folosit adesea pentru informare, stocarea datelor personale, socializare, cumpărături online, dar și pentru activități de divertisment, internetul este o rețea de posibilități, devenit un simbol al universalului. Cu toate că avem acces doar la o mică parte a internetului, totuși vastitatea acestuia ne permite să găsim rapid aproape orice conținut. De asemenea, reamintim de existența „Dark Web-ului” sau partea întunecată a acestuia, loc în care se desfășoară acțiuni imorale sau chiar ilegale. În acest context, tinerii și copiii sunt cei care au nevoie de supravegherea și controlul părinților, în special la vârstele fragede, etapă în care puterea discernământului și conștiința morală, nu sunt bine conturate. Tot în contextul utilizării internetului în diverse aspecte ale vieți cotidiene, am analizat implicațiile procesului de computerizare universală. Aceste noi tehnologii urmăresc încadrarea și conectarea tuturor obiectelor electronice (inclusiv electrocasnicele) la rețeaua globală, în vederea obținerii controlului

total. Astfel, ia naștere internetul lucrurilor (IoT- Internet of things), iar scopul acestei tehnologii este de a spori capacitatea omului de gestionare, chiar și de la distanță, a tehnologiei. Toate aceste tendințe denotă faptul că omul actual se îndreaptă negreșit spre automatizare, devenind rob al tehnologiei.

Fără îndoială, în epoca actuală internetul a devenit unul dintre cele mai utilizate mijloace de informare. Uneori este perceput ca singura formă de informare, tocmai datorită rapidității cu care putem să intrăm în posesia unor informații. În același timp, am scos în evidență faptul că internetul este una dintre cele mai folosite unelte de dezinformare. Am reafirmat care sunt posibilele fațete ale dezinformării și am descoperit că manipularea prin informație își are locul perfect în mediul digital, fie că urmărește anumite scopuri economice, politice etc. Este un spațiu în care informațiile, ideile, comentariile, știrile, etc., circulă cu o viteză amețitoare de la un utilizator la altul, însă nu toată informația este utilă și folositoare. Acceptăm de bună voie ca internetul să facă parte din noi. Suntem înconjurați de infosferă, sau cu alte cuvinte, consumăm informație din toate părțile, fără să avem certitudinea și convingerea că ne va fi utilă o astfel de informare. De multe ori, informația este toxică și dăunătoare din punct de vedere moral, psihologic, social, cultural etc. În acest context, este indicat să ne punem câteva întrebări: Ce fel de informație, ce fel de cunoaștere dorim să obținem? Una bazată pe experiență personală și cugetare proprie sau o cunoaștere de tip Google? Ce se va întâmpla cu capacitatea creatoare a omului atunci când toată informația devine accesibilă la un click distanță? Așadar este nevoie ca atunci când operăm cu spațiul digital să ne ghidăm după principiul onestității, sincerității, dar în mod special după valoarea inepuizabilă a adevărului. Este nevoie, mai mult ca oricând, de o capacitate selectivă și de nevoia de a verifica sursele informațiilor cu care intrăm în contact.

Informația abundentă, haotică, are un efect asupra creierului în sensul că se produce o accelerare a ritmului în care o prelucrăm. Mai multă informație înseamnă o viteză mai mare de prelucrare, iar astfel, scade capacitatea creierului de concentrare. De asemenea, memorarea devine tot mai dificilă deoarece mintea se obișnuiește să găsească informația deja prelucrată. Într-adevăr, internetul a favorizat dezvoltarea coeficientului de

inteligentă și a facilitat accesul la informație, cu toate că suntem asaltați din toate direcțiile de cascadele informaționale. Rețelele de socializare ne demonstrează că informația sau chiar imaginea, nu sunt inofensive. Ele pot avea efecte nebănuite asupra persoanelor din jurul nostru deoarece percepțiile fiecăruia sunt diferite. În contextul epocii informaționale a internetului, informația are o capacitate formativă și poate duce la sporirea cunoașterii dacă este întrebuințată corect, însă prea multă informație ucide informația.

O parte importantă în ceea ce privește influența internetului și a rețelelor de socializare este dependența. Fiecare acțiune din spațiul digital oferă utilizatorului un anumit grad de plăcere, iar plăcerea atrage după sine nevoia repetării acelor experiențe. Specialiștii au demonstrat cum creierul nostru este alimentat cu mici doze de dopamină, neurotransmițător asociat cu senzațiile de plăcere. Pe de altă parte, nevoia de afirmare socială ne determină să revenim într-un mod obsesiv pe rețelele de socializare, pentru ca imaginea noastră din spațiul digital să fie actualizată constant. Adicția față de internet se manifestă prin stimularea constantă a simțurilor, deoarece este un mediu ce nu aduce sațietate, ci dimpotrivă, are toate caracteristicile unui drog. Există numeroși stimuli vizuali, auditivi, dar există și stimuli psihologici ce contribuie la accentuarea stării de dependență. În sens teologic, adicția trebuie privită ca o problemă de ordin moral-duhovnicesc. Stimularea simțurilor duce la satisfacerea plăcerilor, iar repetiția experiențelor înseamnă patimă și înrobirea libertății.

Dependența se datorează incapacității utilizatorului de a gestiona timpul petrecut online, dar se datorează și neputinței de a-și gestiona corect sentimentele. Atunci când sunt asociate și alte tipuri de dependență, în paralel, lucrurile se agravează. În spațiul digital putem să discutăm despre dependența de socializare, față de jocuri video, pentru cumpărături online, dependența de materiale pornografice etc. Dependența produce stări de irascibilitate, nervozitate sau chiar violență, modele de comportamente regăsite și adoptate din spațiul digital. Dependența de internet duce la privarea utilizatorului de somn și insomnie, fapt care va avea în timp efecte grave asupra sănătății organismului: apariția bolilor vasculare, obezitate, depresie, anxietate etc. Ca principală metodă de a lupta împotriva acestor

amenințări este auto-evaluarea constantă a stării de dependență prin întrebări legate de modalitatea în care utilizăm mijloacele tehnice. De asemenea, este util să avem mereu un plan sau un program bine stabilit de utilizare a spațiului digital, atât pentru noi cât și pentru cei tineri, altfel, riscăm să trecem de la o activitate la alta în internet, fără să obținem un rezultat concret.

Un alt punct important pe care l-am dezbătut este internetul ce tinde să devină un mediu invizibil. Aceasta înseamnă că pe măsură ce frecventăm și utilizăm mai mult spațiul digital, el devine tot mai transparent, mai puțin sesizabil pentru noi. Într-un context în care majoritatea obiectelor tehnice și acțiuni ale omului migrează spre această lume ascunsă, iluzorie, a devenit din ce în ce mai dificil să trasăm o linie între ceea ce este real, palpabil, și ceea ce este virtual.

Internetul funcționează după regulile transparenței totale, adică totul trebuie să fie vizibil, accesibil, eliminând orice graniță dintre real și virtual, dintre spațiul privat și spațiul public. Nimic nu trebuie să fie ascuns. Am acceptat și ne-am asumat de bună voie aceste reguli ale transparenței, prin faptul că am făcut publice datele noastre personale, nevoile noastre, viața noastră socială, profesională etc. Ne-am destăinuit în întregime lumii, iar în același timp riscăm să ne depersonalizăm. În aceeași ordine de idei, devenim ținte sigure ale publicității modelate pe persoană și ale posibilelor atacuri cibernetice. Este important ca în această epocă, în care intimitatea persoanei este anulată, să încercăm să nu pierdem din vedere dimensiunea tainică a persoanei umane, mereu bogată în valori ce merită să fie descoperite în comuniune.

Internetul este o lume imaginară, o lume virtuală sau paralelă realității, dar în același timp, o lume cât se poate de prezentă în mijlocul nostru. Am constatat că de cele mai multe ori această lume este deformată, personalizată sau chiar falsificată, lucruri care se răsfrâng și asupra realității în care trăim. Cercetătorii și oamenii de știință se concentrează pe tehnologia VR (virtual reality) și pe inteligența artificială, însă toate acestea nu pot reda în întregime, ci pot imita cadrul natural și capacitățile omului. Răspunsul la aceste provocări se află în redescoperirea sensului persoanei umane în creație și restabilirea raportului corect față de tehnologia actuală.

O particularitate a internetului este aceea de a ne acapara atenția și de a ne izola de ceilalți într-o lume virtuală, de unde încercăm să ne facem observați. Prin auto-izolarea în rețea stima de sine a persoanei scade, iar raportarea corectă la ființa umană își pierde esența. Utilizarea excesivă a spațiului digital, în general, duce la izolare, iar izolarea socială duce la o nevoie de utilizare a internetului și mai accentuată. Izolarea față de oameni va duce în final la izolarea față de Dumnezeu, iar acest lucru trebuie evitat cu orice preț, deoarece numai în relație cu semenii și cu Dumnezeu persoana umană ajunge la împlinire.

Un punct sensibil este introducerea tehnologiei actuale a informației în procesul educativ. Numeroase studii de specialitate au demonstrat deopotrivă utilitatea acestor mijloace în educație, dar și aspectele negative ce nu trebuie scăpate din vedere. Astfel, tehnologia informației vine în sprijinul educației cu accesul facil la bazele de date, informații, cursuri legate de diferite subiecte, modalități de predare interactive etc. Pe de altă parte, educația bazată pe computer și pe internet destabilizează procesul învățării deoarece favorizează o cunoaștere de tip *Google* și nu o cunoaștere bazată pe raționare, experiență și convingere proprie. În diferite contexte, tehnicile de educare bazate pe tehnologie și-au dovedit utilitatea, iar politicile educaționale ale statelor europene, spre exemplu, susțin financiar școlile pentru implementarea acestor procese de predare-învățare moderne. Cu toate acestea, tehnologia informației nu va putea substitui complet învățarea tradițională. Studiile au demonstrat că achiziționarea unui computer nu a dus la obținerea unor rezultate mai bune, ci dimpotrivă, tinerii au înregistrat un regres. În acest cadru, este importantă atât formarea intelectuală, dar este o prioritate și formarea interioară a tinerilor, altfel, ei își vor forma o concepție sumară despre realitatea din jur și vor urmări doar scopuri imediate în viață.

Ce fel de cultură se promovează prin mijloacele actuale de informare? Balanța înclină spre o cultură deficitară, incompletă, o cultură secularistă și devalorizată, ce nu duce spre adevărata cunoaștere, ci spre tehnologizare și mecanicism. Internetul este o sursă de informare universală, o sursă de uniformizare a valorilor și a culturii. Este mai degrabă un mediu ce contribuie la înlocuirea valorilor tradiționale și la dezintegrarea culturii. Un

mediu ce însumează informația, dar sub o formă dispersată, dezorganizată. În acest context, omului contemporan îi revine sarcina de a descoperi noi metode prin care cultura autentică și valorile culturale, să fie corect insuflate generațiilor viitoare, într-un mod nealterat.

O modalitate concretă în care internetul ne afectează din punct de vedere educativ-formativ este restructurarea lecturii. Am sesizat că tinerii noii generații a internetului nu se mai apleacă atât de mult asupra lecturii precum generațiile anterioare. Omul contemporan citește materialele cu o viteză mult mai mare, obișnuit fiind cu ritmul fluxului informațional online. El nu se mai concentrează asupra sensului în profunzime, nu mai analizează texte complexe, deoarece în mediul digital materialele sunt deja procesate și accesibile la un simplu click. Chiar dacă se înregistrează un declin, în ceea ce privește lecturarea materialelor tipărite, acest lucru nu înseamnă că revistele, ziarele și cărțile tipărite vor dispărea. Cu siguranță, multe dintre ele vor migra spre formatul digital, conform noilor tendințe. Cu toate acestea, beneficiul considerabil al internetului este acela de a ne facilita accesul la baze de date, biblioteci digitale, documente digitale, surse de informare etc. Utilizatorul are responsabilitatea de a filtra conținuturile și de a se asigura că informația este corectă. Fie că este carte tipărită, fie că este E-book, este important să redescoperim bogăția lecturării și a căutării noilor sensuri.

În aceeași măsură, spațiul digital influențează scrisul sau compunerea textelor. Scrierea de mână este înlocuită cu scrierea pe tastatura computerului sau a telefonului, cerințe ale epocii moderne actuale. Mai mult, apare tentația și pericolul plagierii adică a furtului intelectual datorită faptului că multe dintre materialele academice se găsesc în spațiul online. Redactarea lucrărilor de cercetare trebuie să urmărească o etică, iar în acest sens este important rolul profesorului, dar și al părinților. Niciodată parcurgerea și formularea materialelor nu a fost mai simplă, ca în epoca tehnologică actuală, însă este nevoie de reactivarea spiritului creativ al omului contemporan, ceea ce îi oferă autenticitatea și unicitatea.

În contextul noilor mijloace de informare avem nevoie de o abordare fundamentată moral și etic, date fiind implicațiile acestui mediu pentru comportamentul utilizatorilor. Există suficiente comportamente imorale în acest spațiu digital, ce necesită o atenție sporită și o reglementare din punct

de vedere etic. În fața oricărei provocări avem la dispoziție principii fundamentale ale eticii precum: dreptatea, adevărul, egalitatea, respectarea demnității umane, ajutorarea, binefacerea etc. Specialiștii au dezvoltat chiar o ramură specifică a eticii, aplicabilă spațiului digital, numită Ciber-etica. Aceasta vizează interacțiunea omului cu noile tehnologii, reglementând aspecte de ordin moral, legal și social. Numai în măsura în care vom ține cont de aceste simple coduri etice vom evita comportamente inadecvate precum: violența și hărțuirea verbală, calomnierea și huliganismul digital, manipulare, furt de materiale și de identitate, spionaj și hacking digital etc.

În aceeași ordine de idei, am discutat despre *Netichetă* sau codul bunelor maniere pe internet. Cu certitudine există o serie de recomandări și prescripții de bună conduită, unele nescrise, în spațiul digital, bazate pe normele morale tradiționale, iar cele mai importante sunt principiul dragostei și al respectului pentru persoana umană. Regula de aur a *Netichetei* arată că suntem datori să aplicăm același comportament cu care am dori să fim tratați, chiar și în internet. Este indicat să adoptăm mereu o atitudine pozitivă, prietenoasă, deschisă, realistă, analitică, iar în cazul erorilor, o atitudine critică.

Internetul, după cum am arătat, acoperă o mare parte din activitățile noastre zilnice, deci, o mare parte din timpul nostru. Într-adevăr este o resursă ce ne ajută să economisim timp, dar pe de altă parte, este un instrument ce consumă mare parte din timpul nostru. Prin puterea lor de calcul rapid, prin viteza de deplasare a informației, mijloacele actuale de comunicare și informare propun o nouă cultură a rapidității, deschizând porțile noii epoci a instantaneului, a vitezei. Pe de altă parte, prin diversificarea numărului de activități, spațiul digital ne captează atenția, determinându-ne să irosim mult timp, în fiecare zi. Așadar, prin accelerarea ritmului activităților nu rezolvăm problema timpului, deoarece apar noi activități care răpesc mai mult din timpul nostru. Noile mijloace tehnice de informare ne oferă astfel, iluzia economisirii timpului. Mijloacele de informare nu numai că sunt cronofage, dar reușesc de foarte multe ori să fragmenteze timpul petrecut online, fără să îi ofere o valoare, o semnificație concretă. De asemenea, ele distorsionează percepția noastră asupra timpului, determinându-ne să pierdem noțiunea timpului, atunci când

suntem online. Utilizatorul se află mereu conectat la rețea, într-o continuă așteptare. Așadar, este nevoie de o bună capacitate de gestionare a resursei temporale în spațiul online, dar și de un program strict, atât pentru cei tineri, cât și pentru adulți. Avem nevoie să renunțăm la activitățile inutile din spațiul online, cele care răpesc din timpul nostru, fără să-i ofere un scop.

Spațiul digital, dar mai cu seamă rețelele de socializare online, sunt adevărate mijloace de mobilizare în masă. Fie că este vorba despre mișcări de natură socială, politică, religioasă, culturală, sau de orice altă natură, rețelele sociale online reușesc să genereze discuții în jurul unor teme importante. În fiecare zi au loc dezbateri, polemici, despre anumite probleme de importanță majoră pentru societate, fie într-un număr mai mare, fie într-un grup mai restrâns de oameni. Constatăm că rețeaua de internet a devenit mai accesibilă tuturor, a devenit un spațiu unde oamenii se mobilizează, în vederea susținerii sau a combaterii unei cauze, mult mai ușor decât în viața reală. Mișcările din spațiul digital, care uneori se concretizează și în realitate, pot avea atât un caracter pozitiv, cât și unul negativ. Dintre acestea amintim: strângerile de fonduri, luptele împotriva avortului, proteste împotriva sistemelor politice defecte, marșuri pentru diferite cauze sociale etc. Este important să canalizăm impactul acestor mișcări sociale spre scopuri bune, morale și să scoatem în evidență aspectele negative ce pot avea efecte nedorite asupra mentalului colectiv. Fiecare știre sau informație greșită își poate atrage comentarii critice și poate genera o întreagă polemică, în mediul digital. Ca mijloace de socializare, rețelele digitale sunt unelte potrivite pentru misiunea Bisericii, aceea de a se apropia de credincioșii săi.

O problemă sensibilă pentru omul contemporan este pornografia, prezentă în spațiul digital sub diferite forme. Unii privesc această industrie o modalitate de a obține profituri consistente, exploatând dorințele trupești ale utilizatorilor de internet. Am demonstrat care sunt efectele negative ale acestei maladii seculare asupra persoanei, asupra vieții de familie și asupra societății. Această formă de dependență conduce deseori la cele mai grave devianțe sexuale, la desensibilizarea persoanei din punct de vedere moral și la adevărate traume. În fața acestei provocări majore, Biserica este cea care poate oferi soluții. Pornirile poftelor trupești se înfrânează treptat prin exercițiul voinței, post îndelungat și păzirea minții de gândurile păcătoase.

Violența sau hărțuirea verbală în spațiul digital este o altă provocare de care utilizatorii trebuie să fie conștienți. Chiar dacă aparent este inofensiv, un astfel de comportament s-a constatat că duce la stări de frică, neliniște, nesiguranță, retragere, anxietate, stări de depresie sau chiar suicid, în special la cei tineri. Violența verbală este, în același timp, o violență psihologică și emoțională. Este important să ne protejăm de acei agresori ascunși sau să raportăm astfel de cazuri imorale. Copiii cresc și se dezvoltă sănătos într-un mediu familial, unde există sentimentul siguranței și unde există supravegherea atentă a părinților.

O altă temă tratată este cea legată de funcția de divertisment a internetului. Imaginile, fișierele video, fișierele audio, jocurile video și multe altele conținuturi ale internetului, contribuie la relaxarea utilizatorului. Acestea sunt privite deseori ca metode de relaxare și destindere, însă pot duce la accentuarea stării de oboseală fizică, dar și psihică, atunci când sunt folosite în exces. Jocurile video și celelalte forme de divertiment creează dependență asemenea substanțelor narcotice deoarece creează plăceri de scurtă durată și nevoia de a le repeta. Nu este greșit să apelăm la resursele internetului în scopuri de divertisment sau relaxare, însă este necesar un echilibru și o bună chibzuială, deoarece multe dintre aceste forme au un conținut imoral, nepotrivit, ironic și chiar ofensator față de oameni și instituții.

În ultima parte a studiului am conturat în linii mari care trebuie să fie atitudinea creștinului în fața provocărilor spațiului digital. Am sesizat faptul că rețeaua globală tinde să devină o nouă formă de religiozitate, să fie obiectul căutărilor de natură spirituală și al venerării noastre zilnice, oarecum idolatrizat. Tinde să capete o semnificație religioasă, adunând zilnic „adepti” din întreaga lume. Există manifestări religioase vizibile în spațiul digital, iar aici ne referim nu doar la transmisiunile slujbelor religioase, ci la adevărate forme cultice deviante, ceea ce arată dorința și înclinația utilizatorilor de a adopta noi forme actuale de religiozitate. Chiar dacă Biserica este prezentă în spațiul digital, acest lucru nu înseamnă că „cyber-religiozitatea” va substitui experiența eclezială autentică.

Am sintetizat pe larg care este poziția oficială a creștinismului față de tehnologia seculară a informării și comunicării. Biserica are menirea și

răspunderea de a se implica activ în rezolvarea problemelor ce țin de contactul creștinului cu spațiul digital. Biserica Ortodoxă Română, Biserica Ortodoxă a Greciei, Biserica Ortodoxă a Rusiei, Biserica Romano-Catolică, dar și Protestantismul au manifestat, în repetate rânduri, deschiderea spre mediul digital, în încercarea Acestora de a se apropia cât mai mult de utilizatorii internetului, reamintindu-le constant statutul lor de creștini, valorile moralei creștine și principiile fundamentale după care trebuie să se ghideze. Mijloacele de comunicare și informare sunt uneltele actuale prin care Biserica își extinde lucrarea Ei de propovăduire a Evangheliei, în afara zidurilor, în plin torentul spațiului digital. Sunt mijloace prin care comunicăm cu întreaga lume, mijloace de ajutorare reciprocă cu un imens potențial spre bine. Orice poziționare a creștinului față de internet trebuie să fie umbrită de puterea sa de discernământ, respectând valoarea persoanei umane.

Tehnologia informației și a comunicării și-a demonstrat utilitatea în multe dintre circumstanțele vieții. Putem să utilizăm resursele digitale în orice situație, însă este important să conștientizăm că internetul trebuie utilizat cu maximă prudență și cu înțelepciune. Există situații în care internetul și toată tehnologia informației este de mare folos, dar există totodată situații în care internetul devine un real pericol pentru viața și sănătatea noastră. Este recomandat un exercițiu de autocontrol, eliminare și selecție atentă a activităților în spațiul digital ce nu au un scop bine definit și care consumă timpul utilizatorului în mod inefficient.

Un alt punct important este delimitarea sau împărțirea utilizatorilor în cele două categorii, în funcție de generație: *nativi* și *imigranți digitali*. Nativii sunt considerați tinerii născuți în jurul anului 1990 și după, iar imigranții sunt considerați cei născuți înaintea epocii computerului, adică părinții și bunicii tinerilor nativi digital. Am delimitat caracteristicile fiecărei categorii în parte, potrivit viziunii unor autori, pentru a înțelege mai bine raportarea fiecăreia la resursele digitale actuale. Există diferențe vizibile asupra modului în care tehnologia digitală este utilizată de către tineri și de către adulți. Chiar dacă generația nativilor digitali manifestă o deschidere mai accentuată față de tehnologia actuală a informării, nu înseamnă că sunt mai avantajați sau mai superiori. Generația imigranților se pare că se

raportează mai prudent, mai responsabil, față de noua tehnologie a comunicării, ceea ce ne determină să credem că fiecare generație poate prelua elemente pozitive de la cealaltă generație, astfel încât să se creeze o unitate între cele două.

Conștiința morală și puterea discernământului sunt elemente fundamentale, necesare în orice situație concretă a vieții, inclusiv în cazul prezenței noastre în spațiul digital. În virtutea acestora avem posibilitatea ca experiența noastră cu spațiul digital să fie marcată de stabilitate, echilibru și siguranță. O conștiință morală curată și lucrătoare, o raportare corectă față de valorile creștine, dar și un bun exercițiu al discernământului personal, sunt principii morale capabile să ne ofere o bună conduită în internet.

Utilizatorilor spațiului digital le revine responsabilitatea morală a gestionării tuturor situațiilor neprevăzute întâmpinate în viața de zi cu zi. La fel cum există o responsabilitate pentru fiecare faptă săvârșită în viața reală, există cu certitudine o responsabilitate morală pentru actele săvârșite în spațiul digital. Dragostea, dreptatea, libertatea, onestitatea, răbdarea, simplitatea și toate celelalte virtuți și principii ale moralei creștine se vor afla la baza comportamentului nostru moral pentru ca viața să fie trăită în armonie, echilibru și spre progres spiritual.

Deschiderea temei pentru cercetări ulterioare

Internetul este așadar, un domeniu extrem de vast, un mediu aflat într-o continuă mișcare și evoluție. Implicațiile și nuanțele acestuia sunt greu de anticipat și de cuprins în totalitate într-o lucrare de cercetare, însă, din punct de vedere moral, am conturat principalele idei și provocări de care trebuie să ținem cont.

O posibilă direcție de cercetare se va putea axa pe evoluția și influența asupra comportamentului tinerilor, a jocurilor pe computer sau pe telefoanele inteligente, conectate la rețeaua globală. De asemenea, este important de analizat cum vor arăta și ce impact vor avea rețelele de socializare în următorii ani. Cum vor arăta noile rețele și cât timp vor rezista rețelele pe care astăzi le utilizăm în comunicare? Care va fi specificul și ce impact vor avea noile rețele care vor apărea în viitor? Ce ne va permite

internetul să facem în plus și ce efecte va avea asupra noastră? O temă importantă este și cea legată de utilizarea tehnologiei actuale în sistemul educativ-formativ și ce impact va înregistra aceasta în viitor.

Internetul, cu toată tehnologia actuală a informării și comunicării, va fi tot mai apropiat de noi, tot mai prezent în viața noastră, probabil chiar implementat în creierul nostru, substituind multe dintre activitățile cu care suntem familiarizați. Astfel, este important de urmărit în ce măsură ideile și scenariile din prezent, încă imposibil de realizat, vor fi posibile în viitor. Cum va arăta societatea de mâine și de ce aparaturi inteligente vom avea parte în viitor? Așadar, internetul rămâne o temă controversată, deschisă pentru viitoare cercetări de specialitate.

BIBLIOGRAFIE

I. Ediții ale Sfintei Scripturi

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*. Ediție Jubiliară a Sfântului Sinod. Versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, EIBMBOR, București, 2001.
2. *Biblia sau Sfânta Scriptură*. EIBMBOR, București, 1982.

II. Lucrări de specialitate

1. AGHIORITUL, Cuviosul Paisie, *Cu durere și dragoste pentru omul contemporan*, Schitul Lacu, Sf. Munte Athos, 2000.
2. AGHIORITUL, Sfântul Nicodim, *Paza celor cinci simțuri*, Editura Bunavestire, Bacău, 2000.
3. AGHIORITUL, Sfântul Nicodim, *Războiul nevăzut*, Editura Bunavestire, Bacău, 2000.
4. AIKEN, Mary, *The cyber efect. Psihologia comportamentului uman în mediul online*, Trad. Vasile Bontaș, Ed. Niculescu, București, 2019.
5. ALBULESCU, Ion; CHIȘ, Vasile; CATALANO Horațiu, *Dimensiuni ale educației și formării în școala contemporană*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2013.
6. ANDREICUȚ, ÎPS Andrei, *Principii de morală creștină*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2011.
7. ARASA, Daniel; CANTONI Lorenzo; RUIZ, A. Lucio, *Religious Internet Communication. Facts, Trends and Experiences in the Catholic Church*, Ed. EDUSC, Roma, 2010.
8. BACONSCHI, Teodor, *Facebook, Fabrica de narcisism*, Ed. Humanitas, București, 2015.

9. BAGGLEY, John, *Porți spre veșnicie, icoanele și semnificația lor duhovnicească*, Ed. Sophia, București, 2004.
10. BAKARDJIEVA, Maria, *Internet society. The internet in everyday life*, Ed. Sage Publications, Londra, 2005.
11. BARABASI, Albert Laszlo, *Linked. The new Science of Networks*, Ed. Perseus Publishing, Cambridge, Massachusetts, 2002.
12. BAȘTOVOI, Savatie, *Prețul iubirii*, Ed. Cathisma, București, 2018.
13. BAUER, Johann, *Internet und Religion. Ein praktischer Ratgeber*, Paulusverlag Freiburg Schweiz, 2006.
14. BEN-DAVID, Anat, *Digital AlterNatives with a cause? Book 1: To be. The centre for internet and Society*, Ed. Hivos, 2011.
15. BERGER, Teresa, *@Worship: Liturgical practices in Digital Worlds*, Ed. Routledge, New York și Londra, 2018.
16. BERNEA, Ernest, *Îndemn la simplitate*, Ed. Predania, București, 2019.
17. BERTRAND, Claude-Jean, *O introducere în presa scrisă și vorbită*, traducere coordonată de Mirela Lazăr, Editura Polirom, Iași, 2001.
18. BIOCCA, Frank, *Communication in the age of virtual reality*, Ed. Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 1995.
19. BLYTHE, Teresa; WOLPERT, Daniel, *Meeting God in Virtual reality. Using spiritual practices with media*, Ed. Abingdom Press, Nashville, 2004.
20. BOCOȘ, Mușata; OPRÎȘ, Dorin; OPRÎȘ, Monica, *Cercetarea în domeniul educației religioase și al educației morale. Modele și aplicații*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2006.
21. BODEA, Gabriela, *Comunicarea: Expresie și Deontologie*, Ed. Casa cărții de știință, Cluj-Napoca, 2007.
22. BOTELHO, Jude, *Using the internet for religion: a study of the possible use of the internet for religious purposes among the Catholics of the Archdiocese of Mumbai, India*, University of Westminster, 2005.
23. BOUGNOUX, Daniel, *Introducere în științele comunicării*, Editura Polirom, Iași, 2000.
24. BRASHER, Brenda E., *Give me that Online Religion*, Ed. Jossey-Bass, San Francisco, 2001.
25. BRECK, John, *Darul sacru al vieții*, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2001.

26. BRETON, Philippe, *Manipularea cuvântului*, Trad. Livia Iacob, Ed. Institutul European, Iași, 2006.
27. BRETON, Philippe, *Cultul Internetului*, Ed. Nemira, București, 2000.
28. CAILLOIS, Roger, *Man, Play and Games*, University of Illinois Press, 2001.
29. CAMPBELL, Heidi, *When religion meets new media: media, religion and culture*, Ed. Routledge, Londra și New York, 2007.
30. CAMPBELL, Heidi, *Digital Religion. Understanding Religious Practice in New Media Worlds*, Ed. Routledge, 2013.
31. CAMPBELL, Heidi, *Exploring Religious Community Online. We are One in the Network*, Ed. Peter Lang, New York, 2005.
32. CAMPBELL, Heidi; GARNER, Stephen, *Networked Theology. Negotiating faith in digital culture*, Ed. Baker Academic, Michigan, 2016.
33. CARR, Nicholas, *Cușca de sticlă. Automatizarea și noi*, Trad. Vasile Decu, Ed. Publica, București, 2014.
34. CARR, Nicholas, *Superficialii, Efectele internetului asupra creierului uman*, trad. Dan Crăciun, Ed. Publica, București, 2012.
35. CHIRU, Irena, *Comunicarea interpersonală*, Ed. Tritonic, București, 2003.
36. CIOBOTĂ, Ioan, *Pornografia și dependența de internet – o viață în minciună*, Ed. World Teach, Timișoara, 2010.
37. CLARK, David, *Tu, familia ta și Internetul: ce ar trebui să știe creștinii în noua eră a informației*, Trad. Dorin Pantea, Ed. Făclia, Oradea, 2014.
38. CLEMENT, Olivier, *Adevăr și libertate. Ortodoxia în contemporaneitate. Convorbiri cu Patriarhul ecumenic Bartolomeu I*, Ed. Deisis, Sibiu, 1997.
39. CLEOPA, Ierodiaconul, *Creștinul ortodox în lumea televizorului și a internetului*, Ed. Panaghia, colecția „Rugul aprins”, Sfânta Mănăstire Rarău.
40. CLOȘCĂ, Ciprian Marius, *Ortodoxia și noile mișcări religioase*, Ed. Lumen, Iași, 2009.
41. CLOUGH, David, *Unweaving the Web. Beginning to think theologically about the internet*, Cambridge Grove Books Limited, 2002.
42. COMAN, Mihai, *Introducere în sistemul mass-media*, ediția a III-a, Editura Polirom, Iași, 2007.
43. CONIARIS, Anthony M., *Taina Persoanei – calea către Dumnezeu*, trad. Diana Potlog, Editura Sophia, București, 2012.

44. Consiliul Pontifical pentru Comunicații Sociale, *Communio et Progressio*, 25 mai 1971, traducere de Cristina Grigore, Editura Presa Bună, Iași, 2003.
45. Consiliul Pontifical pentru Comunicații Sociale, *Etica în comunicațiile sociale*, 4 iunie 2000, traducere de Corneliu Saranaci, Editura Presa Bună, Iași, 2000.
46. Consiliul Pontifical pentru Comunicațiile Sociale, *Etica în Internet; Biserica și Internetul*, Editura Presa Bună, Iași, 2002.
47. CONSTANDACHE, G.G.; BALGIU, B.A. (coord.), *Comunicarea – sugestie și influență*, Ed. Sigma, București, 2009.
48. COTTIN, Jérôme; BAZIN, Jean-Nicolas, *Vers un christianisme virtuel? Enjeux et défis d'Internet*, Ed. Labor et Fides, Paris, 2003.
49. CREȚIA, Petru, *Luminile și umbrele sufletului*, Ed. Humanitas, București, 2020.
50. CRUMPTON, Valerie E., *The Church has left the building: A leadership perspective of Online Church versus Traditional Church*, Portland, 2018.
51. DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Semne de speranță în vreme de suferință. Lucrarea Bisericii în societate în anul 2012*, Ed. Basilica, București, 2013.
52. DANION, Vasile, *Underground. Rebelii generației Nu. Convorbiri realizate de Romeo Patrașciuc*, Ed. Agnos, Sibiu, 2007.
53. DASCĂLU, Pr. Nicolae, *Comunicare pentru comuniune. O perspectivă ortodoxă asupra mass-media*, Editura Trinitas, Iași, 2000.
54. DAWSON, Lorne L.; DOUGLAS E. Cowan (eds.), *Religion online: finding faith on the Internet*, Ed. Routledge, New York și Londra, 2004.
55. DÂNCU, Vasile Sebastian, *Comunicarea Simbolică. Arhitectura discursului publicitar*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
56. DÂNCU, Vasile Sebastian, *Comunicarea simbolică. Arhitectura discursului publicitar*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2009².
57. DERTOUZOS, Michael, *Ce va fi: Cum vom trăi în lumea nouă a informației*, Ed. Tehnică, București, 2000.
58. *Despre Sfântul și Marele Sinod din Creta, 16-26 iunie 2016, Întrebări și răspunsuri*, Ed. Basilica, București, 2017.
59. DOMINICK, Joseph R., *Ipostazele comunicării de masă. Media în era digitală*, Ed. Comunicare.ro, București, 2009.
60. DRĂGAN, Ioan, *Comunicarea, paradigme și teorii*, vol. 1, Ed. Rao, București 2007.

61. DRUSHEL, Bruce; GERMAN, Kathleen, *The ethics of emerging media. Information, Social norms and new Media Technology*, Ed. Continuum Publishing Group, New York, 2011.
62. DUNCĂ, Daniela; DUNCĂ, Petru, *Etică și Comunicare. Componente teoretice și implicații pragmatice*, Ed. Pro Universitaria, București, 2015.
63. EDGAR, Stacey L., *Morality and machines. Perspectives on computer ethics*, Ed. Jones and Bartlett Publishers, SUA, 2003.
64. ESLER, Philip F., *New Testament Theology, Communion and Community*, Ed. Fortress Press, Minneapolis, 2005.
65. EVANS, Patricia, *Relații verbale abuzive*, Ed. Meteor Press, București, 2009.
66. EVDOCHIMOV, Paul, *Arta Icoanei, o teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, 1993.
67. FLOCA, Ioan N., *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, Sibiu, 2005.
68. FLORIDI, Luciano, *The Cambridge handbook of information and computer ethics*, Ed. Cambridge University Press, 2010.
69. GABOR, Bogdan, *Influența Facebook-ului și a internetului asupra creștinului. Perspective Morale*, Lucrare de Disertație, mss, Cluj-Napoca, 2015.
70. GEORGE, Susan, *Religion and Technology in the 21st century, Faith in the E-world*, Ed. Information Science Publishing, Hershey, 2006.
71. GHEORGHE, Virgiliu, *Efectele televiziunii asupra minții umane și despre creșterea copiilor în lumea de azi*, Editura Evanghelistos, Fundația Tradiția Românească, București, 2005.
72. GHEORGHE, Virgiliu, *Pornografia. Maladia secolului XXI*, Ed. Prodromos, 2011.
73. GHEORGHE, Virgiliu, *Revrăjirea lumii sau de ce nu mai vrem să ne desprindem de televizor*, volumul II, Editura Prodromos, București, 2006.
74. GHEORGHE, Virgiliu, *Știința și războiul sfârșitului lumii. Fața nevăzută a televiziunii*, Editura Prodromos, București, 2007.
75. GHEORGHE, Virgiliu, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, Ed. Institutul de cercetări Psihosociale și Bioetică, București, 2015.
76. GODDARD, Angela, *Limbaajul publicității*, Editura Polirom, Iași, 2002.
77. GOT, Miorița; LUNGU, Rodica, *Literatura Română*, Ed. Nomina, Pitești, 2013.
78. GRAUR, Evelina, *Tehnici de comunicare*, Ed. Mediamira, Cluj-Napoca, 2001.
79. GRĂDINARU, Ciprian, *Studiu privind utilizarea internetului în familie. Cercetare socială de tip cantitativ*, București, 2015.

80. GUARDINI, Romano, *Sfârșitul Modernității*, trad. Ioan Milea, Ed. Humanitas, București, 2004.
81. HADDEN, Jeffrey K.; COWAN, Douglas E. (eds.), *Religion on the Internet: research prospects and promises*, Ed. JAI, Amsterdam, London, 2000.
82. HARARI, Yuval Noah, *21 Lessons for the 21st Century*, Ed. Jonathan Cape, Londra, 2018.
83. HARTLEY, John, *Concepte fundamentale din științele comunicării și studiile culturale*, traducere de Pârvu Ilie, Editura Polirom, Iași, 2001.
84. HAUTEFEUILLE, M.; Véléla D., *Les addictions a internet. De l'ennui à la dépendance*, Payot & Rivagees, 2014.
85. HEALY, Jane M., *Endangered Minds*, Touchstone, New York, 1990.
86. HØJSGAARD, Morten T.; WARBURG, Margit (editori.), *Religion and cyberspace*, Ed. Routledge, Londra și New York, 2005.
87. HOVARD, Robert Glenn, *Digital Jesus. The making of a new Christian Fundamentalist Community on the Internet*, Ed. New York University Press, New York și Londra, 2011.
88. ICĂ, Ioan I. Jr.; MARANI, Germano, *Gândirea socială a Bisericii*, Ed. Deisis, Sibiu, 2002.
89. ILOAIE, Ștefan, *Morala creștină și etica postmodernă. O întâlnire necesară*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009.
90. ILOAIE, Ștefan, *Relativizarea valorilor morale*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2009.
91. ILOAIE, Ștefan, *Responsabilitatea morală, Personală și Comunitară*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2009.
92. IRETON, Cheryl; POSETTI, Julie (Ed.), *Journalism, Fake news & Disinformation. Handbook for Journalism education and training*, UNESCO series of Journalism Education, Paris, 2018.
93. JALOBEANU, Mihai, *WWW în învățământ. Cum căutăm și cum publicăm în internet*, Ed. Casa corpului didactic, Cluj-Napoca, 2001.
94. JANKELEVITCH, Vladimir, *Paradoxul moralei*, Ed. Echinox, Cluj-Napoca, 1997.
95. JONES, Steven, *Virtual culture, Identity and communication in Cybersociety*, Ed. Sage Publications, Londra, 1997.
96. KIRKPATRIK, David, *Efectul Facebook*, Ed. Philobia, București, 2011.
97. KUNDANIS, Rose M., *Children, Teens, Families and Mass Media, The Millennial Generation*, Ed. Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 2003.

98. LARCHET, Jean – Claude, *Captivi în internet*, trad. Marinela Bojin, Ed. Sofia, București, 2018.
99. LEBOVITZ, Liel, *God in the machine. Video games as spiritual pursuit*, Ed. Templeton Press, SUA, 2013.
100. LEVY, Steven, *Hackers, Heroes of the computer revolution*, Ed. Dell publishing, New York, 1994.
101. LIPSCHULTZ, Jeremy Harris, *Social media communication. Concepts, Practices, Data, Law and Ethics*, Ed. Routledge, New York, 2018.
102. LOCHARD, Guy; BOYER, Henri, *Comunicarea mediatică*, Trad. Bogdan Geangalău, Ed. Institutului European, Iași, 1998.
103. LYNCH, Michael Patrick, *Internetul nostru. Știm mai mult, înțelegem mai puțin*, Trad. Silvia Palade, Ed. Niculescu, București, 2017.
104. MAIER, Anamaria, *Internet, pentru a deveni adulți responsabili* în Simpozion cu tema: Metode de învățare și de utilizare a internetului în procesul educațional, Cluj-Napoca, 2014.
105. MANDER, Jerry, *Four arguments for the elimination of Television*, Quill, New York, 1978.
106. MANTZARIDIS, Georgios, *Morala creștină II*, Trad. Constantin Coman, Ed. Bizantină, București, 2006.
107. MANTZARIDIS, Georgios, *Tradiție și Înnoire*, Ed. Doxologia, Iași, 2017.
108. MARCUS, Solomon, *Provocarea Științei*, Ed. Politică, București, 1988.
109. MARKHAM, Annette, *Life Online: Researching real experience in virtual space*, Alta Mira Press, 1998.
110. MARTIN, Ellen Marie, *Digital natives and digital immigrants :Teaching with technology*, College of professional studies, Boston , 2011.
111. MAXIM, Cornelia, *Comunicarea online – provocări și oportunități*, Ed. Comunicare.ro, 2009.
112. MĂRGINEAN, Elena- Maria, *Eficiența metodelor e-learning*, Simpozion cu tema: Metode de învățare și de utilizare a internetului în procesul educațional, Cluj-Napoca, 2014.
113. McLUHAN, Marshall, *Mass-media sau mediul invizibil*, trad. Mihai Moroiu, Ed. Nemira, București, 1997.
114. MITCHELL, Jolyon; MARRIAGE, Sophia (Editori), *Mediating religion. Conversations in media, religion and culture*, Ed. T&T Clark, New York și Londra, 2003.

115. MLADIN, Nicolae; BUCEVSCHI, Orest; PAVEL, Constantin; ZĂGREAN, Ioan, *Teologia Morală Ortodoxă. Pentru facultățile de Teologie*, Vol. 2, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2003.
116. MLADIN, Nicolae; BUCEVSCHI, Orest; PAVEL, Constantin; ZĂGREAN, Ioan, *Teologia Morală Ortodoxă. Pentru facultățile de Teologie*, Vol. 1, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2003.
117. MORANSKI, Wojciech, *Cyberspace: Ethical Issues and Catholic perspectives*, Boston College School of Theology and Ministry, 2017.
118. MUCCHIELLI, Alex, *Arta de a influența, Analiza tehnicilor de manipulare*, trad. Mihaela Calcan, Ed. Polirom, Iași, 2002.
119. MUCICA, Teodor; PEROVICI, Minodora, *Universul mijloacelor audiovizuale*, Editura Albatros, București, 1982.
120. MUSSO, Pierre, *Critique des réseaux*, Ed. Presses Universitaires de France, Paris, 2003.
121. NELLAS, Panayotis, *Ortodoxia – divino-umanism în acțiune. Studii și articole*, Trad. Ioan I. Ică Sr., Ed. Deisis, Sibiu, 2013.
122. NEWPORT, Cal, *Minimalism digital. Concentrează-te pe propria viață într-o lume plină de zgomot*, Trad. Raluca Chifu, Ed. Publica, București, 2019.
123. NICOLAU, Felix, *Estetica inumană, de la postmodernism la Facebook*, Ed. Tracus Arte, București, 2013.
124. PEDLER, Emmanuel, *Sociologia Comunicării*, Ed. Cartea Românească, Trad. Bogdan Ghiu, 2001.
125. PREDA, Radu, *Cultura dialogului*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2009.
126. PUHALO, Lazar, *Icoana ca Scriptură*, Ed. Theosis, Oradea, 2009.
127. PURIC, Dan, *Suflet românesc*, Ed. Compania Dan Puric, București, 2013.
128. RACHEL, James, *Introducere în etică*, Ed. Punct, București, 2000.
129. RADU, Cristian, *Comunicarea verbală și nonverbală – suport de curs*, mss, Cluj-Napoca, 2013.
130. ROHLINGER, Deana A., *New media and Society*, Ed. New York University Press, New York, 2019.
131. SALAZAR, Gabriel Perez, *Internet como medio de comunicacion, Teoria y análisis de actos comunicativos en los entornos virtuales*, Ed. Plaza Y Valdes Editores, Mexico, 2012.
132. SARTORI, Giovanni, *Homo videns – La sociedad teledirigida*, Ed. Taurus, 1997.

133. SĂLCUDEANU, Tudor; APARASCHIVEI, Paul; TOADER, Florența, *Bloguri, Facebook și Politică*, ed. Tritonic, București, 2009.
134. SCHIFIRNEȚ Constantin, *Mass-media, modernitate tendențială și europenizare în era internetului*, Ed. Tritonic, București, 2014.
135. Sfântul Nectarie din Eghina, *Cunoaște-te pe tine însuși sau Despre virtute*, Ed. Sophia, București, 2012.
136. Sfântul Vasile al Kineșmei, *Învățăături din Evanghelie pentru omul modern*, vol. 1, Ed. Sophia, București, 2013.
137. SFEZ, Lucien, *O critică a comunicării*², Ed. Comunicare.ro, București, 2002.
138. SHIH, Clara, *The Facebook Era*, Prentice Hall, USA, 2009.
139. Socaciu, Emanuel; VICĂ, Constantin; MIHAILOV Emilian; GIBEA, Toni; MUREȘAN, Valentin; CONSTANTINESCU, Mihaela, *Etică și integritate academică*, Ed. Universității din București, 2018.
140. SPITZER, Manfred, *Demența digitală. Cum ne tulbură mintea noile tehnologii*, trad. Dana Verescu, Ed. Humanitas, București, 2020.
141. STAN, Elena, *Etica în comunicarea verbală*, Ed. Grinta, Cluj-Napoca, 2011.
142. STĂNCIUGELU, Irina; TUDOR, Raluca; TRAN, Adriana și Vasile, *Teoria comunicării*, Ed. Tritonic, București, 2014.
143. STĂNILOAE, Dumitru, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987.
144. STĂNILOAE, Dumitru, *Timp și veșnicie*, Ed. SLG Press, Fairacress, Oxford, Anglia.
145. ȘEBU, Sebastian; OPRÎȘ, Monica; OPRÎȘ, Dorin, *Metodica predării religiei*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2000.
146. ȘERBAN, Cristian, *Internetul – tinerii în fața provocării*, Ed. Egumenița, Galați, 2005.
147. TANNOUS, Marie-Rose, Ste-Marie; Lorrain et Daviau, PIERETTE (coord), *Évangéliser dans l'espace numérique ?*, Ed. Novalis Lumen Vitae, Québec, 2018.
148. TAPSCOTT, Don, *Grown up digital. How the Net generation is changing the world*, Ed. McGraw Hill, New York, 2009.
149. TEȘU, Ioan C., *Creștinul, în lumea digitală*, Ed. Sf. Mina, Iași, 2020.
150. TIA, Teofil, *Preoție Misionară și Pastorală Contextuală*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2014.
151. TISSERON, Serge, *Lumea virtuală: avataruri și fantome*, trad. Alina Bodnaru, Ed. Trei, 2013.

Internetul și rețelele de socializare online ca provocări actuale pentru morala creștină

152. TODORAN, Isidor, *Bazele axiologice ale binelui*, Ed. Omniscop, Craiova, 1996.
153. TUROW, Joseph, *Media Today. Mass communication in a converging world*, Ed. Routledge, New York, 2014.
154. TWENGE, Jean M., *Generația internetului*, Trad. Loredana Bucuroaia, Ed. Baroque Books & Arts, București, 2020.
155. URS, Nicolae, *Internetul și schimbările în presa scrisă*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2013.
156. USPENSKY, Leonid, *Teologia Icoanei în Biserica Ortodoxă*, Studiu introductiv și traducere de Teodor Baconsky, Ediție electronică, Ed. Apologeticum, 2006.
157. VATTIMO, Gianni, *Societatea transparentă*, Trad. Ștefania Mincu, Ed. Pontica, 1995.
158. VIDAM, Teodor, *Dimensiuni ale eticii comunicării și mass-media*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007.
159. VIDICAN-MANCI, Liviu, *Propovăduirea Evangheliei în era digitală. Impactul catehezei și al predicii asupra „generației digitale” prin utilizarea noilor tehnologii ale informației și comunicării*, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2020.
160. VOLKOFF, Vladimir, *Tratat de dezinformare. De la Calul Troian la Internet*, Ed. Antet, Iași, 2009.
161. WEITH, Gene Edward Jr.; STAMPER, Christopher, *Creștini într-o lume a.com-ului*, trad. Dorin Pantea, Ed. Făclia, Oradea, 2007.
162. WOLTON, Dominique, *Internetul, O teorie critică a noilor media*, Ed. Comunicare.ro, București, 2012.
163. YANNARAS Christos, *Libertatea Moralei*, Ed. Anastasia, București, 2004.
164. ZALESKI, Jeff, *The soul of cyberspace: how new technology is changing our spiritual lives*, Ed. Harper Edge, San Francisco, 1997.
165. ZITTRAIN, Jonathan L., *The future of the internet- And how to stop it*, Ed. Yale University Press, New Haven și Londra, 2008.
166. ZORIN, Konstantin V. *Dependența de computer, de jocuri, de nicotină*, Ed. Sophia, București, 2014.

III. Articole și studii

1. „Biserica în mass-media sau mass-media în Biserică”, în revista *Altarul Banatului*, an XIV, nr.7-9 (2003), iulie-septembrie.

2. „Darul cuvântului”, în *Renașterea*, an VI (1995), nr. 5 (65), mai.
3. AURELIAN, Sorina Maria; CONSTANTIN, Bogdan, „Etica Internetului”, în *Revista Medicală Română*, vol. LIX, nr. 4(2012), pp. 290-294.
4. AUTRY, Alex J.; BERGE Jr., Zane L., „Digital natives and digital immigrants: Getting to know each other”, în *Industrial and Commercial Training*, nr. 43(7), Octombrie, 2011, pp. 460-466.
5. BALARAM, Paul, „The Virtual World: Problems Without Solutions”, în *Current Science*, Vol. 102, nr. 2(2012), Ianuarie, pp. 155-156.
6. BALGIU, Beatrice Adriana, „Analiza stimei de sine și a autodezvăluirii în comunicarea pe Facebook”, în *Revista de Psihologie*, nr. 2 (2013), vol. 59, aprilie-iunie, București.
7. BAUMAN, Whitney; MARCHAL Joseph; MCLAIN Karline; CONNELL Maureen O.; PATTERSON, Sara M., „Teaching the millennial generation in the Religious and Theological studies classroom”, în *Teaching Theology and Religion*, vol. 17 (2014), Octombrie, pp. 301-322.
8. BĂNICĂ, Mirel, „Ortodoxia «virtuală» – ambiguitatea și limitele unui fenomen”, în *Dilema veche*, an III (2006), nr. 115, aprilie, pp. 7-13.
9. BELL, John T.; FOGLER Scott H., „The investigation and application of Virtual Reality as an Educational Tool”, în *American Society for Engineering Education*, Iunie (1995), pp. 1-11.
10. BOLOȘ, Cristian, „Libertate versus destin în gândirea părinților și scriitorilor bisericești anteriori primului Sinod Ecumenic”, în *Studia Universitatis Septentrionis- Theologia Orthodoxa*, an. IV, nr. 2 (2012), iulie-decembrie, Baia Mare, pp. 165-192.
11. BRAAK, Johan van; TONDEUR, Jo; VALCKE, Martin, „Explaining different types of computer use among primary school teachers”, în *European Journal of Psychology of Education*, vol XIX, nr. 4 (2004), pp. 407-422.
12. CAMPBELL, Heidi, „Challenges created by online religious networks”, în *Journal of media and Religion*, Mai, nr. 3 (2), 2004, pp. 81-99.
13. CAMPBELL, Heidi, „Religion and the Internet”, în *Communication Research Trends*, vol. 25, 2006, nr.1, pp. 3-4.
14. CAMPBELL, Heidi, „Surveying theoretical approaches within digital religion studies”, în *New media & Society*, vol. 19 (I), 2017, pp. 15-24.
15. CAMPBELL, Heidi, „Understanding the relationship between Religion online and offline in a Networked Society”, în *Journal of the American Academy of Religion*, Martie, 2012, pp. 1-30.

16. CAMPBELL, Heidi; EVOLVI, Julia, „Contextualizing current digital religion research on emerging technologies”, în *Human Behaviour & Emerging Technologies*, nr. 2 (2020), pp. 5-17.
17. CAMPBELL, Heidi; VITULLO, Alessandra, „Assessing changes in the study of religious communities in digital religion studies”, în *Church, Communication and Culture*, vol. 1, nr. 1, 2016, pp. 73-89.
18. CHO, Kyong, „New Media and Religion: Observations on research”, în *Communication Research Trends. Centre for the study of Communication and Culture*, vol. 30, nr.1 (2011).
19. CLOETE, Anita L., „Living in a digital culture: The need for theological reflection”, în *Original Research Theological studies*, vol. 71, nr. 2 (2015).
20. CORAVU, Robert, „Ce este plagiatul și cum poate fi prevenit”, în *Revista Română de Biblioteconomie și Știința Informării*, București, Februarie, 2013, pp. 39-43.
21. DAGENAIS, Bernard, „Les médias ont imposé une nouvelle logique à la religion”, în *Communication et organisation*, nr. 9/1996, pp. 1-16.
22. DASCĂLU, Nicolae, „Religia în Cyberspațiu”, *Teologie și viață*, nr. 1-6, ianuarie-iunie, 2008, pp. 461-475.
23. DRĂGAN, Ioan, „Video-copiii sau generația televizuală”, în *Dilema veche*, an III (2006), nr. 115, 7-13 aprilie.
24. DULGHERU, Elena, „Atitudini și reflexe ale mass-media laice din România față de instituția Bisericii Ortodoxe și evenimentul religios”, în *Tabor*, nr. 6, septembrie 2008, pp. 67-70.
25. DYIKUK, Justine John, „Christianity and the digital age: sustaining the online Church”, în *International Journal of Journalism and Mass Communication*, vol. 3, nr. 1 (2017), august, pp. 43-49.
26. ELENA, Cristache; ȘERBAN, Dana, „Bucharest students behavior concerning internet use”, în *Revista Informatica Economică*, nr. 3 (31), 2004.
27. ESS, Charles, „Digital media ethics”, în *Oxford Research Encyclopedia of communication*, Septembrie, 2017.
28. FAIMAU, Gabriel, „Click here for religion: self-presentation of religion on the internet”, în *Verbum SVD*, nr. 2(48), 2007, pp. 135-147.
29. FALCĂ, Gheorghe, „Mass-media, religie și spațiu public”, în *Studii de Știință și cultură*, nr. 3, septembrie 2011, pp. 171-176.
30. FEDUSHKO, Solomia, SYEROV, Yuriy, KOLOS, Sofia, „Hashtag as a Way of Archiving and Distributing Information on the Internet”, în *CEEUR workshop Proceedings*, vol. 2386/20, 2019, pp. 1-13.

31. FLOOD, Michael, „The harms of Pornography exposure among children and Young People”, în *Child Abuse Review*, nr. 18(6), Noiembrie, 2009, pp. 384-400.
32. FLORES, Jesus Miguel; SALINAS, Cecilia, „Reflections of the ethical responsibility of cyber journalists and the online media”, în *Revista de Comunicacion*, nr. 9 (2010), pp. 133-148.
33. FORD, Nigel; MANSOURIAN, Yazdan „The invisible Web: an empirical study of „cognitive invisibility”, în *Journal of Documentation*, nr. 62(5), Septembrie, 2006, pp. 584-596.
34. FREDRICKSON, Barbara L., „Your phone vs. Your heart”, în *New York Times*, 23 Martie, 2013.
35. GROYS, Boris, „Religion in the age of digital reproduction”, în *E-flux Journal*, nr. 4, martie, 2009, pp. 1-10.
36. HARDIE, Elizabeth; Yi TEE, Ming, „Excessive internet use: The role of personality, loneliness and social support networks in internet addiction”, în *Australian Journal of Emerging Technologies and Society*, vol. 5, nr.1 (2007), pp. 34-47.
37. HONG, Seung – Hyun, „The recent growth of the internet and changes in household- level demand for entertainment”, în *Information Economics and policy*, Vol. 19 (2007), Octombrie, pp. 304-318.
38. HYDE, Brendan, et al., „Cyber spirituality: Facebook, Twitter, and the adolescent quest for connection”, în *International Journal of Children's Spirituality*, Vol. 15, Nr. 4 (2010), Noiembrie, pp. 291-293.
39. IANCU, Ștefan, „Impactul social al utilizării tehnologiei informației și comunicațiilor”, în *Revista Română de Sociologie*, serie nouă, anul XVI, nr. 5-6 (2005), București, pp. 449-468.
40. IONESCU, Răzvan, „Știința comunicării și sensul demersului teologic”, în *Știință și teologie. Preliminarii pentru dialog*, XXI: Eonul dogmatic, 2001, pp. 235-250.
41. KIRKLEY, Sonny E.; Kirkley, Jamie R., „Creating Next Generation blended learning environments using Mixed Reality, Video Games and Simulations”, în *Tech Trends*, Mai, vol. 49 (2005), pp. 42-53.
42. KRAUT, Robert; PATTERSON, Michael; LUNDMARK, Vicki; KIESLER, Sara; MUKOPADHYAY Tridas; SCHERLIS, William, „Internet paradox, A social technology that reduces social involvement and psychological well-being?”, în *American Psychologist*, vol. 53, nr. 9 (1998), pp. 1017-1031.
43. LAUCUKA, Aleksandra, „Communicative functions of hashtags”, în *Economics and Culture*, nr. 15, 2018, pp. 56-62.

44. LAZĂR, Marius, „Comunicarea Mediată: Opțiuni și practici ale tinerilor”, în *Revista Română de Sociologie*, an.XXII, nr. 1-2 (2011), București.
45. LEONARDO DE CHIRICO, „Etica E Internet A Partire Dalla Teologia”, în *European Journal of Theology*, nr. 17:2, 2008.
46. LEWIS, Bex, „Social media, peer surveillance, spiritual formation and mission: Practising Christian faith in a surveilled public space”, în *Surveillance & Society*, nr. 16 (4), 2018, pp. 517-532.
47. LIU, Ziming, „Reading behavior in the digital environment”, în *Journal of Documentation*, nr. 6, vol. 61 (2005), pp. 700-712.
48. LOBET-MARIS, Claire, „Âge et usages informatiques”, în *Communication*, nr. 88 (2011), pp. 19-28.
49. LÖWHEIM, Mia, „Religious socialization in a Media age”, în *Nordic Journal of Religion and Society*, vol. 25, nr. 2 (2012), pp. 151-168.
50. MAGDAȘ, Ioana, „Valorificarea Internetului ca resursă educațională în învățământul primar”, în *Romanian Journal of Education*, nr. 1 (2010), pp. 37-42.
51. MAHAN, Jeffrey H., „Religion and Media”, în *Religion Compass*, vol. 6 (2012), Ianuarie, pp. 14-25.
52. MAIER, Anamaria, „Internet, pentru a deveni adulți responsabili” în *Simpozion cu tema: Metode de învățare și de utilizare a internetului în procesul educațional*, Cluj-Napoca, 2014.
53. MANCI, Liviu Vidican, „Biserica Ortodoxă Română și provocările «continentului digital»”, în Vasile STANCIU, Cristian SONEA (coord.), *Misiunea Parohiei și a mănăstirii într-o lume în continuă schimbare*, vol. 1, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2016, pp. 200-206.
54. MARIAN, Mihai-Bogdan, „Revoluțiile postmodernității- de la manipularea rețelelor virtuale de socializare, la noua gherilă urbană”, în *Punctul critic. Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală. Internetul, digitalizarea societății și mutațiile comportamentului uman*, nr. 3 (17), 2016, Ed. Ideea Europeană, București, pp. 15-34.
55. MAYER, Jean-François, „Les nouveaux mouvements religieux á l'heure d'internet”, în *Cahiers de Littérature Orale*, nr. 47, 2000, pp. 127-146.
56. MĂLUREANU, Alexandru, „Dimensiunea liturgică a comunicării și comuniunii în gândirea Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae” în *Altarul Banatului*, nr.10-12 (2015), pp. 83-89.
57. MILCA, Mihai, „Tirania internetului și e-democrația”, în *Punctul critic. Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală. Internetul, digitalizarea societății*

- și mutațiile comportamentului uman, nr.3 (17), 2016, Ed. Ideea Europeană, București.
58. MOODY, Erich, „Internet use and its relationship to loneliness”, în *CyberPsychology and Behavior*, vol.4, nr.3 (2001), pp. 393-401.
 59. MUREȘAN, Radu Petre, „Provocările internetului și apostolatul media”, în *Teologia Pontica. Revista centrului de cercetări teologice interculturale și ecumenice Sf. Ioan Casian. Dialogul creștin și interculturalitatea*, nr. 3-4, iulie-decembrie, 2008, pp. 160-172.
 60. NEAGU, Andreea, „Internetul, ca spațiu spiritual virtual”, în ziarul *Lumina*, 5 mai, 2012.
 61. NOOMEN, Ineke; AUPERS Stef; HOUTMAN Dick, „Soul-Searching in Cyberspace, Christianity and New Age on the Internet”, în *Kristu Jyoti Journal: Compendium of the Social Doctrine of the Church*, vol.22, nr. 2 (2006), Iunie, pp. 93-107.
 62. PAASONEN, Susanna, „Online Pornography: Ubiquitous and Effaced”, în *The Handbook of Internet Studies*, Aprilie, 2011, pp. 424-439.
 63. PANĂ, Laura, „Etica informațională și inteligența morală”, în *Noema*, vol. 5 (2006), pp. 116- 145.
 64. PAPATHOMAS, Grigorios, „Consecințele canonice ale utilizării mass-media de către Biserică”, traducere din limba franceză de drd. Maria Aluaș, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Theologia Orthodoxa*, anul LII (2007), nr. 1, pp. 154-164.
 65. PETIT, Laetitia; BOISSEUIL, Anne; IFFL, Sandie, „Adolescents and Facebook” în *Revista Latinoamericana de Psicopatologia Fundamental*, vol. 18 (2015), pp. 663-678.
 66. PHILLIPS, Peter; LEWIS Bex; BRUCE, Kate, „Digital Communication, the Church and Mission”, în *Church Growth. Resourcing Mission Bulletin*, Junie, 2013, pp. 1-10.
 67. POPESCU, Lucian, „Copiii internetului și Internetul copiilor”, în *Dilema Veche*, nr. 115, Aprilie, 2006, pp. 7-13.
 68. PREDA, Radu, „Comunicare versus Comuniune. Marginalii social-teologice despre internet”, în *Tabor*, nr. 10, ianuarie 2012, pp. 55-70.
 69. PREDA, Radu, „Sucesiuni concomitente: Între postcomunism și postmodernitate. O analiză Social-Teologică”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, nr. 2 (2008).
 70. PREDA, Radu, „Împotriva iluziei. Elemente pentru o analiză teologică a impactului televiziunii în viața orașului post-comunist”, în *Renașterea*, an VIII (1997), nr. 2 (86), februarie.

71. PREDA, Radu, „Recuperarea comunicării”, în *Renașterea*, an VI (1995), nr. 5 (65), mai.
72. PRENSKY, Marc, „Digital natives, digital immigrants”, în *On the Horizon*, vol. 9, nr. 5(2001), Octombrie, pp. 1-6.
73. RAJANALA, Susruthi; Mayra B, C. Maymone; VASHI, Neelam A., „Selfies – Living in the Era of filtered Photographs”, în *JAMA Facial Plastic Surgery*, Noiembrie (2018), pp. 443-444.
74. ROBINSON-NEAL, Andreé, „Enhancing the spiritual relationship. The impact of virtual worship on the real world church experience”, în *Online- Heidelberg Journal of Religions on the Internet*, nr.3.1 (2008), pp. 228-245.
75. ROBU, Viorel, TCACIUC, Elena, „Relația dintre dependența de internet, sentimentul de singurătate și suportul social perceput în rândul adolescenților”, în *Revista Română de Psihologie aplicată*, vol.12, nr.2 (2010), pp. 62-72.
76. ROTARIU, Lucian, „Comportamentul uman și utilizarea internetului. Un studiu sociologic exploratoriu”, în *Punctul critic. Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală. Internetul, digitalizarea societății și mutațiile comportamentului uman*, nr. 3 (17), 2016, Ed. Ideea Europeană, București.
77. SANDEL, Todd; JU, Bei, „Social Media, Culture and Communication”, în *Oxford Research Encyclopedia of Communication*, Oxford University Press, Decembrie, 2019, pp. 1-19.
78. SATICI, Begum; SARICALI, Mehmet, „Social competence and psychological vulnerability as predictors of Facebook addiction”, în *Studia Psychologica*, nr. 56 (2014), Turcia, pp. 301-308.
79. SAVU, Daniel; TOMESCU, Mihaela; BĂJENARU, Lidia, „Internetul lucrurilor – o nouă paradigmă a conectării la Internet”, în *Revista Română de Informatică și Automatică*, vol. 27, nr.1 (2017), pp. 5-14.
80. SHILTON, Katie, „Anticipatory ethics for a future internet: Analyzing values during the design of an Internet infrastructure”, în *Springer Science & Business Media*, nr. 21 (2015), Februarie, pp. 1-18.
81. SIMION, Sebastian, „Internetul și utopia perfecte eficiențe”, în *Punctul critic. Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală. Internetul, digitalizarea societății și mutațiile comportamentului uman*, nr. 3 (17), 2016, Ed. Ideea Europeană, București.
82. SLONJE, Robert; SMITH, Peter; FRISEN, Ann, „The nature of cyberbullying and strategies for prevention”, în *Computers in Human Behaviour*, 2012, pp. 1-7.

83. SONEA, Cristian, „The Orthodox Church and postmodernity: Identity, Pluralism and Communion”, în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, vol. 63, nr. 2/2018, pp. 5-17.
84. SOUKUP, Paul A.; AMARO DA SILVA, Aline; GARNER, Stephen, „Social Media and Faith Formation”, în *Communication Research Trends*, vol. 38, nr. 4 (2019).
85. Sowmya S., Roja S., „A study on advantages and disadvantages of internet”, în *International Journal of academic research and development*, vol. 2., Noiembrie, 2017, pp. 358-361.
86. STANCIU, Victoria; TINCA, Andrei, „A critical look on the student’s internet use – an empirical study”, în *Accounting and Management Information Systems*, vol.13, nr.4 (2014), pp. 739-754.
87. STĂNILOAE, Dumitru, „Comunitate prin iubire”, în *Ortodoxia*, nr.1 (1963), pp. 52-70.
88. STRASBURGER, Victor C., „Children, Adolescents, and the Media. Current problems in pediatric and adolescent health care”, în *Pediatric Clinics of North America*, 59 (3), Martie (2004), pp. 533-587.
89. SULER, John, „Computer and Cyberspace Addiction”, în *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, vol. 1, nr. 4 (2004), pp. 359-362.
90. ŞTEFĂNESCU, Simona, „Utilizarea internetului: Pattern-uri de consum ale adolescenţilor din România”, în *Revista Română de sociologie*, an. XIX, nr. 3-4 (2008), Bucureşti, pp. 307-330.
91. TASCOVICI, Daliana, „Cum evaluăm căutarea pe Web?”, în *Studia Universitatis. Revista ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova*, anul 1, nr. 5 (2007), Chişinău, pp. 183-184.
92. TEŞU, Ioan C., „Efecte ale cyber-dependenţelor asupra somnului”, în *Tabor*, Nr. 7, iulie, 2020, pp. 29-34.
93. TEŞU, Ioan C., „Efecte ale dependenţelor digitale asupra sănătăţii fizice şi psihice”, în *Tabor*, Nr. 6, iunie, 2020, pp. 5-9.
94. TEŞU, Ioan C., „Efectele folosirii tehnologiei digitale asupra lecturii, scrisului şi a limbajului”, în *Tabor*, Nr. 9, septembrie, 2020, pp. 10-15.
95. TEŞU, Ioan C., „La graniţa umanului sau pe marginea prăpastiei neantului. Reflecţii morale asupra viitorului fiinţei umane, în lumea digitală”, în *Teologie şi Viaţă*, nr. 9-12, 2020, pp. 41-56.
96. TEŞU, Ioan C., „Nativii digitali – generaţie a izolării şi a tristeţii”, în *Tabor*, Nr. 8, august, 2020, pp. 5-10.

97. Teșu, Ioan C., „Patimi ale lumii contemporane: Cyber-adicțiile și remedii împotriva lor”, în *Teologie și Viață*, nr. 1-4, 2021, pp. 23-47.
98. TEZER, Murat; PELIN, Ezgi, „Frequency of internet, Social Network and mobile devices use in prospective teachers from Faculty of education”, în *TEM Journal*, vol.6, nr. 4, Noiembrie, 2017, pp. 745-751.
99. TRUETT, Carol; SCHERLEN, Alan; TASHNER, John; LOWE, Karen, „Responsible internet use. Steps to follow and advice to consider for protecting students from inappropriate material and helping them to be responsible internet and web users”, în *Learning and leading with technology*, Martie, 1997.
100. TUFĂ, Laura, „Diviziunea digitală. Accesul și utilizarea internetului în România, comparativ cu țările Uniunii Europene”, în *Calitatea Vieții*, XXI, nr. 1-2 (2010), pp. 71-86.
101. UNGUREANU, Elena, „@-Simbol al comunicării online”, în *Limbaj și context*, an. IV, vol. 2 (2012).
102. VELICU, Anca, „La confluența internetului cu școala”, în *Revista Română de Sociologie*, anul XIX, nr. 5-6 (2008), București, pp. 477-495.
103. WANG, Jing; MADNIK, Stuart; LI, Xitong; ALSTOTT, Jeff; VELU, Chander, „Effect of media usage selection on Social mobilization speed: Facebook vs. E-mail”, în *Plos One*, Septembrie, 2015, pp. 1-12.
104. WEBER, Rolf H., „Ethics in the Internet environment”, în *Global Commission on Internet Governance Paper Series*, nr. 39 (2016), Iulie, pp. 1-9.

IV. Site-uri web

1. DILLENBOURG, Pierre, Virtual Learning Environments, <http://tecfa.unige.ch/tecfa/publicat/dil-papers-2/Dil.7.5.18.pdf>
2. GROSSECK, Gabriela, Internet - istoric, evoluție, perspective. Universitatea de Vest din Timișoara.http://consilr.info.uaic.ro/uploads_lt4el/resources/pdffromInternet_evolutie_perspective.pdf
3. http://consilr.info.uaic.ro/uploads_lt4el/resources/pdffromInternet_evolutie_perspective.pdf
4. http://manastirea-saharna.md/fisiere/canoane/Canoane_Ioan_Ajunatorul.pdf
5. <http://simplitao.ro>
6. <http://www.capital.ro/violenta-pe-internet-duce-la-apatie-si-manie-in-cazul-a-54-dintre-copii-154346.html>

7. <http://www.prietenulpc.ro/10-reguli-de-comunicare-pe-internet/>
8. <http://www.yoda.ro/techschool/istoria-internetului-de-la-prima-conectare-la-mereu-conectati.html>
9. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained>
10. <https://greekreporter.com>
11. https://oradenet.salvaticopiii.ro/docs/raport_cercetare_safer_internet_2015_web.pdf
12. <https://qz.com/1057510/facebook-has-more-people-than-any-major-religion-except-christianity/>
13. <https://ro.vpnmentor.com>
14. <https://romania libera.ro/social/numarul-utilizatorilor-de-internet-a-crescut-in-romania-767662>
15. <https://www.mediafax.ro/life-inedit/partea-intunecata-a-internetului-ce-se-intampla-pe-retelele-secrete-si-pe-site-urile-ascunse-11922460>
16. Ofer ZUR, Azzia ZUR, On digital immigrants and digital natives: How the digital divide affects families, educational institutions and the workplace, http://www.zurinstitute.com/digital_divide.html#differences
17. Părintele Galeriu – Internetul și implicațiile lui, Interviu realizat de Octavian Greavu, sursa web: <https://www.crestinortodox.ro/interviuri/parintele-galeriu-internetul-implicatiile-70497.html>
18. Violența Online. Managementul conflictelor. Sursa web: <https://tineripentru societate.wordpress.com/2015/05/14/violenta-online-managementul-conflictelor/>
19. www.basilica.ro
20. www.capital.ro
21. www.crestinortodox.ro
22. www.descopera.ro
23. www.dexonline.ro
24. www.dmopc.org
25. www.eprayer.org
26. www.holycouncil.org
27. www.internetociety.org
28. www.just.ro

29. www.magisteriu.ro
30. www.mediafax.ro
31. www.orthodoxero.eu
32. www.patriarchia.ru
33. www.patriarhia.ro
34. www.prietenulpc.ro
35. www.radiorenasterea.ro
36. www.raportuldegarda.ro
37. www.salvaticopiii.ro
38. www.socialmedia.ro
39. www.socialmedia.ro
40. www.statista.com
41. www.vatican.va
42. www.yoda.ro
43. www.ziarullumina.ro

Simbol emblematic a ceea ce analiștii numesc a fi „a patra revoluție industrială”, internetul fascinează și îngrijorează, extinde barierele cunoașterii, dar face totodată ca depășirea anumitor granițe valorice și axiologice să impună noi limite ale utilizării lui, tocmai din cauza modificărilor pe care le antrenează la nivel modului de a gândi și de a fi al oamenilor.

pr. prof. univ. dr. Ștefan Iloaie

ISBN: 978-606-37-1790-1